SERHII PLOKHY

TICĂLOȘII UITAȚI AI FRONTULUI DE EST

PILOȚII AMERICANI DIN UNIUNEA SOVIETICĂ ȘI COLAPSUL MARII ALIANȚE

SERHII PLOKHY

TICĂLOŞII UITAŢI AI FRONTULUI DE EST

PILOŢII AMERICANI DIN UNIUNEA SOVIETICĂ ŞI COLAPSUL MARII ALIANŢE

Traducere din limba engleză de

MONICA PÎRVULESCU

Editura Litera

Bucureşti, 2022

Serhii Plokhy

Forgotten Bastards of the Eastern Front

American Airmen behind the Soviet Lines and the Collapse of the Grand Alliance

Copyright © 2019

Toate drepturile rezervate

Editura Litera

tel.: 0374 82 66 35; 021 319 63 90; 031 425 16 19

e-mail: contact@litera.ro

www.litera.ro

Ticăloşii uitaţi ai Frontului de Est

Piloţii americani din Uniunea Sovietică şi colapsul Marii Alianţe

Serhii Plokhy

Copyright © 2022 Grup Media Litera

pentru versiunea în limba română

Toate drepturile rezervate

Editor: Vidraşcu şi fiii

Redactori: Ramona Ciortescu, Georgiana Harghel

Corector: Rodica Creţu

Copertă: Flori Zahiu

Tehnoredactare şi prepress: Ana Vârtosu

ISBN 978-606-33-8256-7

ISBN EPUB 978-606-33-8956-6

Prefaţă

În 1950, Winston Churchill şi-a intitulat unul dintre volumele memoriilor sale din al Doilea Război Mondial „Marea Alianţă”. A preluat termenul respectiv de la denumirea folosită când Anglia, Scoţia şi puterile europene s-au unit împotriva Franţei, la sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea, asociere care a diminuat puterea Franţei şi a dus la ascensiunea Marii Britanii. La fel ca predecesoarea sa din perioada modernă timpurie, Marea Alianţă din secolul XX a reuşit să obţină un succes uluitor prin atingerea obiectivelor sale imediate. Asistenţa acordată de americani Marii Britanii şi URSS-ului prin Programul de împrumut şi închiriere, deschiderea unui al doilea front în Europa, în iunie 1944, şi declararea de către sovietici a războiului împotriva Japoniei în august 1945 au fost cele mai importante caracteristici ale colaborării Aliaţilor. Întâlnirile celor Trei Mari – cum erau numiţi de presă Roosevelt, Stalin şi Churchill –, mai întâi la Teheran, în 1943, şi apoi la Ialta, în 1945, au asigurat unitatea puterilor aliate de-a lungul războiului, ducând la înfrângerea Axei şi contribuind la crearea unei noi ordini mondiale şi a organizaţiei care a întruchipat-o, Naţiunile Unite, cel mai longeviv organism internaţional de coordonare din istoria mondială.

Mai mare decât succesul militar al acestei a doua Mari Alianţe a fost aşteptarea că aceasta va continua în perioada postbelică, iar dezamăgirea a fost şi mai mare când s-a destrămat câţiva ani mai târziu. În 1948, lumea

era deja împărţită în două tabere, Statele Unite şi Marea Britanie aparţinând uneia dintre ele şi Uniunea Sovietică şi sateliţii săi est-europeni celeilalte. În anul următor s-a înfiinţat Organizaţia Tratatului Atlanticului de Nord, o alianţă militară a puterilor occidentale, după care a urmat, în 1955, Pactul de la Varşovia între regimurile comuniste din Europa de Est sub conducerea Moscovei. Lumea se trezise deja ameninţată nu numai cu un nou război mondial, ci şi cu o posibilă distrugere nucleară. Marea Alianţă se încheiase cu un Mare Eşec, ilustrat de cealaltă expresie faimoasă inventată de Churchill, „Cortina de Fier", care a împărţit în două Europa postbelică.

„Ce nu a mers?" a fost întrebarea adresată în întreaga lume. Cine era de vină că începuse Războiul Rece? Unii au dat vina pe Iosif Stalin şi pe încercările lui de a împărţi Iranul şi de a prelua controlul asupra strâmtorilor din Marea Neagră, precum şi pe faptul că el a impus regimurile comuniste în Europa de Est. Alţii au sugerat că folosirea bombei atomice de către America, în august 1945, şi refuzul ulterior al acesteia de a-i da şi Uniunii Sovietice noua tehnologie schimbaseră echilibrul de puteri la nivel mondial, astfel încât Stalin nu a avut de ales şi a trebuit să-şi consolideze câştigurile geostrategice din timpul războiului. Această carte va urma o altă linie de abordare, dezvăluind rădăcinile conflictelor şi ale coşmarurilor Războiului Rece care se regăsesc în povestea Marii Alianţe înseşi. Principalul meu argument este destul de simplu: faptul că aceasta a fost sortită eşecului din cauza conflictului din interior dintre tradiţiile politice şi culturile sovietice şi cele americane şi că a început să se destrame încă din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, şi nu după.

Aceasta este povestea prăbuşirii plecând de jos, concentrându-se pe singurul loc în care sovieticii şi americanii au avut, de fapt, ocazia să convieţuiască şi să lupte împreună – la cele trei baze aeriene americane înfiinţate în aprilie 1944 pe teritoriul controlat de sovietici. După ce decolau de pe aerodromurile din Marea Britanie şi Italia, avioanele americane îşi bombardau ţintele şi apoi aterizau la aceste baze, care se aflau în zona Poltava, în Ucraina de astăzi, bombardând din nou pe drumul de întoarcere în Marea Britanie şi Italia. În ultimul an de război în Europa, americanii au lucrat îndeaproape cu sovieticii. Bazele de la Poltava nu erau mici sau doar simbolice. Mii de piloţi, mecanici de avioane şi soldaţi de rând au participat la aceste operaţiuni în sistem navetă. Mai mult decât atât, zeci de mii de cetăţeni ucraineni au putut să cunoască aviatori americani şi, în unele cazuri, să stabilească relaţii apropiate cu ei. Astfel, povestea de faţă se referă în mare parte la oameni – la vieţile, la părerile şi la sentimentele acestora.

Descrierea bazelor aeriene din Ucraina din anii 1944-1945 se regăseşte în numeroase lucrări. Versiunea americană este bine documentată, datorită unor surse extinse pe care specialiştii le pot găsi în arhivele şi colecţiile bibliotecilor din SUA. S-au păstrat patru relatări oficiale bine documentate şi mai mult sau mai puţin contemporane despre Frantic, aşa cum au fost numite operaţiunile americane de bombardare în sistem navetă de comandanţii Forţelor Aeriene Strategice ale SUA din Europa, în fiecare dintre acestea fiind descrisă o perioadă diferită. Arhivele de la Agenţia de Cercetare Istorică a Forţelor Aeriene de la baza aeriană Maxwell din Alabama şi colecţia de documente ale Misiunii Militare SUA la Moscova aflată la Administraţia Arhivelor şi Documentelor Naţionale

din Maryland, Arhiva Averell Harriman de la Biblioteca Congresului şi documentele preşedintelui Roosevelt de la Biblioteca şi Muzeul Prezidenţial FDR din Hyde Park, New York, furnizează materiale bogate care au servit drept surse pentru bazele relatării de faţă şi pentru cele ale predecesorilor mei.[1]

Ce face oarecum unică relatarea de faţă este folosirea unor surse care nu au fost disponibile până acum – dosare ale Comitetului pentru Securitatea Statului (KGB) şi ale predecesorilor săi, în care s-a consemnat supravegherea de către serviciul militar de contrainformaţii şi de către poliţia secretă sovietică a americanilor şi a persoanelor cu care aceştia au venit în contact din Forţele Aeriene ale Armatei Roşii şi din rândul populaţiei autohtone. Dosarele încep cu înfiinţarea bazelor şi continuă cu apariţia şi creşterea tensiunii Războiului Rece de la sfârşitul anilor 1940 şi până la începutul şi jumătatea anilor 1950. Revoluţia demnităţii din Ucraina, între 2013 şi 2014, a avut ca efect, printre altele, o revoluţie arhivistică – deschiderea pentru prima dată a fostelor arhive KGB, incluzând materialele din timpul celui de-al Doilea Război Mondial moştenite de la contraspionajul militar. Rapoartele spionilor şi memoriile şefilor şi ale coordonatorilor acestora – care cuprind circa 24 de volume groase – sunt puse acum la dispoziţia cercetătorilor şi a publicului larg. După cum au bănuit americanii, sovieticii şi-au spionat intens aliaţii, consemnând nu numai acţiunile acestora, ci şi opiniile lor.

Cu un grad de claritate şi de precizie cum puţine surse au, documentele KGB-ului prezintă atitudinea sovieticilor faţă de soldaţii americani, evoluţia relaţiilor dintre sovietici şi americani de la bazele din zona Poltava şi schimbările de atitudine ale oaspeţilor faţă de gazdele lor. Luate

împreună, documentele militare americane şi rapoartele serviciului de contrainformaţii sovietic ne furnizează o bază solidă pentru a înţelege rolul jucat de politică, ideologie şi cultură în stabilirea relaţiilor dintre aliaţi în timpul războiului. Nu există prea multe îndoieli că relaţiile s-au deteriorat nu numai din cauza dispariţiei duşmanului comun, a incompatibilităţii ideologice sau a modificării calculelor geopolitice sovietice şi americane pe măsură ce războiul se apropia de sfârşit. Nu mai puţin importantă a fost experienţa acestor militari americani, care i-a transformat chiar şi pe cei mai prosovietici dintre ei în opozanţi înrăiţi. Conflictul dintre mentalităţile şi valorile profund diferite ale participanţilor de rând la confruntarea sovieto-americană a subminat Marea Alianţă chiar înainte de a apărea motivele geopolitice mai ample, motive pe care conflictul respectiv le-a prevestit şi le-a reflectat.

Cu suflul noului Război Rece tot mai ostil de pe o zi pe alta, trebuie să privim în urmă pentru a vedea cum s-a manifestat Marea Alianţă la acele baze americane din Ucraina în 1944-1945 şi să învăţăm din experienţa celor care şi-au dat toată silinţa ca să o facă să funcţioneze. O învăţătură evidentă pentru generaţiile viitoare este că parteneriatele pot fi întreţinute o vreme de nevoia de a învinge un duşman comun, însă nu se pot stabili încredere reciprocă şi relaţii de durată între nişte aliaţi cu viziuni incompatibile despre ordinea politică dreaptă şi, până la urmă, despre libertate şi tiranie.

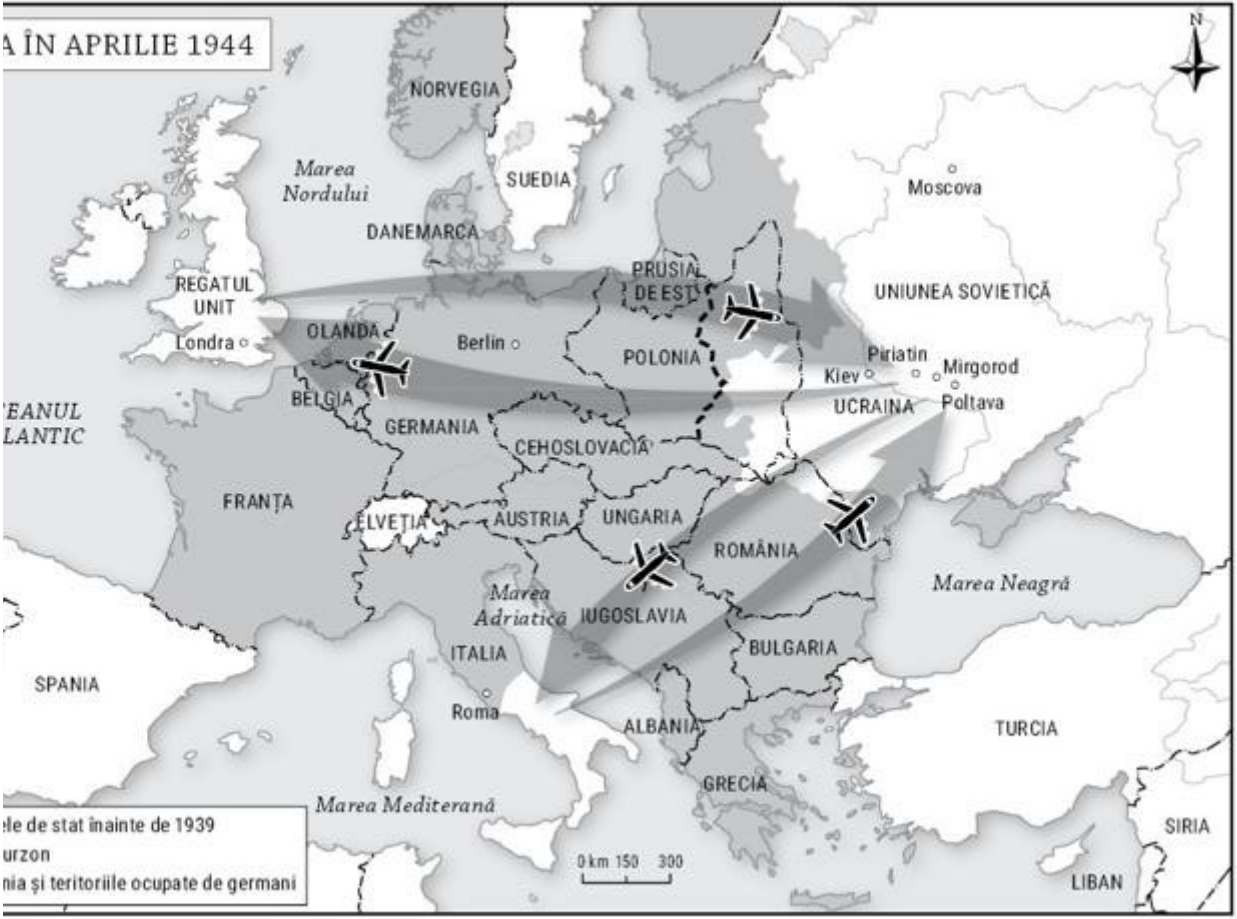
A ÎN APRILIE 1944
N
NORVEGIA
Marea Nordului
SUEDIA
Moscova
DANEMARCA
PRUSIA DE EST
UNIUNEA SOVIETICĂ
REGATUL UNIT
Londra
OLANDA
Berlin
POLONIA
Piriatin
Kiev
Mirgorod
Poltava
UCRAINA
BELGIA
GERMANIA
CEHOSLOVACIA
FRANȚA
ELVEȚIA
AUSTRIA
UNGARIA
ROMÂNIA
Marea Neagră
Marea Adriatică
IUGOSLAVIA
BULGARIA
ITALIA
SPANIA
Roma
ALBANIA
TURCIA
GRECIA
Marea Mediterană
SIRIA
LIBAN
0 km 150 300
ele de stat înainte de 1939
urzon
nia și teritoriile ocupate de germani

Introducere

Într-o zi caldă de mai din 1958, an în care a început criza ce a condus la construirea Zidului Berlinului, o echipă mobilă din Ucraina a început supravegherea unui subiect căruia i-au dat numele de cod „Turistul”. Bărbatul avea în jur de 35-36 de ani, era de înălţime medie şi destul de suplu. Avea o faţă alungită, un nas mare şi drept şi purta ochelari. Subiectul era îmbrăcat cu o cămaşă verzuie şi nişte pantaloni gri-închis, strâmţi după standardele sovietice, aspect ce sugera că era străin.

Au început să-l urmărească pe Turist de la ieşirea de pe autostrada Kiev către Poltava din centrul Ucrainei, la o distanţă de vreo 19 kilometri de oraş. Conducea un sedan marca Volga, de fabricaţie sovietică. După ce a ajuns la Poltava, Turistul a manifestat un interes deosebit mai ales faţă de Parcul Corpus, de monumentul Victoriei din Poltava şi de muzeul şi teatrul din localitate. Aşa cum era de aşteptat, ca orice turist, a făcut poze în toate locurile menţionate. Însă interesul pe care l-a manifestat faţă de una dintre casele obişnuite din centrul oraşului Poltava le-a stârnit suspiciuni. Turistul a ajuns pe strada Puşkin nr. 28 şi a bătut la uşă. Nu a răspuns nimeni. Apoi a intrat în curte, unde s-a întâlnit cu o femeie dintr-o casă vecină. A întrebat-o ceva. Echipa de filaj a reuşit să prindă un singur cuvânt: „Nina”. Apoi femeia a arătat spre una dintre uşile din curte. Turistul a bătut la uşa respectivă; din nou nu i-a răspuns nimeni. Apoi s-a întors la maşină şi a plecat. Vizita sa în Poltava a durat cu totul mai puţin de trei ore. Echipa

KGB-ului a depus raportul. Nu aveau nici cea mai mică idee cine era Turistul sau ce treabă avea în oraş. Ştiau doar că nu găsise pe cine căuta.[1]

„Turistul” era Franklyn Holzman, în vârstă de 39 de ani, fost mecanic de staţii radar în cadrul Forţelor Aeriene ale SUA, care îşi petrecuse o bună parte din 1944 şi aproape jumătate din 1945 la bazele aeriene ale SUA din Ucraina sovietică. Autor al unei cărţi despre fiscalitatea sovietică, el vizita Moscova şi Kievul şi se hotărâse să se oprească în Poltava, unde îşi petrecuse opt luni, o perioadă memorabilă care îl ajutase să urmeze o carieră de specialist în economia sovietică. Femeia pe care o căuta era Nina Afanasieva, pe care o cunoscuse la Poltava în decembrie 1944 şi care, din ordinul poliţiei secrete, rupsese orice legătură cu el în primăvara lui 1945. KGB-ul din Poltava avea să-şi petreacă tot restul lui 1958 şi mare parte din următorul an încercând să o găsească pe Nina Afanasieva. Au găsit-o până la urmă în oraşul Nikolaev din sudul Ucrainei. În urma investigaţiilor efectuate, nu s-a găsit nici o dovadă că aceasta ar fi încercat să ia legătura cu Holzman. I-au dat voie să ducă în continuare o viaţă normală.[2]

În 1958, anul vizitei lui Holzman, cel de-al Doilea Război Mondial se terminase de mai bine de un deceniu, iar Războiul Rece se apropia de punctul culminant. Foştii aliaţi deveniseră adversari. Holzman nu ştia nimic despre supravegherea şi suspiciunile KGB-ului. Până la sfârşitul vieţii, în septembrie 2002, el a păstrat amintiri frumoase despre perioada serviciului său militar din Uniunea Sovietică din timpul războiului. În casa sa din Lexington, Massachusetts, a păstrat fotografii, scrisori şi feţe de masă ucrainene brodate care îi aminteau de zilele în care americanii şi sovieticii luptaseră cot la cot. Însă, când i se

cerea, Holzman, un reputat specialist în economia sovietică, nu era niciodată în stare să explice anumite aspecte esenţiale ale experienţei sale din timpul războiului, şi mai ales de ce sovieticii permiseseră crearea unor baze americane pe teritoriul lor.[3]

PARTEA I. Marea Alianţă

Capitolul 1

Misiune la Moscova

Comitetul de primire a ajuns la Aeroportul Central din Moscova cu mult timp înainte de sosirea oaspeţilor. Era după-amiaza târziu, pe 18 octombrie 1943, şi în timpul nopţii temperatura oscila aproape de nivelul îngheţului, fiind neobişnuit de frig chiar şi pentru vremea normală de la Moscova. Lui Veaceslav Molotov, ministrul sovietic de externe, un tip îndesat cu maxilar pătrăţos, cu mustaţă ca mexicanii şi ochelarii pe vârful nasului uşor ascuţit, începea să-i fie frig. La fel şi numeroşilor delegaţi, ofiţeri şi soldaţi din garda de onoare, precum şi muzicanţilor din fanfară. Deşi aeroportul se afla la o distanţă mai mică de opt kilometri de Kremlin, adică un drum de 15 minute pentru coloana de maşini a guvernului, Molotov nu dorise să rişte şi venise mai devreme. Oaspeţii pe care îi aşteptau erau secretarul de stat al SUA Cordell Hull şi ministrul britanic al afacerilor externe Anthony Eden.[1]

Cum mai aveau de aşteptat, Molotov şi însoţitorii lui s-au adăpostit de vremea rece în clădirea aeroportului, primul terminal din Uniunea Sovietică dat în funcţiune. Aeroportul – cunoscut de toţi Hodînka, după câmpia Hodînka, unde în mai 1896 peste 1 300 de oameni muriseră călcaţi în picioare de mulţimea adunată să sărbătorească încoronarea ultimului împărat rus Nicolae al II-lea – era leagănul aviaţiei sovietice. În 1922, la cinci ani de la Revoluţie şi la numai un an de la sfârşitul Războiului Civil care i-a urmat, învingătorii bolşevici lansaseră primul zbor internaţional, către Königsberg şi Berlin, de pe câmpia Hodînka. Rusia şi Germania, cele două proscrise ale lumii la sfârşitul Primului Război Mondial, aveau planuri comune de viitor, iar cerul nu era nicidecum limita colaborării lor. Dimpotrivă, acesta le dădea ocazia de a-şi dezvolta relaţiile dintre ele. 17 ani mai târziu, în august 1939, ministrul de externe al lui Hitler, Joachim von Ribbentrop, zburase cu avionul la Moscova pe acelaşi traseu pentru a semna pactul cu Molotov, în care se prevedea o împărţire germano-sovietică a Europei, şi declanşase al Doilea Război Mondial.[2]

Acum, pe acelaşi aeroport unde aterizase Ribbentrop cu doar patru ani înainte, Molotov aştepta sosirea unor noi aliaţi. Uniunea Sovietică avea nevoie de Cordell Hull şi de Anthony Eden ca să o ajute să-şi învingă fosta aliată, Germania. În ciuda tuturor asigurărilor date, Hitler invadase Uniunea Sovietică în iunie 1941 şi până în luna decembrie a aceluiaşi an trupele lui avansaseră tocmai până la Moscova, la o distanţă de doar 19 kilometri de aeroportul din capitală. Însă acum situaţia nu era chiar atât de disperată. Armata Roşie îi făcuse pe germani să se retragă din Moscova în decembrie 1941, iar în februarie 1943, cu ajutorul proviziilor americane trimise în URSS pe

baza Programului de împrumut şi închiriere al lui Roosevelt, îi învinsese la Stalingrad. Soarta războiului se schimbase în favoarea sovieticilor.

Însă perspectiva victoriei era încă îndepărtată. În octombrie 1943 Armata Roşie încă se lupta cu germanii în centrul Ucrainei şi se pregătea să atace Zidul de Est al lui Hitler – linia defensivă de-a lungul Niprului. Râul respectiv, cu o lăţime de 700 de metri, adică 2 300 de picioare, pe alocuri, constituia un obstacol formidabil. Afirmaţia lui Nikolai Gogol din romanul său dedicat vieţii cazacilor, Taras Bulba – „Rar zboară vreo pasăre până în mijlocul Niprului" – nu este o remarcă deloc întâmplătoare. Bătălia de pe Nipru, care a pornit în august 1943 şi a continuat până la începutul iernii, a costat scump Armata Roşie, ducând la moartea a 350 000 de ofiţeri şi de soldaţi, numărul total al victimelor fiind de aproape 1,5 milioane. Cu astfel de victorii, Armata Roşie risca să rămână în scurt timp fără oameni. Conducerea sovietică avea nevoie de ajutorul americanilor.

Molotov zburase la Londra şi la Washington în mai 1942, făcând presiuni pentru deschiderea unui al doilea front comun americano-britanic în Europa de Vest. Roosevelt îi promisese ajutor, însă britanicii se mişcau cu încetinitorul. Invazia începuse în iulie 1943, nu în Europa de Vest, ci în cea de Sud, Aliaţii ajungând pe ţărmul Siciliei – un plan susţinut de britanici şi menit să le protejeze ruta prin Mediterană către India. La începutul lui septembrie ajunseseră să se lupte în zona continentală a Italiei. Şeful lui Molotov, Iosif Stalin, nu era nicidecum mulţumit. Germanii putuseră să apere Peninsula Apenină fără să fie nevoie să-şi retragă diviziile de pe Frontul de Est. În ceea ce îi privea pe sovietici, acesta nu reprezenta un al doilea front. Doar o descindere în Franţa l-ar fi silit pe Hitler să-şi

retragă diviziile din est – şi doreau să facă asta cât mai repede posibil. De asemenea, sovieticii aveau nevoie să li se furnizeze în continuare, prin Programul de împrumut şi închiriere, armament, inclusiv cele mai noi avioane pe care numai America ştia să le fabrice şi putea să le ofere. Sperau că Cordell Hull îi va ajuta în ambele privinţe.[3]

*

Ce aveau să vadă în scurt timp pe cer Molotov şi însoţitorii lui reprezenta întruchiparea perfectă a puterii şi a superiorităţii tehnologice americane. Puţin după ora 16:00, trei avioane argintii uriaşe Douglas C-54 Skymaster, strălucind în ultimele raze ale soarelui de toamnă, apărură deasupra câmpiei Hodînka şi începură manevrele de aterizare.

Sovieticii voiau Skymasterul prin Programul de împrumut şi închiriere, însă americanii ezitau să dea unul dintre cele mai noi avioane pe care le deţineau – era abia al doilea său an de exploatare. Washingtonul avea nevoie de aparate C-54 pentru războiul din Pacific şi pentru preconizata invazie din Europa. Avioanele Skymaster, cu patru motoare, aveau o lungime de 28 de metri şi o anvergură a aripilor de aproximativ 36 de metri. Puteau să parcurgă o distanţă de până la 6 440 de kilometri la o altitudine de 6 700 de metri, cu o viteză de croazieră de 306 kilometri pe oră. Având un echipaj de patru persoane, în avion încăpeau cel mult 50 de soldaţi. Conceput iniţial ca avion de pasageri şi transformat ulterior în avion militar, acesta putea să fie modificat la loc şi să servească drept cartier general al conducătorilor şi comandanţilor militari americani. În ianuarie 1943, preşedintele Roosevelt

folosise avionul prezidenţial C-54 – cunoscut de toţi ca „Vaca sfântă” pentru că era foarte bine păzit – pentru a ajunge la Casablanca la o întâlnire cu prim-ministrul Marii Britanii, Winston Churchill. Spre marea satisfacţie a lui Stalin, cei doi aliaţi occidentali se hotărâseră să ducă războiul până la înfrângerea totală sau „predarea necondiţionată” a Germaniei.[4]

Secretarul de stat Hull şi însoţitorii lui aveau nevoie de tot confortul pe care această versiune pentru celebrităţi a Skymasterului putea să-l ofere pentru lunga călătorie până la Moscova. După ce decolaseră de la Washington, pe 7 octombrie, au zburat mai întâi până în Puerto Rico şi au pornit apoi într-o călătorie pe mare până la Casablanca. Acolo s-au urcat în nişte avioane care traversaseră Atlanticul fără oameni la bord şi au zburat la Alger, apoi la Cairo, apoi la Teheran şi, în cele din urmă, la Moscova. Se vedea că Hull, care împlinise 72 de ani cu puţin timp înaintea acestei călătorii, era bolnav şi nu era încântat de călătorie. Doctorii, de teamă că la o altitudine de peste 2 400 de metri avea să sufere un atac de cord, trimiseseră un medic din marina militară ca să-i administreze lui Hull oxigen în caz de nevoie. Secretarul de stat era hotărât să ajungă la Moscova.

A doua persoană ca funcţie din echipa lui Hull era proaspăt-numitul ambasador al SUA la Moscova, Averell Harriman. Un newyorkez înalt şi deşirat, acesta urma să împlinească 52 de ani, însă părea mult mai tânăr. Faţa sa prietenoasă, cu trăsături puternice şi masculine şi zâmbetul larg îl făceau să aibă succes la femei şi îl ajutaseră să capete reputaţia de bun negociator. Asemenea multor membri din administraţia Roosevelt din timpul războiului, Harriman se ocupase de afaceri. Cu ajutorul prietenului său care era mâna dreaptă a

preşedintelui, Harry Hopkins, Harriman devenise membru al administraţiei Roosevelt în primăvara lui 1941. Roosevelt avea nevoie de cineva cu experienţă în afaceri ca să gestioneze Programul de împrumut şi închiriere cu Marea Britanie. Harriman a mers la Londra devenind reprezentantul special al preşedintelui în Europa, având sarcina de a gestiona un program în valoare de un miliard de dolari menit să furnizeze provizii americane Marii Britanii şi să o menţină pe aceasta pe linia de plutire în războiul împotriva Germaniei. În septembrie 1941 zburase de la Londra la Moscova ca să negocieze cu Stalin extinderea Programului de împrumut şi închiriere şi pentru Uniunea Sovietică, iar în octombrie 1943 Roosevelt îl numise pe Harriman ambasador al SUA la Moscova.

Roosevelt dorea ca Harriman să meargă la Moscova ca să-l asigure pe Stalin de bunăvoinţa americanilor, să întărească colaborarea militară în perioada premergătoare deschiderii celui de-al doilea front şi, nu în ultimul rând, să negocieze cu el cu privire la viitorul Europei de Est, mai ales planurile sovietice legate de dobândirea de teritorii de la statele baltice, Polonia şi România, în baza Pactului Ribbentrop-Molotov din 1939. Roosevelt dorea ca sovieticii să-şi mai potolească ambiţiile în schimbul unei viitoare cooperări cu Statele Unite şi Marea Britanie. Era gata să-i ofere lui Stalin dreptul de a negocia pe picior de egalitate cu puterile occidentale, să-i dea asigurări cu privire la accesul sovietic la porturile de la Marea Baltică prin acorduri internaţionale şi să-i ofere sprijin financiar şi tehnic pentru reconstruirea Uniunii Sovietice devastate de război.[5]

Înainte de a părăsi Washingtonul, pentru a merge mai întâi la Londra şi apoi la Moscova, Harriman primise asigurări din partea lui Roosevelt că acesta va păstra

confidenţialitatea cu privire la toate aspectele legate de relaţiile americano-sovietice, inclusiv cel legat de cooperarea militară. Nu numai că i se îndeplinise dorinţa lui Harriman, ci acesta a fost lăsat să-şi aleagă şeful misiunii militare. Generalul George Marshall, şeful de stat-major al Armatei SUA, a fost de acord să-l trimită la Moscova pe unul dintre cei doi propuşi de Harriman, secretarul în vârstă de 47 de ani al Comitetului Şefilor de Stat-Major, generalul-maior John Russell Deane, care era foarte bine pregătit şi respectat la Washington. Generalul Deane, Russ printre prieteni, se afla şi el în avionul către Moscova alături de Harriman şi de Hull. „Eram nerăbdător, plin de speranţă şi de încredere şi fericit", avea să scrie mai târziu Deane cu privire la ce simţise în timpul zborului. La fel ca Harriman, Deane credea că putea să se înţeleagă cu sovieticii. Se bucura să lase în urmă sarcinile de secretar la Washington şi să preia controlul propriului comandament. De asemenea, se bucura că avea ocazia să lucreze cu Harriman, pe care îl respecta şi îl admira.[6]

În vreme ce Harriman considera că principala sa sarcină la Moscova era aceea de a negocia o înţelegere postbelică în Europa, principalul obiectiv al lui Deane era coordonarea eforturilor sovieto-americane pentru a învinge Germania. Al doilea obiectiv – invadarea Franţei – urma să aibă loc peste alte câteva luni, însă acum aveau ocazia de a începe imediat cooperarea cu sovieticii. Înainte de plecarea la Moscova, atât Harriman, cât şi Deane fuseseră abordaţi de generalul Henry „Hap" Arnold, comandantul Forţelor Aeriene Americane, după care participaseră alături de Forţele Aeriene Regale Britanice la bombardamente comune asupra Germaniei şi asupra aliatelor europene ale acesteia. Piloţii americani bombardau Germania de la bazele britanice şi se întorceau apoi în Marea Britanie. Arnold

dorea ca Harriman şi Deane să-i convingă pe sovietici să le permită Forţelor Aeriene Americane să creeze baze pe teritoriul deţinut de sovietici. Atunci bombardierele ar fi putut să zboare până departe, în spatele liniilor germane, decolând din Marea Britanie şi aterizând în Uniunea Sovietică, apoi zburând înapoi după câteva zile cu o nouă încărcătură de bombe, nu numai ca să distrugă obiectivele industriale germane din Europa de Est, ci şi ca să le slăbească apărarea de pe Frontul de Est.

Părea o propunere cu avantaje pentru ambele părţi. „Eu şi Harriman", îşi amintea Deane, „eram încântaţi de atitudinea lui Arnold şi ne-am dus în Rusia fiind siguri că simpla logică avea să ne ajute să-i îndeplinim dorinţele." Se credea că înfiinţând baze în partea sovietică a Frontului de Est s-ar fi pus bazele creării unor baze asemănătoare în Extremul Orient, unde comandanţii americani se bazau nu numai pe participarea sovietică, ci şi pe obţinerea unor baze aeriene ca să efectueze bombardamente în interiorul Japoniei. Deane, care nu era pilot, dar care, ca secretar al Comitetului Şefilor de Stat-Major, avusese de-a face cu Arnold şi cu Forţele Aeriene Americane din Europa, abia aştepta să se ocupe cu prioritate de propunerea pentru Moscova privind bazele aeriene. În drumul său din Statele Unite spre Orientul Mijlociu şi apoi spre Uniunea Sovietică, se oprise la Londra ca să viziteze cartierul general al Forţei Aeriene a Armatei a 8-a a SUA, care bombarda obiective germane din Europa. Se întâlnise acolo cu ofiţerii de la comandă şi adunase materiale cu privire la consecinţele bombardamentelor în sistem navetă asupra Europei, precum şi o listă cu ţinte din Europa de Est la care piloţii americani nu puteau să ajungă decât dacă li se permitea să aterizeze în Uniunea Sovietică. Cu o sarcină făcută

parcă pentru el, Deane abia aştepta să-şi înceapă misiunea la Moscova.[7]

Zborul cu Skymasterul de la Teheran la Moscova expri-ma dorinţa piloţilor americani şi sovietici de a conlucra. La Teheran, sovieticii îşi plasaseră propriul operator de radio şi propriul navigator în echipajul american ca să se asigure că avionul nu se va rătăci în spaţiul aerian sovietic sau că nu va fi luat drept aparat inamic. Dar chiar dacă exista dorinţa de a colabora, şansa de a o face era cu adevărat redusă. Fiica ambasadorului Harriman, Kathleen, care îl însoţea în călătorie, îi scria surorii ei, Mary: „La scurt timp după ce ne-am început călătoria, am primit un bileţel politicos de la pilotul lui Hull... că au nevoie de prezenţa mea plăcută în faţă". Când Kathleen s-a dus în carlinga avionului, a remarcat că piloţii americani se certau cu cei sovietici. Sovieticii insistau că trebuie să zboare la mare altitudine, în vreme ce americanii refuzau să o facă, pentru că doctorii îi interziseseră lui Hull să zboare la peste 2 400 de metri înălţime. Problema era, după cum avea să-i scrie mai târziu Kathleen lui Mary, că „nici unul nu vorbea aceeaşi limbă". Nici Kathleen nu vorbea, dar piloţii americani tot au pus-o între ei şi piloţii sovietici. Prezenţa unei tinere a calmat spiritele de ambele părţi.

Kathleen Harriman sau Kathy, după cum o strigau prietenii şi rudele, venise cu tatăl său la Londra în mai 1941, lucrând mai întâi la Agenţia Internaţională de Ştiri şi apoi la Newsweek. În vârstă de 26 de ani, iubitoare de cai, Kathy era înaltă şi atletică. Zâmbetul său larg şi personalitatea sa expansivă o făceau să aibă succes la bărbaţi. Spre deosebire de chinuitul secretar Hull, ea abia aştepta să-şi înceapă aventura moscovită. Pe durata şederii sale la Moscova urma să înveţe rusa şi să devină mediatoare la ambasada americană, aplanând destule

dispute dintre diplomaţii şi ofiţerii sovietici şi americani, care aveau tendinţa de a fi mult mai rezervaţi în prezenţa unei femei. Îşi descoperise acest talent în cursul zborului spre Moscova. „Până am ajuns la Stalingrad au dispărut toate tensiunile şi dificultăţile şi prin semne s-a încheiat Bătălia de la Stalingrad”, îi scria Kathy surorii ei. „Înainte de a ajunge la Moscova am devenit cu toţii buni prieteni.”[8]

Sub privirile neîncrezătoare ale piloţilor americani, pilotul sovietic conducea Skymasterul spre destinaţie urmând râuri, căi ferate şi şosele. Au zburat deasupra Kremlinului înainte de a ateriza pe Aeroportul Central din Moscova. „De la hu-bloul avionului”, avea să scrie mai târziu John Deane, „vedeam domurile Kremlinului înnegrite de culorile războiului, apa înspumată a râului Moscova, Piaţa Roşie, Biserica Sf. Vasile şi baionetele strălucitoare ale gărzii de onoare care aştepta pe câmpul de sub noi ca să-l salute în numele Uniunii Sovietice pe marele nostru secretar de stat, Cordell Hull.” După ce s-a învârtit deasupra aeroportului şi a găsit culoarul de aterizare, Skymasterul a făcut ultima manevră. În sfârşit, lunga călătorie de la Washington la Moscova se încheiase.[9]

*

Veaceslav Molotov, delegaţii şi însoţitorii lui, pe care Deane i-a găsit „vineţi din cauza frigului care le intrase până în măduva oaselor”, au salutat delegaţia americană, în mod evident fericiţi că nu mai trebuiau să aştepte în ger.

Molotov şi Hull au trecut în revistă garda de onoare. Fanfara a intonat imnul sovietic, „Internaţionala”, imnul

mişcării socialiste europene. Versurile acestuia nu promiteau nimic bun pentru lumea capitalistă: „Vom distruge această lume a violenţei / Din temelii şi după aceea / Ne vom construi o nouă lume”, suna cântecul. Orchestra a cântat după aceea „The Star-Spangled Banner” („Drapelul presărat cu stele”). Versurile sale „Noi credem în Dumnezeu” nu au produs nici un fel de jenă diplomatică, pentru că nici unul dintre imnuri nu a fost cântat cu vocea. Deane a găsit interpretarea imnului american „excelentă, deşi uşor diferită”.[10]

Pe pista de aterizare aştepta, ca să-i salute pe americani, şi delegaţia britanică la discuţiile de la Moscova, condusă de ministrul de externe Anthony Eden. Era un eveniment solemn. După ce Molotov s-a dus la microfon ca să le ureze bun venit Aliaţilor, Hull şi Eden i-au răspuns, la rândul lor, cu scurte mesaje de salut. Hull a spus că este „extrem de fericit să se afle în vizită la Moscova, capitala ţării unite cu a mea printr-o cauză comună”. Mai târziu în aceeaşi zi, Hull, Eden şi Molotov, fiecare însoţit de propria delegaţie, s-au întrunit în biroul lui Molotov de la Kremlin ca să clarifice care era cauza lor comună şi cel mai bun mod de a o realiza. Au fost de acord să dea publicităţii un scurt comunicat în care să se menţioneze numele demnitarilor americani şi britanici care veniseră la Moscova, deşi în presă nu s-a anunţat scopul vizitei.[11]

Existau motive întemeiate nu numai ca să se păstreze secretul, ţinând cont de starea de război, ci şi ca să existe o reţinere în a comenta public posibilele efecte ale vizitei. Diplomaţii de marcă ai Aliaţilor veniseră la Moscova ca să ia parte la prima conferinţă ministerială privind ordinea mondială postbelică. Participanţii la Conferinţa de la Moscova, după cum a ajuns să fie cunoscută ulterior întrunirea, aveau mari ambiţii, însă nu se ştia dacă

viziunile de viitor prezentate de cele trei ţări aliate aveau să coincidă. În decurs de 12 zile, de pe 19 pe 30 octombrie, cei trei miniştri de externe aveau să discute despre înfiinţarea Organizaţiei Naţiunilor Unite şi despre o Comisie Consultativă Europeană care să se ocupe de ţările şi teritoriile eliberate din Europa. Aveau să discute despre eradicarea fascismului din Italia, restabilirea independenţei Austriei şi pedepsirea celor vinovaţi de crime de război. Era începutul unui proces îndelungat de căutare a unui limbaj comun pentru organizarea lumii postbelice. Îi aştepta un drum dificil, însă aveau mari speranţe.[12]

Cooperarea sovieto-americană intra într-o nouă epocă, iar Harriman şi Deane credeau că va fi una luminoasă. La întâlnirea sa cu Molotov, din 21 octombrie, Harriman i-a spus comisarului sovietic pentru afaceri externe că venise acolo „ca prieten”. Şi-a exprimat speranţa că într-o bună zi ei doi aveau să călătorească împreună cu avionul rapid al lui Harriman. Cum se apropiase foarte mult de Churchill în perioada petrecută la Londra, Harriman încerca acum să-şi facă prieteni la Moscova şi, mai ales, să-şi creeze relaţii personale cu Molotov. În Occident funcţionase atât în afaceri, cât şi în politică invitarea unor prieteni din guvern să se bucure de averea familiei sale – tatăl lui Harriman fusese magnat al căilor ferate şi era multimilionar – participând la cine, făcând echitaţie şi dând ture cu maşini şi avioane rapide. Harriman încerca să folosească acelaşi mod de abordare şi la Moscova, oferindu-şi prietenia şi aşteptând să primească în schimb prietenie.[13]

Nu după mult timp atât Averell, cât şi Kathy Harriman începeau să se ataşeze de ţară şi de oamenii ei. „Abia acum încep să îmi dau seama că bine cunoscutele comunicate ruseşti care se referă la eroism impersonal şi

la numere uriaşe de morţi, dispăruţi şi răniţi reprezintă ceva foarte personal aici în materie de prieteni şi rude”, îi scria Kathy lui Mary pe 5 noiembrie. „Când analizezi cu atenţie, în ciuda prelegerilor că Statul este pe primul loc, rusul continuă să fie o fiinţă umană şi, destul de amuzant, guvernul îl tratează ca atare – şi aşa se explică focurile de artificii periodice atunci când se anunţă o nouă victorie şi împodobirea clădirilor bombardate.”[14]

Echipa americană venise la Moscova plină de entuziasm şi hotărâtă să transforme total relaţiile sovieto-americane, incluzând nu numai summituri între liderii Marii Alianţe, ci şi o cooperare militară directă între forţele americane şi cele sovietice. Generalul Deane, al cărui rol era acela de a dezvolta această cooperare, era la fel de dornic să reuşească ca toţi ceilalţi. Credea că va putea să realizeze acest obiectiv pătrunzând dincolo de faţada statului comunist şi ajungând la umanitatea pe care o aveau în comun.

Capitolul 2

Verdictul lui Stalin

Când l-a cunoscut pe Iosif Stalin la banchetul de închidere a Conferinţei de la Moscova din seara zilei de 30 octombrie 1943, generalul Deane a rămas uimit de cât de scund era. A fost frapat şi de părul gri-închis al dictatorului, dar mai ales de „expresia amabilă de pe chipul său foarte ridat şi pământiu”. Stalin purta o uniformă militară cu epoleţi de mareşal al Uniunii Sovietice, rang militar ce îi fusese

acordat în martie 1943 după victoria Armatei Roşii de la Stalingrad. S-a plimbat prin sală salutându-i pe invitaţii sovietici şi pe membrii delegaţiilor americană şi britanică, în jur de 60, „cu capul uşor aplecat, rar ridicându-şi privirea şi fără să spună nimic”.[1]

În seara aceea, Deane nu numai că a dat mâna cu mareşalul, ci a şi băut cu el. La masa festivă, pe care generalul a considerat-o „nespus de frumoasă”, Molotov a început un concurs de toasturi ridicând paharul în cinstea prieteniei britanico-americano-sovietice. Deane ştia că acesta era doar începutul şi s-a pregătit pentru o noapte de beţie. La sosirea la Moscova, angajaţii ambasadei SUA le spuseseră lui şi lui Harriman că singura modalitate de a-i face pe sovietici să-i respecte era să-i întreacă la băutură. Kathy Harriman, care participase la destule petreceri la Moscova, îi scria lui Mary: „Este greu să trişezi la toasturi, pentru că trebuie să dai paharul pe gât, iar picăturile de alcool care cad sunt, potrivit obiceiului rusesc, picături de ghinion pe care i-l doreşti persoanei cu care bei”.

Tatăl ei i-a făcut pe membrii echipei lui fericiţi şi mândri când, după câteva zile, la o recepţie grandioasă organizată de Molotov cu ocazia Zilei Revoluţiei din Octombrie, a băut mai mult nu numai decât gazdele lui sovietice, ci şi decât omologul său britanic, sir Archibald Clark Kerr. După spusele lui Kathy, Kerr „s-a ridicat cu oarecare greutate ca să ţină un toast, a întins mâna ca să se sprijine de masă, dar a ratat-o şi a căzut lat cu faţa în jos la picioarele lui Molotov, trăgând peste el o mulţime de farfurii şi pahare”. A doua zi, cei doi Harriman s-au simţit foarte rău după beţie – toasturile cu paharele până la fund se ţineau cu votcă, nu cu vin. Însă cu o seară înainte, îi făcuseră pe compatrioţii lor să fie mândri de ei. „Toţi americanii au fost încântaţi”, îi scria Kathy surorii ei.[2]

După ce se familiarizase cu aceste toasturi la primul banchet de la conferinţa la care participase, Deane ştia că mai devreme sau mai târziu avea să-i vină şi lui rândul să propună un toast. După cum îşi amintea mai târziu, şi-a stors „creierii să găsească ceva frumos de spus”. Ridicându-se în picioare, s-a declarat onorat să fie şeful misiunii militare americane la Moscova, pe care o considera drept avangarda a milioane de americani care aveau să li se alăture în război aliaţilor sovietici. Sovieticii, care doreau un singur lucru de la conferinţă – promisiunea deschiderii celui de-al doilea front – au fost încântaţi să audă vorbele generalului american. Apoi Deane a făcut o glumă, toastând pentru ziua în care avangărzile britanice şi americane aveau să se întâlnească cu avangarda Armatei Roşii pe străzile Berlinului. În mod ironic, întâlnirea de la Berlin anticipată de Deane avea să ducă la împărţirea oraşului după câţiva ani, însă pentru moment nimeni nu vedea nimic problematic în unirea forţelor celor trei puteri.

Toastul a reprezentat un mare succes. Toată lumea şi-a băut paharele până la fund, dar după aceea, spre uimirea lui Deane, toţi au rămas în picioare. Şi-a dat seama abia când cineva de lângă el l-a înghiontit şi a întors capul. Lângă Deane se afla însuşi Stalin, ţinând un pahar în mână. După ce ascultase toastul, dictatorul sovietic îşi părăsise locul de la masă şi trecuse prin spatele invitaţilor, fără ca Deane să-i observe silueta minusculă. Şi-au băut împreună paharele până la fund. Deane bea votcă şi probabil că Stalin îşi bea obişnuitul vin roşu, pe care îl dilua adesea cu apă. Era un truc vechi al lui Stalin să-şi îmbete oaspeţii şi să-i asculte ce vorbesc, un truc pe care îl exersa mai mult pe membrii propriei echipe decât pe vizitatorii străini.[3]

*

Pentru Deane conferinţa se încheia triumfător. Toastul lui de la banchet „a cucerit audienţa”, potrivit lui Hull. Era optimist şi că avea să facă progrese în privinţa principalei sale priorităţi de la Moscova – să obţină permisiunea pentru înfiinţarea unei baze americane pe teritoriul deţinut de sovietici.

De vreme ce lucrase la Washington la cartierul general al şefilor de stat-major, Deane era foarte conştient că operaţiunile aeriene americano-britanice din Europa mergeau foarte prost. În toamna lui 1943, obiectivul de a doborî Luftwaffe ca să pregătească invazia Franţei din 1944 era departe de a fi realizat. Luftwaffe era bine mersi, provocându-le daune tot mai mari avioanelor britanice şi americane care bombardau ţinte germane. Acelaşi lucru se întâmpla şi cu sistemele germane antiaeriene, care nu puteau fi distruse.

În 1943, Forţele Aeriene Regale pierduseră 2 700 de bombardiere grele, care fuseseră fie doborâte, fie distruse. Numai bombardamentele asupra Berlinului, care au început în noiembrie 1943 şi au continuat până în martie 1944, au dus la pierderea a 1 128 de avioane britanice. Şi numărul pierderilor suferite de americani era uluitor. În cea de-a doua săptămână a lui octombrie 1943, luna sosirii lui Deane la Moscova, Forţa Aeriană a Armatei a 8-a, care opera din Marea Britanie, pierduse 148 de bombardiere. Rata pierderilor în urma bombardamentului din 14 octombrie ajunsese la 20,7%, iar rata daunelor la 47,4%. Raidurile efectuate adânc în teritoriul german şi

neînsoţite de avioane de vânătoare deveneau extrem de costisitoare, iar avioanele de vânătoare precum Mustang P-51 nu puteau să ajungă până în Europa de Est, pentru că rezervoarele lor nu puteau să transporte suficient combustibil.

Hap Arnold credea că are o soluţie pentru problema legată de Luftwaffe, şi anume bombardamentele în sistem navetă. Bombardierele aveau să decoleze de la bazele aeriene din Marea Britanie şi din Italia, să zboare pe deasupra teritoriilor ocupate de germani şi, în loc să se întoarcă înainte de a ajunge la fabricile germane de avioane şi la aerodromurile din Germania şi Europa de Est, aveau să aterizeze la bazele din spatele liniilor sovietice. Pe lângă accesul la ţinte altfel inaccesibile, bombardierele aveau să contribuie la împrăştierea avioanelor Luftwaffe, care acum ar fi trebuit să se lupte pe două fronturi. Sovieticii, care nu aveau avioane cu rază lungă de acţiune şi nu-i hărţuiau pe germani dincolo de zona operaţiunilor terestre, ar fi beneficiat şi ei, întrucât bombardierele americane puteau atinge ţintele propuse de comandamentul sovietic. De aceea insistase Arnold ca bombardamentele în sistem navetă să devină una dintre principalele priorităţi ale lui Deane la Moscova.[4]

Deane a acceptat asta cu plăcere, dar la scurt timp de la începerea conferinţei de la Moscova şi-a dat seama că singura chestiune despre care doreau să discute sovieticii era al doilea front. Aceştia voiau să li se confirme promisiunile anterioare ale Aliaţilor, făcute mai întâi de Roosevelt lui Molotov în iunie 1942, de a debarca în Europa cât mai curând posibil. Deane şi generalul-locotenent sir Hastings Ismay, consilierul militar al lui Churchill, au făcut tot posibilul să-i convingă pe sovietici că, într-adevăr, avea să se deschidă un al doilea front în

1944. Deane a profitat de reacţia bună la prezentarea sa ca să abordeze subiectul care îl preocupa cel mai mult – înfiinţarea de baze aeriene SUA în teritoriile deţinute de sovietici. Era gata numaidecât să-şi creeze şi el „al doilea front”.[5]

După cum îşi amintea mai târziu Deane, solicitarea, pe care a făcut-o din prima zi de conferinţă, „i-a lovit pe reprezentanţii sovietici ca un trăsnet”. Prin răspunsul său, Molotov trăgea de timp. Era de acord să analizeze propunerea, care cuprindea alte două solicitări din partea generalului Arnold: îmbunătăţirea schimburilor de informaţii legate de vreme între forţele aeriene americane şi cele sovietice şi îmbunătăţirea comunicaţiilor aeriene dintre cele două ţări. Deane îşi amintea că schimbul reprezentase prima lecţie pe care a primit-o cu privire la demnitarii sovietici: „Nici un funcţionar subordonat din Rusia nu poate să ia vreo decizie în chestiuni referitoare la străini fără să consulte o autoritate superioară şi, de obicei, această autoritate este însuşi Stalin”.[6]

*

I-au trebuit două zile comisarului sovietic pe probleme exter-ne pentru a le putea spune participanţilor la conferinţă că este de acord cu propunerea. De fapt, îl speria ideea construirii unor baze occidentale pe teritoriul sovietic. Teama faţă de prezenţa străină se poate constata în cultura rusă încă de la începutul secolului al XVII-lea, când detaşamentele poloneze şi de cazaci ucraineni au ocupat Moscova şi au prădat cnezatul Moscovei, dar existau şi exemple mai recente. Modul de gândire al conducătorilor sovietici provenea din experienţa avută în

timpul Revoluţiei şi al Războiului Civil, trupe străine debarcând în 1918, inclusiv corpuri expediţionare britanice, franceze şi americane, în Murmansk (la Marea Barents), în Odessa (la Marea Neagră), în Baku (în centrul câmpurilor petrolifere caspice) şi la Vladivostok (în Extremul Orient) ca să sprijine forţele antibolşevice. Acestea aveau să se retragă abia în 1920. Şi, ceea ce crea tensiuni şi mai mari, intervenţia americană avusese loc sub conducerea secretarului adjunct al forţelor navale Delano Roosevelt (1913-1920), în timp ce demersul britanic fusese condus de nimeni altul decât Winston Churchill, ministrul armamentului (1917-1919) şi secretar de stat pentru război (1919-1921).

„Îi ştiam pe toţi capitaliştii, însă Churchill era cel mai puternic, cel mai deştept din dintre ei. Bineînţeles că era sută la sută imperialist", îşi amintea Molotov, care îi organizase la Odessa pe bolşevicii din Ucraina în 1918-1920 împotriva numeroşilor duşmani de acolo, inclusiv a corpurilor expediţionare franceze. Amintindu-şi mai departe de comportamentul imperialist al lui Churchill, Molotov îi povestea unui reporter în anii 1970 cum acesta le spusese: „Lăsaţi-ne să ne facem aerodrom la Murmansk, pentru că sunteţi într-o situaţie delicată". „Da", am spus noi, „trecem printr-o perioadă grea, aşa că trimiteţi aceste efective pe front. O să păzim chiar noi Murmanskul." „După aceea a bătut în retragere." Molotov îşi amintea de oferta americanilor de a înfiinţa baze aeriene în Extremul Orient ca fiind nici mai mult, nici mai puţin decât acapararea teritoriilor de către Roosevelt: „Dorea să ocupe anumite părţi din Uniunea Sovietică în loc să lupte. După aceea nu ar fi fost prea uşor să-i scoatem de-acolo."[7]

Acum, în octombrie 1943, Stalin şi Molotov trebuiau să hotărască ce să facă cu noua solicitare a americanilor

privind bazele aeriene. Armata Roşie începuse să traverseze Niprul, făcând poziţia sovietică mai sigură decât oricând. Însă conducerea sovietică voia câteva lucruri de la Aliaţii occidentali şi şi-a prezentat lista de doleanţe pe parcursul conferinţei: crearea unui al doilea front, intrarea Turciei în război împotriva Germaniei pentru a îndepărta diviziile germane de pe frontul sovietic şi permisiunea obţinută din partea Suediei de înfiinţare a unor baze aeriene sovietice pe teritoriul ei. S-au hotărât să păstreze chestiunea bazelor aeriene aliate în joc, folosindu-le drept monedă de schimb ca să obţină ce doreau cu adevărat de la americani.

Pe 21 octombrie 1943, la două zile după propunerea lui Deane, Molotov le-a spus delegaţilor americani că guvernul sovietic „a aprobat în principiu” solicitarea de înfiinţare a unor baze aeriene americane în Uniunea Sovietică, precum şi propunerile de a îmbunătăţi schimbul de informaţii privind vremea şi traficul aerian. Secretarul Hull i-a mulţumit lui Molotov şi, considerând că încheiase cu această problemă, l-a lăsat pe Deane să discute despre amănunte cu omologii săi din Statul-Major General al Armatei Roşii. „Eu, bineînţeles, eram în culmea fericirii – eram de mai puţin de o săptămână în Uniunea Sovietică şi realizasem deja trei obiective foarte importante”, îşi amintea Deane. „Ce mândri aveau să fie de mine şefii statelor-majore!”[8]

Pe 26 octombrie, ca urmare a cererii lui Deane, Washingtonul i-a telegrafiat amănunte legate de baze. „Estimăm că avem nevoie de aproximativ zece baze, amplasate astfel încât să faciliteze cât mai bine naveta pe care o vor face bombardierele grele care vor ataca obiectivele necesare de la Uncle King [Regatul Unit] şi din Italia şi care să fie bine amplasate pentru bombardarea

ţintelor necesare înainte de întoarcerea la Uncle King şi în Italia.” Şefii statelor-majore doreau ca sovieticii să le pună la dispoziţie combustibil, muniţie, bombe şi locuinţe, astfel încât personalul SUA (având nume de cod „Uncle Sugar”) de la baze să fie cât mai redus numeric cu putinţă. Şefii statelor-majore erau puşi pe treabă şi credeau că le surâde deja norocul.[9]

Încurajat fiind de răspunsul primit de la Molotov, Deane s-a apucat şi el serios de lucru. „Nu am plecat de lângă telefon cu zilele şi, când o făceam, la întoarcere întrebam imediat dacă mă sunase vreun ofiţer [sovietic] de stat-major ca să stabilim detaliile bombardamentelor în sistem navetă”, îşi amintea el. Nu l-a sunat nimeni şi nici nu l-a căutat. Atunci şi-a dat seama Deane, după cum avea să scrie mai târziu, că „aprobarea în principiu” nu însemna pentru sovietici „absolut nimic”. S-a hotărât să se ocupe personal de problemă şi a insistat să se consemneze solicitarea sa şi acordul „de principiu” al lui Molotov în ultimul proces-verbal al conferinţei. Molotov a refuzat, declarând că nu se discutase propunerea la conferinţă şi astfel nu avea ce să caute în procesul-verbal. Deane a insistat să se menţioneze în procesul-verbal discuţia referitoare la baze. În zadar. Sovieticii refuzau să coopereze.[10]

*

În cele din urmă s-a înregistrat un progres major pe 29 noiembrie 1943, la Teheran, când Roosevelt a pus problema bazelor aeriene cu ocazia întâlnirii cu Stalin şi dictatorul sovietic a promis să analizeze problema. Pe 26 decembrie, Molotov i-a dat lui Harriman un memorandum în care preciza că guvernul sovietic nu se opune propunerii

americanilor de a înfiinţa baze aeriene americane şi că, în continuare, comandamentul Forţelor Aeriene Sovietice avea să primească ordinul de a demara consultări preliminare cu reprezentanţii americani. Harriman şi Deane nutreau un optimism precaut. „Deşi aceste acorduri abordează doar în mod superficial proiectele pe care le-am propus guvernului sovietic şi deşi acestea sunt încă în fază de discuţii, simt că reprezintă un semn al schimbării de atitudine şi că vor deschide drumul către mai multe acţiuni de colaborare”, le scria Deane într-o telegramă şefilor state-lor-majore pe 27 decembrie.[11]

Deşi se deschidea uşa, balamalele erau ruginite. La Washington, generalul Arnold îşi pierdea speranţa că îşi va vedea vreodată bombardierele pe pământ sovietic. Pe 29 ianuarie, la o lună după întâlnirea lui Harriman cu Molotov, i-a transmis o telegramă lui John Deane de la generalul Carl Andrew Spaatz, comandantul Forţei Aeriene a Armatei a 8-a şi al Forţelor Aeriene Strategice ale Statelor Unite (United States Strategic Air Forces, USSTAF) în Europa, care se afla la baza din Anglia. În telegramă, care îi era adresată lui Arnold, se punea problema bombardamentelor în sistem navetă, propunând să se înceapă cu 120 de bombardiere. Mai important era faptul că Spaatz scria că bombardamentele în sistem navetă puteau să înceapă şi fără înfiinţarea bazelor aeriene americane (o renunţare clară la poziţia anterioară a americanilor), pentru că se putea trimite personal american la bazele sovietice deja existente cu sarcina de a-i ajuta pe tehnicienii sovietici. Se pare că Arnold, care îi transmisese telegrama lui Deane, încă mai dorea să obţină drepturi de aterizare în URSS, însă nu mai insista în privinţa bazelor.[12]

Telegrama l-a impulsionat pe Harriman să treacă la treabă. Pe 30 ianuarie a solicitat o întâlnire cu Stalin ca să discute despre cererea lui Roosevelt privind bazele aeriene. Atunci ceva s-a întâmplat în aparatul secret de la Kremlin şi Harriman a fost invitat în biroul lui Stalin ca să discute despre bazele aeriene pe care Arnold nu mai spera să le obţină. Întâlnirea a avut loc la ora 16:00 în după-amiaza zilei de 2 februarie, în prezenţa lui Molotov. Potrivit memorandului american privind conversaţia, Harriman a început prin a se referi la solicitarea lui Roosevelt şi a continuat pledând în favoarea bombardamentelor în sistem navetă, care le-ar fi permis Aliaţilor să „pătrundă mai adânc în Germania". După ce l-a ascultat pe Harriman, Stalin şi-a dat personal acordul pentru proiect. I-a spus ambasadorului că guvernul sovietic „este de acord" cu propunerea, o îmbunătăţire clară faţă de formulările lui Molotov, „aprobat în principiu" şi „nu mă opun". Stalin a propus ca operaţiunile să înceapă cu 150-200 de avioane. A oferit două aerodromuri pe care puteau să aterizeze avioanele de recunoaştere şi a propus ca sovieticii să le pună la dispoziţie trei baze aeriene pentru bombardiere în sectorul de nord al Frontului de Răsărit şi încă trei în sectorul de sud.[13]

Lui Harriman şi lui Deane nu le venea să creadă ce se întâmplase. Când Spaatz şi Arnold renunţaseră deja la ideea de a obţine baze sovietice, Stalin se răzgândise pe neaşteptate şi acordase tot sprijinul operaţiunii. „N-am să uit niciodată exaltarea noastră din seara în care Harriman, după întâlnirea lui cu Stalin, a trecut pe la mine ca să-mi dea vestea cea bună", îşi amintea mai târziu Deane. Le-a trimis o telegramă şefilor statelor-majore. „Mareşalul Stalin l-a anunţat în seara asta pe ambasador că este de acord cu proiectul bombardamentelor în sistem navetă",

îşi începea el telegrama, după care menţiona amănuntele următoarei faze a operaţiunii, inclusiv obţinerea unor vize sovietice pentru intrarea în ţară a ofiţerilor care urmau să fie trimişi imediat de la Londra la Moscova. Vestea a făcut senzaţie la Washington. Generalul Arnold i-a transmis lui Deane şi felicitările din partea lui George C. Marshall – şeful statului-major al armatei americane. „Este evident că felicitările sunt pentru modul calm şi priceput în care v-aţi ocupat de negocieri", scria în telegramă. Harriman a primit felicitări şi de la Casa Albă.[14]

Nimeni nu ştia ce anume sau cine îl determinase până la urmă pe Stalin să cedeze în chestiunea bazelor şi să-şi depăşească temerile legate de o intervenţie externă. S-a convins în cele din urmă că americanii intenţionau cu adevărat să deschidă un al doilea front sau spera să obţină asta oferindu-le ce îşi doreau? Pentru americanii de la Moscova nu mai avea nici o importanţă. „Cine spunea că ruşii nu sunt cooperanţi? Cine spunea că nu putem să colaborăm?", scria Deane, aducându-şi aminte de atmosfera jubilantă din acea perioadă de la reşedinţa ambasadorului SUA de la Moscova, numită Casa Spaso. „Nu era nevoie decât de o abordare francă, de înţelegere şi de perseverenţă, ceea ce am făcut eu şi Averell." Optimismul lui Deane părea, în sfârşit, justificat. Americanii şi sovieticii aveau să colaboreze, nu numai coordonându-şi luptele pe fronturi diferite, ci organizând şi executând împreună operaţiuni menite „să-i facă pe germani să simtă mai puternic loviturile Aliaţilor", după cum îi spusese Stalin lui Harriman la întâlnirea lor. Viitorul părea din nou promiţător.[15]

Capitolul 3

Începuturile proiectului Frantic

Stalin şi-a respectat promisiunea. La trei zile după ce Harriman a primit aprobarea ca Forţele Aeriene ale SUA să folosească bazele sovietice, Molotov a convocat o şedinţă cu toţi comandanţii Forţelor Aeriene Sovietice, la care i-a invitat şi pe Harriman şi pe Deane. Şedinţa a avut loc pe 5 februarie 1944. Comandanţii sovietici erau reprezentaţi de mareşalul-şef al aerului Aleksandr Novikov, pe care Deane îl numea „generalul Arnold al Forţelor Aeriene Roşii”, şi de şeful direcţiei care se ocupa de înfiinţarea noilor unităţi ale Forţelor Aeriene, generalul-colonel Aleksei Nikitin.

Novikov şi Nikitin, care erau născuţi în acelaşi an, în 1900, făceau parte din noua serie de aviatori sovietici care condu-ceau Forţele Aeriene ale Armatei Roşii după înfrângerile de-zastruoase provocate de Luftwaffe la începutul războiului germano-sovietic. Pe atunci, în primele săptămâni ale Operaţiunii Barbarossa, sovieticii îşi pierduseră aproape jumătate din avioane – circa 4 000 din cele 9 500. Multe fuseseră bombardate pe aerodromuri înainte de a participa la luptă. Numit în anul următor la conducerea Forţelor Aeriene, Novikov, cu ajutorul lui Nikitin, le-a reorganizat şi, cu ajutorul avioanelor Aircobra, Douglas şi a altor aeronave furnizate de Statele Unite prin Programul de împrumut şi închiriere, le-a transformat într-o maşinărie de luptă eficientă. Ruşii încă nu acceptau şi nici nu încercau să stăpânească elementele de bază ale bombardamentelor în sistem navetă, însă piloţii lor de pe avioanele de vânătoare şi de pe bombardiere făceau o treabă excepţională ajutând la operaţiunile din linia întâi ale Armatei Roşii, unde puseseră mai întâi în dificultate şi

apoi, până în 1943, depăşiseră Luftwaffe în controlarea spaţiului aerian.[1]

Cei doi comandanţi ai Forţelor Aeriene Sovietice, spre deosebire de şefii lor politici, abia aşteptau să colaboreze cu americanii. În telegrama pe care a trimis-o la Washington în seara aceea, Deane i-a informat pe generalii Arnold şi Spaatz: „S-a convenit ca reprezentanţii noştri să vină cât mai repede şi li s-a dat voie să vină pe ruta directă din Regatul Unit la Moscova". Mingea era acum în terenul americanilor, mai ales cea a generalului Carl Andrew Spaatz, în vârstă de 53 de ani, care pe atunci prelua comanda tuturor Forţelor Aeriene Strategice Americane din Europa, inclusiv a Forţei a 8-a Aeriene din Marea Britanie, pe care o comandase anterior, şi a Forţei a 15-a Aeriene din Italia. Ambele urmau să ia parte la operaţiunile de bombardare în sistem navetă dacă, într-adevăr, aveau să se creeze baze pe teritoriul sovietic. Spaatz nu avea nevoie să i se reamintească asta. Pe 6 februarie, la o zi după întâlnirea lui Deane cu comandanţii Forţelor Aeriene Sovietice, Spaatz l-a numit pe colonelul John S. Griffith ca ofiţer comandant al proiectului de bombardare în sistem navetă, care avea nume de cod „Baseball". Americanii se pregăteau să înceapă jocul preferat, angajându-se în aşa-zisul sport naţional. Ei urmau să înceapă să marcheze; sovieticii trebuiau să pună la dispoziţie bazele.[2]

Însă trebuiau să se grăbească pentru ca bazele să fie gata înainte de invazia Aliaţilor din Europa. Era o misiune foarte amplă, care necesita multă organizare, înfiinţarea unor unităţi complet noi ale Forţelor Aeriene care să conducă bazele, precum şi aducerea a sute de oameni şi sute de mii de tone de echipamente, provizii şi muniţie pe teritoriul sovietic. Deane şi piloţii americani trebuiau să

lucreze contracronometru. Traseele care trebuiau parcurse se transformau într-o cursă cu obstacole, sovieticii creând obstacolele, şi toată lumea se întreba dacă echipa americană va reuşi să se încadreze în timp.

*

Maiorul Albert Lepawsky, urbanist şi fost profesor universitar din Chicago, care fusese repartizat în echipa de planificare a noii operaţiuni, a folosit terminologia din baseball pentru a-şi formula obiectivele generale. După părerea lui, scopul acestui joc era să convingă echipa-gazdă cât de bine joacă echipa-oaspete, transmiţând un fel de provocare echipei-gazdă să-i lase să joace pe toate terenurile. Lepawsky se gândea la înfiinţarea unor baze americane nu numai în vestul URSS-ului, ci şi în Extremul Orient, unde aveau să fie folosite la invadarea insulelor japoneze.

Acestea erau planuri pentru viitor. Obiectivul imediat al operaţiunilor de tip navetă era acela de a ajuta Forţele Aeriene ale SUA să învingă Luftwaffe înainte de invazia Aliaţilor din Europa. Astfel, aerodromurile germane, fabricile de avioane şi rafinăriile de petrol germane aflate în Europa de Est, care furnizau avioanelor puţinul combustibil reprezentau principalele obiective ale operaţiunii. Scopul secundar era de a ţine Luftwaffe departe de Europa Occidentală prin deschiderea acelui al doilea front în răsărit – o sarcină dificilă, pentru că forţele aeriene strategice sovietice erau încă la început de drum, iar comandanţii sovietici nu credeau încă în avantajele bombardamentelor în sistem navetă.[3]

Colonelul John Griffith, comandantul noii operaţiuni de bombardamente în sistem navetă, părea candidatul ideal la conducerea unui proiect care implica Uniunea Sovietică. Născut în Seattle, devenise un as al aviaţiei pe când fusese în corpul expediţionar britanic în timpul Primului Război Mondial. Făcând parte din Forţele Aeriene Regale Britanice, a fost trimis în nordul Rusiei în toiul Revoluţiei Bolşevice şi al Războiului Civil. Pe atunci lupta împotriva bolşevicilor. Acum i se cerea să lupte de partea lor. Lăsându-şi la o parte simpatiile şi antipatiile politice, Griffith era, în primul rând, un ofiţer foarte eficient. În zece zile de la numirea sa, Griffith şi ofiţerii lui au reuşit să întocmească un plan amănunţit de începere a bombardamentelor în sistem navetă, care includea patru misiuni pe lună, fiecare efectuată de 200 de bombardiere americane.

Până la 28 februarie, după o călătorie cu avionul care a durat o săptămână, cu oprire în Cairo şi Teheran, Griffith se afla la Moscova, alături de Aleksei Nikitin, discutând despre amănuntele operaţiunii. Deane, care l-a însoţit pe Griffith în biroul lui Nikitin, a cerut aerodromuri cât mai aproape de centrul liniei frontului şi situate cât mai la vest – cu cât aveau de traversat mai puţin bombardierele care decolau din Marea Britanie şi Italia, cu atât mai bine. Nikitin nu prea voia să le ofere baze aproape de linia frontului sovietic, sugerând că multe dintre ele fuseseră distruse. Le-a oferit în schimb baze în centrul Ucrainei, în sectorul de sud al frontului sovietic şi destul de departe de linia frontului.[4] Deane a considerat că nu are de ales, aşadar a acceptat oferta. A propus o verificare a aerodromurilor chiar a doua zi. Potrivit consemnării conversaţiei de către americani, Nikitin promisese „să se apuce de pregătiri”. Începutul era promiţător.

Colonelul Griffith şi echipa lui se pregătiseră de zbor. Însă, a doua zi, generalul Nikitin nu a dat nici un semn de viaţă, nici în a treia zi şi nici în a patra. Griffith devenea din ce în ce mai nerăbdător. Îi dăduseră un termen de trei săptămâni ca să pregătească începerea bombardamentelor în sistem navetă. Îi luase o săptămână ca să ajungă la Moscova, iar în cursul primei săptămâni petrecute acolo nu reuşise decât să organizeze o şedinţă cu comandanţii Forţelor Aeriene ale Armatei Roşii. Deane încerca să-i liniştească pe Griffith şi pe colonelul Alfred Kessler, al doilea în grad după el, care era la fel de nerăbdător. „Se obişnuiseră să lucreze cu britanicii, care cel puţin erau abordabili”, îşi amintea Deane în memoriile sale. „Nu-şi purtau vărsa năduful pe ruşi – dar şi-l puteau vărsa pe mine. Petreceam cea mai mare parte din timp încercând să calmez spiritele.”[5]

A durat mai mult de două săptămâni până au ajuns Griffith şi Kessler să vadă bazele propuse, deoarece zborul lor fusese autorizat abia pe 31 martie. De la Moscova au zburat spre sud, în centrul Ucrainei. Acolo, pe malul stâng al râului Nipru, pe teritoriul fostului Hetmanat, statul cazac din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, erau trei oraşe căzăceşti vechi: Poltava, cunoscut după Bătălia de la Poltava (1709), Mirgorod, oraşul natal al scriitorului Nikolai Gogol (Mikola Hohol, în ucraineană) şi Piriatin. Toate trei aveau aeroporturi construite de sovietici înainte de război şi folosite de germani în timpul ocupaţiei din perioada 1941-1943. Acum aerodromurile respective erau oferite americanilor.

La Poltava, germanii deterioraseră sau distruseseră toate clădirile, cu excepţia unei cazărmi. Nu exista nici un „sistem de alimentare cu apă, de canalizare sau de curent electric”, le scria Griffith comandanţilor săi din Anglia.

Pista de ciment nu putea fi extinsă din cauza construcţiilor existente, însă era suficient spaţiu pentru a se construi o nouă pistă cu ajutorul unor suporturi de metal. Linia deviată care ducea la calea ferată principală fusese distrusă de germani, însă oaspeţii americani erau de părere că putea fi refăcută. La Mirgorod, o altă bază, aflată la o distanţă de 80 de kilometri nord-vest de Poltava, nu mai rămăsese nici o clădire, ceea ce însemna că pista deja existentă putea fi prelungită oricât doreau. Piriatin, la o distanţă de 80 de kilometri de Mirgorod, nu avea nici clădiri şi nici pistă de ciment, aşa că grupul de americani nu a putut să aterizeze. Nici una dintre baze nu prea i-a încântat pe americani. Griffith credea că sovieticii fie nu puteau, fie nu voiau să le dea altceva, sau ceva mai bun, şi că trebuiau să se mulţumească cu ce primiseră.[6]

Când colonelul Griffith a vizitat aerodromurile de la Poltava şi Mirgorod şi a recomandat să se accepte bazele, erau ultimele sale zile în funcţia de comandant al proiectului Baseball de bombardare în sistem navetă, redenumit de-acum „Frantic”. Ofiţerii care îi dăduseră proiectului această nouă denumire se gândiseră la panica şi la suferinţa pe care aveau să le provoace germanilor bombardamentele în sistem nave-tă. Însă numele reflecta cu precizie şi starea de spirit a lui Griffith, ţinând cont de nesfârşitele greutăţi pe care i le făceau gazdele lui sovietice. Îl înnebuneau eternele întârzieri pentru obţinerea permisiunii de a vizita aerodromurile, pentru trimiterea echipamentelor sau primirea unor răspunsuri la nişte simple întrebări. Pe lângă asta, sovieticii făceau tot posibilul să controleze cu totul mişcările americanilor. Avionul personal al lui Griffith, un Douglas C-47 Skytrain, putea fi pilotat până la Teheran şi înapoi numai de un pilot sovietic. Autorităţile mai doreau ca piloţii şi radiooperatorii

sovietici să însoţească toate avioanele americane şi insistau ca propriul echipaj să piloteze avionul sanitar american.

Deane era hotărât să-şi menţină aproape cu orice preţ relaţiile paşnice cu comandanţii sovietici. „Colonelul Griffith crede că operaţiunile în condiţiile menţionate mai sus vor fi foarte restricţionate şi că se cuvine să vă aduc la cunoştinţă aceste aspecte”, scria Deane într-o telegramă către Londra şi Washington. „Oricum, nu cred că ar trebui să facem mare caz din asta în momentul de faţă, ci ar fi în folosul nostru să încercăm, pe termen lung, să înlăturăm treptat aceste restricţii.” Era clar că Deane şi Griffith nu erau pe aceeaşi lungime de undă, iar Griffith a dorit să aducă această dispută cu comandantul său la cunoştinţa superiorilor. Deane, la rândul lui, credea că Griffith, care sprijinise forţele antibolşevice în lupta împotriva Armatei Roşii în timpul Revoluţiei, nu avea atitudinea cuvenită şi trebuia înlocuit dacă se dorea reuşita proiectului. Griffith trebuia să plece, prima victimă a dorinţei lui Deane şi a comandantului Forţelor Armate de a-i face fericiţi pe sovietici şi de a păstra perspectivele proiectului Frantic. La începutul lui aprilie, Deane i-a anunţat pe sovietici că colonelul urma să fie transferat în Statele Unite.[7]

Colonelul Kessler i-a luat locul lui Griffith pe 8 aprilie. La fel ca şi comandantul lui, Kessler a fost surprins la început de ritmul lent al negocierilor cu sovieticii, însă a venit cu o nouă abordare a problemei. În 1943, Kessler îşi petrecuse trei săptămâni în Uniunea Sovietică ca membru al delegaţiei SUA conduse de Donald M. Nelson, preşedintele Comitetului pentru Producţia de Război din SUA. Absolvent al Academiei West Point şi al Institutului de Tehnologie din Massachusetts, unde obţinuse licenţa în inginerie aeronautică, Kessler fusese impresionat de producţia

militară sovietică şi de sovietici, în general. Din acest motiv, Deane s-a simţit mult mai bine să colaboreze cu Kessler decât cu Griffith şi nici măcar nu a pomenit numele lui Griffith în memoriile sale despre mandatul de la Moscova.[8]

Pe 1 aprilie 1944, după obişnuitele întârzieri provocate de partea sovietică, Kessler şi câţiva aghiotanţi, precum şi aproape 1 350 de kilograme de bagaje, inclusiv echipamentele necesare pentru începerea lucrărilor, au fost transportaţi la Poltava cu un avion sovietic. Deane putea, în sfârşit, să sărbătorească o mică victorie. În ziua în care Kessler a părăsit Moscova îndreptându-se spre Poltava, Deane le-a scris într-o telegramă lui Spaatz, la Londra, şi lui Arnold, aflat la Washington: „Kessler şi restul personalului său s-au mutat azi la Poltava". A cerut promovarea rapidă a lui Kessler de la colonel la general de brigadă. Deane, ca de obicei, se grăbea; bazele urmau să fie gata înainte să ajungă cea mai mare parte a contingentului american în stepele ucrainene. Şi se apucaseră deja de treabă – patru eşaloane de militari americani, peste 1 200 de piloţi cu totul.[9]

Coloneii Griffith şi Kessler, care zburaseră la Moscova în februarie 1944 împreună cu câţiva ofiţeri, constituiau primul eşalon al echipei de intervenţie Frantic. Al doilea şi al treilea eşalon au fost mai mari, dar cuprindeau zeci, nu sute de ofiţeri şi soldaţi, şi de aceea au putut fi aduşi cu avionul la Poltava de la Teheran. Cel de-al patrulea – şi cel mai mare – eşalon cuprindea 67 de ofiţeri, patru ofiţeri subalterni şi 680 de soldaţi – mai bine de jumătate din contingentul SUA în URSS, limitat de sovietici după lungi negocieri la 1 200 de oameni. Au călătorit pe mare, au traversat deşerturi, munţi şi stepe, întreaga călătorie durând aproape două luni.

*

Al patrulea eşalon începuse să se adune la Camp Jefferson Hall (AAF 59), din apropierea oraşului Stone, din Staffordshire, între Birmingham şi Manchester, la începutul lui martie 1944. Era format din tehnicieni de aviaţie şi personal terestru care fuseseră selectaţi din cadrul Forţei a 8-a Aeriene a generalului Spaatz. Au fost aleşi individual, nu ca membri ai unor unităţi deja existente, ceea ce a dus la formarea unor grupuri pestriţe şi uneori nu foarte potrivite – comandanţii au profitat imediat de ocazie ca să-i excludă pe cei consideraţi perturbatori şi inadaptaţi. Însă ofiţerii care s-au ocupat de selecţie s-au străduit să se asigure că aceia care fuseseră aleşi aveau experienţă în specializările lor şi o stare de sănătate destul de bună. Cei fără experienţă sau diagnosticaţi cu boli venerice (destul de frecvente), hernii sau dantură stricată au fost excluşi.[10]

Cei selectaţi pentru misiune habar n-aveau unde vor merge şi în ce scop. Destinaţia era secretă până treceau graniţa so-vietică. Pe 25 martie, eşalonul s-a îmbarcat într-un tren şi a călătorit până la Liverpool pentru a urca la bordul vaporului britanic HMT (pentru transportul militarilor) Alcatrana. Vaporul, avându-i la bord pe pasagerii Forţelor Armate ale SUA, s-a îndreptat mai întâi de la Liverpool spre Clyde, în apele teritoriale britanice protejate de Oceanul Atlantic şi de submarinele germane de peninsula Kintyre. Vaporul a aşteptat acolo şi alte vase ca să formeze un convoi şi să se îndrepte spre Gibraltar.

În seara zilei de 12 aprilie, după ce a trecut de-a lungul coastei nord-africane şi aruncând la un moment dat

grenade antisubmarin ca să lovească nişte submarine germane, Alcatrana a aruncat ancora la Port Said, în Egipt. Oamenii din cel de-al patrulea eşalon au debarcat, şi-au strâns bagajele şi proviziile şi s-au dus la Camp Huckstep, o bază militară a Aliaţilor, aflată la o distanţă de aproximativ 13 kilometri de Cairo, al cărei nume provenea de la un soldat ucis într-un accident aviatic din Africa de Nord, în 1943. Aveau să stea acolo două săptămâni, pregătindu-se pentru restul călătoriei, în urma căreia li se spusese că vor ajunge la Teheran, relaxându-se şi întovărăşindu-se cu cei de la Crucea Roşie americană. În jurnalul unităţii s-a consemnat că Forţele Aeriene „i-au dus pe toţi să vadă piramidele, Sfinxul, măştile şi alte ruine ale civilizaţiei antice egiptene”.

Palmer Myhra, un operator radar şi radio în vârstă de 22 de ani din Wisconsin, îşi amintea că fusese o mare realizare să se caţăre pe ele. Piramidele erau făcute din blocuri de piatră înalte de peste un metru şi puteai foarte uşor să aluneci şi să te rostogoleşti mai bine de 100 de trepte până la bază. De fapt, după cum au aflat americanii, cu câteva zile înainte, un soldat britanic căzuse şi murise. Cu toate acestea, Myhra îşi amintea şi de „senzaţia de mândrie când am ajuns, în sfârşit, în vârf. Vedeam de acolo aproape toată delta Nilului.”[11]

În după-amiaza zilei de 23 aprilie, primul dintre cele două detaşamente din eşalonul al patrulea a urcat în tren pornind în călătoria de la Cairo la Haifa. Le-a luat 36 de ore să străbată distanţa de mai puţin de 283 de kilometri. De la Haifa au fost duşi cu camioanele. În timp ce călătoria pe mare fusese periculoasă şi călătoria cu trenul, incomodă, drumul cu camioanele prin deşerturi şi munţi a fost şi una, şi alta. Trebuiau să străbată circa 885 de kilometri de teren accidentat de la Haifa la Bagdad, prima parte lungă

a călătoriei până la Teheran. În unele zone au făcut în medie mai puţin de circa 26 de kilometri pe oră, „fiind împiedicaţi să se deplaseze mai repede de drumurile de munte şi de pantele abrupte”, scria căpitanul Charles N. Manning, care se ocupa de completarea jurnalului de călătorie. Însă principala problemă era lipsa apei. Oamenii „aveau voie să scoată apă o singură dată la fiecare oprire”, scria în jurnal. Dacă aveau puţină apă de băut, nu aveau deloc apă de spălat. Au ajuns într-un final la Bagdad, pe 1 mai, şi au fost lăsaţi să se spele şi să se odihnească două zile.

În dimineaţa zilei de 3 mai au pornit din nou la drum, de data aceasta cu camioanele la Hamadan, la sud-vest de Teheran, alţi circa 600 de kilometri de teren accidentat. Au ajuns în după-amiaza zilei de 5 mai. Pentru 47 de soldaţi şi şase ofi-ţeri aceasta s-a dovedit a fi ultima oprire a călătoriei lor. Sovieticii insistaseră, după cum am spus, cu privire la limita exactă de 1 200 de americani la bazele din zona Poltava şi cei 53 erau în plus. Aceştia au fost transferaţi la comandamentul din Golful Persic, fără să ştie ce urmau să piardă. Restul trupelor, circa 650 de persoane, tot nu ştiau încotro merg. Prezenţa unor vorbitori de rusă printre ei sugera că destinaţia lor era Rusia, însă printre ei se aflau şi unii care vorbeau chineză. Majoritatea bănuiau că urmau să întărească trupele americane din China şi să construiască acolo baze aeriene ca să lupte împotriva japonezilor.

Ofiţerii şi soldaţii celui de-al patrulea eşalon (cei din urmă erau tot mai des numiţi GI, de la „Government Issue” – furnizat de stat –, fie că serveau în armata terestră sau în aviaţie) şi-au aflat destinaţia abia pe 10 mai, când au pătruns în zona Iranului de nord, controlată de sovietici. Unii au văzut steaua mare şi roşie pe care o vopsiseră

sovieticii pe o clădire aflată la graniţa zonei lor şi au crezut că e o benzinărie Texaco. Le-a luat ceva timp să-şi dea seama că pătrund în zona sovietică. Pe 11 mai au ajuns la Tabriz, principalul oraş din Azerbaidjanul iranian. Acolo îi aştepta un tren sovietic care urma să-i preia. După un drum lung şi chinuitor, călătorii s-au spălat şi au mâncat înainte de plecarea de la ora 20:30 din seara zilei de 11 mai. Mulţi şi-au amintit ultima parte a călătoriei lor ca fiind cea mai plăcută. Vagoanele erau confortabile, nu erau supraaglomerate şi aveau mâncare şi băutură din belşug.[12]

*

Chiar şi căpitanul Manning s-a relaxat, după ce umpluse pagini întregi descriind greutăţile anterioare ale călătoriei. Menţiunea referitoare la ultimele cinci zile de călătorie, de la Tabriz la Poltava, abia umpluse jumătate de pagină din jurnalul lui. Acea ultimă parte a călătoriei a fost consemnată de sovietici, majoritatea comandanţi şi interpreţi, care au depus rapoarte de-taliate la unitatea de contrainformaţii militare a Armatei Roşii.

Mulţi ofiţeri sovietici au fost cu adevărat impresionaţi să vadă prima dată în viaţa lor nişte americani. Au remarcat cu invidie cât de bine echipaţi şi dotaţi erau americanii: fiecare ofiţer sau soldat avea câte un bagaj care cântărea în jur de 36 de kilograme şi una sau două valize cu articole personale – un lux nemaiîntâlnit la sovietici. Sovieticii au fost surprinşi şi de spiritul democratic al relaţiilor dintre ofiţerii americani şi soldaţi. „Disciplina pe care o afişează nu este cu totul satisfăcătoare; nu prea vezi saluturi şi subordonare faţă de superiori. Soldatul american vorbeşte

cu un ofiţer cu mâinile în buzunar, cu ţigara între dinţi şi aşa mai departe”, scria plin de uimire un ofiţer din Armata Roşie. Acesta era obişnuit cu tradiţia moştenită de la armata imperială rusă, potrivit căreia soldatul trebuia să salute şi să stea drepţi când i se adresa unui ofiţer. Sovieticii găseau atitudinea americanilor faţă de problemele de securitate prea relaxată. Erau consternaţi de faptul că americanii nu puseseră santinele când călătoriseră într-o zonă necunoscută şi, când sosiseră la Poltava, îşi lăsaseră armele nepăzite în vagoane.

Probabil cel mai mult i-a surprins pe sovietici cât de liber aveau acces oaspeţii lor americani la publicaţii sovietice şi îşi exprimau părerile politice. „Ne citesc ziarele, revistele şi alte lucrări fără nici o restricţie şi manifestă un deosebit interes faţă de buletinele Biroului Sovietic de Informaţii”, scria comandantul sovietic care se ocupase de acea parte a călătoriei. Primise ordine stricte să nu citească deloc „propaganda burgheză” pe care ar fi putut să i-o ofere americanii şi să nu le dea voie nici subordonaţilor lui să facă aşa ceva. Obişnuit fiind cu controlul exercitat de ofiţerii poliţiei secrete şi ai serviciului de contrainformaţii sovietic asupra relaţiilor cu străinii, comandantul sovietic se aştepta ca acelaşi lucru să se întâmple şi cu americanii şi a fost surprins că un căpitan al forţelor aeriene americane care era ofiţer de legătură „nu avea prea mare influenţă asupra ofiţerilor şi nici măcar asupra soldaţilor [săi]”. După părerea comandantului sovietic, căpitanul nu reuşise să-şi îndeplinească îndatoririle de paznic ideologic.

Ofiţerii sovietici se considerau superiori americanilor din punct de vedere ideologic. După părerea lor, oaspeţii lor din lu-mea capitalistă nu puteau să vadă lumina adevărului comunist. „Perspectiva lor politică este îngustă, şi a ofiţerilor, şi a soldaţilor”, scrie într-unul dintre

rapoartele serviciului de contrainformaţii. Au sesizat anumite aspecte de rasism în atitudinea ofiţerilor şi a soldaţilor. „Partea de sud [a Statelor Unite] este pornită împotriva negrilor şi vorbeşte foarte urât [despre ei]”, scrie în raportul depus de acelaşi ofiţer al Armatei Roşii. „Într-o discuţie, un locotenent-colonel din sudul Statelor Unite şi-a exprimat în mod deschis nemulţumirea pe care o are faţă de preşedintele Roosevelt, spunând că, dacă aces-ta o să fie ales, o să rămână preşedinte pe viaţă şi o să le dea negrilor libertate deplină.” Sovieticii erau convinşi că numai comunismul putea să rezolve toate problemele lumii, inclusiv pe cele etnice şi pe cele rasiale.

Toţi sovieticii au remarcat comportamentul politicos pe care îl aveau americanii faţă de ei. Aceştia ştiau numele înalţilor comandanţi sovietici, precum mareşalul Gheorghi Jukov, şi erau şocaţi de amploarea distrugerilor provocate de război. În vreme ce americanii erau prietenoşi cu sovieticii, atitudinea lor faţă de aliaţii britanici părea surprinzător de ostilă. La Tabriz, când un ofiţer din Armata Roşie a ţinut un toast în cinstea lui Stalin, a lui Roosevelt şi a lui Churchill, a remarcat că ofiţerii americani au băut cu entuziasm în cinstea lui Stalin şi a lui Roosevelt, dar au părut indiferenţi faţă de Churchill. „Atitudinea faţă de Anglia este, în general, prietenoasă”, consemna unul dintre interpreţii sovietici ataşat al eşalonului. „Când vorbesc despre Anglia, o pun întotdeauna la urmă: Rusia, China şi abia apoi Anglia, când vine vorba de aliaţi.”

Maiorul Ralph P. Dunn, comandantul celui de-al doilea detaşament al eşalonului al patrulea, a fost mulţumit de primirea de care au avut parte el şi oamenii săi din partea ofiţerilor din Armata Roşie şi a civililor în staţiile de tren. A considerat-o mult mai bună decât ceea ce întâlniseră americanii în Orientul Mijlociu, unde, potrivit unui interpret

sovietic care vorbea cu Dunn, fuseseră „cazuri de furt şi de comportament urât din partea localnicilor”. La sfârşitul călătoriei, Dunn i-a dat ofiţerului sovietic care se ocupase de transportul detaşamentului lui o brăţară din os de animal – cadou pentru soţia ofiţerului – şi o scrisoare de mulţumire pentru comandanţii lui. „Toţi americanii erau binevoitori cu ofiţerii noştri şi acest lucru a fost exprimat printr-un schimb de cadouri”, declara comandantul sovietic al eşalonului. „După ce am ajuns la Poltava, veneau la noi în vagon din jumătate în jumătate de oră, ca să ne spună ce rău le pare că trebuie să ne despărţim aşa repede.”[13]

Detaşamentul maiorului Dunn, care avea mai puţin de 400 de oameni (întregul eşalon al patrulea cuprindea la plecare 680 de soldaţi), a ajuns la Poltava în seara zilei de 16 mai 1944. Cu tot cu cei nou-sosiţi, acum erau în total 922 de americani la bazele din zona Poltava. Majoritatea dintre ei – 416 soldaţi – au rămas la Poltava, 243 au fost trimişi la Mirgorod, iar 263, la Piriatin. Operaţiunea Frantic urma să intre în etapa decisivă. Americanii reuşiseră să ajungă la bazele ucrainene înaintea invaziei Aliaţilor din Europa Occidentală şi existau speranţe ca bazele să devină funcţionale până în ziua debarcării. John Deane putea acum să sărbătorească prima lui victorie reală. Nu numai că reuşise să depăşească toate obstacolele puse de sovietici de când pomenise prima dată, în octombrie 1943, despre ideea bazelor, dar îi făcuse să se ţină de promisiune. Îi costase mult, inclusiv demiterea primului comandant al operaţiunii de bombardare în sistem navetă, precum şi lungi perioade de incertitudine şi de confuzie, însă rezultatele erau evidente şi viitorul părea promiţător.[14]

Capitolul 4

Poltava

Încă de la Conferinţa de la Teheran de la sfârşitul lui noiembrie 1943, Averell Harriman dorise ca colonelul Elliott Roosevelt să vină la Moscova ca să ajute la negocierile legate de bazele aeriene ale SUA. Fiul preşedintelui, în vârstă de 43 de ani, era comandantul Grupului al 90-lea de Fotografie Aeriană al Aviaţiei, unitatea Forţelor Aeriene ale SUA care realiza recunoaşterea pentru Forţele a 12-a şi a 15-a Aeriene, aceasta din urmă fiind staţionată în Italia şi efectuând raiduri de bombardare în Europa Centrală şi de Sud-Est. La Teheran, preşedintele Roosevelt îl rugase pe Stalin să-i dea voie fiului său să facă un zbor de recunoaştere din Italia deasupra Europei şi să aterizeze în Uniunea Sovietică. Stalin îi promisese să discute despre această chestiune cu Harriman la Moscova.[1]

După ce Stalin şi-a dat acordul cu privire la bazele americane, pe 2 februarie 1944, Harriman i-a cerut generalului Dwight Eisenhower, comandantul suprem al Aliaţilor în Europa, să-l trimită pe Elliott Roosevelt la Moscova. Avându-l alături pe fiul preşedintelui, Harriman spera să-l facă nu numai pe Molotov, ci şi pe Stalin mai maleabil cu privire la cerinţele americanilor. La Teheran, Stalin îl tratase pe colonelul Roosevelt cu deosebit respect şi îl copleşise cu atenţia sa. Harriman dorea prezenţa colonelului Roosevelt la Moscova, fie şi doar pentru câteva zile, însă Roosevelt avea alte treburi. Când, în mai 1945, Elliott a primit, în sfârşit, aprobarea să se ducă la Moscova, ambasadorul SUA era plecat în vizită la generalul

Eisenhower şi la Churchill la Londra şi la F.D.R. în Washington. Vizita fiului preşedintelui în Uniunea Sovietică urma să aibă loc în lipsa celui care o iniţiase.[2]

Cum Harriman era plecat, John Deane a făcut tot posibilul să profite de pe urma prezenţei lui Elliott Roosevelt la Moscova ca să grăbească deschiderea bazelor americane din Ucraina. După cum era de aşteptat, sosirea lui Elliott i-a ajutat să deschidă uşile Kremlinului. Pe 11 mai 1944 i-a însoţit pe Deane şi pe generalul-maior Frederick Anderson, reprezentantul generalului Spaatz, comandantul Forţelor Aeriene Strategice ale SUA în Europa, la o întâlnire cu Molotov, care l-a tratat pe Elliott ca pe o „veche cunoştinţă”, după cum îi scria Anderson lui Spaatz. Pe 14 mai, Anderson, Deane şi Roosevelt au zburat în Ucraina ca să viziteze proaspăt înfiinţatul Co-mandament de Est (Eastern Command, ESCOM), care cuprindea bazele aeriene de la Poltava, Mirgorod şi Piriatin. Au văzut aerodromurile în curs de construcţie şi taberele de corturi ale americanilor pe care noul comandant de la faţa locului, colonelul Kessler, le numea „mici petice din America”. Acolo s-au întâlnit cu comandanţii sovietici, subliniindu-le acestora importanţa operaţiunii, şi şi-au făcut o idee despre ţara în care aviatorii americani aveau să trăiască şi să lupte în spatele liniilor lui Stalin. Era o imagine grăitoare. Cei trei ani de război provocaseră distrugeri cumplite.[3]

*

Colonelul Alfred Kessler realizase multe lucruri până la sosirea lui Roosevelt. Pe 18 aprilie, la trei zile de la sosirea la Poltava, a întocmit planuri pentru reconstrucţia bazelor

aeriene şi a trecut imediat la treabă ca să le pună în aplicare. Deane, care a mers în inspecţie la Poltava, Mirgorod şi Piriatin la sfârşitul lui aprilie, a fost mulţumit de ce a văzut acolo. În telegrama pe care le-a trimis-o generalilor Spaatz şi Arnold, pe 29 aprilie, Deane s-a străduit mai mult decât de obicei să laude eforturile depuse de oamenii lui în Ucraina. Nu putea „să sublinieze îndeajuns ce treabă bună fac Kessler şi echipa lui. Trăiesc în cele mai grele condiţii într-o zonă care a fost cu totul distrusă de către germani.” Era extrem de bucuros că „atmosfera dintre ruşi şi americanii de pe teren este una de prietenie şi de cooperare maximă”. De asemenea, Deane s-a străduit să-i liniştească pe şefii Forţelor Aeriene, care erau îngrijoraţi că lucrările de la baze mergeau prea încet. „Ruşii ştiu foarte clar cum trebuie să meargă lucrurile”, scria el. „Lucrurile merg în ritmul impus de ei.”[4]

Activitatea sovieticilor era condusă de Aleksandr Perminov, comandantul în vârstă de 43 de ani al Bazei Aeriene 169 cu Destinaţie Specială, care răspundea de toate cele trei aerodromuri. Un tip deşirat cu faţa lungă, Perminov fusese avansat la rangul de general pe 4 februarie, cu numai câteva luni înainte. Rus de origine, el se înscrisese în Partidul Comunist în 1920 şi în Armata Roşie în 1921. Avea doar 22 de ani pe vremea aceea. Când izbucnise războiul germano-sovietic, în iunie 1941, Perminov era colonel şi şeful Statului-Major al Diviziei a 14-a Aeriene din Armata Roşie în oraşul ucrainean Luţk. Pe 22 iunie 1941, în prima zi de război, divizia sa pierduse 46 de avioane, care fuseseră distruse de Luftwaffe când se aflau încă la sol. Pierduse cu totul 82 de avioane în doar câte-va zile. Comandantul lui Perminov a fost trimis în faţa curţii marţiale şi condamnat la zece ani de închisoare. Perminov nu a fost afectat de epurarea ofiţerilor Forţelor Aeriene

Sovietice. În februarie 1944, luna în care a fost promovat la rangul de general, i s-a conferit Ordinul Mihail Kutuzov, una dintre cele mai importante distincţii sovietice pentru comandanţii superiori, şi a fost numit comandantul aerodromurilor sovietice puse la dispoziţia americanilor.[5]

Kessler, omologul său american, care fusese anterior comandantul Grupului 13 de Bombardiere de Luptă din cadrul Forţei a 8-a Aeriene din Marea Britanie, sub conducerea lui Spaatz, şi care participase la bombardamentele din Germania şi din Africa de Nord, îl considera pe Perminov un aviator marcat de lupte, cu care putea să colaboreze. Maiorul James Parton, istoric din Forţa a 15-a Aeriană a SUA, care a vizitat Poltava în 1944, l-a descris pe Perminov ca fiind un „aviator iute la minte şi direct" care „îşi folosea autoritatea la maximum ca să reducă birocraţia şi să rezolve pe loc multitudinea de probleme apărute". „Kessler şi Perminov s-au plăcut imediat şi au dovedit că fac echipă bună", îşi amintea Deane. Dorinţa comandanţilor din Forţele Aeriene Sovietice de a avea grijă de omologii lor americani, pe care o remarcase Deane la Moscova, era acum vizibilă şi în Ucraina.[6]

La Poltava, germanii distruseseră, sau încercaseră să distrugă, toate clădirile din apropierea bazei aeriene. Doar o clădire de şase etaje supravieţuise ca prin minune detaşamentelor distrugătoare germane. Când căpitanul Robert H. Newell din cadrul serviciilor medicale americane a inspectat clădirea, a descoperit că nu mai exista aproape nici un geam la ferestre, curent electric era doar în două încăperi, iar sălile rămase erau pline de rozătoare şi de insecte. A găsit că băile erau „urât mirositoare" şi a descris instalaţiile sanitare ca fiind „insalubre, necorespunzătoare şi primitive". Newell propusese

demolarea clădirii. În ceea ce priveşte salubrizarea, era mai uşor de găzduit nu numai personalul, ci şi sediul ESCOM în tabăra de corturi din apropiere.[7]

Sovieticii, insistând ca atât ei, cât şi americanii să folosească clădirea, s-au apucat să o repare. Îi aştepta o surpriză neplăcută. Pe 27 aprilie, soldaţii Armatei Roşii care au intrat în subsolul clădirii au descoperit o încărcătură de trei bombe aeriene nedetonate, fiecare cu o greutate de 250 de kilograme. Mai erau trei încărcături la fel de puternice şi în alte părţi – două în clădirea principală şi una în corpul auxiliar. Dacă erau detonate, puteau să demoleze clădirile în care erau ascunse. Toate cele patru încărcături erau conectate prin cabluri radio la un aparat de radio îngropat în pământ la o distanţă de numai 300 de metri de clădirea principală. Încărcăturile puteau fi detonate printr-un semnal radio, iar bateriile radioului puteau să reziste până la o jumătate de an. Trecuseră şapte luni de când Armata Roşie ocupase Poltava, însă încărcăturile nu fuseseră detonate, se pare din cauză că firele care legau aparatul de radio de bombele aeriene fuseseră avariate. Generalul Aleksei Nikitin a ordonat evacuarea clădirii şi mutarea ofiţerilor americani. Până la urmă a fost informat şi Stalin despre incident, pentru că inginerii sovietici tot încercau să-şi dea seama cum funcţionează dispozitivul. Nu mai întâlniseră niciodată dispozitive explozive acţionate prin radio atât de complicate.[8]

În ciuda tuturor greutăţilor, activitatea de la Poltava şi de la celelalte două baze continua cu o viteză ameţitoare. „Frantic” a căpătat un nou înţeles pe măsură ce proiectul a devenit un fel de cursă contracronometru. Planurile pentru reconstrucţia bazelor de la Mirgorod şi de la Piriatin erau gata pe 22 aprilie. Într-un loc sovieticii transformau o

fostă şcoală de fete în locuinţe, într-un altul refăceau nişte foste cazărmi ale artileriei. Pe 24 aprilie primii ingineri americani, ofiţerii de semnalizare şi personalul militar au sosit cu avionul de la Teheran. Pe 26 aprilie primii lucrători permanenţi au fost trimişi la Piriatin şi o zi mai târziu la Mirgorod. Pe 28 aprilie au sosit la Poltava primele echipamente de la Murmansk, unde fuseseră trimise din Regatul Unit. Armăturile care trebuiau descărcate mai întâi au fost, de fapt, ultimele care au părăsit vapoarele, pentru că fuseseră aşezate în partea de jos a calelor de transport marfă, dar începeau să ajungă şi acestea. Americanii şi sovieticii s-au apucat să instaleze noile piste de aterizare şi să le prelungească pe cele vechi.[9]

Armăturile de metal, o tehnologie necunoscută sovieticilor, l-au impresionat foarte mult chiar şi pe Stalin. În martie 1944, când generalul Nikitin i-a raportat că Forţele Aeriene ale Armatei Roşii sunt în mare parte blocate din cauza ploilor care transformaseră pistele în terenuri mlăştinoase, Stalin l-a întrebat pe general dacă armăturile pentru piste sunt făcute în Uniunea Sovietică. „Nu”, i-a răspuns Nikitin. „E nevoie de mult metal pentru piste: fiecare pistă cântăreşte circa 5 000 de tone.” Stalin l-a întrerupt pe comandant: „De unde ştii tu cât metal se produce în ţara asta? Eşti specialist?” I-a ordonat lui Nikitin să întocmească un memoriu pe care să-l depună la Consiliul de Stat pentru Apărare, principalul organ sovietic de conducere din timpul războiului.[10]

Sovieticii au făcut tot posibilul să termine bazele de la Poltava şi să instaleze armăturile. Produse de oţelarii din Pittsburgh, armăturile erau transportate mai întâi pe mare în Marea Britanie, după aceea la Murmansk şi Arhanghelsk şi apoi duse cu trenul până la Poltava şi la bazele din apropiere – totul în timp-record. Ca prin minune, sovieticii

au găsit suficiente trenuri pentru a transporta armăturile din porturile din nordul Rusiei în Ucraina în toiul pregătirilor pentru marea ofensivă din Bielorusia care avea să înceapă pe 22 iunie 1944. Sosirea fiecărui transport la bazele din zona Poltava era un prilej de sărbătoare. Deane şi tovarăşii lui au văzut cum, într-una din gări, „soldaţii ruşi erau entuziasmaţi de fiecare dată când era descărcată din trenuri câte o instalaţie americană”.

Spre uimirea americanilor, cea mai mare parte a muncii de instalare a armăturilor a fost realizată de femeile din Arma-ta Roşie. În martie, sovieticii promiseseră două batalioane de genişti, fiecare format din 339 de soldaţi, care să ajute la reconstrucţia bazei. Nimeni nu se aştepta ca batalioanele să fie formate în mare parte din femei. „Aerodromurile erau pline de rusoaice care întindeau armătura”, îşi amintea Deane. „Fetele lucrează peste tot”, îşi aducea aminte câteva luni mai târziu sergentul Joseph M. Sorenson într-un interviu acordat revistei armatei americane Yank: „Conduc camioane, sunt ţintaşi, piloţi, artilerişti, ingineri, mitraliori antiaerieni, func-ţionari, de toate”. Femeile din Armata Roşie erau dornice să-i întreacă pe bărbaţi, mai ales pe americani. Când li s-a spus că norma unui soldat este să întindă nouă metri de armături pe zi, au făcut tot posibilul să pună 11. „Părea că nu aveau să fie întârzieri în această privinţă”, îşi amintea Deane.[11]

*

Sovieticii şi americanii făceau tot posibilul să depăşească diferenţele de limbă şi de cultură în timp ce lucrau împreună. Diferenţa lingvistică nu era doar un obstacol;

din când în când le dădea ocazia să-şi facă farse. Un angajat american l-a învăţat pe un soldat sovietic care păzea intrarea cartierului general să-i salute pe toţi ofiţerii americani cu următoarele cuvinte: „Bună dimineaţa, nenorocit împuţit”. Soldatul rostea cu mândrie cuvintele respective: nu avea o pronunţie perfectă, dar mesajul se înţelegea. Deane considera că astfel de episoade demonstrau faptul că sovieticii şi americanii învăţau să se înţeleagă.[12]

Colonelul Elliott Roosevelt, care a sosit la bazele aeriene din zona Poltava la jumătatea lui mai împreună cu generalul-maior Frederick Anderson, descria aerodromul ca arătând „ceva mai bine decât dezastrul pe care îl lăsaseră naziştii după retragerea lor”. La fel ca şi ceilalţi, era uimit de procentul ridicat al muncii manuale acolo unde americanii ar fi folosit utilaje şi era impresionat de munca femeilor în uniforme, pe care le-a numit „amazoane robuste, pentru care era un fleac să ducă de colo până colo butoaie cu benzină de circa 200 de kilograme ca pe nişte jucării”.[13]

Programul vizitei colonelului Roosevelt la bazele de la Poltava a inclus şi o inspecţie la aerodromuri, şi un tur al oraşului Poltava, oferit de generalul-maior Perminov. Oraşul zăcea în ruine. Poltava şi zona din jur asistaseră la o mare bătălie în septembrie 1943, când Armata Roşie reocupase regiunea după retragerea germanilor. În mai 1944, străzile erau deja curăţate de moloz, însă clădirile rămase încă nu aveau geamuri şi uneori nici porţiuni din pereţi şi acoperişuri. Sovieticii îşi numărau pierderile. Complet sau parţial demolate erau 45 de şcoli, nouă spitale şi multe teatre şi muzee. De asemenea, se pierduseră peste 350 000 de metri pătraţi de spaţii de locuit.[14]

Unul din primele lucruri pe care le-au făcut sovieticii după ocuparea oraşului a fost să-i ridice un monument lui Stalin, însă mai rămăseseră în picioare câteva clădiri monumente antebelice. „Oraşul Poltava era îngrozitor”, îşi amintea tehnicianul de aeronave Vladlen Gribov, trimis să lucreze împreună cu un prieten la baza aeriană de la Mirgorod, pe când îşi descria impresiile din prima sa vizită în oraş la jumătatea lui aprilie 1944. „Ne-am plimbat prin oraş, căutând măcar o clădire rămasă intactă. Nimic! Ziduri golaşe cu găuri în locurile unde fuseseră ferestre. Nici acoperişuri, nici tavane. Morminte în grădinile din oraş şi în curţi. Pe unul dintre ele scria: «Aici se odihnesc doi luptători şi o femeie torturaţi cu brutalitate de germani». Un băiat de opt sau nouă ani ne-a spus: «Şi există şi o fântână în care aruncau copiii!»„[15]

Poltava a fost înfiinţată la jumătatea secolului al XV-lea ca avanpost al conducerii princiare pe frontiera de stepă dintre populaţia locală ucraineană şi tătarii din Crimeea. A devenit cunoscută în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea ca unul dintre centrele cazacilor ucraineni care şi-au creat propriul stat pe malurile râului Nipru şi care s-au luptat mai întâi cu tătarii, apoi cu polonezii şi, în cele din urmă, cu ruşii, care au preluat controlul asupra regiunii la jumătatea secolului al XVII-lea. La începutul secolului al XVIII-lea, aspiraţiile de independenţă ale conducătorului cazac, hatmanul Ivan Mazepa, l-au adus la Poltava pe Carol al XII-lea al Suediei, care a contat pe susţinerea lui Mazepa în războiul lui cu Petru I al Rusiei. În iunie 1709, în ceea ce a devenit cunoscută de toţi drept Bătălia de la Poltava, Petru i-a învins pe Carol şi pe susţinătorii lui ucraineni. Victoria l-a ajutat pe Petru să câştige războiul cu Suedia şi a propulsat Rusia pe drumul spre statutul de superputere europeană.[16]

Secolul al XIX-lea a adus un alt tip de faimă pentru Poltava. A devenit pentru scurt timp sediul guvernatorului general al „Rusiei Mici” – denumirea fostelor pământuri ale cazacilor care erau acum încorporate în Imperiul Rus – şi centru de activi-tăţi culturale şi literare. Ivan Kotliarevski, născut aici, a scris primele lucrări literare în limba ucraineană modernă. Piesa acestuia Natalka Poltavka (Natalia din Poltava) a devenit o operă clasică a teatrului ucrainean şi a contribuit la transformarea dialectului local în baza limbii ucrainene moderne. Regiunea Poltava era atât de bogată în talente locale încât putea susţine dezvoltarea nu doar a uneia, ci a două literaturi. Nikolai Gogol, născut în apropierea oraşului Mirgorod (unde era amplasată una dintre bazele americane, bineînţeles) a pus bazele prozei ruseşti moderne cu Taras Bulba şi cu o serie de nuvele publicate sub titlul rusesc Mirgorod. Şi familia unui alte cunoscute personalităţi literare ruseşti, Vladimir Korolenko, provenea din Poltava, unde scriitorul a şi murit şi a fost înmormântat în 1921.

La fel ca toţi americanii care vizitau oraşul, generalul Anderson şi colonelul Roosevelt au fost duşi în centru, ca să vadă atracţiile şi monumentele care marcau evenimentele memorabile ale oraşului şi care îşi cinsteau fiii preferaţi. Principala atracţie era Grădina Corpus, un parc citadin amplasat în locul fostei şcoli de ofiţeri imperiali şi care era folosit pentru adunări publice, concerte şi petreceri dansante. Lucrarea din centrul Grădinii Corpus, un monument închinat victoriei ruşilor împotriva suedezilor din 1709, fusese ridicată la un secol după bătălie. Coloana, care are în vârf vulturul imperial rusesc, a supravieţuit în mod miraculos atât campaniilor sovietice antiţariste, cât şi ocupaţiei germane. Jefuitorii au furat doar vechile tunuri de la baza monumentului. Soldaţii americani de la Poltava

au surprins coloana în multe dintre fotografiile pe care le-au făcut.[17]

Oaspeţii americani au fost de asemenea, duşi într-un alt parc din oraş ca să vadă casa lui Korolenko. Nu rămăsese decât o piatră de mormânt pe care erau inscripţionate numele său şi anii naşterii şi decesului. Casa era în ruină, distrusă fie de către germanii în retragere, fie de trupele sovietice în toiul haosului care a înghiţit oraşul în timpul retragerii sovieticilor din 1941 şi al întoarcerii lor din 1943. Aproape complet distrus de foc era şi un alt punct de interes din oraş – muzeul local, înfiinţat la începutul secolului XX de unul dintre cei mai buni artişti moderni din Ucraina, Vasil Kricevski. Stilul pseudobaroc al muzeului amintea de trecutul căzăcesc al oraşului şi al regiunii. Rămăseseră doar pereţii, care prezentau elemente de ornamente ucrainene tradiţionale.[18]

Pe străzile Poltavei americanii au văzut o populaţie sărăcită. Războiul adusese şi mai multe greutăţi în acea regiune devastată cu mai puţin de un deceniu înainte de foametea provocată de om în 1933 prin colectivizarea agriculturii de către regimul lui Stalin şi prin spulberarea aspiraţiilor politice şi culturale ucrainene. Printre regiunile cel mai rău lovite din Ucraina se numărau şi cele în care se aflau Poltava, Mirgorod şi Piriatin, unde numărul morţilor atinsese în unele sate jumătate din populaţie. În total, aproape patru milioane de oameni au murit în Ucraina între 1932 şi 1934. Pierderile suferite în cel de-al Doilea Război Mondial reprezentau alte şapte milioane de oameni, aproximativ 15% din populaţia ţării dinainte de război, ceea ce însemna că, în mod proporţional, Ucraina era a treia dintre cele mai devastate ţări de război, după vecinele sale Bielorusia şi Polonia.[19]

Poltava avusese o populaţie de aproape 130 000 de locuitori înainte de începerea războiului germano-sovietic din iunie 1941. Când germanii, care au preluat controlul asupra oraşului în septembrie 1941, au făcut propriul recensământ în mai 1942, le-au ieşit la numărătoare numai 74 000. Ucrainenii reprezentau 93% din populaţie, ruşii, mai mult de 5%. Pentru prima dată după multe secole, minorităţile nu-i includeau pe evrei, deoarece majoritatea fuseseră suficient de norocoşi să părăsească oraşul înainte de venirea germanilor. Cei care nu au putut să plece ori s-au hotărât să rămână din motive familiale au fost adunaţi şi ucişi – până la 2 000 doar din oraş şi aproximativ 9 000 din oraşele şi din satele din regiune.[20]

Cei mai mulţi dintre cei care se aflau pe străzile Poltavei în mai 1944 erau femei, copii şi bătrâni. Femeile reprezentaseră peste 60% din populaţia oraşului în 1942. Probabil ponderea lor crescuse, pentru că sovieticii recrutaseră majoritatea bărbaţilor localnici în Armata Roşie după recucerirea oraşului din septembrie 1943. Tinerele din Poltava aveau să se bucure de deosebita atenţie a soldaţilor americani, iar Grădina Corpus şi monumentul său avea să devină locul întâlnirilor ro-mantice. Pe vremea vizitei lui Anderson şi a lui Roosevelt în oraş, soldaţii din cel de-al patrulea eşalon sosiseră, în sfârşit, după călătoria lor epică de două luni.[21]

*

Deane, Anderson şi Roosevelt au plecat de la Poltava spre Moscova în dimineaţa zilei de 15 mai 1944. Perminov a organizat un dineu de despărţire cu o seară înainte, la care nu s-a zgârcit la mâncare şi băutură. Când ruşii au mai

turnat tărie la desert, Anderson s-a întors către Deane şi l-a întrebat: „Când o să se termine povestea asta?” Deane, care era obişnuit cu tradiţia toasturilor, i-a răspuns: „Aşa-i Mama Rusie; aşteaptă puţin, abia a început”. Şi petrecerea a continuat.

Atmosfera prietenească de la masă a fost pusă la încercare la sfârşitul cinei, când americanii au fost anunţaţi că nu primiseră aprobarea pentru zborul către Teheran, după cum îşi propuseseră iniţial. Sovieticii doreau ca aceştia să se întoarcă la Moscova ca să vorbească cu generalul Nikitin şi să clarifice anumite chestiuni abordate cu ocazia întâlnirii precedente. Motivul oficial invocat pentru anularea zborului către Teheran a fost vremea rea. Unul dintre americanii prezenţi, generalul de brigadă Edward Peck Curtis, şeful statului-major al generalului Spaatz, şi-a ieşit din fire. „Atunci de ce nu ne interziceţi să zburăm la Berlin când se strică vremea?”, i-a întrebat pe omologii lui ruşi. Americanii au cerut permisiunea de a zbura direct la Cairo. Sovieticii au încercat să dreagă lucrurile, susţinând că americanii sunt persoane de seamă şi nu era nevoie să-şi rişte viaţa.[22]

Excluzând micul incident de la dineu, Deane a plecat de la Poltava foarte mulţumit de rezultatele vizitei. Avioanele americane circulau în mare parte fără restricţii între bazele aeriene de la Poltava şi Moscova, precum şi între Poltava şi Teheran. Devenise o chestiune de rutină să primească aprobările de zbor de la Forţele Aeriene Sovietice, deşi – ca de obicei – sovieticii insistau să fie şi piloţii lor la bord. Se rezolvase, în sfârşit, şi problema vizelor, sovieticii instalând puncte de frontieră la baze. Deane scria ulterior: „Spre sfârşitul lui mai 1944 bazele erau finalizate şi operaţiunile erau gata să înceapă”.[23]

Colonelul Roosevelt era la fel de optimist cu privire la rezultatele vizitei. A plecat de acolo având un mare respect faţă de „vigoarea cu care [Armata Roşie] a depăşit obstacolele” şi „cu impresia că ruşii erau nerăbdători aproape ca nişte copii să se înţeleagă cu noi, să colaboreze cu noi”. Într-adevăr, erau.[24]

PARTEA a II-a. BĂTĂLIILE DE LA POLTAVA

Capitolul 5

Aterizare lină

Glasul lui Bill Lawrence „era sugrumat de indignare”, scria John Deane, amintindu-şi de conversaţia sa cu reporterul de la New York Times din dimineaţa zilei de 1 iunie 1944. Lawrence, o stea în devenire a presei americane – a lucrat la Times până când s-a mutat în 1961 la ABC News, unde a devenit prezentatorul ştirilor de seară –, avea motive întemeiate să fie supărat.[1]

În luna martie a aceluiaşi an –, el şi colegul lui, Harrison Salisbury, editor de ştiri externe la United Press şi care avea să primească Premiul Pulitzer pentru articolele sale, aflaseră că se pregătea ceva important în relaţiile militare dintre Statele Unite şi Uniunea Sovietică. Piloţii americani soseau la Moscova din Marea Britanie într-un număr fără precedent şi circulau zvonuri printre corespondenţii externi de la Moscova despre anumite planuri ale americanilor de a oferi URSS 100 de avioane B-17 Flying

Fortress. Colonelul Elliott Roosevelt, care fusese la Moscova la jumătatea lui mai, a luat cina cu şapte corespondenţi americani, alimentând şi mai mult speculaţiile legate de o nouă evoluţie importantă a relaţiilor sovieto-americane care implicau Forţele Aeriene ale SUA. Din sursele sale din cercurile diplomatice şi militare americane, Lawrence a aflat până la urmă ce se întâmpla cu adevărat: bombardamentele în sistem de navetă între bazele aeriene din Marea Britanie, Italia şi, acum, Uniunea Sovietică urmau să înceapă. El şi Salisbury au început să bată pe la uşile misiunii militare americane de la Moscova cerând confirmarea zvonului şi pregătindu-se să prezinte povestea.[2]

Deane avea o problemă. Pe 11 mai, în cursul vizitei colonelului Roosevelt la Molotov, se convenise că bombardamentele în sistem navetă aveau să fie aduse la cunoştinţa publicului mai întâi de către presa sovietică. Alarmat de investigaţiile lui Lawrence şi Salisbury că vestea ajunsese deja la cunoştinţa reporterilor americani şi britanici, Deane le-a propus jurnaliştilor o înţelegere. Aveau să fie invitaţi la baze ca să vadă avioanele americane, dar în schimbul promisiunii că vor păstra tăcerea până atunci. „Îi luasem pe răspunderea mea şi ei fuseseră de acord să evite orice fel de poveşti bazate pe speculaţii legate de afluxul de personal american”, avea să scrie ulterior Deane. Acesta l-a contactat pe cel mai puternic aliat pe care îl avea la comandamentul sovietic, generalul Nikitin, şi prin intermediul lui a obţinut promisiunea Comisariatului Afacerilor Externe al lui Molotov că îi vor lăsa pe reporterii americani şi britanici să vină la Poltava cu ocazia sosirii primelor avioane Flying Fortress. Însă la momentul aşteptat, cei circa 30 de

reporteri au aflat că numai cinci dintre ei obţinuseră aprobarea comisariatului lui Molotov să meargă la Poltava.

Asta încerca Lawrence, foarte tulburat, să-i explice lui Deane când l-a sunat la 1 iunie. Generalul i-a sunat imediat pe funcţionarii de la comisariatul lui Molotov. „După un timp în care i-am sunat disperat pe funcţionarii de la Ministerul de Externe şi am răspuns la telefoanele corespondenţilor dezamăgiţi, am reuşit să cresc numărul până la zece corespondenţi americani şi zece britanici”, îşi amintea mai târziu Deane. Însă Lawrence, Salisbury şi ceilalţi reporteri nu au acceptat noua înţelegere. Ei le-au spus sovieticilor că fie se duc toţi, fie nici unul. „Breasla presei britanice şi americane a organizat prima grevă în Rusia sovietică”, îşi amintea Deane. „Un front unit pentru prima dată în istoria Moscovei”, scria Salisbury. Circa 30 de reporteri s-au dus la aeroport, însă au refuzat să se îmbarce în avion până când nu au primit toţi colegii permisiunea de a urca. Molotov a cedat. „Acţiunea lor a dat rezultate”, scria Deane, „şi la prânz s-au îmbarcat cu toţii într-un avion rusesc şi au fost trimişi la Poltava.”[3]

Ziariştii americani aveau să vadă în scurt timp şi să consemneze un eveniment palpitant din istoria Marii Alianţe: sute de avioane americane urmau să aterizeze pe teritoriul ocupat de sovietici. Războiul din Europa intra într-o nouă etapă. Nu ştia nimeni când va veni ziua decisivă şi când se va deschide cel de-al doilea front din Europa Occidentală, însă ştiau cu toţii care avea să fie ziua creării unui nou front aerian în Europa de Est. Era vineri, 2 iunie 1944.

*

Printre americanii dornici să asiste la sosirea avioanelor americane se număra şi Kathy Harriman, care spunea: „Am trăit sperând că va veni ziua în care voi vedea avioanele noastre aterizând pe sol sovietic”, după cum îi scria ea lui Mary la începutul lui iunie 1944. În după-amiaza zile de 1 iunie, după ce şi-a luat rămas-bun de la corespondenţii care plecau la Poltava, Deane a rămas la aeroportul din Moscova ca să-i întâmpine pe Kathy şi pe tatăl ei. Aceştia se întorceau, trecând prin Italia şi prin Iran, dintr-o călătorie de mai bine de o lună la Londra şi Washington. În drum spre Casa Spaso, Deane le-a spus că pleacă degrabă la „baza aeriană”. Harriman i-a răspuns imediat că vine şi el. „Stăteam tăcută şi îmi ţineam respiraţia”, îşi amintea Kathy. Se temea că o să o lase acasă, deoarece credea că femeile (auzise o poveste despre reporteriţele din Occident) nu erau bine-venite la baza secretă.

La Casa Spaso, Kathy, după cum avea să-i scrie ulterior surorii ei, „am găsit momentul potrivit ca să le spun că poate nu este o idee aşa de rea să merg şi eu cu ei”. Tatăl ei nu era prea încântat de idee şi s-a prefăcut că este surprins de propunere, dar ea era pregătită dinainte să-i respingă acestuia orice obiecţie spunându-i că erau şi asistente medicale la bază, deci prezenţa unei alte femei nu ar fi trebuit să le provoace probleme. Ca să-şi întărească argumentele, a menţionat nişte informaţii strict se-crete cunoscute de foarte puţine persoane pe atunci: generalul Ira C. Eaker, comandantul-şef al Forţelor Aeriene Aliate din Mediterană – care includea Forţele a 12-a şi a 15-a Aeriene ale SUA – şi care îi găzduise de curând pe Harriman şi pe Kathy în Italia, avea să conducă prima misiune de bombardamen-te în sistem navetă în Uniunea Sovietică. Kathy îi promisese lui Eaker că va fi prezentă ca

să-l vadă cum aterizează. Harriman a cedat. Cei doi aveau să zboare la Poltava.[4]

Obosiţi, dar emoţionaţi – se treziseră de la 4:30 dimineaţa la Teheran şi zburaseră toată ziua, mai întâi la Moscova şi apoi la Poltava –, cei doi au ajuns la baza aeriană în după-amiaza zilei de 1 iunie în toiul a ceea ce Kathy a descris drept „uralele trupelor aeriene şi ale presei adunate, care auziseră că nu vom ajunge la timp”. Au ajuns la timp ca să prindă un concert organizat de generalul Perminov pentru a-i distra pe americani şi propriile trupe. „Concertul s-a desfăşurat în ruinele fără acoperiş şi fără pereţi ale unei construcţii ce părea să fi fost o clădire măricică”, scria Kathy ulterior. De fapt, era un hangar ce fusese aruncat în aer, din care mai rămăseseră doar doi pereţi de cărămidă. Interiorul era plin cu bănci lungi, multe dintre ele făcute din cărămizile rămase şi acoperite cu plăci de lemn. „Scena fusese dotată cu un acoperiş”, scria Kathy, însă băncile erau sub cerul liber. Îşi amintea că publicul era „foarte încântat”.[5]

Camerele reporterilor americani şi britanici începuseră deja să înregistreze evenimentul. Judecând după înregistrare, sovieticii – soldaţii din Armata Roşie şi localnicii – au interpretat îndeosebi cântece şi dansuri populare, atât ruseşti, cât şi ucrainene. Cel mai mult au fost aplaudaţi dansatorii cazaci şi un număr în care doi soldaţi ai Armatei Roşii, unul pe umerii celuilalt şi ambii acoperiţi cu o fustă uriaşă, au imitat dansul unei ţărănci supradimensionate. Cel mai mare succes l-a avut orchestra Armatei Roşii, mai ales toboşarul. Reporterii i-au aflat repede numele – Gvozd, care înseamnă „cui”. Şi-a aşezat mica tobă între picioare pe un scăunel pus invers şi a interpretat excepţional piesa pe care o cânta. Soldaţii le-

au spus reporterilor că ar fi fost o adevărată revelaţie pentru orice formaţie de jazz din Statele Unite.[6]

Kathy a observat că, în vreme ce sovieticii din public aplaudau pentru a-şi exprima admiraţia, americanii fluierau. După cum scria ea, „fluierăturile” au creat „una dintre primele neînţelegeri cu care ne-am confruntat în această aventură americano-sovietică”. În continuare ea scria: „În Rusia, orice fel de fluierătură este un mod clar de insultă faţă de interpret şi îl face pe acesta să plece de pe scenă!” Deane îşi amintea un episod asemănător când o dansatoare sovietică a părăsit scena din cauza fluierăturilor soldaţilor. Americanii care stăteau lângă Perminov s-au grăbit să-i explice că în Statele Unite fluieratul este un semn de mare apreciere, iar generalul i-a transmis această informaţie artistei supărate. Dansatoarea, îşi amintea mai târziu Deane, „s-a întors imediat şi a făcut un spectacol pe cinste. Drept urmare a fost răsplătită cu un crescendo strident de fluierături care au încântat-o.”[7]

Mai târziu în seara aceea, la cina oferită de generalul Perminov, Kathy a stat lângă un general sovietic care încerca să-i vorbească în engleză. Când ospătarii au servit friptură, generalul i-a spus lui Kathy că este „vacă”. Ea i-a răspuns că probabil vrea să spună „carne de vită”, însă generalul a insistat că vrea să spună vacă, „din aceea pe care poţi s-o mulgi”. Kathy a hotărât să nu se certe cu generalul, pe care l-a numit „siberian”, referindu-se la locul său de baştină şi la înfăţişarea sa dură. „Oricum a fost bună la gust”, i-a scris Kathy surorii ei. Ca în toate relaţiile sovieto-americane de pe vremea aceea, ce conta cel mai mult şi eclipsa orice altceva era motivul care stătea la baza cooperării. Iar la începutul lui iunie 1944

cele două părţi erau pe cale să-şi îmbunătăţească în mod considerabil relaţiile de cooperare.[8]

*

A doua zi dimineaţă, pe 2 iunie 1944, Kathy Harriman s-a trezit într-o cacofonie de sunete. „Pe lângă faptul că am îngheţat de frig, am dormit foarte bine şi întrebându-mă printre alte-le de ce cocoşii ucraineni cântă ore în şir şi de ce naiba cântă o orchestră completă (fanfară) în curte”, scria ea. Se pare că toboşarul Gvozd şi ceilalţi muzicanţi făceau repetiţii pentru ceremonia de primire a avioanelor americane de la Poltava. Harriman şi-a petrecut o bună parte a dimineţii plimbându-se prin tabără, vizitând asistentele americane din cortul spitalului – „aranjat ca o căsuţă de păpuşi” – şi stând de vorbă cu soldaţii. „Stăteau foarte bine cu moralul, în primul rând pentru că în ziua aceea urmau să se întâmple lucruri interesante şi în al doilea rând pentru că băieţii noştri din Rusia sunt un fel de echipă de pionieri”, îi scria surorii ei două zile mai târziu.[9]

Vremea era „mohorâtă şi înnorată în Ucraina”, îşi amintea John Deane, care îi însoţise pe cei doi Harrimani la Poltava cu o zi înainte. El a descris starea de spirit din acea dimineaţă înnorată ca fiind una de un „entuziasm reţinut – cu toţii afişând un calm exterior ca să-şi mascheze neliniştea care clocotea pe dinăuntru”. Deane şi ceilalţi înalţi comandanţi ştiau că bombardierele şi avioanele de vânătoare ale Forţei a 15-a Aeriene din Italia trebuiau să plece de la baze dis-de-dimineaţă şi să bombardeze obiectivele din oraşul Debreţin şi din împrejurimile acestuia, din Ungaria, înainte de a-şi continua drumul spre est şi de a ateriza la Poltava. Însă nu ştiau dacă

operaţiunea chiar începuse, dacă vremea era bună şi, la o adică, ce se întâmplase deasupra Debreţinului. Operatorii radio tot încercau, în zadar, să afle dacă operaţiunea începuse. Apoi, la 12 şi jumătate, au primit în sfârşit un mesaj potrivit căruia avioanele Flying Fortress şi avioanele de vânătoare care le însoţeau decolaseră de la bazele din Italia la ora programată. Asta însemna că trebuiau să apară deasupra Poltavei dintr-o clipă într-alta.

Deane s-a urcat într-o maşină şi s-a îndreptat în viteză spre pista de aterizare din beton şi metal – proiectul comun al inginerilor americani şi al femeilor din Armata Roşie. A ajuns exact când avioanele Flying Fortress ale Forţei a 15-a Aeriene au început să apară pe cerul ucrainean. „Cerul era plin de ele”, scria Deana ulterior, „şi uriaşe cum erau, păreau şi mai mari cu aripile lor argintii conturându-se pe fondul negru al cerului.” Pentru Deane asta reprezenta împlinirea unui vis – după luni de muncă grea marcată de zile şi uneori de săptămâni întregi de frustrare. „Americanii care priveau de jos erau extrem de în-cântaţi”, scria el amintindu-şi momentul. „Acolo sus, pe cer, era America la luptă – aceste câteva avioane reprezentau puterea americană, priceperea industriei americane şi munca, eficienţa operaţiunilor americane şi curajul tinerilor americani.”[10]

De baza de la Poltava se apropia o escadrilă de bombardiere grele de tip B-17, cunoscute ca Flying Fortresses (Fortăreţele Zburătoare). Avionul Boeing cu patru motoare avea un echipaj de zece oameni, o lungime de peste 22 de metri, o anvergură a aripilor de peste 31 de metri, o rază de acţiune de circa 3 218 kilometri şi putea să atingă o viteză de croazieră de peste 290 de kilometri pe oră. Fiecare avion era dotat cu 13 mitraliere M2 Browning de 127 de centimetri şi într-o misiune pe

mare distanţă, precum zborul la Poltava, putea să ducă peste două tone de bombe. Producţia lor costa sub un sfert de milion de dolari, dar meritau banii, după părerea publicului american. Flying Fortress a devenit cel mai cunoscut avion american din război şi un simbol al puterii aeriene americane.[11]

Avioanele B-17 au dat cel mai impresionant spectacol pe care îl văzuseră vreodată sovieticii. „Au apărut, cu motoarele vuind deasupra câmpului, umplând spaţiul imens al spaţiului deschis, zgomotul făcut de motoare răsunând în ruinele unui oraş din apropiere, un escadron după altul, până când contururile lor au creat pe cer nişte forme care semănau cu un castel”, scria reporterul canadian Raymond Arthur Davies. „Îţi dădeau senzaţia de putere. Desprinzându-se apoi graţios din formaţie, au coborât unul câte unul.” A durat două ore până au aterizat. Fiecare atingere a pistei era întâmpinată cu câte un suspin de uşurare din partea femeilor din Armata Roşie care construiseră pista. „S-o îndoi? Om fi fost neglijente?”, descria Deane sentimentele acestora. Apoi adăuga: „Puteai să le auzi cum răsuflă uşurate când primele avioane Fortress au parcurs întreaga pistă”.[12]

Kathy Harriman a sosit la aerodrom însoţită de tatăl ei şi de generalul Perminov. Au venit cu un Buick, care a întâmpinat ceva dificultăţi pe terenul accidentat, dar a ajuns exact la timp. „Goneam cu maşina pe câmp când au apărut la orizont, ca nişte pete mici, primele bombardiere”, îşi amintea Kathy, „păreau mii, apoi deodată s-a auzit vuietul primului escadron.” „Dumnezeule, a fost palpitant”, îi scria ea lui Mary, „mult mai palpitant decât tot ce am văzut vreodată în Anglia.” Averell Harriman era şi el în culmea fericirii, spunându-i

fiicei lui că „nu crede că a fost vreodată atât de încântat de ceva”.

Emoţia celor doi era împărtăşită de Perminov, care stătea lângă ambasador pe locul din spate al Buickului. Pentru Perminov, dar şi pentru Deane, sosirea avioanelor însemna împlinire după zile şi nopţi lungi de planificare, coordonare, conflicte, compromisuri şi mici victorii sporadice. „Radia de bucurie”, scria Kathy şi a dat să-l sărute pe tatăl ei. Harriman a oprit-o, dar Perminov „mai scoase nişte strigăte ca de cowboy”. Mai mult decât orice, sovieticii erau impresionaţi de puterea şi de ordinea pe care le inspira armada americană celor care priveau cerul, iar când auzeai vuietul motoarelor de avion îţi venea greu să nu te uiţi în sus.[13]

Tânărul tehnician de aeronave sovietic Vladlen Gribov, care a urmărit sosirea avioanelor Flying Fortress la baza aeriană de la Mirgorod, unde nu erau nori şi nici ploaie care să ascundă avioanele în toate splendoarea lor, a fost deosebit de impresionat de modul în care acestea s-au apropiat de bază. „Mai văzusem înainte grupuri mari de avioane”, scria Gribov după mai mulţi ani, „dar la mare înălţime şi dacă erau bombardiere atunci zburau de obicei în şiruri. Însă aici avioanele zburau la înălţime mică, în formaţie compactă, în grupuri de şase şi în peste zece şiruri. Spaţiul pe care îl ocupau părea lat de un kilometru şi lung de doi kilometri, acoperind la propriu cerul însorit.” Şi reporterii sovietici erau la fel de impresionaţi. Pentru ei modul în care avioanele s-au apropiat de bazele aeriene după finalizarea unui raid lung era dovada măiestriei aviatorilor americani. „După ce au parcurs o distanţă mare deasupra ţărilor europene, bombardierele au intrat în formaţie compactă, ceea ce dovedeşte experienţa bogată a piloţilor, munca de echipă şi organizarea impecabilă”,

titra Pravda, principalul ziar al regimului lui Stalin, câteva zile mai târziu.[14]

*

Aceasta era întocmai impresia pe care dorea generalul Eaker, comandantul Forţelor Aeriene Aliate din Mediterană, să le-o facă aliaţilor săi sovietici. După cum era planificat, el conducea personal bombardierele Forţei a 15-a Aeriene în misiunea lor din Ucraina.

Cu totul 200 de avioane şi peste 1 400 de oameni au decolat de pe aerodromurile din Italia în dimineaţa zilei de 2 iunie 1944 cu scopul de a bombarda obiective din Ungaria. Adevăratul obiectiv al forţei de intervenţie a lui Eaker nu fusese acela de a bombarda Debreţinul, ci de a impresiona Poltava. „Este obligatoriu să câştigăm încrederea şi respectul ruşilor începând cooperarea cu o operaţiune reuşită care să aibă importanţă directă pentru ei”, scria Eaker în raportul său privind organizarea misiunii. Deoarece s-a presupus că bazele de la Poltava nu aveau încă dotările adecvate pentru reparaţii serioase la avioanele avariate, s-a propus ca echipa de intervenţie să evite confruntările inutile cu Luftwaffe. De fapt, restul Forţei a 15-a Aeriene care a fost trimisă deasupra Balcanilor în ziua aceea avea drept sarcină să le distragă atenţia germanilor de la forţele din Poltava, permiţându-le acestora să-şi realizeze obiectivul cu pierderi minime. Ruta aeriană până în Ucraina fusese aleasă special ca să se evite pe cât posibil bateriile antiaeriene germane.[15]

Din capul locului, prima misiune în sistem navetă, botezată Frantic Joe, a urmărit mai degrabă să producă un efect

simbolic decât unul practic. Cum Stalin şi Molotov se mişcaseră cu încetinitorul până în mai 1944, multe dintre obiectivele iniţiale ale operaţiunilor Baseball şi Frantic deveniseră aproape perimate. Până atunci forţele aeriene ale Aliaţilor anihilaseră aproape orice ameninţare de invazie din partea Luftwaffe. La începutul lui iunie, comandanţii Aliaţilor aveau la dispoziţie 12 000 de avioane care puteau fi trimise în luptă deasupra Europei împotriva a 300 de avioane germane – o proporţie de peste 40:1. Rezultatul războiului aerian era clar înainte ca acesta să înceapă.[16]

În mod neaşteptat, alegerea ţintelor care urmau să fie bombardate în prima misiune devenise o sarcină foarte dificilă. Negocierile începuseră la începutul lui mai, americanii propunând bombardarea fabricilor de avioane Heinkel de la Riga, în Letonia, şi de la Mielec din Polonia. Forţele Aeriene ale SUA doreau să folosească bombardamentele în sistem navetă în principal ca să-şi atingă scopul iniţial – acela de a paraliza Luftwaffe şi industria aeronautică germană. Sovieticii, mai îngrijoraţi fiind de diviziile germane mecanizate de pe Frontul de Răsărit, doreau să le lase pe acestea fără combustibil şi le-au propus americanilor să bombardeze câmpurile petrolifere de la Ploieşti, România. În Anglia, comandantul USSTAF-ului, Spaatz, a fost de acord să le facă acest serviciu şi a trecut rafinăriile pe lista sa de bombardamente, propunând şi staţiile de triaj din Liov, Brest, Vilnius şi Kaunas, toate în imediata apropiere a liniilor de luptă germane de pe Frontul de Răsărit. Spre uimirea lui Spaatz şi Deane, sovieticii au refuzat să aprobe lista de ţinte sau să le furnizeze ei una, aşa că negocierile s-au blocat.

Comandanţii Armatei Roşii se pregăteau să lanseze în Bielorusia o amplă operaţiune cu numele de cod Bagration. Astfel, Armata Roşie ajungea tocmai la graniţele Prusiei de Est, iar Deane i-a sugerat lui Spaatz că sovieticii nu doresc să împartă cu americanii meritul succesului preconizat. Mai credea că sovieticii nu au încredere în americani şi nu voiau ca ei să ştie unde urma să se lanseze principalul atac. „Cele trei ţinte alese iniţial de Spaatz”, scria ulterior Deane, „se aflau la distanţă egală unul de altul pe frontul rusesc. Atacul rusesc, când a fost lansat în cele din urmă, s-a concentrat în principal în nord şi din acest motiv nu s-a dorit un atac al americanilor asupra oraşului Riga, care ar fi atras avioanele de luptă germane în zona aceea. Nu puteau să ne spună asta fără să-şi divulge planurile de atac.”

Deane a propus ca Spaatz să aleagă singur primele ţinte şi, în loc să le ceară sovieticilor aprobarea, i-au informat pur şi simplu care aveau să fie acestea. Asta nu-i obliga pe sovietici să-şi dea în vreun fel cărţile pe faţă. S-a dovedit că Deane avusese dreptate: când Spaatz a propus ca primă ţintă a operaţiunii Frantic Joe staţiile de triaj de la Debreţin, sovieticii nu s-au opus. Bombardarea ţintelor din Ungaria avea să le distragă atenţia germanilor de la principalul atac din nord. Operaţiunea era în avantajul lor, dar din motive de confidenţialitate sovieticii nu puteau să spună nici da, nici nu.[17]

Generalul Eaker, care, desigur, s-a hotărât să conducă personal misiunea pentru a se asigura că totul va decurge conform planului, a ales cele mai bune unităţi din Forţa a 15-a Aeriană pentru a face asta. A fost programată să se desfăşoare în prima zi din iunie cu vreme bună. Pentru această misiune fuseseră alese patru regimente de bombardiere – al 2-lea, al 97-lea, al 99-lea şi al 483-lea – în

total 130 de avioane B-17. Celebrele avioane Flying Fortress, care din 1938 făceau parte în mod obişnuit din arsenalul aerian, au fost protejate în drum spre Ucraina de achiziţiile mult mai recente ale Forţelor Aeriene ale SUA, şi anume avioanele de vânătoare Mustang cu rază lungă de acţiune, care intraseră în funcţiune în ianuarie 1942.

Mustangurile erau avioane cu un singur loc şi cu o lungime de aproximativ zece metri, o viteză de croazieră de peste 580 de kilometri pe oră şi o rază de acţiune de 2 650 de kilometri. Producţia lor costa mai puţin cu un sfert decât pentru un B-17 – circa 50 000 de dolari –, iar sarcina lor principală era să protejeze avioanele Flying Fortress în misiunile strategice de bombardare cu cele şase mitraliere de calibru 1,27 mm. Din martie 1944, Mustangurile au fost dotate cu rezervoare detaşabile, care le-au crescut raza de acţiune, permiţându-le să efectueze misiuni lungi, precum cea de la Poltava. Erau 70 de avioane de luptă Mustang P-51 în Escadrila de luptă 325.[18]

Destinaţia finală a echipajului de intervenţie fusese ţinută secretă faţă de piloţi şi echipaj, lucru care i-a făcut pe aceştia să facă speculaţii că puteau să se ducă oriunde în Europa controlată de germani. După ce le-a fost dezvăluită, în cele din urmă, destinaţia după decolare, piloţii au salutat vestea cu fluierături şi strigăte de bucurie. Li s-a spus să se poarte cât mai frumos la bazele ruseşti. „Impresia pe care o veţi lăsa va afecta modul de gândire al întregii structuri militare ruse şi va pune bazele relaţiilor noastre viitoare”, scria în instrucţiuni. „Prestaţia noastră va reprezenta etalonul potrivit căruia ruşii vor judeca disciplina, capacitatea de luptă, starea de spirit şi energia tuturor forţelor americane, terestre, navale şi aeriene.”[19]

Generalul Eaker a zburat la Poltava cu un B-17, numit „Yankee Doodle II”, pe care era desenată imaginea îndrăgitului personaj american şi partitura cântecului. Avionul făcea parte din Escadrila 97 Bombardiere, cu care participase Eaker la prima sa misiune de bombardare din Marea Britanie în Germania în august 1942. Bombardierele decolaseră înainte de ora 7:00 de la bazele de lângă Foggia, din Italia, se adunaseră în formaţie deasupra Mării Adriatice şi traversaseră Iugoslavia, fără să întâlnească nici avioane de luptă inamice, nici tunuri antiaeriene. Fără obstacole, au aruncat încărcătura de explozibil peste depozitul de locomotive şi staţiile de triaj de la Debreţin, nimerind ţintele. Atunci li s-au alăturat avioanele de luptă P-15 şi şi-au urmat cursul pe deasupra Munţilor Carpaţi îndreptându-se spre râul Nipru.

Singurul tun antiaerian întâlnit a fost lângă Cernăuţi, în regiunea Bucovina din Ucraina. Focul nu a fost deloc precis, dar tot au existat pierderi: a luat foc motorul unui avion Flying Fortress, făcându-l să explodeze. A dispărut într-o fracţiune de secundă – piloţii avioanelor B-17 din preajmă nu au văzut nici o paraşută după explozie. Printre pierderi, pe lângă echipajul de zece oameni, s-a numărat un pilot al unui P-51 care călătorea către Poltava ca pasager. O serie de avioane s-au întors în Italia după ce au întâmpinat probleme tehnice. Pentru doctorii şi asistentele americane de la Poltava ziua a fost lipsită de evenimente în ceea ce priveşte sarcinile lor directe. Singurul pacient pe care l-au tratat a fost un pilot care a făcut o criză de apendicită.[20]

*

Primul avion care a aterizat pe pista de la Poltava a fost avionul Yankee Doodle al generalului Eaker. S-a oprit în faţa comitetului de primire format din generalii americani şi sovietici conduşi de Averell Harriman. Eaker a ieşit din avion şi s-a îndreptat spre comitetul de primire, fără să dea atenţie burniţei şi fiind întâmpinat cu saluturi şi zâmbete. Numele lui Eaker nu trebuia divulgat publicului larg până la întoarcerea lui în Italia. Dacă un comandant de rangul lui ar fi suferit vreun accident, nici americanii, nici sovieticii nu doreau ca acesta să fie asociat cu bombardamentele în sistem navetă şi să stârnească îndoieli cu privire la prima lor operaţiune aeriană comună. Astfel, când i-a scris surorii ei, Kathy Harriman s-a referit la Eaker ca fiind „fosta noastră gazdă de la Napoli” şi „băiatul nostru mare”. Reporterul canadian Arthur Davies l-a numit în reportajul său de ştiri un „ofiţer american de rang înalt”.

De cum s-a apropiat de comitetul de primire, generalul Eaker i-a înmânat lui Perminov decoraţia Legiunea de Merit şi a citit menţiunea de pe ea. Vizibil emoţionat, Perminov i-a răspuns, după cum îşi amintea chiar el, spunând că meritul pentru pregătirea bazelor îi aparţine în totalitate omologului său american, colonelul Alfred Kessler. I-a lăudat şi pe piloţi, declarând, potrivit unui reportaj de ştiri, că „operaţiunea de astăzi a fost îndeplinită în mod extraordinar”. Echipa lui Perminov i-a oferit lui Eaker un buchet de flori, „o tradiţie rusească atunci când un general intră triumfător într-un oraş”, scria Kathy, care a primit şi ea un buchet. În fotografiile făcute cu ocazia ceremoniei vedem un Eaker reţinut, dar fericit şi o Kathy cu un zâmbet larg. Deane a ţinut un scurt discurs, salutând operaţiunea Frantic Joe ca fiind un eveniment hotărâtor în cadrul cooperării sovieto-americane. „După

aceea am rămas puţin acolo, toată lumea schimba bileţele [semnăturile tovarăşilor de călătorie], s-au făcut poze..., iar bombardierele continuau să aterizeze", scria Kathy.[21]

Fericitul eveniment nu a fost cu totul lipsit de incidente. Generalul Slavin – un ofiţer sovietic al serviciilor de informaţii militare şi persoana de legătură a lui Deane cu Marele Stat-Major, care venise cu o zi înainte la Poltava cu acelaşi avion cu Deane şi cei doi din familia Harriman– nu numai că nu a apărut în poze, dar a ratat cu totul ceremonia. Cum nu primiseră nici o veste cu privire la misiunea americană în sistem navetă şi cum generalul Slavin nu avea ce să facă la bază, acesta a tras un pui de somn după-amiază, fiind trezit de zgomotul făcut de venirea bombardierelor. Până şi-a dat seama ce se întâmplă, toată lumea plecase deja din tabăra de corturi spre aerodrom, iar generalul a fost nevoit să fugă ca să prindă ceremonia. Nu a reuşit să ajungă decât până la santinela americană care păzea intrarea pe aerodrom. „Petliţele roşii ale Marelui Stat-Major nu le inspirau santinelelor noaste teama pe care le-o stârneau soldaţilor din Armata Roşie", îşi amintea Deane. Când, în cele din urmă, Slavin a ajuns la pista de aterizare, „l-a atacat pe Perminov atât de violent încât am crezut că o să facă apoplexie", îşi aducea aminte Deane. Lăsând la o parte Legiunea de Merit proaspăt primită, era evident că Perminov se temea de consecinţele pe care le putea avea incidentul, iar Deane s-a străduit să spună că neînţelegerea era responsabilitatea americanilor.[22]

Dacă izbucnirea lui Slavin i-a stricat ziua lui Perminov, ceilalţi americani şi sovietici erau într-o dispoziţie de sărbătoare. Raymond Arthur Davies şi alţi reporteri din mulţime le-au luat interviuri americanilor de la bază şi piloţilor care soseau, cărora li se puneau întrebări într-un

cort de lângă cel atribuit corespondenţilor. Aceştia jubilau. „Nu am văzut niciodată o atitudine atât de prietenoasă”, spunea locotenentul Albert M. Jaroff din Portland, Oregon. „Căldura ruşilor faţă de americani”, a spus el, „este de neegalat oriunde în lume.” Apoi a adăugat: „Nu ne aflăm aici doar ca să ne luptăm cu germanii, [ci] ca să reprezentăm America în calitate de diplomaţi”. Jaroff era ofiţer de informaţii al Forţelor Aeriene şi sosise la Poltava cu câteva săptămâni înainte cu al patrulea eşalon, fiind repartizat la baza aeriană de la Mirgorod. Familia sa provenea din Odessa, sudul Ucrainei, şi era clar că se bucura să revină pe pământul strămoşilor lui, ca să se lupte cu duşmanul comun.

Davies a descris şi întâlnirea dintre doi fraţi, Igor şi George McCartney, care nu se văzuseră de mai bine de un an. „S-a deschis uşa”, scria Davies. „A ieşit un tânăr soldat. De cum a ridicat piciorul de pe treapta de sus a scării de aluminiu, s-a uitat către un grup de colegi din apropiere. Ochii i s-au mărit deodată. „George!”, a strigat. George era în mulţime, însă a crezut că strigase pe altcineva. S-a întors şi era gata să plece când tânărul din avion a sărit jos şi a fugit către el. „George! George!”, striga întruna. „George, nu mă recunoşti?” George s-a oprit, l-a privit, apoi a fugit spre noul venit. „Igor! Igor!”, a strigat el. S-au îmbrăţişat. Puţin mai târziu, cei doi băieţi, înconjuraţi de corespondenţi, le spuneau acestora povestea lor. Se născuseră la Harbin şi proveneau dintr-o familie ruso-ucraineană care fugise din cauza Revoluţiei din Rusia, luaseră numele de familie irlandez al tatălui lor vitreg şi se înrolaseră în Armata SUA, unul în decembrie 1942, celălalt – în februarie 1943. Nu se mai văzuseră de atunci. „Vă place în Uniunea Sovietică?”, i-a întrebat Davies. „Ne simţim ca acasă”, au răspuns imediat amândoi.[23]

Bucuria şi entuziasmul erau la ordinea zilei. „Cu toţii ne bucurăm să ne aflăm aici”, spunea Charles Williamson din Norfolk, Virginia, care, potrivit lui Davies, participase deja la 47 de misiuni de luptă, cu 12 mai multe decât era necesar ca un pilot de bombardier să-şi finalizeze serviciul militar şi să fie trimis la o bază de pregătire. „A fost sigur o zi minunată şi îmi imaginez că nu o voi uita mult timp de acum încolo”, îi scria Kathy lui Mary câteva zile mai târziu. A plecat de la Poltava către Moscova împreună cu tatăl ei şi cu generalii Eaker şi Deane târziu în după-amiaza zilei de 2 iunie.[24]

Fotografiile şi înregistrările făcute în acea zi memorabilă de către fotografii şi echipele de filmare americane îi înfăţişează pe ceilalţi ofiţeri superiori americani conduşi într-un tur al oraşului Poltava de către generalul Perminov, purtând cu toţii trenciuri, ceea ce confirmă amintirile participanţilor potrivit cărora 2 iunie a fost o zi neobişnuit de rece faţă de vremea obişnuită din Ucraina, deşi în poze nu se vede nici un semn de ploaie. Vremea nu părea să aibă vreo importanţă. „Ziua în care am aterizat prima dată a marcat punctul culminant al relaţiilor noastre militare cu Uniunea Sovietică”, scria Deane câţiva ani mai târziu. Cu toate acestea, în pofida burniţei, în mintea lor soarele strălucea puternic asupra viitorului cooperării sovieto-americane.[25]

Capitolul 6

Tovarăşi de arme

La sfârşitul lui mai 1944, la scurt timp de la întoarcerea sa la Londra din călătoria la Moscova şi Poltava, colonelul Elliott Roosevelt şi un membru al grupului cu care călătorise, generalul de brigadă Edward Peck Curtis, au fost invitaţi la o seară de bridge cu comandantul suprem al Aliaţilor, generalul Dwight Eisenhower. După cum avea să-şi amintească ulterior fiul preşedintelui, el şi Curtis au suferit „o înfrângere umilitoare în faţa eficienţei ucigătoare a lui Ike Eisenhower". Însă pe Eisenhower şi pe ajutorul lui, Harry Butcher, altceva îi preocupa mai mult decât jocul de bridge. După cum îşi amintea Roosevelt, au fost „asaltaţi" cu întrebări legate de călătoria lor în Rusia.

„Cum a fost? Cum este armata lor? Cum sunt piloţii? Cum stau cu disciplina? Ce cred despre noi?" Acestea erau chestiunile care îl interesau pe comandantul suprem al Aliaţilor. Voia să ştie nu numai ce spuneau şi ce credeau despre americani liderii politici şi comandanţii militari de la Moscova, ci şi care era atitudinea predominantă în rândul ofiţerilor şi al soldaţilor din Armata Roşie. „Cel mai important lucru pentru ei", a răspuns Roosevelt, „este în continuare al doilea front. Acesta este marele test în ceea ce priveşte părerea lor despre noi. Dacă va reuşi, bine. Dacă nu..." „Dacă? Cum adică dacă?", l-a întrerupt Eisenhower. Când fiul preşedintelui i-a explicat că se referea la promisiunile pe care i le făcuseră lui Stalin tatăl lui şi Churchill la Teheran, Eisenhower i-a spus că nu ştie nimic despre promisiunile respective. După aceea a adăugat: „Însă ştiu de invazia din Franţa. Ruşii nu au de ce să-şi facă probleme în privinţa asta."[1]

Invazia Aliaţilor în Europa peste Canal a început dis-de-dimineaţă pe 6 iunie 1944, la patru zile după ce sosiseră în siguranţă la bazele de la Poltava bombardierele şi avioanele de luptă din Forţa a 15-a Aeriană a lui Eaker. Pe

la miezul nopţii, după ora de vară din Marea Britanie, Forţele Aeriene Regale au început să arunce manechine în spatele liniilor de apărare ale Wehrmachtului ca să le distragă atenţia detaşamentelor germane de antiparaşutişti şi să le deruteze. O oră mai târziu au început să aterizeze paraşutiştii adevăraţi pe teritoriul deţinut de germani. La o oră după aceea, pe la ora 2:00, Forţele Aeriene Strategice din Europa ale generalului Spaatz s-au alăturat atacului britanicilor şi au început raidurile de bombardament peste canal. Cu totul, 2 200 de bombardiere americane, britanice şi canadiene au participat la invazie.

Pe la ora 3:00, la adăpostul întunericului, au început să ancoreze primele nave americane în apropierea plajei Omaha. La ora 5:30, navele de luptă ale Aliaţilor au început să bombardeze forţele defensive de coastă germane. Marea flotă a generalului Eisenhower, formată din nave şi nave de desant, având peste 5 500 de vase cu mai mult de 150 000 de trupe la bord, au început invazia în Franţa. În ciuda unor mari pierderi – 4 000 de morţi şi peste 6 000 de răniţi –, invazia a reprezentat un mare succes. Capetele de pod stabilite în prima zi şi prelungite ulterior au făcut posibilă deplasarea a 875 000 de oameni pe noul front european până la sfârşitul lui iunie 1944. Al doilea front despre care vorbea toată lumea de atâta vreme fusese în sfârşit creat. Piloţii de la bazele din zona Poltava erau pregătiţi să-l mute spre est. Însă, înainte ca acest lucru să fie posibil, noii tovarăşi de arme trebuiau să înveţe să convieţuiască şi să lupte împreună.[2]

*

Când John Deane, aflat acum la Moscova, a auzit prima oară despre debarcarea Aliaţilor în Normandia, a reacţionat la veste cu acelaşi sentiment de satisfacţie şi de uşurare simţit de mulţi alţii. Avea mai multe motive să fie fericit.

În lunile precedente fusese tot timpul sub o presiune constantă să-şi convingă contactele sovietice că americanii chiar vorbiseră serios la Teheran, unde Roosevelt îi promisese lui Stalin o invadare a Europei în mai. În februarie 1944, în toiul negocierilor hotărâtoare legate de bazele de la Poltava, Deane încercase să învingă scepticismul sovieticilor pariind cu generalul Slavin pe 12 sticle de votcă că invazia va avea loc în mai. „Cred că acest lucru l-a convins mai mult pe şeful statului-major de fermitatea planurilor noastre decât promisiunea lui Churchill şi a lui Roosevelt.” Cum Ziua Z a fost amânată până în iunie, Deane a trebuit să-i plătească datoria lui Slavin. Asta a înlăturat tensiunea, însă nu foarte mult. Acum, că invazia devenise realitate, Deane putea, în sfârşit, să se simtă reabilitat. Şi-a pus uniforma şi s-a dus pe jos la ambasada SUA, aşteptându-se să fie aclamat de moscoviţi. Spre dezamăgirea sa, pe stradă nimeni nu i-a dat nici o atenţie generalului american; majoritatea ruşilor probabil că nu erau în stare să recunoască o uniformă americană.[3]

La Poltava şi la alte baze americane din Ucraina, piloţii americani au primit vestea invaziei în jurul orei 9:00, ora locală. Raymond Davies, care rămăsese la bază după sosirea avioanelor Flying Fortress cu patru zile înainte, relata momentul într-unul dintre rapoartele sale: „Un avion de transport a aterizat zgomotos pe pista bazei americane şi un pilot emoţionat a ieşit repede din el strigând: «Hei, băieţi, gata! Am invadat Europa».” După cum s-a dovedit,

vestea nu venea de la comandamentul Aliaţilor sau de la presa americană ori britanică, care păstra tăcerea, ci de la germani. Radioul de la Berlin a anunţat la ora 6:48 dimineaţa, ora Londrei, că paraşutiştii Aliaţilor aterizaseră în Franţa. Hitler dormea încă la adăpostul său de la Berghof din Alpii Bavarezi, iar generalii lui nu au vrut să folosească rezervele fără să primească ordin de la Führer. Însă vestea se aflase deja în întreaga lume, care putea să tragă propriile concluzii.

Operatorii radio de la Poltava şi-au deschis aparatele şi au auzit buletinul de ştiri de la Berlin, după care au primit confirmarea de la cartierul general al Forţei a 15-a Aeriene din Italia. Apoi au ascultat discursul lui Winston Churchill în Parlamentul de la Londra difuzat de radioul britanic în după-amiaza aceea. El declara că la invazie participaseră 4 000 de vase şi că Aliaţii au 11 000 de avioane la dispoziţie pentru a sprijini debarcarea. „Bătălia care a început acum va creşte treptat în amploare şi intensitate în săptămânile care vin şi nu voi încerca să fac speculaţii cu privire la mersul ei”, declara Churchill. „Un singur lucru pot însă să spun. Predomină o unitate totală în rândul Armatelor Aliate. Există o frăţie de arme între noi şi fraţii noştri din Statele Unite.”[4]

În bază, toată lumea vorbea despre această veste. Unii se îndoiau că cifrele menţionate de Churchill erau adevărate, şi pe bună dreptate. Numărul de avioane menţionat făcea parte dintr-o propagandă menită să-i intimideze pe germani şi să ridice moralul pe plan intern. De fapt, Aliaţii aveau circa 4 000 de avioane în aer. Cu toate acestea, per ansamblu domnea o stare de veselie. Locotenent-colonelul Slusar, care a aflat vestea la întoarcerea de la un bombardament, le-a spus interlocutorilor săi sovietici că venise într-o dispoziţie excelentă pentru că doborâse un

avion de luptă german, dar se bucura şi mai mult să afle vestea creării celui de-al doilea front. Era gata să se întoarcă imediat la luptă, deşi era obosit după zborul dinainte. Locotenentul-major John L. Fredericks considera că se întârziase prea mult deschiderea celui de-al doilea front şi se aştepta ca războiul să se termine până la sfârşitul lui 1944 sau, cel târziu, la începutul lui 1945 – opinie pe care a împărtăşit-o multă lume un timp. „Cred că o să plecăm repede acasă", l-a auzit fără să vrea Davies pe un tânăr navigator care venise cu avionul din Italia la Poltava cu câteva zile în urmă.[5]

Reacţia sovieticilor la aflarea veştii nu a fost la fel de exuberantă precum cea a americanilor, dar a fost în general pozitivă. Palmer Myhra, un tânăr operator radar care a servit şi ca artilerist într-unul din raidurile de bombardament şi care aflase vestea când se afla în aer, avea să-şi amintească mai târziu: „Peste tot era o atmosferă de sărbătoare în ziua aceea, însă asta nu părea să-i impresioneze pe sovietici prea tare... Pentru sovietici era probabil doar încă o zi obişnuită de război." Davies a avut o părere mai optimistă cu privire la reacţia sovieticilor. Scria că tinerele ucrainene din bucătăria bazei reacţionaseră sceptic la aflarea veştii. Abia când şi-au dat seama că Davies şi ceilalţi reporteri care răspândeau vestea nu glumeau au exclamat: „Ce bine, ce minunat!" Acelaşi entuziasm l-au manifestat şi majoritatea soldaţilor şi ofiţerilor din Armata Roşie. „Acum, împreună, o să-i trimitem pe germani în iad", şi-a exprimat entuziasmul un soldat al Armatei Roşii. Un tânăr locotenent a repetat după el: „Nimic nu ne mai poate opri!" Toată lumea era bucuroasă şi dorea să afle amănunte. Aveau puţine informaţii, însă era clar că invazia începuse şi era în plină desfăşurare. Se întrevedea victoria Aliaţilor.[6]

În seara aceea, Raymond Davies a zburat înapoi la Moscova pentru a raporta reacţia la Ziua Z de acolo. Colegii săi reporteri i-au spus că la Moscova vestea fusese anunţată la difuzoare. „La un colţ lângă hotelul Metropol, unde stau de obicei corespondenţii, s-au oprit circa 20 de persoane ca să asculte”, scria Davies. „Apoi, după ce crainicul a rostit primele cuvinte, lumea a lăsat totul şi sute de oameni au traversat strada în fugă, încălcând regulile de circulaţie şi formând un grup compact care asculta în linişte. Şi-au dat mâinile, unii s-au îmbrăţişat şi toţi au fugit la birourile sau la casele lor ca să răspândească vestea.”[7]

Kathy Harriman, şi ea întoarsă la Moscova, s-a întâlnit în ziua aceea cu demnitarii sovietici din domeniul culturii pentru a organiza o expoziţie de fotografie americană. Întâlnirea s-a transformat într-o sărbătorire a veştilor din Franţa. S-a băut în cinstea funcţionarilor de la Ambasada SUA în seara aceea. Diplomaţii americani au remarcat schimbarea profundă de ton a presei sovietice din perioada debarcării din Normandia. „Laudele prudente şi criticile” la adresa Aliaţilor, care – chipurile – tărăgănau înfiinţarea celui de-al doilea front, au fost înlocuite cu expresii de „admiraţie şi respect”, scria Maxwell M. Hamilton, membru al personalului ambasadei SUA, într-un raport trimis la Washington. Stalin însuşi era cât se poate de bucuros când l-a primit pe Averell Harriman în biroul său pe 19 iunie. „Suntem pe un drum bun”, i-a spus el ambasadorului american.[8]

*

Pe 6 iunie, ziua invaziei din Normandia, 104 avioane Flying Fortress B-17 şi 45 de Mustanguri P-51 au decolat de la baze-le din zona Poltava îndreptându-se spre Galaţi, în România, obiectivul acestora fiind aeroportul german din apropiere. Era prima misiune americană de bombardament lansată de pe teritoriul sovietic.

Cu câteva zile mai devreme, generalul Eaker îi convinsese pe comandanţii forţelor aeriene sovietice să permită avioanelor sale să bombardeze obiectivul pe care doreau să-l doboare de la bun început – fabrica germană de avioane din oraşul polonez Mielec, situat la jumătatea distanţei dintre Lvov şi Cracovia. Eaker i-a pomenit bucuros despre această înţelegere lui Molotov când el şi Harriman s-au întâlnit cu comisarul sovietic al afacerilor externe, pe 5 iunie; Molotov şi-a dat acordul tacit. Însă i-a împiedicat vremea rea – Europa Centrală era acoperită de nori, aşa că, în schimb, bombardierele s-au îndreptat spre sud, către Galaţi, urmărind încă să lovească obiectivele Luftwaffe. După ce au aruncat peste 200 de tone de bombe asupra ţintei, misiunea a fost declarată un succes. Avioanele Flying Fortress s-au întors la bazele din Ucraina fără pierderi. Cele două avioane de luptă Mustang nu s-au mai întors, deşi piloţii americani doborâseră şase avioane germane de luptă.[9]

Faptul că primul raid aerian lansat de pe teritoriul sovietic a avut loc în aceeaşi zi cu debarcarea din Normandia le-a ridicat şi mai mult moralul americanilor. Asta prezenta şi avantaje strategice. „Prezenţa forţelor voastre în Rusia este mai importantă acum decât întoarcerea în Italia”, îi scria de la Londra pe 7 iunie într-o telegramă generalul Spaatz lui Eaker, aflat la Poltava. El voia ca bombardierele americane să stea acolo, să aştepte ca vremea să se îmbunătăţească şi să încerce să bombardeze oraşul

Mielec. Nu era vorba numai despre un atac asupra unei fabrici de avioane ale Luftwaffe: Spaatz dorea să-l ţină pe Eaker în Uniunea Sovietică, ca o ameninţare din est într-o perioadă în care germanii aveau nevoie în Franţa de toate avioanele disponibile pentru a lupta împotriva invaziei Aliaţilor. Sovieticii nu s-au opus. Bombardierele americane aveau să rămână acolo, Operaţiunea Frantic Joe continuând până pe 11 iunie 1944, adică aproape nouă zile.[10]

Eaker a profitat de ocazie ca să mai facă un drum la Moscova. La o recepţie organizată de ambasadorul Harriman în cinstea ofiţerilor Forţelor Aeriene care participaseră la organizarea şi executarea operaţiunilor de bombardament în sistem navetă, el le-a oferit Ordinul Legiunii de Merit celor doi ofiţeri de rang înalt din Forţele Aeriene ale Armatei Roşii care participaseră la Operaţiunea Frantic, şi anume comandantul Forţelor Aeriene militare sovietice, mareşalul Novikov, şi adjunctul său, generalul Nikitin, care contribuiseră cel mai mult la succesul operaţiunii. După deschiderea celui de-al doilea front şi după reuşita operaţiunii de bombardament, starea de spirit era una foarte bună şi la Moscova, şi la Washington. „Eram siguri că acordul la care se ajunsese avea să se extindă şi în alte domenii de colaborare militară”, scria John Deane mai târziu.[11]

*

După ce entuziasmul sosirii s-a mai diminuat şi cum vremea rea nu permitea desfăşurarea unor noi misiuni, viaţa americanilor de la baze a început să intre într-o rutină. Sovieticii se străduiau să-şi distreze cât mai bine

oaspeţii americani prin organizarea de concerte cu artişti ai Armatei Roşii şi ansambluri populare din partea locului, precum şi cu petreceri dansante. Istoricul oficial al Forţei a 15-a Aeriene, maiorul James Parton, care a venit la baza aeriană de la Poltava pe 2 iunie şi, la fel ca toţi ceilalţi, a rămas blocat acolo în următoarele nouă zile, scria că, având puţin de lucru, echipajele „stăteau la soare, jucau softball pe câmpurile cu trifoi, se plimbau prin oraşele în ruină, flirtau cu cele câteva asistente americane şi încercau să le abordeze pe rusoaicele cam durdulii, se plângeau de mâncarea fadă şi se duceau devreme la culcare”.

Americanii care conduceau echipajele de la sol în cele trei aerodromuri aveau mai mult timp şi mai multe ocazii să se obişnuiască cu viaţa din jur decât piloţii. Cei care proveneau de la ferme, precum Palmer Myhra, considerau că era interesant să compare condiţiile de trai şi de muncă din Ucraina cu cele de acasă. „Casele, în majoritatea cazurilor, erau mici, având poate două camere, cu paturi supraetajate”, scria Myhra după zeci de ani. „Pereţii erau adesea împodobiţi cu poze sau cu icoane.” Myhra a observat că în case existau şi poze cu Lenin, cu Stalin, cu Engels sau cu Marx şi a bănuit că era ceva impus de stat.[12]

O mare surpriză pentru americani a fost adâncimea la care încă mai găseai cernoziom în Ucraina. Prietenul lui Myhra, Donald Barber, care crescuse în Dakota de Sud, i-a spus uluit că văzuse „nişte oameni care au săpat o groapă de circa 1,5 metri adâncime, plină numai cu cernoziom”. A înţeles acum de ce Ucraina era numită „grânarul Europei”. Cu toate acestea, nici Myhra, nici Barber nu au fost impresionaţi de atitudinea localnicilor faţă de munca acestui pământ fertil. „În sistemul colectivist de agricultură, ţăranii nu manifestau acelaşi interes sau

strădanie precum cel care deţine pământul”, scria Myhra. O altă surpriză a fost lipsa mecanizării. Privindu-le pe localnice cum mergeau pe jos în fiecare dimineaţă la câmp cu sapa pe umeri, Myhra îşi amintea de propria fermă. „Mă gândeam la tatăl meu care se afla acasă, în Wisconsin, cu micul lui tractor Ford şi care producea mai mult decât toţi cei care lucrau cu sapa”, scria Myhra. O dată a văzut nişte localnici care foloseau la arat un tanc german reparat.[13]

Apoi mai erau şi diferenţele culturale. „Piloţii americani”, scria Parton, „s-au mirat puţin când i-au văzut pe soldaţii ruşi dansând împreună; şi ruşii s-au mirat cum dansau americanii jitterbug.” Prin interacţiuni zilnice, cele două părţi descopereau asemănări şi deosebiri. Sovieticii îi considerau pe americani deschişi, dornici să se împrietenească şi gata să dea la schimb aproape tot ce aveau pentru un suvenir: o stea roşie de la uniforma unui soldat, nasturii de metal cu simbolurile sovietice, brichete şi tabachere. Unii americani se mirau de obiceiul sovieticilor de a bea. „Cu cât puteai să bei mai mult şi să te ţii pe picioare în faţa ruşilor, cu atât mai mult erai considerat «un bărbat adevărat»„, scria Myhra. Abia începuseră să se cunoască.[14]

Cele două grupuri de soldaţi aliaţi care colaboraseră cel mai îndeaproape au fost tehnicienii care se ocupau de aeronave. Fiecare echipaj sovietic era format din trei tehnicieni – un asistent al şefului de echipaj şi două ajutoare – care erau repartizaţi într-un anumit avion. Erau conduşi de un şef de echipaj american. Şi alte grupuri de tehnicieni, inclusiv operatori radar şi meteorologi, colaborau îndeaproape. Unii americani au fost cu adevărat impresionaţi de pregătirea partenerilor sovietici. Sergentul Franklyn Holzman, omul cu numele de cod „Turistul”, dat de KGB în timpul vizitei sale din 1958, avea pe vremea

aceea 23 de ani, era din Brooklyn şi era licenţiat în economie la Universitatea din Carolina de Nord. A fost repartizat ca tehnician radar la Mirgorod, unde a lucrat alături de un locotenent sovietic, pe care îl considera „genial”. „Are doar 27 de ani şi este inginer electrician”, scria Holzman într-o scrisoare trimisă acasă. „Am început să vorbim despre muzică şi am descoperit că îi place foarte mult muzica de cameră a lui Beethoven şi Schubert la fel ca şi mie.”[15]

Evident că nu toată lumea din tabăra americană sau sovietică avea studii superioare sau asculta muzică clasică, precum Holzman şi prietenul lui sovietic, însă toţi găseau modalităţi de a comunica şi de a lucra împreună. Americanii au fost la început sceptici cu privire la pregătirea sovieticilor, pentru că avioanele sovietice nu se comparau din punct de vedere tehnic: chiar dacă sovieticii primeau avioane americane prin Programul de împrumut şi închiriere, avioanele Flying Fortress şi Mustang nu făceau parte din înţelegere. Mecanicii sovietici simţeau adesea că omologii lor americani îi priveau de sus. „Să construiască o bază aeriană, să alimenteze cu combustibil, să încarce bombele – asta ştiu să facă ruşii. Însă partea tehnică, complexa tehnologie modernă de aviaţie îi depăşeşte”, scria Iuri Malîşev, unul dintre asistenţii şefilor de echipe din Armata Roşie de la baza din Mirgorod, încercând să descrie părerea americanilor despre aptitudinile sovieticilor.[16]

Sovieticii erau cu adevărat impresionaţi de echipamentele aduse de americani, de câte piese de rezervă aveau, precum şi de profesionalismul lor, însă se considerau mai ingenioşi. Malîşev şi-a surprins supraveghetorul american cu faptul că a înlocuit singur un carburator de la motor, deşi această sarcină necesita de obicei mai multe

persoane. Americanul şi-a exprimat admiraţia aducându-i pe ceilalţi mecanici americani, inclusiv pe ofiţeri, ca să le arate ce reuşise să facă Malîşev. De asemenea, sovieticii credeau că sunt mai devotaţi muncii lor decât americanii. Îi mira faptul că americanii plecau în pauza de masă, la prânz sau la cină, înainte să-şi termine treaba. Regulile sovieticilor erau altele: mecanicul nu putea să plece de la avion înainte de a-şi termina treaba. Înainte de venirea sa la Mirgorod, Malîşev stătuse o dată două zile şi două nopţi într-un avion, mâncând şi dormind acolo până îşi terminase treaba.[17]

Colegul lui Malîşev de la Mirgorod, Vladlen Gribov, care servea ca adjunct de şef de echipaj în subordinea unui sergent american pe nume Tommy, avea aceeaşi părere ca prietenul lui, adică americanii erau buni profesionişti, dar care munceau „fără devotament" şi pentru care „aprovizionarea cu alimente era mai importantă decât sarcina pe care o aveau de executat". Ţinând cont de marile lipsuri din Uniunea Sovietică de la vremea aceea, Gribov îi considera pe americani risipitori şi cheltuitori. „La un moment dat, s-a constatat că s-a stricat carcasa turelei unuia dintre primele avioane", îşi amintea ulterior Gribov, „m-am apucat să o prind la loc. După ce am terminat treaba, Tommy, lăudându-mi munca, a spus că puteam să ne descurcăm şi fără ea şi pur şi simplu să schimbăm carcasa." Acesta era abia începutul. Nu o singură dată Tommy l-a oprit pe Gribov când făcea ceva ce învăţase la şcoala tehnică sovietică: când un aparat era defect, trebuia să-l dezasambleze, să găsească problema, să facă o piesă nouă în atelierul de reparaţii şi să reasambleze aparatul. Până la urmă Gribov s-a obişnuit cu asta.[18]

Atât Gribov, cât şi Malîşev, tineri sergenţi care crescuseră la Moscova şi care făceau parte din prima generaţie

formată conform sistemului sovietic de educaţie, credeau în superioritatea sistemului lor politic şi economic. „Majoritatea dintre noi am fost îndoctrinaţi ca să fim absolut siguri de corectitudinea, dreptatea şi «perfecţiunea» sistemului nostru şi a cauzei noastre”, îşi amintea Gribov, al cărui prenume, Vladlen, era o combinaţie a primelor silabe de la prenumele şi numele lui Vladimir Lenin. „Nu era nevoie să se îndoiască nimeni de noi: puteam să îndoctrinăm pe oricine”, spunea şi Malîşev. Observând ceea ce ei considerau a fi risipă din partea americanilor şi numeroasele lor provizii nu numai de piese de rezervă pentru avioane, dar şi de haine, lanterne, gustări, gumă de mestecat şi alte lucruri pe care sovieticii nu le văzuseră în viaţa lor, cei doi prieteni considerau asta nu ca fiind un semn de inferioritate a sistemului economic sovietic, ci o consecinţă a războiului.

Cu toate acestea, contactul cu americanii şi munca cot la cot cu ei le-au zdruncinat unele dintre axiomele sovietice fixate în conştiinţa tinerilor mecanici ruşi. „Ştiam”, îşi amintea Gribov, „că în armatele «lor» muncitorii şi ţăranii erau soldaţi, iar burghezii aveau rang de ofiţeri.” Însă Gribov avea să descopere în curând că supraveghetorul său american, Tommy, provenea dintr-o familie de fermieri care deţinea mai mult teren şi utilaje decât toată cooperativa agricolă sovietică la un loc şi totuşi în armată el era soldat, nu ofiţer. Tinerii tehnicieni sovietici au fost, de asemenea, şocaţi să observe că soldaţii americani li se adresau ofiţerilor lor ca de la egal la egal, fără să stea drepţi, adesea salutându-i fără vreo formalitate, purtând uniforme asemănătoare şi mâncând aceeaşi mâncare. Armata supraputerii burgheze era mai egalitară în relaţiile dintre ranguri decât cea a primului stat „al muncitorilor şi ţăranilor”.[19]

Locuind într-o ţară care susţinea că rezolvase problema naţionalităţii, dar care încă îşi împărţea populaţia pe naţionalităţi şi alegea grupuri etnice întregi, precum germanii de pe Volga, ca să le pedepsească şi să le strămute, Gribov a fost surprins să vadă câte etnii cuprindea armata SUA. Nu-i venea să creadă că prietenul lui Tommy, Bill Drum, era de origine germană. „La urma urmei, ne luptam cu germanii", explica Gribov mai târziu. „Şi iată că aveau un german." Singura caracteristică ce părea să se potrivească imaginii create de propaganda sovietică cu privire la americani era atitudinea acestora faţă de afro-americani. Nu existau soldaţi de culoare staţionaţi permanent la bază. Decenii mai târziu, Gribov avea să-şi amintească expresiile dispreţuitoare de pe feţele cunoştinţelor lui americane când au văzut un băiat negru care zâmbea pe o cutie de pudră de curăţat dinţii – designerii sovietici au vrut să arate eficienţa pudrei marcând contrastul dintre dinţii albi ai băiatului şi pielea lui închisă la culoare.[20]

Cum activitatea cu americanii avea o latură de cooperare, dar şi una de concurenţă, comandamentul sovietic dorea să demonstreze că şi soldaţii lor sunt bine îmbrăcaţi şi dotaţi sau cel puţin nu mai prost decât americanii. Cizmele militare de modă veche purtate cu jambiere de bumbac au fost înlocuite cu un produs sovietic ai cărui inventatori au primit Premiul Stalin – cizme înalte făcute dintr-un material uşor – însă acestea nu se comparau cu bocancii militari americani, pe care soldaţii sovietici îi priveau cu jind. Cu toate acestea, ofiţerii Armatei Roşii de la Poltava făceau tot posibilul ca să-i convingă pe americani că cizmele lor înalte erau mai bune decât bocancii americani, pe motiv că erau mai comode, că protejau mai bine gleznele de umezeală şi că menţineau picioarele şi pantalonii curaţi.

După o conferinţă cu omologii lor sovietici, medicii militari americani au cerut 400 de perechi de cizme înalte din piele de la furnizorii Armatei SUA.[21]

Ofiţerii şi tehnicienii Forţelor Aeriene Sovietice trimişi la bazele din zona Poltava o duceau aşadar mai bine ca în orice altă misiune de război la care participaseră. Au primit două uniforme – un lux nemaipomenit după standardele de la vremea aceea – şi lenjerii de pat noi. Se mândreau făcându-şi paturile în aşa fel încât salteaua umplută cu fân, aflată într-o cutie de lemn special creată, îşi păstra forma toată ziua. Ordinea şi curăţenia erau impuse în barăcile şi corturile sovietice de către ofiţeri şi respectate cu mare grijă de soldaţi, prin urmare, de aceea erau şocaţi de corturile dezordonate şi aglomerate ale americanilor. „Paturile erau făcute în grabă; peste tot erau lucruri aruncate. Ambalaje, reviste, cărţi de buzunar peste tot", îşi amintea Gribov, dezaprobator chiar şi după zeci de ani.[22]

La rândul lor, americanii erau consternaţi de condiţiile de igienă de la cantina bazei. „S-a constatat că ruşii nu cred în folosirea detergentului pentru spălatul vaselor şi a ustensilelor de bucătărie, crezând că acesta provoacă diaree", scria şocat maiorul Parton. „În schimb, foloseau o soluţie de hidroxid de sodiu cu o concentraţie de 3% şi un prosop soios." Americanii trăseseră alarma încă din aprilie 1944, când au descoperit că bucătăriile nu aveau frigidere şi mâncarea se ţinea în recipiente deschise, neprotejată de praf şi de miile de muşte şi insecte. Sovieticii au încercat să îmbunătăţească bucătăria şi condiţiile de servit masa, însă le-a fost foarte greu să o facă. În mai, căpitanul Robert H. Newell, ofiţer medical american, s-a plâns de proasta aerisire din bucătării, care erau pline de fum de la cuptoarele cu lemne. Un alt motiv de îngrijorare îl reprezentau gunoiul din bucătărie şi resturile alimentare,

pe care sovieticii le adunau în nişte butoaie uriaşe şi urât mirositoare şi pe care le aruncau după aceea într-un şanţ nu departe de bucătărie. „Şobolanii şi alte rozătoare circulă nestingherite prin toate sălile popotei”, scria Newell în raportul său.[23]

Unii dintre piloţii americani refuzau mâncarea când ve-deau că angajaţii de la bucătărie nu se spălau pe mâini după ce veneau de la latrinele în stil sovietic. Căpitanul Newell, care era foarte mulţumit de paturi şi de aşternuturi, a anunţat că latrinele erau într-o „stare deplorabilă”. Aceeaşi idee a fost reluată de Parton, care scria în iunie 1944: „Dacă bucătăria rusească poate fi considerată groaznică, atunci latrinele lor pot fi numite doar de nedescris”. Americanii refuzau să folosească latrinele sovietice, care constau dintr-un şir de găuri în podea, adesea pline de excremente. Solicitau construirea unor toalete noi, deşi singurul tip de latrină pe care puteau să-l construiască sovieticii se putea vedea deja. Până la urmă, americanii s-au lăsat păgubaşi şi şi-au construit propriile latrine în toate bazele din zona Poltava. Nu aveau ce să facă în privinţa latrinelor de la Harkov, Kiev şi de la alte baze sovietice, pe care americanii doar le vizitau din când în când.

În cazul localnicilor şi soldaţilor Armatei Roşii, la care medicii americanii observau adesea dantură stricată şi sem-ne de malnutriţie, condiţiile proaste de igienă erau dublate de îngrijirea medicală necorespunzătoare. Potrivit medicului militar şef american de la baze, locotenent-colonelul William M. Jackson, erau cu 50 de ani în urmă faţă de nivelul americanilor. Jackson a înfiinţat unităţi sanitare separate la fiecare bază, unde lucra personal american. Căpitanul Newell scria în raportul său din aprilie 1944: „Normele sovietice alimentare şi sanitare sunt atât

de diferite de cele ale americanilor încât nu se preconizează mari schimbări". Maiorul Parton a făcut în raportul său remarca usturătoare că „îmbăierea părea să fie în rândul populaţiei locale cel mult un eveniment bienal".[24]

*

Sovieticii s-au străduit foarte mult să rezolve problemele indicate de americani, deşi era destul de stânjenitor să abordezi chestiunile legate de instalaţiile sanitare şi de igienă personală. Unii dintre americani au transformat igiena precară a soldaţilor din Armata Roşie în propriul avantaj. Soldatul cla-sa I Martin Kloski din Jersey City le-a spus reporterilor militari americani: „Rusoaicele îşi ţin lucrurile foarte curate. Nu ştiu cum reuşesc din moment ce nu există săpun. Cu bărbaţii ruşi e o cu totul altă poveste. Faptul că noi ne spălam şi aveam mereu uniformele curate cred că a fost principalul motiv pentru care am avut succes la fete."[25]

Colonelul Kessler era mulţumit. „Soldaţii se plimbă prin oraş de parcă ar fi la Londra", a remarcat comandantul american. Mai puţin mulţumiţi erau ofiţerii poliţiei secrete de la sediul din Poltava al Comisariatului Poporului pentru Securitatea Statului (NKGB), serviciul de securitate civilă care moni-toriza atitudinea populaţiei locale faţă de prezenţa americanilor. Observaseră câţiva americani care participau la slujbe religioase, lucru nu prea tolerat în URSS. Alţii împărtăşeau cu localnicii impresiile lor despre nivelul de trai din Statele Unite comparativ cu cel din Uniunea Sovietică, aspect care nu prea era în avantajul celei din urmă. „Munca ta face cinci dolari şi ai putea să

trăieşti foarte bine în America, dar aici, pentru suma asta, n-ai putea să cumperi nici un kilogram de pâine”, i-ar fi zis un soldat american unui informator al poliţiei se-crete. După care a adăugat: „America este cu adevărat raiul pe pământ; aici nu găseşti decât suferinţă”.

*

Deosebit de îngrijorătoare pentru autorităţi erau atitudinea localnicilor faţă de americani şi speranţele pe care le nutreau în legătură cu venirea acestora. Ucraina reprezentase o problemă pentru sovietici încă de la Revoluţia din 1917, când elitele sale politice şi intelectuale militaseră pentru independenţa faţă de Rusia şi înfiinţaseră un stat de sine stătător. Sovieticii au reuşit să distrugă rezistenţa ucrainenilor doar făcând mari concesii cadrelor locale şi fiind de acord să susţină limba şi cultura lor ucraineană. Uniunea Sovietică a fost înfiinţată în 1922 ca structură cvasifederală în principal pentru a-i linişti pe ucraineni şi pe georgieni. Le-a oferit ambelor republici rebele şi altor câtorva naţiuni sovietice un anumit grad de autonomie pe care aveau să o piardă odată cu consolidarea regimului lui Stalin.

La începutul anilor 1930, Stalin a înfometat aproape patru milioane de ucraineni, alături de milioane de alţi cetăţeni sovietici, în încercarea sa de a colectiviza agricultura. După cum am menţionat mai sus, Poltava, Mirgorod şi Piriatin se numărau printre zonele din Ucraina care suferiseră cel mai mult de pe urma foametei. Stalin a profitat de criză ca să atace cadrele partidului ucrainean şi să lanseze un atac împotriva renaşterii culturale a ţării. Ucrainenii care locuiau în afara Ucrainei şi care constituiau

cea mai mare minoritate naţională din Rusia propriu-zisă au fost reînregistraţi peste noapte ca ruşi. Contemporanii consideră evenimentele respective drept un genocid comis împotriva poporului ucrainean.[26]

Când cel de-al Treilea Reich a invadat Ucraina în 1941, mulţi localnici au vrut să creadă că diviziile germane prevesteau sosirea civilizaţiei europene şi mult aşteptata eliberare de sub stăpânirea brutală a lui Stalin. Mulţi au profitat de ocazie ca să-şi reafirme identitatea nonsovietică şi să refacă Biserica Ortodoxă ucraineană, independentă de Moscova. Chiar dacă germanii le-au permis acest lucru, au început să instaureze un regim al terorii în Ucraina. Principalele victime au fost evreii: aproape un milion de bărbaţi, femei şi copii evrei, adică unul din şase evrei care au murit în Holocaust provenea din Ucraina. Tinerii ucraineni erau prinşi şi trimişi în lagărele de muncă din Germania, creându-se o uriaşă emigraţie forţată – 2,2 milioane de ucraineni au ajuns acolo până în 1944. Naţionaliştii ucraineni, toleraţi pentru scurt timp în 1941, au căzut şi ei victime regimului german, conducătorii lor fiind ucişi şi susţinătorii lor formând rezistenţa.[27]

Până s-a întors Armata Roşie în Ucraina, în 1943, puţini mai credeau în eliberarea cu ajutorul germanilor, însă popu-laţia nu a uitat şi nu a iertat atrocităţile sovieticilor din perioada revoluţiei şi din cea interbelică. Fiind conştiente de acest lucru, autorităţile sovietice se temeau că ucrainenii fuseseră expuşi la propaganda anticomunistă în timpul ocupaţiei germane şi că acum nu mai erau loiali regimului sovietic. După sosirea americanilor, străini de alt soi, poliţia secretă era numai ochi şi urechi.

„Elementul antisovietic, adesea pe lista de suspecţi sub su-praveghere, încearcă să stabilească legături cu echipajul de zbor anglo-american”, îi raporta locotenent-colonelul Cerneţki, şeful NKGB-ului de la Poltava, şefului său de la Kiev, Serhii Savcenko, pe 30 iunie 1944. Localnicii erau impresionaţi de realizările tehnologice ale americanilor, considerându-i pe aceştia superiori din punct de vedere cultural nu numai faţă de ruşi, ci şi de germani. „Americanii au construit un aeroport la Poltava cum nici nu visam”, afirma un muncitor de la biroul de construcţii, Serhii Ivanovski. „Au adus nişte dale speciale din America cu care am pavat tot aeroportul. Nu îi lasă pe oamenii noştri să intre acolo ca să-i supravegheze. Americanii, la fel ca germanii, sunt foarte bine pregătiţi şi foarte bogaţi; chiar şi aici, nu-şi refuză multe fleacuri şi plăceri.”

Unii se aşteptau la o eventuală preluare a Ucrainei de către americani: aceştia erau a doua armată străină venită în zonă în decurs de trei ani, aşa că era uşor de imaginat că noii străini, oricât de bogaţi şi de educaţi erau, doreau acelaşi lucru ca germanii. Antonina Korsun, o învăţătoare de 50 de ani, i-a spus, se pare, unui informator al poliţiei secrete pe 3 iunie: „Americanii şi-au organizat aeroporturile... urmărind un anumit scop. Nu vor să se lupte cu germanii pe front, ci să-i trimită pe soldaţii noştri acolo; în vreme ce oamenii noştri sunt pe front, ei se vor instala pe teritoriul Ucrainei şi o vor ocupa fără nici un fel de luptă. Germanii au cucerit Ucraina în mod deschis, însă americanii o ocupă pe ascuns. Cum e mai bine, rămâne de văzut...”

Unii dintre locuitorii din zona Poltava, precum Stepan Kanarevski, angajat în vârstă de 53 de ani la departamentul de vânzări cu amănuntul din Poltava, saluta ocupaţia americană ca fiind calea de eliberare a

ţării de sub stăpânirea comunistă. „Mă bucur foarte mult că nu vor mai exista comunişti şi că americanii vor prelua conducerea”, i-ar fi mărturisit Kana-revski unei cunoştinţe. „Am fost curios şi m-am dus personal cu bicicleta la aeroport; ai noştri au doar patrule acolo, dar restul sunt americani care ar putea să-i ucidă în mod intenţionat pe tinerii noştri educaţi în spiritul comunist şi să preia ei puterea.” Dacă îi credem pe linguşitorii poliţiei secrete, Kana-revski era gata de un alt război, de această dată între sovietici şi americani, şi nu exista nici o îndoială de partea cui va fi.

Mulţi sperau că sosirea americanilor prevestea schimbări în regimul politic sovietic. Olga Smirnova, o femeie de peste 35 de ani care studiase engleza şi era suspectată de simpatii antisovietice, declara: „Nu ştiu cum se va schimba forma sistemului politic din URSS după război, însă nu poate să rămână aşa, pentru că Anglia şi America ne vor ajuta în privinţa asta”. Serhii Ivanovski, impresionat fiind de superioritatea culturală a americanilor, avea aşteptări mai concrete de schimbare. Acesta i-a spus unui informator al poliţiei secrete: „Cred că americanii ne vor propune ca aparatul de partid să fie împiedicat să se amestece în treburile statului; ne vor învăţa şi merită să învăţăm de la ei”. Alţii, precum Anatoli Baev, un oficial din domeniul sportului în vârstă de 25 de ani, îşi imaginau o reconstruire a Uniunii Sovietice după modelul american. „Cred că nu este deloc întâmplător faptul că americanii se plimbă prin Siberia şi văd îndeaproape bogăţiile acesteia, iar apariţia bazelor aeriene americane pe teritoriul nostru va duce la sfârşitul existenţei Uniunii Sovietice şi se vor constitui republici (state) complet separate, ca în America”, îi spunea Baev (foarte imprudent) unui informator al NKGB-ului.[28]

Atitudinea populaţiei ucrainene faţă de sosirea americanilor era foarte diferită de cea a ofiţerilor şi soldaţilor Armatei Roşii. Aceştia din urmă, mai ales ofiţerii şi tehnicienii tineri, care erau îndoctrinaţi cu gândirea sovietică referitoare la clase sociale şi care credeau ideile oficiale preconcepute cu privire la Occidentul capitalist, recunoşteau cu reticenţă puterea economică şi militară americană, susţinându-şi în schimb, unde puteau, sentimentul propriei superiorităţi ideologice şi culturale. Localnicii, mai ales cei care trăiseră în copilărie în timpul Imperiului Rus şi ca adulţi se confruntaseră cu ocupaţia germană, nu erau impresionaţi de propaganda sovietică prin care se urmărea înjosirea americanilor, considerând sosirea acestora drept o schimbare în bine – ca o vestire a reformei sistemului politic sovietic prin limitarea puterii partidului sau expulzarea totală a comuniştilor sau prin anularea preluării Ucrainei.

*

În dimineaţa zilei de 11 iunie 1944, militarii sovietici şi localnicii şi-au luat rămas-bun de la piloţii americani care au decolat de la bazele aeriene de la Poltava, Mirgorod şi Piriatin. În total erau 129 de avioane Flying Fortress şi 60 de Mustanguri în formaţiile care s-au adunat deasupra bazei aeriene de la Mirgorod a lui Gribov înainte de a zbura spre sud-vest îndreptându-se spre Italia. Era ultima zi şi ultima misiune a operaţiunii Frantic Joe.

Spre dezamăgirea generalului Eaker, vremea încă nu le permitea să bombardeze fabrica de avioane de la Mielec, aşa că a stabilit noul obiectiv: aerodromurile germane din apropierea oraşului românesc Focşani. Alte avioane din

Forţa a 15-a Aeriană au decolat de la bazele italiene pentru a le distrage atenţia militarilor din Luftwaffe şi apărării antiaeriene de la bombardierele care făceau naveta de la Poltava. Bombardamentul a reuşit: la aerodromurile din Focşani au fost distruse complet şase ateliere, precum şi şase clădiri de tip baracă; au dat foc la instalaţiile de combustibil şi la staţia de alimentare. Şi alte clădiri şi instalaţii din zonă au suferit pagube grave. Bombardierele nu au lovit oraşul în sine.

De data aceasta germanii au fost mai bine pregătiţi să atace bombardierele şi escorta lor de avioane de vânătoare decât fuseseră în 2 iunie, cu artilerie antiaeriană mai puternică şi piloţi de vânătoare mai agresivi. Însă pierderile suferite au fost tot foarte puţine. Un Mustang s-a prăbuşit la decolare, iar şapte s-au întors din cauza unor probleme tehnice, la fel şi şase avioane Flying Fortress. Un alt Mustang s-a prăbuşit în Iugoslavia din cauza problemelor tehnice, iar un B-17 a fost doborât de inamic. Din păcate, în avion se afla un fotograf american care făcuse multe poze la bazele aeriene de la Poltava. Cei care ştiau asta sperau ca pozele să nu ajungă în mâinile duşmanilor.[29]

Acum, că se terminase, toată lumea a considerat că operaţiunea Frantic Joe fusese un succes. Pe 12 iunie, a doua zi după întoarcerea generalului Eaker în Italia, Averell Harriman i-a trimis o telegramă generalului-maior Anderson, aflat la Londra, felicitându-l pe comandantul adjunct al Forţelor Ae-riene Strategice Americane din Europa, care supraveghease operaţiunile de bombardament în sistem navetă în numele generalului Spaatz. Arnold i-a răspuns bucuros cu o telegramă similară. „Vă rog să le transmiteţi respectul meu sincer ofiţerilor din Marele Stat-Major al Armatei Roşii şi ai

Forţelor Aeriene Sovietice care au contribuit alături de noi la succesul operaţiunii şi să-i rugaţi să transmită aceste gânduri şi ofiţerilor şi oamenilor lor.” Viitorul părea promiţător atât pentru continuarea operaţiunii Frantic Joe – sau oricum s-ar fi numit ulterior –, cât şi pentru alianţa sovieto-americană. Pe lângă nordul Franţei, americanii luptau şi pe Frontul de Răsărit. Marea Alianţă căpătase forma finală.[30]

Capitolul 7

Moarte spionilor

Un om care dorea cu disperare să ia avionul american şi să plece în Italia cu avioanele Flying Fortress ce se întorceau acolo era Maurice Reymond. Căpitan în armata franceză înaintea războiului, el fusese adus în centrul Ucrainei în anumite condiţii de către germani şi rămăsese acolo când forţele sovietice reocupaseră regiunea în toamna lui 1943. Reymond i-a contactat pe comandanţii americani la sfârşitul lui mai 1944. După ce se deschisese al doilea front în Franţa, pe 6 iunie, el spera ca americanii să-l ducă cu avionul în Italia sau în Africa de Nord, unde putea să-şi găsească compatrioţii. Însă ofiţerii de contraspionaj ai Armatei Roşii care urmăreau vizitele lui Reymond la baza din Poltava erau hotărâţi să împiedice acest lucru cu orice preţ. Nu aveau încredere nici în Reymond, pe care îl suspectau că este spionul germanilor, nici în americani. Reymond avea să rămână la Poltava sub supravegherea poliţiei secrete.[1]

„Aliaţii sunt aliaţi, însă nu trebuie să uităm că SUA este o ţară imperialistă şi probabil vor exista spioni şi sabotori în contingent”, scria Vladlen Gribov, amintindu-şi de îndoctrinarea pe care le-o făcuseră lui şi colegilor lui înainte de sosirea primilor americani la baza de la Mirgorod. Li s-a mai spus să fie atenţi când vorbesc între ei, pentru că puteau fi auziţi din greşeală: „Printre americani vor exista şi membri care vor ascunde faptul că ştiu rusă”. În fine, li s-a ordonat să „numere picioarele”, adică numărul membrilor din echipajele care sosesc cu fiecare avion Flying Fortress. La aterizare, americanii au ieşit din avioane printr-o trapă din podeaua aparatului de zbor, prin urmare, prima oară li s-au văzut picioarele. Numărul membrilor din echipaj trebuia să fie zece, deci numărul picioarelor, 20. Dacă erau mai multe, mecanicii sovieticii primiseră instrucţiuni să consemneze, fără să atragă atenţia, numărul avionului cu mai mulţi pasageri şi să le raporteze asta funcţionarilor de la contrainformaţii.[2]

*

Rapoartele depuse de ofiţerii Armatei Roşii ajungeau în cele din urmă pe birourile serviciului militar sovietic de contrainformaţii, cunoscut ca SMERŞ, care însemna „Moarte spionilor” (în rusă, Smerti şpionam). Înfiinţarea SMERŞ a făcut parte dintr-un proces amplu de reorganizare a serviciilor de securitate de către Iosif Stalin după Bătălia de la Stalingrad. Cum Armata Roşie a început să-i alunge pe ocupanţii germani, Stalin s-a hotărât să îmbunătăţească activitatea contrainformaţiilor, care era coordonată de ţarul securităţii sale, comisarul poporului pentru afaceri interne, Lavrenti Beria. Se pare că dictatorul se temea de o creştere bruscă a numărului de spioni nu

numai din spatele liniilor germane, ci şi din rândul populaţiei din teritoriile recent recucerite. S-a înfiinţat un Comisariat special pentru Securitatea Statului, sub comanda fostului adjunct al lui Beria, Vsevolod Merkulov, care era însărcinat cu contrainformaţiile civile. O altă parte a imperiului de contrainformaţii al lui Beria era condusă de celălalt adjunct al său, Victor Abakumov, şi făcea parte din Comisariatul Poporului pentru Apărare. Stalin însuşi l-a denumit SMERŞ. Două echipe mai mici ale SMERŞ au fost create în Comisariatul Poporului pentru Marină şi, în subordinea lui Beria, în Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne, însă SMERŞ-ul lui Abakumov şi-a păstrat statutul de principală agenţie de contrainformaţii din ţară, şeful său fiind în subordinea directă a lui Stalin.

Bazele americane din Ucraina erau în sarcina comisarului pentru securitatea statului clasa a II-a Abakumov şi a echipei sale SMERŞ, al cărei obiectiv principal era combaterea spionilor. Puternicul aparat al ofiţerilor şi al informatorilor SMERŞ se întorsese acum împotriva americanilor. Indiferent care erau relaţiile sovieto-americane la cel mai înalt nivel, Abakumov şi oamenii lui trebuiau să acţioneze pornind de la prezumţia că americanii nu veniseră în Ucraina ca să lupte cu germanii, ci ca să-i spioneze pe sovietici.

Au creat o reţea imensă de informatori, amintind personalului Armatei Roşii că aliaţii lor americani erau „capitalişti” ostili regimului sovietic. În mod ironic, ofiţerii americani cei mai prietenoşi faţă de sovietici erau consideraţi principala ameninţare, întrucât aceştia nu numai că puteau să spioneze mai eficient, dar puteau şi să răspândească opinii dăunătoare din punct de vedere politic. SMERŞ căuta să-i ţină deoparte pe aliaţi, încercând să întrerupă orice contact neautorizat între piloţii

americani, omologii lor din Armata Roşie şi populaţia locală. Niciodată nu s-au implementat aranjamente asemănătoare şi nici măcar nu s-au luat în discuţie în Statele Unite astfel de aranjamente cu privire la reprezentanţii sovietici sau la sutele ori miile de marinari sovietici care au vizitat continentul american pentru a ridica provizii în cursul Programului de împrumut şi închiriere. Suspiciunea sovieticilor legată de americani şi urmărirea acestora era o trăsătură unică a Marii Alianţe.

Ţinând cont de importanţa politică a bazelor aeriene din zona Poltavei, Abakumov a hotărât să trimită acolo un ofiţer de la sediul central al SMERŞ. Locotenent-colonelul Konstantin Sveşnikov era adjunctul şefului de departament de la SMERŞ care supraveghea activităţile de contrainformaţii din rândul trupelor aeropurtate ale Armatei Roşii. Având în vedere locul unde erau amplasate bazele, Sveşnikov părea cea mai firească alegere. Având acum în jur de 35 de ani, născut în Rusia centrală, el fusese recrutat de serviciul militar de informaţii în 1932, când era înrolat în Armata Roşie din Ucraina. Şi-a petrecut acolo restul deceniului, avansând în grad în cadrul aparatului militar de informaţii. În perioada invaziei germane din iunie 1941, a fost şeful departamentului de contrainformaţii al unei divizii a Forţelor Aeriene din oraşul Uman, de cealaltă parte a Niprului faţă de Poltava, Mirgorod şi Piriatin. Era aşadar foarte pregătit pentru detaşarea sa la Poltava şi destul de familiarizat cu condiţiile locale.[3]

Sveşnikov a venit la Poltava în a doua jumătate a lunii aprilie 1944. Pe 30 aprilie, în primul său raport adresat direct lui Abakumov, Sveşnikov îşi informa şeful despre bomba germană descoperită în subsolul singurei clădiri rămase în picioare la aerodromul din Poltava. Chestiunea i-

a atras atenţia lui Stalin însuşi şi Sveşnikov a folosit-o pentru a aduce în discuţie probleme care necesitau aprobarea superiorilor săi. El dorea mai ales să-i înlocuiască pe ofiţerii de la comanda departamentului SMERŞ din Regiunea 68 a Bazei Aeriene – entitate înfiinţată de Forţele Aeriene ale Armatei Roşii pentru a deservi bazele de la Poltava. A solicitat, de asemenea, să fie detaşaţi mai mulţi ofiţeri şi agenţi sub acoperire la fiecare dintre cele trei baze. Sveşnikov a primit în scurt timp întăriri. Noul comandant al departamentului regional al SMERŞ a devenit maiorul Anatoli Zorin, un ofiţer de contrainformaţii care intrase în Armata Roşie în 1939, după absolvirea facultăţii de inginerie. Până la sfârşitul lui mai 1944, Sveşnikov şi Zorin lucrau deja în echipă, conducând reţelele SMERŞ de la bazele aeriene de la Poltava şi semnând împreună cele mai importante rapoarte adresate lui Abakumov.[4]

Primul lor raport comun a fost depus pe 25 mai, la o săptămână de la sosirea avioanelor Flying Fortress. Raportau cu privire la primele reuşite pe care le avuseseră în îndeplinirea sarcinilor trasate de la sediul central SMERŞ, printre care „prevenirea pătrunderii pe teritoriul nostru a agenţilor Aliaţilor”, „descoperirea agenţilor secreţi germani” şi „descoperirea la timp a activităţilor subversive ale elementelor antisovietice”. Ultimele două sarcini constituiau funcţiile obişnuite pe timp de război ale unităţilor SMERŞ, însă prima era neobişnuită. Principala putere străină împotriva căreia trebuiau să lucreze acum Sveşnikov şi Zorin nu era Germania, ci Statele Unite, parteneră în Marea Alianţă. Dintre cei 1 090 de americani detaşaţi la bazele din zona Poltava, 30 ştiau rusă şi erau consideraţi posibili spioni. În scurt timp, patru ofiţeri americani au fost suspectaţi de spionaj şi de propagandă

antisovietică, pentru simplul fapt că încercau să stabilească relaţii apropiate cu cetăţeni sovietici sau să le dea acestora publicaţii americane.[5]

Considerând că cea mai bună apărare este atacul, Sveşnikov şi Zorin au cerut permisiunea de a folosi atât agenţi cu experienţă, cât şi proaspăt recrutaţi ca să acţioneze împotriva acestor americani. Doreau să folosească ofiţeri şi tehnicieni din Armata Roşie în acest scop. Sveşnikov şi Zorin aveau deja opt agenţi în rândul celor 86 de ofiţeri din Armata Roşie detaşaţi la cele trei baze şi intenţionau să mai recruteze încă patru sau cinci, ceea ce însemna circa un agent la şase ofiţeri. Planurile pe care şi le făceau în privinţa recrutării din rândul tehnicienilor erau chiar mai ambiţioase. Ştiau că avioanele americane, după cum am menţionat mai sus, aveau echipaje de câte patru oameni fiecare – un tehnician american cu experienţă şi trei sovietici – şi doreau ca un sovietic din fiecare echipaj să fie agent. Extinderea reţelei de agenţi presupunea mai mulţi ofiţeri care să o conducă, precum şi bani pentru plata agenţilor. Zorin a solicitat 20 000 de ruble în plus într-un memoriu pe care l-a trimis la Moscova pe 24 mai.

O altă problemă care îi preocupa pe cei de la SMERŞ era securitatea bazei aeriene. Şi-au propus să recruteze agenţi din rândul paznicilor de la baze, al soldaţilor care păzeau depozitele de bombe şi al localnicilor. Aceştia din urmă trebuiau să fie atenţi la străini, posibili spioni germani, şi la orice indicii de activităţi ostile. Sveşnikov şi Zorin au luat, de asemenea, măsuri în privinţa elementelor care nu erau de încredere din unităţile Armatei Roşii care îşi efectuau serviciul militar la baze şi din rândul populaţiei civile. Au cerut înlăturarea şi mutarea a 120 de soldaţi care fie fuseseră ostatici la germani, fie trăiseră sub ocupaţie

germană. Ofiţerii de la Comisariatul Local de Securitate au îndepărtat orice elemente dubioase din întreaga zonă a bazelor, trimiţându-le la zonele industriale de la Stalingrad şi Doneţ, unde se lucra la reconstrucţia întreprinderilor şi a minelor de cărbune distruse.

Sveşnikov şi Zorin ştiau că americanii vor căuta compania femeilor şi au considerat asta o ocazie bună. Potrivit raportului lor, în weekendul 20-21 mai, peste 100 de americani au avut zi liberă la Poltava şi mulţi dintre ei au încercat să se împrietenească cu localnicele. „Considerăm că este oportun să-i dirijăm [pe americani] spre cercul serviciului nostru secret de civile, prin care îi vom analiza atât pe ei, cât şi persoanele cu care vin în contact”, raportau Sveşnikov şi Zorin, care colaborau deja cu ofiţeri de la biroul local al Comisariatului pentru Afaceri Interne pentru a recruta femei din rândul populaţiei locale.[6]

*

Comisarul Abakumov a răspuns la solicitările lui Sveşnikov şi Zorin pe 1 iunie, la o săptămână după ce aceştia au depus raportul. Le-a ordonat să fie precauţi: „Agenţii nu trebuie puşi în legătură cu americanii în mod intenţionat, dar, dacă americanii le cunosc pe agente, trebuie exploatat acest lucru. Pentru a se ocupa mai bine de problemă, trebuie recrutaţi mai mulţi agenţi din rândul localnicilor (femei).” Cu privire la celelalte probleme ridicate de ofiţerii de la Poltava, de la găsirea căii optime de înregistrare a echipajelor americane care soseau în misiunile de tip navetă şi până la recrutarea de noi agenţi din rândul personalului Armatei Roşii şi al localnicilor, Abakumov şi-a sfătuit subordonaţii să colaboreze cu

comandanţii Armatei Roşii şi cu staţia locală de contraspionaj a Comisariatului pentru Afaceri Interne.[7]

Primul agent recrutat pentru a lucra cu americanii şi împotriva lor a fost căpitanul Viktor Maksimov, în vârstă de 23 de ani. Maksimov ştia ceva engleză şi fusese trimis la Poltava de la sediul Forţelor Aeriene ale Armatei Roşii de la Moscova pentru a servi ca om de legătură-cheie între generalul Perminov şi omologul său american, colonelul Kessler, precum şi alţi comandanţi ai SUA. Maksimov a fost ales să fie recrutat pe 12 aprilie, ziua în care la SMERŞ a venit primul raport despre bazele din zona Poltava. Maksimov, recrutat sub numele de cod „Markov”, era coordonat direct de Sveşnikov şi de Zorin. El a depus numeroase rapoarte despre întâlnirile sale cu americanii, de la care ofiţerii SMERŞ au pornit pentru a le face acestora caracterizările.[8]

Sveşnikov şi Zorin i-au folosit şi pe agenţii deja existenţi, solicitându-le şefilor acestora să le trimită dosarele la Poltava. Agenţii „Avtomat”, „Radiator”, „Botkin” şi „Konstantinov” dă-deau acum raportul cu privire la legăturile lor cu americanii şi, lucru şi mai important, cu privire la comportamentul propriilor tovarăşi. Agentul „Botkin”, care vorbea ceva engleză, le-a raportat şefilor lui de la SMERŞ că pe 13 iunie avusese o discuţie cu sergentul Boris Sledin, care i-a sugerat că nivelul său de engleză l-ar putea ajuta pe „Botkin” să se facă interpret şi să plece împreună cu echipajele americane în Statele Unite, unde avea să o ducă de minune. S-a dovedit că şi Sledin era agent SMERŞ, recrutat în 1941 cu numele de cod „Şturman”. Acum agenţii informau cu privire la alţi agenţi, ceea ce pare să-i fi făcut pe ofiţerii de la SMERŞ să se simtă mai încrezători că, de fapt, controlau situaţia de la baze.[9]

Principalele ţinte ale amplei reţele de agenţi create de Sveşnikov şi Zorin erau, desigur, americanii. Potrivit raportului depus de Sveşnikov pe 14 iunie, la trei zile de la întoarcerea generalului Ira Eaker şi a avioanelor sale Flying Fortress şi Mustang în Italia, la bazele aeriene din zona Poltava fuseseră 2 703 de americani în primele zece zile din iunie. Dintre aceştia, 1 236 erau cadre permanente – doar cu 36 mai mulţi decât se convenise iniţial la Moscova. Cei care veniseră cu avioanele Flying Fortress şi Mustang în cadrul operaţiunii Frantic Joe erau în număr de 1 477.

Sveşnikov acorda o atenţie deosebită personalului american de la sol care era staţionat permanent la baze. Din această categorie i-a selectat pe cei care vorbeau rusă sau ucraineană şi care, prin urmare, erau, după părerea lui Sveşnikov, în stare să spioneze sau cel puţin să facă propagandă antisovietică. A identificat 11 ofiţeri născuţi în fostul Imperiu Rus şi 27 ale căror familii proveneau de pe teritoriul acestuia. Cei veniţi în Ucraina ca să ajute la depăşirea barierei de limbă dintre sovietici şi americani erau verificaţi de comandamentul Forţelor Aeriene ale SUA pentru a se exclude persoanele ostile regimului bolşevic din motive ideologice, personale sau familiale. Pe americani nu-i interesa spionajul de nici un fel: singurii ofiţeri de informaţii din rândurile lor erau cei din Forţelor Aeriene care aveau sarcina să le pună întrebări piloţilor cu privire la obiective şi la defensiva germană întâlnită în cursul misiunilor lor. Americanii desfăşurau, de fapt, o ofensivă curtenitoare, încercând să-i convingă pe sovietici că puteau să facă treabă bună împreună şi să creeze şi alte baze aeriene, mai ales în Extremul Orient sovietic. Însă ofiţerii de la SMERŞ nu erau conştienţi de acest lucru

şi nu ar fi crezut-o nici dacă li s-ar fi spus asta – sau poate mai ales dacă li s-ar fi spus.[10]

*

Între 25 mai şi 14 iunie 1944, Sveşnikov şi Zorin au ales vreo 12 americani de la bazele din zona Poltava pe care îi suspectau de spionaj. Printre cei aflaţi în fruntea listei de suspecţi ai SMERŞ se afla unul dintre iniţiatorii operaţiu-nii Frantic şi veteran la baza de la Poltava, maiorul Albert Lepawsky. După cum am văzut, Lepawsky denumise iniţial operaţiunea Baseball. Născut la Chicago în 1907, într-o familie de emigranţi evrei din Imperiul Rus, Lepawsky avusese o carieră academică impresionantă la Universitatea din Chicago. Student al lui Charles Edward Merriam, fondatorul abordării comportamentale în domeniul ştiinţei politice, Lepawsky îşi luase doctoratul la vârsta de 23 de ani şi apoi a scris o serie de monografii, eseuri şi rapoarte marcante despre administra-ţia locală şi gestionarea resurselor naturale. În anii 1930 şi-a împărţit timpul între universitate şi conducerea oraşului, în cadrul căreia a deţinut o serie de funcţii. La începutul lui 1942, când Lepawsky s-a înrolat în Forţele Aeriene după Pearl Harbor, a lăsat vacante o serie de funcţii. Foştii săi şefi din administraţia oraşului Chicago au fost nevoiţi să caute un nou director de cercetare al Departamentului Juridic, un nou director adjunct al Centrului de Informare al Administraţiei Publice şi un nou director al Federaţiei Administratorilor Fiscali. Universitatea a trebuit să caute un nou director al Institutului de Servicii Publice.[11]

Un puternic susţinător al New Deal, Lepawsky nu credea doar că trebuia să-şi slujească ţara în uniformă militară pe

timp de război, ci a salutat şi alianţa cu patria sa strămoşească.

Revoluţia din 1917 transformase Imperiul Rus în Uniunea Sovietică, locul de naştere al experimentului socialist, faţă de care Lepawsky manifesta înţelegere fără însă să-l susţină vreodată. Totuşi îşi considera comparaţia cu baseballul – cu teren propriu şi oaspeţi şi traseele dintre baze – ca fiind utilă şi eficientă, Lepawsky fiind foarte conştient de diferenţele dintre „echipa" americană şi cea sovietică. El scria: „Cealaltă echipă de baseball este un aliat unic cu o stare de spirit şi un sistem politic pe care puţini dintre noi le înţeleg".[12]

Lepawsky probabil că nu şi-a imaginat niciodată câtă dreptate a avut cu privire la starea de spirit a funcţionarilor sovietici. Încă de pe 25 mai colonelul Sveşnikov l-a pus pe lista de suspecţi, pentru că manifesta prea mult interes faţă de stabilirea de relaţii cu ofiţerii Forţelor Aeriene Roşii şi cu localnicii. Acesta a raportat la Moscova ce aflase până atunci despre Lepawsky: că studiase la Chicago, la Londra şi la Berlin şi că era aghiotantul comandantului american al bazei de la Poltava. Sveşnikov i-a întrebat pe cei de la Moscova dacă ofiţerii de la SMERŞ de acolo ştiau mai multe despre Lepawsky. Aceştia au răspuns că încă de la sosirea lui Lepawsky la Moscova cu o parte din „primul eşalon" de ofiţeri ai Forţelor Aeriene ale SUA pentru a organiza Operaţiunea Frantic în februarie 1944, îl ţinuseră sub observaţie atât pe acesta, cât şi pe ofiţerii americani până la plecarea lor la Poltava, la jumătatea lui aprilie.

La ora 22:20, în seara zilei de 14 aprilie, cu o zi înainte ca Lepawsky să plece de la Moscova la Poltava, echipa de supraveghere sovietică l-a văzut plecând de la hotelul

Nationale, unde se întâlnise cu un bărbat neidentificat. După ce a ieşit din hotel, cei doi au mers pe jos împreună, discutând într-o limbă despre care agenţii au spus că era străină. Lepawsky s-a întors apoi la hotelul unde stătea, după care bărbatul necunoscut a intrat într-o casă de pe strada Petrovka, din centrul Moscovei. La scurt timp după aceea s-a stabilit că era vorba de Isaak Zvavici, profesor de istorie la Universitatea din Moscova. Născut într-o familie de evrei din Odessa, în 1906, Zvavici absolvise cursurile Universităţii din Londra şi lucrase în calitate de consultant la ambasada sovietică din Marea Britanie la jumătatea anilor 1920. Din 1928 predase la licee din Moscova, studiind istoria diplomatică rusă din secolul al XIX-lea şi devenind unul dintre specialiştii de marcă privind Marea Britanie şi istoria acesteia. Potrivit raportului poliţiei secrete, Zvavici era căsătorit, înstărit şi ocupa o cameră elegant mobilată dintr-un apartament comun din centrul Moscovei.[13]

Asta era tot ce putea să spună serviciul de contrainformaţii de la Moscova despre Lepawsky. Sveşnikov şi Zorin erau hotărâţi să-şi urmeze instinctul. Trecutul lui Lepawsky îl făcea în mod firesc suspect, la fel şi faptul că vorbea rusă, fapt pe care, potrivit ofiţerilor SMERŞ, îl ascundea. Au primit rapoarte potrivit cărora Lepawsky primea scrisori de la rudele sale din Statele Unite scrise în rusă, timp în care le spunea sovieticilor că nu ştie şi nu înţelege limba. Îl suspectau şi că îşi folosea funcţia de aghiotant drept acoperire pentru activitatea sa de spion. „Vine în vizită la sediul nostru central în mod frecvent sub pretextul că îndeplineşte nişte sarcini nesemnificative”, raporta Sveşnikov la Moscova. Scria în continuare: „Lepawsky ne studiază cu atenţie ofiţerii şi civilii, manifestând un interes pentru personalul militar

care are de-a face cu ruşii”. Pentru cineva cu originea, experienţa şi rangul lui Lepawsky, era practic imposibil ca acesta să desfăşoare orice activitate la baze fără să trezească suspiciuni. A rămas pe lista de suspecţi a lui Sveşnikov şi Zorin, deşi nu aveau nici o dovadă solidă că ar fi fost spion.[14]

*

O categorie specială de suspecţi era formată din ofiţeri americani care nu aveau legături strămoşeşti cu fostul Imperiu Rus şi care nu vorbeau limba rusă, dar, cel puţin după părerea celor de la SMERŞ, aveau opinii antisovietice şi erau implicaţi în răspândirea propagandei antisovietice. Medicul militar şef de la bazele aeriene americane, locotenent-colonelul William Jackson, originar din Tennessee, era primul pe listă. Pe lângă faptul că deţinea şi răspândea opinii anticomuniste, Jackson părea să urmărească stabilirea unor relaţii cu localnicii, mai ales cu femeile. Sosise la Moscova pe 21 martie cu al „doilea eşalon” din bazele de la Poltava. El profitase din plin de şederea sa la Moscova, vizitând spitale şi scriind un raport amănunţit despre starea sistemului sanitar sovietic şi a profesiei medicale, despre care considera că se afla cu circa 50 de ani în urmă faţă de cea din Statele Unite.

Jackson a plecat la Poltava pe 14 aprilie. Împreună cu subordonaţii săi, s-a apucat să înfiinţeze centre medicale la fiecare dintre cele trei baze şi să ofere condiţii sanitare adecvate pentru rezidenţii americani. Adesea a trebuit să se ocupe de probleme delicate, cum ar fi convingerea ofiţerilor sovietici să îmbunătăţească latrinele şi băile. Însă nu acestea au fost chestiunile din cauza cărora Jackson a

avut probleme cu autorităţile sovietice. Pe 25 mai, colonelul Sveşnikov l-a trecut pe Jackson pe lista ofiţerilor americani despre care a cerut informaţii suplimentare de la Moscova, acuzându-l pe ofiţerul american că încerca să stabilească relaţii cu sovieticii. În aceeaşi zi, Sveşnikov a mai depus un raport în care indica faptul că Jackson era unul dintre cei doi ofiţeri ai Forţelor Aeriene ale SUA despre care se spunea că distribuia personalului Forţelor Aeriene Roşii scrieri în limba engleză considerate ca fiind de orientare antisovietică.[15]

Sediul central SMERŞ de la Moscova avea mai multe informaţii despre şederea lui Jackson la Moscova decât avusese despre Lepawsky. Supravegherea apartamentului lui Jackson de la hotelul Nationale din Moscova, unde stătuse în martie şi aprilie 1944, de către poliţia secretă a arătat că acesta căuta permenant compania localnicelor. Pe 27 martie, la mai puţin de o săptămână de la sosirea lui Jackson, poliţia secretă interceptase o convorbire telefonică pe care o avusese cu cineva dintr-un apartament din Moscova. Jackson sunase o tânără pe nume Zoia, care nu vorbea prea bine engleză. Pe 3 aprilie, în jurul orei 23:00, o echipă de supraveghere a poliţiei secrete a văzut două tinere care părăseau hotelul Nationale după ce fuseseră în apartamentul lui Jackson şi al unui alt ofiţer american. Una dintre ele a fost identificată ulterior ca fiind Zoia Guseva, în vârstă de 21 de ani. La ora 23:30 în seara zilei de 13 aprilie, ultima zi de şedere a lui Jackson la Moscova, echipa de supraveghere a urmărit până acasă cinci tinere care îi vizitaseră pe Jackson şi pe un alt ofiţer la hotel. Una dintre ele, Zinaida Paşinina, avea 18 ani.[16]

Interesul locotenent-colonelului Jackson faţă de femeile tinere a continuat şi la Poltava. În iunie, potrivit unor

rapoarte ulterioare ale SMERŞ, a făcut cunoştinţă cu o fată din localitate, Zinaida Blajkova, pe care o cunoscuse prin intermediul unei altei tinere. Jackson o vizita regulat pe Blajkova şi era foarte generos, potrivit unei cunoştinţe a acesteia, aducându-i de fiecare dată câte un cadou: „dresuri, bomboane, cizme noi, pantofi bărbăteşti şi de damă şi o jachetă militară”. Femeile nu erau singurii agenţi SMERŞ care ofereau informaţii despre Jackson. Şi omologul sovietic al lui Jackson, Ivan Lebedev, medicul-şef sovietic al bazelor din zona Poltava, furniza informaţii despre el. Acesta fusese recrutat de SMERŞ sub numele de cod feminin „Roza”. Şi interpretul sovietic de la bază, cu numele de cod „Soiuznik”, oferea informaţii despre relaţiile lui Jackson cu localnicele.[17]

*

Răspândirea propagandei antisovietice era principala preocupare a celor de la SMERŞ. Pe 14 iunie, Sveşnikov şi Zorin au raportat la Moscova că, după ce îi avertizaseră pe comandanţii americani că era inadmisibil să distribuie reviste americane, astfel de incidente au încetat. Însă continuau cazurile în care americanii, în timp ce reparau motorul unui avion sau erau în timpul liber, le împărtăşeau omologilor opinii considerate antisovietice. Soldaţii emigranţi care vorbeau rusa sau ucraineana erau consideraţi principalii vinovaţi în această privinţă.

Era vorba adesea de discuţii obişnuite sau comentarii: „Rusia a rămas în urmă: pe o distanţă de peste 320 de kilometri nu am văzut nici o fabrică sau uzină, pe când în America găseşti câte o fabrică la fiecare 25 de kilometri”, i-a spus sergentul Forţelor Aeriene Americane Michael

Lazarchuk unuia dintre cunoscuţii săi sovietici. Lazarchuk s-a confesat aceleiaşi persoane, care s-a dovedit a fi informator SMERŞ, că nu era sigur dacă se va întoarce viu din Ucraina, întrucât Stalin putea foarte bine să ordone bombardarea bazelor americane şi să dea vina pe germani. Într-o conversaţie, pilotul Peter Nikolaev din Forţele Aeriene SUA, care se născuse la Odessa şi avea acum doar 20 de ani, i-a spus unei cunoştinţe că nu este mulţumit de ordinea politică sovietică. „Doar un grup restrâns de comunişti conduc aici, în Rusia, şi aceştia fac ce vor, însă în America este exact invers; oamenii au drepturi electorale mai extinse.” Considera alianţa dintre SUA şi sovietici fragilă. După cum i-a spus unui agent SMERŞ: „Este greu să ai încredere în Rusia. Sunteţi în război cu Germania, dar cu prima ocazie o să încheiaţi un tratat cu aceasta şi se va termina războiul.” Ofiţerii de la NKGB-ul local, serviciul civil de securitate, au raportat că Nikolaev era nemulţumit şi de preşedintele Roosevelt. El i-a spus unuia dintre agenţii lor: „Nu-mi place politica externă a lui Roosevelt, iar la alegerile următoare am să votez împotriva lui Roosevelt”.[18]

SMERŞ raporta şi cazurile în care americanii făceau remarci extrem de favorabile la adresa sovieticilor – memoriul acestora cu privire la reacţia americanilor faţă de deschiderea celui de-al doilea front pe 6 iunie 1944 era plin de ele. Însă scopul principal al SMERŞ era acela de a descoperi spionii şi de a opri trădarea şi propaganda antisovietică. Rapoartele depuse până la jumătatea lui iunie indicau că, după crearea reţelei şi după ce începuseră să se primească în mod regulat informaţii cu privire la activităţile personalului american, agenţii SMERŞ erau gata să intre în forţă în oaspeţii lor americani. Pentru moment însă, trupa „Moarte spionilor” doar privea.

Capitolul 8

Un fel de Pearl Harbor

În seara zilei de 21 iunie 1944, generalul Perminov a organizat o petrecere pentru ofiţerii americani de la baza Poltava. Au participat omologul său american, colonelul Kessler, promovat de curând la gradul de general de brigadă, şi noul şef al lui Kessler, generalul-maior Robert L. Walsh, un cavalerist care renunţase la cal în favoarea unui avion când servise în Corpul Expediţionar American din Franţa, în 1918, şi rămăsese de atunci în Forţele Aeriene ale SUA, care suferiseră diverse transformări de la Corpul Aerian al Armatei SUA, denumire primită în 1926, la Forţele Aeriene ale Armatei SUA, după cum a fost denumită oficial după 1941 arma cunoscută de toţi drept Forţele Aeriene ale SUA.[1]

Walsh era acum comandantul Comandamentului de Est, denumirea oficială a cartierului general al Forţelor Aeriene Americane de la Poltava. Cealaltă funcţie deţinută era cea de şef al secţiei Forţelor Aeriene în Misiunea Militară John Deane de la Moscova. De fapt, devenise adjunctul lui Deane care răspundea de baze. Preferat al comandantului Forţelor Aeriene Strategice ale SUA în Europa, generalul Spaatz, Walsh a fost trimis în Uniunea Sovietică pentru a pune în valoare misiunea de bombardament în sistem navetă: anterior fusese comandantul Comandamentului de Transport al Forţelor Aeriene ale SUA din Atlanticul de Sud, răspunzând de buna funcţionare a rutelor aeriene dintre

America Latină, pe de o parte, şi America de Nord, apoi Europa, pe de altă parte. În timp ce s-a aflat în Uniunea Sovietică, Walsh şi-a petrecut cea mai mare parte a timpului la Moscova, lăsându-l pe Kessler să se ocupe de activităţile de zi cu zi de la aerodromuri. A venit prima dată la Poltava cu puţin înainte de lansarea primei misiuni de bombardament în sistem navetă din Italia, pe 2 iunie 1944. Walsh s-a întors la Poltava pe 21 iunie ca să întâmpine o nouă misiune strategică, de această dată lansată de Forţa a 8-a Aeriană a SUA din Marea Britanie.[2]

La operaţiunea cu numele de cod Frantic II participa şi o echipă de intervenţie, formată din 163 de avioane B-17 şi 70 de P-15, şi aceasta era condusă către bazele din zona Poltava de colonelul Archie J. Old Jr., comandantul Grupului 45 Bombardiere de Luptă. Acesta era cunoscut pentru faptul că îşi condusese personal piloţii în luptă şi participase la 46 de misiuni aeriene de luptă deasupra Germaniei, chiar dacă limita oficială iniţială pentru piloţii de bombardiere era de 25. Old urma să aibă o carieră spectaculoasă în Forţele Aeriene, fiind avansat la gradul de general-locotenent şi preluând comanda Forţei a 5-a Aeriene, ai cărei piloţi aterizaseră primii la Poltava, pe 2 iunie 1944 şi aveau să intre în alertă nucleară în timpul Războiului Rece. În 1957 avea să facă primul zbor fără escală în jurul lumii, pilotând un avion B-52.

În seara zilei de 21 iunie, Old a fost oaspete de onoare la petrecerea lui Perminov. În prezenţa ofiţerilor de rang înalt, americani şi sovietici, el şi-a împărtăşit bucuros impresiile din misiunea de bombardament. Nu avea cum să ştie că Frantic II se va sfârşi cu cea mai mare pierdere de avioane americane la sol de după Pearl Harbor.[3]

*

Cineva mai superstiţios decât Archie J. Old ar fi putut să vadă semnele prevestitoare ale dezastrului încă de la începutul misiunii. Echipa de intervenţie a decolat din Anglia în jurul orei 5:30, în condiţii meteo nefavorabile, pătura de nori împiedicând vizibilitatea şi îngreunând adunarea echipei de intervenţie în aer într-un grup de luptă eficient. Old, în aeronava din fruntea formaţiei, se străduia să grăbească lucrurile când a descoperit că avionul său Flying Fortress pierdea combustibil. A aterizat imediat după ce ultimul avion din echipa de intervenţie a decolat, a reparat rezervorul care prezenta scurgeri şi a decolat din nou fără să mai umple rezervorul ca să ajungă din urmă restul grupului. Înainte de ora 7:00 echipa părăsise coasta britanică şi se îndrepta spre obiectivul său, o rafinărie de lângă oraşul Ruhland, situat la sud de Berlin şi la nord de Dresda.

Înainte ca avioanele să ajungă la Hamburg, artileria antiaeriană germană a avariat mai multe avioane, inclusiv aeronava B-17 a lui Old, care şi-a continuat zborul cu o gaură mare în aripa dreaptă. Apoi 45 de avioane de vânătoare Messerschmitt-109 au făcut tot posibilul să deturneze din drum echipa de intervenţie. 26 de avioane B-17 au aruncat bombele asupra altei ţinte, însă restul – 138 cu totul – au bombardat, conform planului, rafinăria din Ruhland. Fotografiile făcute ulterior le-au permis comandanţilor să califice rezultatele bombardamentului drept „bune”. Avioanele Flying Fortress şi escortele lor Mustang au zburat spre Varşovia şi apoi au virat în direcţia sud-est, spre Ucraina. Avioanele de vânătoare Messerschmitt au atacat din nou echipa de intervenţie la o distanţă de circa 80 de kilometri de linia frontului

germano-sovietic, însă au fost respinse de Mustanguri. Un avion de recunoaştere german a încercat să urmărească avioanele Flying Fortress dincolo de linia germano-sovietică, dar Mustangurile s-au luat după el şi a dispărut în curând printre nori. Cu toate acestea, necazurile echipei de intervenţie nu s-au sfârşit aici. Apărarea aeriană sovietică i-a confundat pe americani cu germanii şi a deschis focul, însă din fericire nu le-au provocat pagube. Avioanele americane au coborât la peste 600 de metri altitudine, au recunoscut râul Nipru şi au urmat cursul spre sud până la bazele din zona Poltavei.

Deşi mai puţine ca număr – Old a pierdut două avioane Flying Fortress şi două Mustanguri din cauza focului inamic, cinci avioane de vânătoare şi 18 bombardiere s-au întors în Anglia din cauza problemelor tehnice şi cinci avioane au aterizat la un aerodrom de lângă Kiev după ce au rămas fără benzină – avioanele Forţei a 8-a Aeriene au sosit la bazele din Poltava. S-au adunat în formaţie şi au zburat deasupra Poltavei, după cum o făcuseră şi cele din Forţa a 15-a Aeriană cu două săptămâni mai devreme, într-o demonstraţie de putere americană şi tovărăşie de arme sovietico-americană. Walsh, Perminov, Kessler şi ofiţerii lor au fost de faţă, la fel şi un grup mare de ziarişti occidentali şi sovietici, care reveniseră la Poltava pentru a relata despre sosirea acestei noi echipe de intervenţie şi care s-au bucurat la vederea avioanelor Flying Fortress vopsite în argintiu şi a escortelor Mustang ce străluceau în soare şi care au oferit un adevărat spectacol aerian înainte de a ateriza. Printre spectatori s-a aflat şi o echipă de filmare condusă de Anatole Litvak, un regizor de la Hollywood născut la Kiev, care fusese nominalizat la Oscar pentru documentarul său din 1943, Bătălia pentru Rusia, şi care tocmai terminase de filmat debarcarea din

Normandia din Ziua-Z. Materialul său îl impresionase foarte mult pe Stalin. Acum Litvak se afla la Poltava, filmând sosirea noului eşalon al Flying Fortress.[4]

70 de avioane au aterizat în circa 45 de minute, scria Old în raportul său despre misiune. Echipajele au fost chestionate, hrănite şi trimise la somn după lunga şi epuizanta misiune. Pierderile suferite de americani erau mai consistente decât cele din Operaţiunea Frantic I, al cărei obiectiv fusese acela de a evita zonele bine protejate de germani şi de a ajunge fără daune la bazele sovietice, însă Frantic II a fost o adevărată misiune de luptă. Pentru o misiune de acest gen pierderile erau destul de acceptabile. Colonelul Old a fost de acord să fie intervievat de reporterii occidentali şi sovietici. Interviul, la care au participat Perminov, Walsh şi Kessler, a durat jumătate de oră. Old era optimist. „Ţinta stabilită – instalaţiile industriale de război aflate la sud-est de Berlin – a fost lovită decisiv. Fumul de la focurile declanşate de bombardamentul nostru a atins o înălţime de peste 2 400 de metri.”[5]

*

În jurul orei 23:00, Old şi ceilalţi comandanţi au acceptat invitaţia lui Perminov şi s-au adunat la masă pentru a sărbători succesul noii misiuni strategice. La fel ca şi în cazul cinelor anterioare organizate de sovietici, se aşteptau ca şi aceasta să dureze până în zori, însă până la urmă a fost cea mai scurtă dintre toate. Cam la 20 de minute de la începerea petrecerii lui Perminov, a apărut un ofiţer sovietic care le-a dat vestea că bombardierele germane zburau în direcţia Poltavei. Perminov nu a dat

importanţă primului avertisment, pentru că Luftwaffe nu îndrăznea de obicei să pătrundă atât de mult în spaţiul aerian controlat de sovietici. Însă la puţin timp după aceea au început să sune sirenele – echipamente din Programul american de împrumut şi închiriere, recent instalate la baze la insistenţele generalului Eaker. Cina a fost întreruptă. Colonelul Old avea să raporteze ulterior că la circa 15 minute după miezul nopţii diviziile sovietice antiaeriene au deschis focul. După 15 minute „primul avion german PTF [Pathfinder] a aruncat rachete de semnalizare direct deasupra aeroportului". Kessler îşi amintea că a văzut „patru rachete de semnalizare chiar în mijloc". El i-a spus unui ofiţer care l-a întrebat cu privire la evenimentele din noaptea aceea: „Apoi a început distracţia". De fapt, a fost mai degrabă un coşmar.[6]

Deasupra bazei aeriene de la Poltava erau bombardiere Heinkel-111 din Unitatea a 4-a Aeriană a Luftwaffe – singura unitate aeriană germană specializată în bombardamente de noapte şi comandată de generalul Rudolf Meister. În primăva-ra şi vara lui 1944, avioanele acesteia au atacat frecvent obiective sovietice, în principal noduri feroviare chiar în spatele liniilor Armatei Roşii. Majoritatea aparatelor de zbor ale lui Meister staţionau în apropierea localităţilor Brest şi Radom de la graniţa dintre Polonia şi Bielorusia, în prima aflându-se şi cartierul general al unităţii. Aerodromurile de la Brest şi Radom erau prea departe de linia frontului germano-sovietic pentru a permite efectuarea de raiduri adânc în interiorul Ucrainei de pe malul stâng – adică de pe malul stâng al Niprului –, însă Meister dispunea de teritorii şi mai aproape de linia întâi, în apropierea oraşului Minsk, capitala Bielorusiei ocupată de nazişti. De acolo, piloţii lui Meister puteau să zboare mult dincolo de frontul sovietic.[7]

Lui Meister îi venise ideea de a găsi şi de a bombarda avioanele americane Flying Fortress de la bazele aeriene sovietice în timpul Operaţiunii Frantic Joe din perioada 2-11 iunie. De atunci ofiţerii lui aşteptaseră o nouă operaţiune americană de bombardament în sistem navetă. Pe 21 iunie, un avion german de vânătoare a încercat să urmărească un Flying Fortress care se îndrepta spre est, însă a fost alungat de nişte Mustanguri. Câteva ore mai târziu un avion de recunoaştere german a fost văzut deasupra aerodromurilor de la Poltava şi Mirgorod la scurt timp după ce aterizaseră acolo avioanele Flying Fortress. La Mirgorod, comandanţii americani au vrut ca Mustangurile să alunge intrusul, însă sovieticii nu le-au dat voie să o facă, fie pentru că orice zbor american trebuia să fie aprobat de la Moscova, fie dintr-un sentiment de mândrie sovietică: era datoria lor să-i protejeze pe americani. Avioanele Flying Fortress străluceau în soarele după-amiezii şi se vedeau de la o distanţă de zeci de kilometri. Pilotul german, care nu putea să le rateze, a făcut mai multe poze.[8]

Vestea prezenţei americanilor la bazele de la Poltava a ajuns la cartierul general de la Brest al generalului Meister târziu, în după-amiaza zilei de 21 iunie. Imediat acesta a creat o echipă de intervenţie formată din Unităţile de bombardiere (Kampfgeschwader – KG) 4, 27, 53 şi 55, cuprinzând peste 350 de bombardiere Heinkel-111 şi şase bombardiere uşoare Junkers-88, care erau folosite, printre altele, la marcarea ţintelor. Meister le-a ordonat unităţilor 27 şi 53 să se apropie mai mult de linia frontului, mutându-le la aerodromurile de lângă Minsk şi Białystok. Comandantul unităţii 55, colonelul Wilhelm Antrup, le-a comunicat escadroanelor sale să fie în stare de alertă la ora 20:45. Urmau să bombardeze Mirgorod. Sarcina părea

extrem de simplă: în fotografiile germane se vedeau avioanele Flying Fortress aliniate în şiruri la marginea micilor aerodromuri. La ora 20:30 avioanele de recunoaştere îşi luaseră deja zborul. La 20:45 piloţii lui Antrup erau în carlingi. 15 minute mai târziu au început să decoleze ca să se îndrepte spre Ucraina.[9]

Locotenent-colonelul Fritz Pockrandt, comandantul unităţii 53, „Legiunea Condorului", a condus raidul de la Poltava. Bombardierele lui au decolat imediat după ale lui Antrup. Atacul a fost programat să aibă loc după miezul nopţii, ora Berlinului (ora 1:00, ora Moscovei). Cea mai periculoasă parte a drumului era traversarea liniei frontului sovieto-german de la est de Minsk. Avioanele de vânătoare sovietice Iakovlev-9 au încercat să oprească bombardierele, însă avioanele germa-ne erau protejate de escadroane de Messerschmitt-109 şi de avioane de vânătoare Focke-Wulf-190 care au respins atacul sovietic. De-acum calea lor era deschisă către Poltava. Cu 15 minute înainte de miezul nopţii, un bombardier Junkers-88 a lansat prima rachetă-paraşută luminoasă pe aerodromul din Poltava, luminând ţinta pentru celelalte avioane. La scurt timp după aceea alte zece avioane germane se aflau deasupra bazei Poltava, aruncând alte rachete de semnalizare şi atacând apărarea antiaeriană sovietică şi staţiile de iluminare. Apoi a venit primul grup de bombardiere. Avioanele Heinkel au atacat în valuri avioanele Flying Fortress staţionate sub cerul liber pe marginea aerodromului. A fost un adevărat măcel.

Deasupra Poltavei, alături de bombardierele lui Pockrandt au sosit până la urmă cele din echipa de intervenţie a lui Antrup. N-au reuşit să ajungă la timp la Mirgorod, pentru că zona era acoperită de nori grei. Până să ajungă la ţintă, avioanele Ju-88 au rămas fără rachete de semnalizare.

Antrup şi-a îndreptat atunci unitatea de bombardiere către Poltava, unde nu duceau lipsă de lumină datorită bombelor care explodau şi avioanelor americane în flăcări. Şi celelalte unităţi de bombardiere au procedat la fel, fie că aveau ca ţintă Poltava, fie Mirgorod, şi, împreună, au transformat aerodromul de la Poltava într-un iad în flăcări. Bombardamentul a durat două ore şi jumătate. În jurul orei 2:30, bombardierele din Luftwaffe au început, în sfârşit, să se întoarcă la bazele lor din Bielorusia şi din estul Poloniei. Au lăsat în urmă zeci de avioane Flying Fortress în flăcări, baza aeriană în ruine, depozitele de carburant şi de muniţie distruse şi zeci de morţi. Nici un avion german nu fusese distrus. Mai târziu în dimineaţa aceea, Meister şi-a felicitat oamenii pentru succesul uimitor, lăudându-i pentru „vitejia de care au dat dovadă”.[10]

*

Cei de la cartierul general al apărării aeriene sovietice de la Kiev detectaseră apropierea bombardierelor lui Meister la scurt timp după ora 22:00, ora Moscovei. În scurt timp şi-au dat seama că erau două grupuri de avioane: unul care se îndrepta către Mirgorod şi celălalt către Poltava. Au alertat unităţile de apărare antiaeriană şi au ordonat ca avioanele lor de vânătoare să decoleze. Atunci au început problemele.

Radarul sovietic de la sol distingea cu greu avioanele germane de cele sovietice. „Când avioanele noastre s-au ridicat spre cer şi inamicul s-a apropiat, s-au amestecat pe radar”, scria într-un raport sovietic privind atacul. „A devenit absolut imposibil să ne dăm seama care avioane erau inamice şi care ale noastre.” Neavând deloc radare,

piloţii avioanelor de vânătoare erau disperaţi, pregătindu-se să intre în avioanele germane în stil kamikaze. Dar până şi acest lucru era imposibil fără proiectoare. „Luminaţi cel puţin un avion fascist şi vi-l dobor imediat cu al meu!”, ceruse locotenentul-major Başkirov. Locotenentul-major Krasnov a cerut acelaşi lucru. „Nu văd nimic. Dirijaţi-mă cu proiectorul: am să-l izbesc!”, a transmis el prin radio către sol. Însă între timp nu mai existau proiectoare. Germanii loviseră staţiile de iluminat, iar tot ce mai rămăsese din unităţile de apărare antiaeriană sovietice, conduse de tinere femei-soldat, nu mai era de nici un folos, pentru că artileriştii nu reuşeau să vadă ţintele. Apărarea antiaeriană sovietică eşuase cu totul. „Unităţile au fost lovite cu bombe incendiare şi explozive. Bombele au explodat în amplasamentul de artilerie, rănind personalul şi distrugând echipamentele”, scria într-un raport sovietic cu privire la atac.[11]

Indiferent cât de gravă a fost situaţia, pentru mulţi dintre ofiţerii şi soldaţii sovietici de la faţa locului eşecul apărării antiaeriene din noaptea zilei de 21 iunie nu a fost în nici un caz şocant. Aceştia se obişnuiseră cu lipsa avioanelor de vânătoare de noapte şi cu ineficienţa unităţilor sovietice de apărare antiaeriană. Modul în care ei acţionau în cazul unor astfel de atacuri era să aştepte în tranşeele înguste săpate special în acest scop. Mecanicul de avioane Iuri Dubrovin şi-a croit drumul până la un astfel de tranşeu imediat după ce s-a dat alarma la ora 12 fără un sfert: de-abia se întorsese în locuinţa sa de la un concert dat în onoarea piloţilor americani din echipa de intervenţie a Operaţiunii Frantic II. În tranşee, Dubrovin s-a trezit lângă un căpitan al Armatei Roşii, Halturin – gradul nu prea conta în astfel de împrejurări. Căpitanul avea propria metodă de a se calma. „Aşa că vreme de trei ore, cât a durat

bombardamentul, a cântat «Bătrâna avea o capră cenuşie»„, îşi amintea Dubrovin. „Iar eu l-am acompaniat cântând «A-na-na, a-na-na, a-na-na, chi ki bri ki şii t'assa-sa, purpurli-murmurli, kurlialia». Ce refren idiot. În în-tuneric sentimentul de teamă se estompează."[12]

Pentru americani, lipsa unei apărări antiaeriene eficiente reprezentase o surpriză totală şi şocantă. Participaseră la multe alarme de atacuri aeriene la bazele lor din Marea Britanie, în-să nu se confruntaseră niciodată cu un bombardament aerian real. Bazele de acolo erau protejate împotriva Luftwaffe cu avioane de vânătoare de noapte şi artilerie antiaeriană. De aceea, când sovieticii au sunat o astfel de alarmă, mulţi dintre piloţii americani au continuat să doarmă, poate pentru că nu au auzit alarma, poate pentru că au decis să nu reacţioneze la ea. Americanii văzuseră multe baterii antiaeriene în zona Poltava şi se aşteptaseră ca avioanele de vânătoare de noapte să fie pe fază şi să-i apere. Mai erau şi morţi de oboseală după raidul lung şi dificil. Comandanţii lor ţinuseră cont de acest lucru amânând instrucţia despre cum să reacţioneze la raidurile aeriene de la ora 21:00 la ora 9:00 în dimineaţa următoare.

Colonelul Old a spus ulterior că, după ce s-au oprit sirenele, soldaţii „s-au întors pe partea cealaltă şi au înjurat pentru că i-au trezit din somn". Old a adăugat însă că, atunci când au început să cadă bombele, „au găsit tranşeele şi adăposturile în timp-record". Din moment ce erau 1 100 de americani, iar în tranşee încăpeau doar 300, unii „s-au hotărât să se întin-dă în şanţurile de-a lungul liniilor de cale ferată, în timp ce alţii s-au adăpostit în spatele zidurilor de cărămidă", îşi amintea generalul Kessler. Potrivit raportului lui Kessler, „nimeni din tranşee nu a fost rănit". Cei care nu au reuşit să ajungă în tranşee

nu au fost la fel de norocoşi. Kessler a numărat un mort şi 13 răniţi – un număr redus ţinând cont de gravitatea atacului. Unele răni au fost uşoare, precum cea a regizorului de film Anatol Litvak, care a căzut şi s-a lovit la gură.[13]

Joseph K. Lukacek a fost ucis pe loc. Sublocotenentul în vârstă de 24 de ani, copilot pe un B-17, sosise în dimineaţa aceea, fiind membru al Escadronului 237 Bombardiere din Regimentul 96 Bombardiere. Originar din New Jersey, Lukacek provenea dintr-o familie de emigranţi din teritoriile cehe din Imperiul Habsburgic. Medicul militar şef, locotenent-colonelul William Jackson, a scris în raportul său despre consecinţele atacului că Lukacek a murit din cauza rănilor provocate de proiectile, care i-au pricinuit fracturi multiple ale oaselor. Copilotul lui, Raymond C. Estle, prim-locotenent, născut în Nebraska şi în vârstă de 22 de ani, a supravieţuit iniţial atacului. Estle se înrolase în Forţele Aeriene în ianuarie 1942. În aprilie 1943 lupta deja în Europa, zborul către Poltava fiind cea de-a paisprezecea sa misiune.[14]

Locotenent-colonelul Jackson, care l-a îngrijit pe Estle, a consemnat foarte detaliat cele trăite de el şi de Lukacek la Poltava. „După misiunea lungă din ziua aceea, [Estle] era mort de oboseală”, scria Jackson.

A mâncat, a fost la şedinţa informativă şi apoi s-a dus la culcare în cortul unde a fost repartizat. A adormit atât de profund încât nu a auzit nici o alarmă de raid aerian şi şi-a dat seama ce se întâmplă abia când a fost trezit de primele bombe care au explodat. A ieşit în viteză din cort împreună cu copilotul lui, însă habar n-avea unde erau tranşeele. A alergat fără ţintă în direcţia care credea că

duce departe de aerodrom. În lumina rachetelor de semnalizare din capătul spitalului îşi aminteşte că a văzut nişte cărămizi desprinse, dar formând şi un fel de zid. În acel moment un avion a coborât foarte jos şi a auzit cum cad bombe. S-au aruncat instinctiv la pământ. O serie de trei bombe explozive au căzut la o distanţă de peste şase metri una de alta. Bucăţi din ele i-au nimerit pe amândoi. Şi-a dat seama că fusese lovit în mai multe locuri. L-a strigat pe copilot, nu a primit nici un răspuns şi, la lumina rachetelor de semnalizare, a văzut că era mort. A rămas acolo neputând să se mişte şi strigând după ajutor.

Jackson a făcut tot posibilul să-i salveze viaţa lui Estle. După ce l-a găsit pe câmp, i-a dat tânărului morfină şi în timpul unei pauze dintre bombardamente l-a dus pe Estle într-un tranşeu, unde i-a dat plasmă sangvină. Estle suferise numeroase răni în zona dorsală şi o rană gravă în partea inferioară a piciorului drept, precum şi fracturi de oase. Avea să moară din cauza rănilor pe 2 iulie 1944.[15]

Dimineaţa zilei de 22 iunie a fost cea mai încărcată dintre cele petrecute de Jackson la Poltava. La un moment dat, după ora 4:30, pe când mergea cu un jeep căutând ofiţeri şi soldaţi răniţi, a venit la el o echipă internaţională de salvatori înfiinţată ad-hoc, incluzându-i pe căpitanul Forţelor Aeriene ale SUA, Theodore Bozard, şi pe sergentul sovietic P.A. Tupiţîn. Aceştia se întorceau din apropierea unui avion american ca-re explodase exact când un grup de sovietici încercau să-l salveze. Unii fuseseră ucişi pe loc, iar căpitanul Bozard le-a acordat primul ajutor supravieţuitorilor răniţi. Un interpret sovietic, locotenentul Ivan Sivolobov, s-a urcat în jeepul în care era Jackson, facilitând astfel comunicarea. Comunicarea era esenţială, pentru că numai personalul sovietic putea să elibereze

drumul ca Jackson să poată ajunge la avionul care explodase. Cum germanii aruncaseră mii de bombe mici care explodau la contact, cercetaşii trebuiau să verifice zona căutând bombele neexplodate. Sergentul Tupiţîn şi colegul său mecanic, sergentul Gheorghi Suhov, s-au oferit să facă asta.

Curajul şi sacrificiul lor l-au impresionat profund pe Jackson. Câteva zile mai târziu, el scria: „Cei doi soldaţi ruşi s-au oferit să meargă înainte şi, fără să le pese câtuşi de puţin de propria siguranţă, au dirijat jeepul prin iarba înaltă plină cu bombe şi mine unde zăceau răniţii... Sergentul Tupiţîn stătea pe locul din faţă al jeepului, uitându-se după mine, iar mecanicul Suhov Gheorghi mergea în faţa jeepului, culegând minele şi bombele [şi] punându-le cu grijă deoparte. Au fost adunate în total 40 sau mai multe pentru ca jeepul să poată trece în siguranţă...” Când au ajuns la avionul distrus, acolo au găsit doi sovietici grav răniţi, unul cu piciorul sfârtecat în urma exploziei, celălalt cu piciorul fracturat. Tupiţîn şi Suhov i-au aşezat pe locurile din spate ale jeepului şi au pornit spre spital, riscându-şi din nou viaţa ca să asigure trecerea în siguranţă. Jackson a întocmit o cerere către comandanţii lui, cerându-le să-i propună pe cei doi soldaţi pentru o distincţie.[16]

După mai multe decenii, sergentul Tupiţîn, care a avansat în grad devenind locotenent-colonel, îşi amintea foarte limpede evenimentele descrise de Jackson. A fost unul dintre cei opt voluntari desemnaţi să recupereze avioanele care nu au fost distruse. Când s-au apropiat de unul dintre avioanele Flying Fortress, uşor avariate, a avut loc o explozie, ucigându-i şi rănindu-i pe unii dintre membrii din grupul său. Tupiţîn a făcut tot posibilul pentru a le salva viaţa celor răniţi şi atunci a menţionat ajutorul

americanilor. Când au pus răniţii în jeep, îşi amintea el, „începea să se crape de ziuă şi vedeam clar cum să ieşim din baza aeriană pe drumul cel mai scurt. Eu şi Suhov mergeam cam la 30-40 de metri în faţa maşinii, înlăturând de pe drum minele neexplodate. Toate astea implicau un mare risc, însă totul s-a terminat cu bine.”[17]

„Atitudinea ruşilor faţă de americani în timpul raidului a fost destul de jenantă”, scria ulterior colonelul Old despre noaptea aceea memorabilă. „Atitudinea lor părea să fie: «Americanii sau echipamentele lor nu trebuie să păţească nimic, indiferent de preţul pe care îl plătim noi». În toiul bombardamentului, personalul militar sovietic, atât masculin, cât şi feminin, a fost scos repede din adăposturi şi trimis în câmp deschis ca să stingă incendiile de la avioanele B-17 aruncând pământ peste aparatele în flăcări. Mulţi dintre ei au fost ucişi sau răniţi de bombe.” Comandanţii sovietici erau în mod clar îngroziţi de faptul că nu reuşiseră să-şi protejeze aliaţii şi şi-au mobilizat toate resursele disponibile pentru a salva aparenţele. Era şi o chestiune de principiu: potrivit sistemului sovietic de valori, avioanele şi echipamentele militare, mai ales cele rare şi valoroase cum erau cele aduse de americani, erau mai importante decât vieţile omeneşti. În Armata Roşie şi în forţele sale aeriene era o procedură de lucru obişnuită să le salvezi riscându-ţi viaţa.[18]

În vreme ce americanii au pierdut mai multe echipamente în cursul bombardamentului german, sovieticii au plătit mai mult cu propriile vieţi. Kessler a raportat distrugerea fără po-sibilitatea de reparare a 49 de avioane B-17, patru C-47 şi un F-5. Au putut fi recuperate 16 avioane Flying Fortress, însă au necesitat reparaţii substanţiale; doar şase erau funcţionale şi trei care puteau „doar să zboare”. Potrivit aceluiaşi raport, sovieticii au pierdut doar un

aparat Douglas, avionul personal al generalului Perminov, şi şapte avioane de vânătoare Iak. Însă pierderile umane suferite de ei le depăşeau substanţial pe cele ale americanilor. Americanii au avut un mort şi trei răniţi; sovieticii au pierdut 30 de bărbaţi şi femei şi au avut 90 de răniţi. Acestea au fost victimele de la Poltava. Au mai pierdut câţiva oameni la Piriatin şi la Mirgorod, unde bombardamentul a fost mai puţin intens.[19]

*

Printre sovieticii ucişi în atac, nici unul nu era mai cunoscut ca Piotr Lidov, reporter la principalul ziar sovietic, Pravda. Lidov făcea parte dintr-un grup de ziarişti sovietici şi americani care venise la Poltava ca să scrie despre sosirea avioanelor din Operaţiunea Frantic II. S-a făcut remarcat prima dată în ianuarie 1942, când a publicat eseul cu titlul „Tania”, despre o tânără sovietică dintr-o unitate de partizani, care fusese prinsă de germani într-un sat de lângă Moscova în noiembrie 1941. Interogată de germani, la întrebarea celor care au capturat-o „Unde este Stalin?” se zice că ar fi răspuns: „Stalin este la datorie”. Germanii au spânzurat-o pe tânără în faţa întregului sat. Numele adevărat al „Taniei” era Zoia Kosmodemianskaia. Era o studentă în vârstă de 18 ani de la Moscova care se înscrisese voluntar într-o grupare armată de partizani.

Lidov a jucat un rol esenţial la descoperirea adevăratului nume al eroinei. Împreună cu prietenul lui Aleksandr Kuzneţov, el a dezgropat cadavrul Zoiei. Însă fie nu a ştiut, fie nu a vrut să divulge toate împrejurările morţii Zoiei – ca luptătoare sovietică, ea implementa politica pământului pârjolit, dând foc satelor ocupate de germani, odată cu

ţăranii ruşi care locuiau în ele. Un ţăran de la cooperativă care încerca să-şi salveze casa de incendiatoarea partizană a văzut-o pe Zoia şi i-a anunţat pe germani. Alţii au umplut-o de insulte înainte de a fi spânzurată de germani. În ciuda faptului că povestea s-a dovedit a fi mai complexă decât cea relatată de Lidov, se născuse o nouă eroină, una dintre cele mai slăvite în timpul războiului şi după acesta, iar ziaristului de la Pravda i s-a atribuit descoperirea ei.[20]

Lidov a venit la Poltava împreună cu alţi reporteri, printre care şi Kuzneţov. Era a doua oară când Lidov venea la bază – prima dată, pe 2 iunie, scrisese articolul „Flying Fortresses”, care fusese publicat în Pravda şi în care prezentase marelui public sovietic operaţiunile de bombardament în sistem navetă. La fel ca ceilalţi ziarişti, Lidov şi colegii lui au fost găzduiţi peste noapte într-un vagon de dormit, staţionat pe linia de cale ferată din apropierea bazei de la Poltava. Când germanii au început să bombardeze aerodromul, Lidov şi însoţitorii lui s-au adăpostit într-un tranşeu din apropiere. Au supravieţuit primului atac, însă într-o perioadă de acalmie dintre bombardamente au părăsit tranşeul şi au fugit în întuneric, se pare în căutarea unui loc mai sigur.[21]

A doua zi dimineaţă, pe 23 iunie, un tehnician radio pe nume Aleksei Spasski, care venise cu Lidov şi cu alţi reporteri de la Moscova cu o zi înainte, a fost invitat de prietenii lui să se uite la cadavrele unor soldaţi despre care se zvonea că ar fi fost paraşutişti germani. Morţii purtau uniforme sovietice, însă o tânără care stătea de pază lângă cadavre a arătat spre ei cu dezgust şi i-a numit „fascişti”. În buzunarul unuia dintre morţi, soldaţii Armatei Roşii au găsit bani germani şi o insignă germană cu svastica. Asupra cadavrelor s-au găsit şi documente

sovietice. Carnetul de membru al Partidului Comunist al lui Aleksandr Kuzneţov i-a fost înmânat imediat lui Spasski, care a recunoscut numaidecât numele şi fotografia colegului său reporter – care cu siguranţă nu era spion. Tânăra care stătea de pază i-a spus lui Spasski că au şi documente cu numele lui Lidov şi Strunnikov, un alt reporter de la Moscova.

Spasski s-a uitat mai bine la cadavre. L-a recunoscut imediat pe Lidov. Faţa celebrului reporter era acoperită cu haina sa militară, căreia îi lipseau epoleţii ce fuseseră smulşi de soldaţii Armatei Roşii care descoperiseră trupul. Cineva îi scosese şi cizmele din piele. Spasski a văzut cum femeile-soldat care percheziţionau cadavrele şi-au băgat în buzunare un mă-nunchi de bancnote de cinci. Nu era în măsură să protesteze, întrucât a fost şi el suspectat că este spion german şi dus la cartierul general al bazei aeriene. Acolo Spasski a fost predat unui ofiţer de contrainformaţii care întocmise un raport despre ce se întâmplase cu Lidov.

Piotr Lidov şi prietenii lui au fost îngropaţi cu onoruri militare într-un parc din centrul Poltavei. O stradă avea să poarte numele lui şi imediat s-a născut o legendă, şi anume că fusese ucis când trăgea în avioane germane cu o mitralieră şi chiar reuşise să doboare unul. Lăsând la o parte acest mit, este demn de menţionat eroismul demonstrat de soldaţii Armatei Roşii aflaţi la datorie.[22]

*

Vestea despre atacul german de la Poltava a fost transmisă mai departe lui Stalin, Molotov şi comisarului

poporului pentru afaceri interne Lavrenti Beria chiar în aceeaşi zi. Potrivit rapoartelor sovietice, unităţile antiaeriene şi mitralierele au tras 30 000 de focuri fără să doboare măcar un avion german. Avioanele de vânătoare de noapte au făcut 17 raiduri, dar degeaba. Cel mai descurajant a fost că pierderile suferite de avioanele Flying Fortress ale Forţei a 8-a Aeriene au fost cele mai mari înregistrate vreodată. În opinia sovieticilor, dezastrul a picat în cel mai prost moment din punct de vedere simbolic – împlinirea a trei ani de la invazia germană a URSS din dimineaţa zilei de 22 iunie 1941.[23]

Cine era de vină pentru un eşec de asemenea proporţii? Sovieticii, deşi se simţeau vinovaţi că nu reuşiseră să-şi protejeze oaspeţii, îi arătau totuşi pe aceştia cu degetul. Generalul Perminov susţinea că propusese mutarea avioanelor pe alte aerodromuri după ce în zonă fuseseră văzute avioanele germane de recunoaştere, însă comandanţii americani refuzaseră, invocând oboseala extremă a echipajelor. De asemenea, nu îşi împrăştiaseră avioanele pe câmp, aşezându-le la o distanţă semnificativă unul de altul – experienţa sovietică privind reacţia la bombardamentele nocturne fără avantajul avioanelor de vânătoare de noapte şi fără baterii antiaeriene eficiente. Americanii, la rândul lor, îi acuzau pe sovietici, amintindu-şi că se oferiseră să trimită avioanele de vânătoare ca să alunge avioanele germane de recunoaştere şi susţinând că sovieticii refuzaseră. Mai mult ca orice, americanii s-au plâns de lipsa şi de ineficienţa avioanelor de vânătoare de noapte – principala apărare a aerodromurilor britanice împotriva raidurilor germane.[24]

Perminov a arătat că bombardierele sovietice atacaseră ae-rodromurile germane drept răzbunare. El a ordonat mutarea avioanelor care mai funcţionau de la bazele din

zona Poltava la aerodromurile sovietice aflate mai spre est. Atât au putut să facă sovieticii în aşteptarea nopţii următoare şi a unui alt raid german. Într-adevăr, după cum se aşteptau, germanii au apărut în noaptea următoare şi au bombardat baza aeriană de la Mirgorod, cu consecinţe devastatoare, chiar dacă acolo nu se mai aflau avioanele Flying Fortress. Maiorul Marwin Bower din Regimentul 100 Bombardiere s-a aflat la Mirgorod cu cele câteva avioane rămase, dintre care unul în stare proastă, şi a asistat la atac. „În jurul orei 1:00, între 75 şi 100 de avioane Ju-88 au împrăştiat pe câmp de toate, mai puţin nişte aragazuri şi peşti vii. Mulţi soldaţi ruşi au fost răniţi şi unii au fost ucişi”, scria Bower în jurnalul lui. „Avionul nostru B-17 avariat a fost, practic, distrus, însă celelalte două au scăpat cu mici pagube, probabil pricinuite de focul artileriei antiaeriene.” A doua zi Bowman a zburat la baza aeriană de lângă oraşul Kirovohrad (actualul Kropivniţkii din centrul Ucrainei), unde „a fost tratat regeşte de trei generali ruşi şi, de altfel, de întregul regiment”.[25]

Şi radiotelegrafistul Palmer Myhra era staţionat la Mirgorod şi şi-a amintit ulterior că a aflat despre următorul atac asupra bazei sale de la radioul german. Soldaţii din Ucraina se distrau ascultând emisiunea „Axis Sally”, un program german care combina muzica la modă cu propaganda. Emisiunea era prezentată de o actriţă de origine americană pe nume Mildred Elizabeth Gillars, care ajunsese în Germania înaintea războiului şi care fusese de acord să transmită propagandă na-zistă pentru trupele americane venite în Europa ca să se lupte. (Avea să fie arestată în 1946, condamnată pentru trădare de justiţia Statelor Unite, şi să-şi petreacă peste 15 ani în în-chisoare.[26]) „Dintre toate femeile pe care le ştiam pe vremea Operaţiunii Frantic, cea mai comentată şi

cunoscută era Axis Sally”, îşi amintea Myhra. „Ajungea în casele noastre aproape în fiecare seară cu mesajele ei senzuale insinuante.” Emisiunea se termina cu următoarele: „Nu uitaţi să mă ascultaţi şi mâine, sărutări pentru toţi de la Sally”.

În seara aceea, îşi amintea Myhra, Axis Sally şi-a început emisiunea mai devreme decât de obicei, „spunându-ne nouă, celor de la Mirgorod, că este rândul nostru”. Într-adevăr, pe la miezul nopţii au auzit cum unităţile antiaeriene şi mitralierele sovietice au deschis focul. Au aşteptat să apară bombardierele sovietice de noapte, dar n-a apărut nici unul. Bombardierele germane au avut din nou o zi plină, bombardând baza aeriană fără să întâmpine prea multă rezistenţă. Singura deosebire a constat în faptul că acum avioanele americane nu mai erau acolo, fiind mutate cu o zi înainte pe alte aerodromuri. „Marea pierdere a fost cea privind alimentarea cu combustibil şi depozitele provizorii de bombe”, îşi amintea Myhra.[27]

Sovieticii au făcut tot posibilul să-i facă pe americani să uite de îngrozitoarea experienţă din 22 şi 23 iunie. Nu a fost deloc uşor. Moralul de la baze scădea vertiginos. Agenţii de la SMERŞ au auzit printre americani zvonuri potrivit cărora bombardamentul fusese provocat de anunţul ziarelor sovietice privind sosirea avioanelor Flying Fortress. Prim-locotenentul Albert Jaroff, ofiţerul de informaţii al Forţelor Aeriene ale SUA de la Mirgorod, a cărui sarcină era să le pună întrebări piloţilor americani cu privire la obiectivele şi apărarea antiaeriană germane şi pe care comandanţii de la SMERŞ îl suspectau de spionaj, a exprimat ce simţeau mulţi dintre tovarăşii lui când i-a spus unuia dintre informatorii SMERŞ: „Consider că sistemul vostru de apărare antiaeriană este foarte slab: în timpul atacului s-a tras foarte prost, nu au fost avioane de

vânătoare de noapte, proiectoarele luminau foarte prost, ar fi trebuit folosite artileria şi avioanele noastre de luptă de noapte şi atunci totul ar fi mers bine”.[28]

Comandanţii americani Walsh şi Kessler l-au abordat pe generalul Perminov, anunţându-l despre suspendarea operaţiunilor de bombardament în sistem navetă. Într-un raport sovietic al serviciilor secrete nemulţumirile lor au fost rezumate astfel: „Germanii ne bombardează [pe sovietici] fără să fie pedepsiţi, artileria noastră nu este suficient de puternică, avioanele noastre de luptă nu sunt echipate pentru misiuni de noapte, ceea ce înseamnă că ei nu-şi pot face treaba cum trebuie, iar operaţiunile militare se vor relua când [americanii] vor fi siguri că nu vor fi bombardaţi aici şi când vor fi protejaţi cu artilerie antiaeriană şi avioane de vânătoare”. Sovieticii nu prea aveau cum să le îndeplinească doleanţele, pentru că nu aveau avioane de vânătoare de noapte dotate cu radare, iar bateriile lor antiaeriene erau cu totul inutile pe întuneric.[29]

La Moscova, comandanţii americani, susţinuţi de Ambasada SUA, au cerut permisiunea de a aduce avioane de vânătoare de noapte şi artilerie antiaeriană americane, însă generalul Nikitin, care de obicei era cooperant, nu a fost prea încântat de idee. Şefii lui politici nu voiau şi mai mulţi americani la bazele aeriene de la Poltava. Ca urmare a răspunsului negativ al lui Nikitin, comisia americană care a analizat chestiunea a propus o serie de măsuri provizorii pentru a se evita dezastre precum cel de pe 22 iunie. Acestea includeau şi păstrarea unui număr cât mai redus de aeronave americane în acelaşi timp pe aerodromurile din zona Poltava şi înlocuirea aparatelor Flying Fortress vopsite argintiu cu unele camuflaj. Trecuse perioada în

care americanii îşi etalaseră puterea aeriană: acum prioritatea lor era să o menţină şi să o consolideze.[30]

Între timp generalul John Deane din cadrul misiunii militare americane se afla în faza de reducere a pagubelor, străduindu-se să ţină în frâu tensiunile, să evite pasarea vinei şi, lucrul cel mai important, să-i împiedice pe ziarişti Aliaţilor să transmită informaţii cu privire la bombardamente – chiar dacă radio Berlin transmitea triumfător ştiri despre raidul de la Poltava. A reuşit să-i convingă pe reporterii occidentali care fuseseră la Poltava şi pe cei care rămăseseră la Moscova să nu transmită despre dezastru şi să-şi concentreze atenţia spre eroismul tovarăşilor de arme sovietici şi americani. După ce a organizat o conferinţă de presă comună pentru reporterii sovietici şi occidentali, Deane a reuşit să evite un dezastru în materie de relaţii publice. Cu toate acestea, nu prea avea ce să facă pentru a depăşi criza relaţiilor sovieto-americane care începuse să se adâncească după atacul de la Poltava.

Deane a scris ulterior că dezastrul de la Poltava „a sădit sămânţa nemulţumirii, ruşii marcaţi şi sensibili din cauza eşecului de a oferi protecţia promisă şi americanii iertând, dar hotărâţi să-şi trimită propriile artilerii antiaeriene ca protecţie pentru viitor”. Spiritul de cooperare de la bazele din zona Poltava se deteriora rapid, iar tensiunile creşteau. Nu ajuta nici faptul că presa occidentală refuza să urmeze instrucţiunile lui Deane.[31]

Capitolul 9

O dragoste interzisă

„Vă veţi aminti de bombardamentele în sistem navetă, fără precedent, din perioada 21 iunie–5 iulie când avioanele americane B-17 Flying Fortress au zburat din Anglia în Rusia”, scria Howard Whitman în introducerea unui articol din ziarul newyorkez Daily News. Whitman se referea la operaţiunea strategică Frantic II. Spre uşurarea generalului Deane, nu pomenea nimic despre atacul german asupra bazelor aeriene ale SUA şi despre pagubele pe care le provocase Forţelor Aeriene americane şi, în general, relaţiilor sovieto-americane. Cu toate acestea, articolul lui Whitman, care a apărut prima dată pe 19 iulie 1944 şi a fost preluat imediat de multe ziare americane, a creat un dezastru de relaţii publice de altă natură. În articol se pomenea despre relaţiile dintre americani şi sovieticele de la bazele din zona Poltava – un subiect tabu până atunci în articolele americane, ca să nu mai vorbim despre cele sovietice, cu privire la operaţiunile de bombardament în sistem navetă.

Whitman era un reporter destul de cunoscut pe vremea aceea. Înainte de a începe să scrie pentru Daily News, el scrisese despre războiul mondial la London Daily Express. După război a scris o serie de cărţi îndrăgite de public, printre care şi Let’s Tell the Truth about Sex (Să spunem adevărul despre sex), în 1948, despre necesitatea de a-i învăţa pe copii despre viaţa sexuală. Sexul a fost subiectul principal şi al articolului său din iulie 1944 din Daily News. Din titlu se înţelegea clar despre ce era vorba în articol: „Primirea în pielea goală din Rusia îi şochează pe piloţii americani de bombardiere”. Alte ziare au dat articolului titluri la fel de provocatoare. Cel ales de editorii de la

Chicago Tribune a fost „Te uiţi la Rusia şi roşeşti, verdictul piloţilor americani”. „Te înrolezi în forţele aeriene şi te aştepţi să vezi lumea, dar probabil nu te aştepţi să o vezi în pielea goală”, era prima frază din articol.[1]

Whitman şi-a transmis telegrama din Marea Britanie, unde i-a intervievat pe piloţii americani care de-abia se întorseseră de la Poltava. Unul dintre ei i-a povestit cum el şi tovarăşii lui au dat peste un iaz plin de bărbaţi şi femei în pielea goală care făceau baie. Sovieticilor nu le era ruşine să-şi expună trupul şi i-au invitat pe americani să intre şi ei în apa caldă. „În cele din urmă o fată vine la unul dintre tovarăşii mei şi îi face semn să-şi dea jos chiloţii”, i-a spus – chipurile – unul dintre piloţi lui Whitman. „Era ciudat să o vezi mergând aşa fără nici o haină pe ea.” Alţi piloţi aveau poveşti mai suculente. Potrivit unuia dintre ei, un ofiţer sovietic i-a abordat pe americani întrebându-i: „Câte femei vreţi?” Whitman a scris că ofiţerul „era gata să-i dea contingentul obişnuit de partizane pentru militarii din tabără” şi a fost dezamăgit de răspunsul piloţilor: „Mă tem că noi nu procedăm aşa”. Unul dintre piloţi i-a explicat lui Whitman regulile vieţii sexuale din Armata Roşie. „În Rusia, fiecare soldat are voie să meargă din când în când la bordelurile oficiale ale armatei, cam cum ne ducem noi la oficiul poştal. Soldaţii ruşi nu plătesc nimic dacă respectă raţia obişnuită, dar dacă vor mai multe vizite atunci plătesc o taxă.”[2]

Whitman nu a divulgat niciodată numele surselor sale şi nu este clar dacă a inventat unele părţi din poveste sau dacă piloţii îi jucaseră o festă unui reporter naiv, însă articolul a avut un efect exploziv asupra misiunii americane de la Moscova. Toţi cei de acolo, de la generalul Deane şi până la cel mai mărunt funcţionar, ştiau că Armata Roşie nu avea bordeluri pentru ofiţerii şi soldaţii săi, iar povestea

despre vizitele regulate la bordeluri provenea direct de la practica Wehrmacht. Neexistând bordeluri sau „partizane pentru soldaţii din tabără”, sovieticii nu aveau cum să le fi oferit „contingentul obişnuit”, deşi unii americani declaraseră că în primele zile când ofiţerii Armatei Roşii veniseră la baze îi încurajaseră să danseze cu sovieticele.

Povestea cu baia se baza pe anumite fapte, dar părea că fu-sese exagerată fie de Whitman, fie de informatorii lui. Franklyn Holzman, staţionat la Mirgorod, a descris povestea sa cu îmbăiatul într-o scrisoare pe care a trimis-o acasă, în Brooklyn, pe 30 iunie 1944: „M-am dus să fac baie în după-amiaza aceasta. Acolo erau mulţi colegi ruşi şi fete. Majoritatea colegilor erau dezbrăcaţi de tot. Unii se fereau, dar alţii nu făceau nici un efort să se ascundă.” A adăugat: „Fetele sunt puţin mai atente”. Colegul lui Holzman de la Mirgorod operatorul radar Palmer Myhra îşi amintea că el şi prietenii lui se uitau cum veneau localnicele la râu ca să-şi spele hainele şi să facă o baie. „Pe când ne strecuram uşor, vedeam că multe dintre ele nu se oboseau să-şi pună costume de baie”, scria Myhra câteva decenii mai târziu. „De ce să consume material pentru costume de baie? Probabil că aşa se scăldau în râu de mult timp.”

Myhra nu avea intenţia să critice obiceiurile locului. Scriind că el şi ceilalţi americani „purtau slip sau pantaloni vechi şi tăiaţi”, el mai remarca: „Majoritatea dintre noi fiind băieţi de la fermă, ne-am amintit că nici acasă nu erau mereu necesari”. Nu a tras nici un fel de concluzii cu privire la scăldatul la comun, care îşi avea originile în tradiţiile medievale şi moderne timpurii ale vieţii rurale slave şi care devenise un clişeu în literatura de călătorie occidentală despre Rusia. Nici Myhra, nici Holzman nu au făcut vreo legătură între scăldatul în pielea goală şi sex. Cu o zi

înainte, Holzman le scrisese părinţilor lui, descriindu-le oraşul Mirgorod: „Oraşul ăsta e frumos, deşi femeile sunt puţin prea pudice pentru fiul tău”.[3]

Articolul lui Whitman ameninţa să agraveze tensiunile tot mai mari din relaţiile sovieto-americane, iar subordonaţii lui Deane de la Moscova s-au grăbit să organizeze o conferinţă de presă ca să-i discrediteze relatarea. Departamentul de Stat de la Washington a emis un comunicat de presă, în care a citat ofiţeri americani care fuseseră staţionaţi la baze şi care acum negau povestea, accentuând „ospitalitatea şi amabilitatea deosebite” oferite americanilor de către gazdele lor sovietice.

În mod ironic, articolul lui Whitman a apărut într-un moment în care relaţiile dintre bărbaţii americani şi femeile sovietice de la bazele din Poltava deveneau o problemă, deşi nu în sensul imaginat de Whitman sau de sursele sale. Din contră, sovieticii se străduiau să rupă orice relaţii pe care piloţii americani reuşiseră să le lege cu femei sovietice.[4] La Poltava şi la alte baze, ofiţerii de la SMERŞ jucau când rolul de însoţitori, când pe cel de puritani, permiţându-le localnicelor să se întâlnească cu aliaţii americani când le convenea şi împiedicându-le să o facă atunci când nu le convenea. Americanilor nu le plăceau aceste restricţii. Conflictul legat de drepturile la întâlniri amoroase a reprezentat un factor principal de dezamăgire a soldaţilor cu privire la aliaţii lor sovietici.

*

Luni, pe 10 iulie, cu circa o săptămână înainte de apariţia articolului lui Whitman, maiorul Albert Lepawsky, acum co-

mandantul cartierului general al Comandamentului de Est, i-a scris un memoriu generalului-maior Walsh. După cum am menţionat mai sus, Lepawsky, ofiţerul american cu cel mai mare grad de origine „rusă” de la baze, se afla pe lista de urmărire a SMERŞ-ului. Asta se întâmpla în parte pentru că, după cum se menţiona într-un raport al serviciilor de contrainformaţii sovietice, el „ne studiază cu atenţie personalul militar şi civil şi manifestă interes faţă de soldaţii care au legături de orice fel cu ruşii”. Aceste legături constituiau, într-adevăr, principalul subiect al memoriului lui Lepawsky, al cărui titlu era: „Incidente raportate cu privire la soldaţii americani şi personalul rus”.[5]

Lepawsky menţiona o serie de incidente care avuseseră loc la Poltava în weekendul precedent. Vineri, pe 7 iulie, primul locotenent Edward A. Coutts discuta cu două femei, care au fost atacate brusc de un sovietic în haine civile. Atacatorul le-a lovit, a strigat ceva în rusă şi le-a gonit. În aceeaşi seară, Judson J. Sorrell, tehnician clasa a 4-a, avea o întâlnire cu o localnică în Parcul Corpus din Poltava, principalul punct de atracţie din oraş şi locul în care fuseseră înmormântaţi de cu-rând Piotr Lidov şi colegii lui reporteri. Conştient fiind de cele aflate de la superiorii lui, Sorrell nu excludea posibilitatea ca fata cu care se întâlnea să fi fost spion sovietic, care dorea să afle informaţii despre americani, însă după 15 minute de la începutul întâlnirii suspiciunile îi fuseseră spulberate. În timp ce Sorrel, care nu vorbea nici ucraineană, nici rusă, încerca să comunice cu ucraineanca, care nu ştia engleză, un bărbat îm-brăcat în uniforma Armatei Roşii a atacat-o pe neaşteptate pe însoţitoarea lui. După cum i-a spus Sorrell lui Lepawsky: „După ce i-a spus câteva cuvinte, bărbatul a lovit-o, după care a împins-o la o distanţă de câţiva metri”.

După aceea atacatorul şi victima au plecat în direcţii diferite, lăsându-l pe Sorrell singur să se dumirească cu privire la cele întâmplate.

Atacurile au continuat a doua zi, sâmbătă, 8 iulie. Când sergentul de stat-major T.H. Northway vorbea cu ucraineanca cu care se întâlnise într-un parc din Poltava, de cei doi s-au apropiat un bărbat şi o femeie îmbrăcaţi în haine civile. După cum i-a povestit Northway lui Lepawsky cele întâmplate: „Bărbatul a avut o discuţie aprinsă cu... prietena [lui] şi apoi a plesnit-o, continuând să-i vorbească într-un mod mustrător". La fel ca în cazul lui Sorrell, Northway nu s-a amestecat în ceartă: amândoi primiseră instrucţiuni să nu intre în conflict cu sovieticii. La început s-a gândit că cei doi care veniseră la ei erau părinţii fetei, însă apoi a observat că femeia era prea tânără ca să fie mama fetei. Northway aranjase deja o altă întâlnire cu fata în aceeaşi zi şi spera că aceasta avea să-i explice ce se întâmplase de fapt, însă ea nu a mai apărut la a doua întâlnire. Northway „nu o acuză câtuşi de puţin", scria Lepawsky în raportul său.[6]

Lepawsky a înţeles mai bine ce se întâmpla după ce i-a pus întrebări caporalului Peter Nicolaeff, originar din Odessa, vorbitor de rusă şi care, la fel ca Lepawsky, provenea dintr-o familie de emigranţi din Imperiul Rus şi se afla pe lista SMERŞ de suspecţi de spionaj. Nicolaeff şi sergentul tehnician Ralph Mowery s-au întâlnit în parc cu două femei din Armata Roşie, una fiind lo-cotenent, iar cealaltă soldat de rând. Stăteau pe o bancă, când o femeie în uniformă de locotenent al Armatei Roşii a venit la ei şi „le-a vorbit fetelor pe un ton insultător". Apoi au trecut pe-acolo trei bărbaţi, doi dintre ei în uniformă militară şi unul în haine civile, făcând remarci asemănătoare. Cuvintele pe care le-au folosit au fost „curvă" şi „curvă germană", dar

la un moment dat s-au făcut nişte referiri „nu prea amabile” şi cu privire la „Aliaţii americani”. Nicolaeff a declarat că unul dintre bărbaţii implicaţi în incident era membru al poliţiei secrete – avea pistol şi a fost descris ca atare de fata cu care s-a întâlnit Nicolaeff. Când Nicolaeff şi Mowery au plecat de pe bancă şi le-au condus pe fete departe de locul conflictului, nişte băieţi din oraş i-au urmărit, agresându-le verbal pe fete.[7]

Toţi cei cu care a vorbit Lepawsky aveau impresia că sovieticii emiseseră o interdicţie care le interzicea localnicelor să se întâlnească cu soldaţi americani. A primit rapoarte similare de la Mirgorod, unde comandantul american, maiorul Callahan, i-a cerut explicaţii omologului său sovietic. A primit asigurări că acestea erau incidente izolate şi nu erau aprobate de autorităţi. Lepawsky era dispus să le acorde sovieticilor prezumţia de nevinovăţie şi voia să creadă că acelaşi lucru era valabil şi la Poltava. Însă i-a cerut şi generalului Walsh să efectueze o anchetă specială cu privire la incidente şi, totodată, le-a interzis temporar soldaţilor să meargă la Poltava, cerându-le comandanţilor forţelor aeriene sovietice dovezi că incidentele nu aveau legătură între ele. Le-a transmis informaţiile superiorilor lui, lăsându-i pe aceştia să hotărască.[8]

*

Comandanţii americani au ştiut tot timpul că sovieticii erau împotriva relaţiilor personale dintre piloţii americani şi femeile din Armata Roşie. Pe 25 aprilie, generalul Perminov le declarase omologilor americani: „Dispoziţia populaţiei locale este importantă. Treaba cu votca, bordelurile –

toate astea trebuie să înceteze. Trebuie luată imediat o decizie în această privinţă.” În mai i se plânsese colonelului Kessler că avansurile nedorite ale americanilor o făcuseră pe o fată din localitate să se simtă atât de prost încât n-a mai venit la muncă. Kessler a constatat că acuzaţiile erau neîntemeiate, însă co-mandanţii americani făceau tot posibilul ca să evite să le supere pe gazdele lor sovietice. Ei le-au ordonat soldaţilor să le lase în pace pe femeile din Armata Roşie.

Trupele americane care au sosit la bazele din zona Poltava fuseseră înştiinţate deja să nu se „aştepte la libertatea socială obişnuită în relaţiile cu rusoaicele”, după cum a remarcat Lepawsky. Piloţii din Forţa a 15-a Aeriană au fost avertizaţi înainte de prima lor misiune de bombardament, în sistem navetă de la Poltava de la începutul lui iunie: „Rusoaicele sunt destul de prietenoase şi de deschise. Nu luaţi atitudinea prietenoasă drept invitaţie la intimitate.” Americanii au fost informaţi că femeilor din Armata Roşie li s-a interzis să se întâlnească cu ei şi că erau pedepsite dacă erau prinse că încalcă regula. Mulţi credeau că această politică era motivul pentru care cea mai atrăgătoare rusoaică de la Poltava, care deţinea gradul de locotenent, fusese transferată la Mirgorod. Argumentul care stătea la baza încercării de îndoctrinare a americanilor era că bărbaţii aveau datoria de onoare de a le proteja pe rusoaicele în uniformă neinvitându-le la întâlniri romantice.[9]

Şi comandanţii militari ai SUA doreau ca oamenii lor să nu ia în calcul eventualitatea de a se căsători cu o sovietică. La Moscova, generalul Deane a clarificat această politică într-un memoriu pe care l-a înaintat colonelului Kessler chiar la începu-tul operaţiunilor de bombardament în sistem navetă de la începutul lui mai 1944. În memoriu

scria: „Dacă un membru al Forţelor SUA aflat în misiune în URSS se căsătoreşte cu o cetăţeancă a Uniunii Sovietice în perioada în care se află în Rusia, acesta va fi imediat eliberat din funcţie şi va fi transferat la un post din afara URSS. Experienţa Departamentului de Stat şi a Armatei şi Marinei SUA, în perioada petrecută în URSS, a demonstrat că apar complicaţii şi divergenţe când un american se căsătoreşte cu o rusoaică. Pentru a elimina aceste situaţii jenante, căsătoria va fi descurajată. În cazurile menţionate cetăţeanul american nu şi-a putut lua niciodată soţia cu el.”[10]

Deşi recunoşteau că eforturile sovieticilor de a-i împiedica pe soldaţi să se întâlnească cu femeile în uniformă erau îndreptăţite, comandanţii americani nu erau pregătiţi să le interzică subordonaţilor să se întâlnească cu civile. Considerau că o astfel de politică nu era nici corectă, nici aplicabilă. Stingerea se dădea la ora 23:00, după care nici un soldat american nu mai avea voie să rămână în oraş, însă santinelele sovietice prindeau din când în când americani care îşi petreceau noaptea la iubitele lor. Americanii le găseau mai atrăgătoare pe civile decât pe femeile în uniformă. „Localnicele... erau majoritatea ucrainence şi puteau să se îmbrace frumos şi să fie mai atrăgătoare”, îşi amintea Palmer Myhra, staţionat la Mirgorod. „Majoritatea fetelor erau un pic cam corpolente, dar nu toate. Majoritatea erau brunete, iar blondele erau rare, cu excepţia celor din Armată, pentru că multe rusoaice din nord erau blonde.” Myhra nu ieşea cu rusoaice. Alţii însă o făceau. În iunie, când trupele americane au fost mutate de la Piriatin într-o tabără de la un aerodrom aflat la o distanţă de şapte kilometri, au reuşit să-şi viziteze iubitele în ciuda unei interdicţii temporare de a se duce în oraş. „Cum au reuşit acest lucru

având în vedere distanţa de 12 kilometri, fără nici un mijloc de transport, este unul dintre secretele ştiute numai de soldatul din armata americană din Rusia", scria un istoric cu privire la misiunea americană de la Poltava.[11]

La început, sovieticii care interziceau cu stricteţe orice legătură cu femeile în uniformă au părut mult mai relaxaţi în privinţa întâlnirilor cu femeile civile. În mai şi în iunie nu s-a raportat aproape deloc ca personalul militar sau civilii să fi abordat americani sau să le fi agresat verbal ori fizic prietenele. O anchetă cu privire la această chestiune declanşată în urma raportului maiorului Lepawsky şi efectuată de inspectorul general-maior Ralph P. Dunn de la Comandamentul de Est a arătat că numărul acestor incidente crescuse drastic la începutul lui iulie: au existat 13 tentative de a întrerupe întâlniri romantice între 3 şi 14 iulie, aproape toate au avut loc în Parcul Corpus de la Poltava. Părea că incidentele priveau oameni de toate felurile: dintre cele 13 cazuri raportate, în cinci fuseseră implicate civile, în patru femei-ofiţer din Armata Roşie şi în trei femei-soldat din Armata Roşie.

Într-unul din cazuri un sergent american care ştia rusă a fost abordat de doi locotenenţi din Armata Roşie când era la o întâlnire cu o localnică pe nume „Viola". „Fără să zică nimic", raporta ulterior sergentul, „ambii locotenenţi au lovit-o pe Viola cu bastoanele, unul lovind-o peste mâna dreaptă şi celălalt, peste încheietura mâinii stângi." Sergentul s-a pus între atacatori şi prietena lui. Un locotenent a luat-o apoi deoparte pe Viola şi a discutat ceva cu ea. Celălalt i-a spus sergentului că nu vor decât să-i protejeze pe el şi pe ceilalţi americani de boli venerice, pentru că multe dintre fetele cu care ieşeau americanii fuseseră şi cu germani şi se infectaseră. Apoi o femeie în haine civile i-a abordat pe sergent şi pe Viola;

auzind ce s-a întâmplat, ea l-a făcut pe unul dintre locotenenţi să-şi ceară scuze. Uimindu-i pe toţi, femeia s-a prezentat ca fiind, la rândul ei, locotenent în Armata Roşie.

Ţinând cont de tensiunile stârnite de aceste incidente, nu a fost de mirare că atacurile sovieticilor împotriva femeilor care se întâlneau cu americani au dus la un conflict între soldaţii celor două armate. În seara zilei de 14 iulie a izbucnit o ceartă între soldaţii sovietici şi cei americani de la Mirgorod. Doi ofiţeri din Armata Roşie s-au dus la un subofiţer american şi la prietena lui care stăteau pe o bancă în parc. Unul dintre ofiţeri a lovit-o pe fată, americanul l-a lovit la rândul lui şi apoi unul dintre sovietici l-a lovit pe american în cap cu patul armei. Când şi-a recăpătat cunoştinţa, americanul se afla pe un pat de spital. Comandanţii SUA au dat alarma, emiţând un ordin prin care li se interzicea americanilor să plece de la baze după lăsarea întunericului, adică mult mai devreme (circa 20:45 în iulie) decât ora stingerii de la 23:00. În ordin se menţiona şi că „trupele americane nu vor fi supuse la insulte sau injurii fără consecinţe”.[12]

Pe 17 iulie, după trei zile de la incident, colonelul Paul T. Cullen, care comanda bazele pe durata lipsei temporare a lui Kessler, l-a abordat pe generalul Perminov şi i-a cerut explicaţii. Perminov, a raportat Cullen a doua zi, „a declarat oficial şi solemn că nici armata sovietică, nici autorităţile de stat nu au emis vreo interdicţie sau restricţie privind asocierea femeilor sovietice cu personalul american”. Cullen, pe care îl preocupa în principal, pe lângă siguranţa trupelor sale, păstrarea unor bune relaţii de lucru cu sovieticii, le-a cerut ofiţerilor din subordine să le transmită soldaţilor cele spuse de Perminov. Cu acest prilej a făcut apel la simţul de loialitate al oamenilor săi faţă de femeile care îi aşteptau acasă. Le-a cerut soldaţilor

să-şi imagineze că situaţia ar fi stat invers, şi anume sovieticii ar fi staţionat pe teritoriul SUA. În acest caz, sugera Cullen, „anumiţi membri ai acestui comandament ar fi enervaţi şi provocaţi de faptul că soţiile şi iubitele lor permit să fie curtate de alţii”. În continuare, Cullen a încercat să le prezinte oamenilor săi câteva prevederi de bază ale legii sovietice, învăţându-şi subordonaţii că „statul sovietic nu tolerează prostituţia şi face tot posibilul ca să-i pună capăt, de obicei prin exil sau arest”.[13]

*

Colonelul Cullen avusese dreptate: sovieticii erau porniţi să elimine prostituţia. În cursul anilor 1930 îşi abrogaseră politicile anterioare postrevoluţionare, în care prostituţia era considerată o problemă socială provocată de societatea capitalistă şi începuseră să o trateze ca pe o infracţiune, arestându-i pe prostituate şi pe peşti şi declarându-i duşmani de clasă. Regimul sovietic eliminase problema socială care provoca prostituţia şi aceasta încetase să mai existe ca fenomen social. Acum sovieticii erau nerăbdători să prevină reapariţia prostituţiei odată cu venirea americanilor, a căror societate, potrivit modului în care interpretau ei marxismul, era mai mult decât capabilă să o provoace.

La prima vedere, Armata SUA era de acord cu sovieticii în privinţa acestei probleme. În Franţa, după Ziua Z, autorităţile franceze au dorit să reglementeze activitatea sexuală a soldaţilor americani prin crearea de bordeluri militare pentru a ţine acest lucru departe de vederea publicului larg pe străzi şi în parcuri. Comandanţii Armatei SUA, temându-se de o posibilă izbucnire din partea soţiilor

şi a iubitelor soldaţilor de acasă, au refuzat să se supună. Americanii şi francezii erau de acord că activitatea sexuală era esenţială pentru a menţine moralul militarilor la cote înalte şi pe soldaţi în luptă, însă nu erau de acord cu privire la rolul jucat de armată în reglementarea unei astfel de activităţi. La fel ca americanii, nici sovieticii nu au dat o astfel de dispoziţie. Încercau să controleze răspândirea bolilor venerice, însă în rest armata era lăsată să acţioneze după bunul plac.

Desigur, nici în Armata Roşie pofta de sex nu era mai scăzută decât în celelalte armate. Un veteran al armatei sovietice îşi amintea că „moartea, foamea şi sexul" erau cele mai frecvente subiecte de conversaţie în rândul soldaţilor. Deşi existau detaşamente funerare care se ocupau de primul şi bucătării de campanie care aveau grijă de al doilea, de al treilea nu se ocupa nici un serviciu al Armatei Roşii. Nu se vorbea despre sex în societatea stalinistă, ceea ce însemna că, pe timp de război, armata trebuia să se ocupe de dorinţele soldaţilor în detrimentul populaţiei civile. Din momentul în care Armata Roşie a trecut graniţa sovietică în vara şi toamna lui 1944, femeile, mai ales cele germane, au fost considerate trofee meritate, timp în care comandanţii sovietici s-au făcut că nu văd infracţiunile sexuale ale subordonaţilor sau chiar au încurajat violurile, după cum s-a întâmplat în Prusia Orientală.

Mai erau apoi „rezervele interne" ale armatei, adică fe-mei care lucrau în armată şi erau considerate drept ţinte firești ale avansurilor sexuale ale omologilor lor bărbaţi. Erau aproape jumătate de milion de astfel de femei – piloţi ai Forţelor Aeriene, operatoare ale bateriilor antiaeriene, artileriste, doctoriţe şi asistente, operatoare de telefonie şi muncitoare în construcţii, ca să menţionăm doar câteva

dintre cele mai îndrăgite ocupaţii pe care Armata Roşie le dădea femeilor în timpul războiului. Indiferent de gradul pe care îl deţineau şi de atribuţiile pe care le îndeplineau, majoritatea ofiţerilor şi soldaţilor din Armata Roşie le vedeau în primul rând ca pe nişte obiecte sexuale. Situaţia femeilor din unităţile mixte – aşa erau majoritatea unităţilor Armatei Roşii – era deosebit de dificilă. Având în vedere că în armată predominau bărbaţii, era o mare concurenţă pentru a câştiga afecţiunea fe-meilor, comandanţii cu grade superioare ieşind victorioşi în faţa subordonaţilor. În unele cazuri chiar şi femeile îşi nu-meau cazărmile haremuri.[14]

Când venea însă vorba de legături sexuale cu străini pe teritoriul lor, sovieticii încercau să le împiedice cu orice chip. În aşezările redobândite de la germani, demnitarii sovietici, spre deosebire de francezi, nu le-au umilit niciodată public pe femeile care „colaboraseră la orizontală” cu germanii în timpul ocupaţiei – pentru că se punea problema loialităţii politice la cel mai intim nivel, subiectul părea unul potenţial dureros pentru mândria regimului ca să fie discutat în public. Autorităţile preferau să păstreze o faţadă puritană, refuzând să recunoască dorinţa sexuală ca subiect legitim de politică de stat în context militar şi politic deopotrivă.

În ceea ce priveşte întâlnirile amoroase dintre soldaţii americani şi prietenele lor sovietice, s-a adoptat o politică, deşi aceasta nu a fost dată publicităţii. Ofiţerii SMERŞ de la bazele din zona Poltava au primit ordin clar să reducă relaţiile şi să le pună capăt celor care nu erau controlate de poliţia secretă. Explicaţia dată americanilor de cei care le atacaseră prietenele – că încercau să-i ferească pe americani de boli venerice – nu era credibilă, pentru că unii americani au observat că sovieticii nu reacţionau când

americanii se întâlneau cu femei „care umblau cu toţi”, ci deveneau agresivi când soldaţii americani se întâlneau cu fete atrăgătoare. Americanii care înţelegeau limba rusă i-au auzit pe atacatori reproşându-le fe-telor că nu ies cu sovieticii, care parcă nu erau suficient de buni pentru ele, ci în schimb ieşeau cu germani sau cu americani.

Tinerele care erau împiedicate să se întâlnească cu americani credeau că la baza interdicţiei stăteau motive de natură culturală. Una dintre ele i-a mărturisit unui ofiţer american care vorbea rusă că, după ce fuseseră sub ocupaţie germană vreme de doi ani, tinerele ucrainene observaseră că „germanii erau mult mai educaţi şi mai civilizaţi decât ruşii şi, dacă fetele acestea erau lăsate să vadă că americanii erau chiar şi mai educaţi şi mai civilizaţi decât ruşii din toate punctele de vedere, evident că aveau să-i prefere pe americani ruşilor, iar ruşii nu doreau să se întâmple aşa ceva”.[15]

*

Comandanţii americani spuneau că recunosc un tipar. Gelozia exprimată de localnici faţă de americanii care se întâlneau cu fete drăguţe şi atacurile asupra femeilor despre care se spunea că ieşiseră cu germani semănau cu un comportament pe care soldaţii americani îl întâlniseră deja şi în alte părţi din Europa la vremea aceea.

Invidia faţă de americani era la ordinea zilei în Marea Britanie, punctul de lansare a invaziei europene conduse de americani. Americanii aveau uniforme mai bune, ceea ce îi făcea pe toţi să arate a ofiţeri, aveau mai mulţi bani decât omologii lor britanici şi, fapt nu mai puţin important,

aveau acces la produse rare precum ţigări americane şi ciorapi de nylon, foarte apreciaţi în timpul războiului. Toate acestea îi făceau să fie îndrăgiţi de englezoaice – cel puţin asta credeau bărbaţii britanici. „Cred că le pot cumpăra trupul şi sufletul dacă le duc într-o cârciumă şi le fac cinste cu ceva de băut”, scria un soldat britanic. „Ce şanse are un amărât de Tommy cu câteva parale în buzunar?”[16]

Succesul soldaţilor americani la femei i-a stresat chiar şi mai mult pe soldaţii britanici din străinătate decât pe cei din ţară. Până în toamna lui 1942 comandamentul militar britanic din Orientul Mijlociu soluţionase mai mult de 200 000 de cazuri de divorţ intentate în Marea Britanie de soţiile soldaţilor staţionaţi în zonă. Indiferent care ar fi fost motivul valului de divorţuri, era uşor de imaginat că femeile britanice îşi părăseau soţii ca să se mărite cu americani. „Problema americană” a afectat chiar şi familia lui Winston Churchill. Nora lui, Pamela Churchill, îşi petrecea nopţile în compania lui Averell Harriman, pe atunci administratorul Programului de împrumut şi închiriere de la Londra, pe când soţul ei, maiorul Randolph Churchill, se afla în armată în Africa de Nord. Pamela Churchill s-a măritat cu Harriman abia 28 de ani mai târziu, însă mulţi soldaţi s-au însurat cu iubitele lor britanice imediat, în ciuda numeroaselor obstacole create de comandanţii lor, care doreau ca soldaţii să rămână celibatari şi să-şi concentreze atenţia asupra îndatoririlor.[17]

În iulie 1942, în ziarul Armatei SUA, Yank, care se distribuia în rândul soldaţilor din Marea Britanie, a apărut titlul: „Nu îi promite nimic – Este exclusă căsătoria în afara SUA”. Articolul a fost bine primit nu numai de soldaţii britanici în-grijoraţi de concurenţa internă, dar şi de soţiile şi de iubitele soldaţilor, rămase în Statele Unite. Într-un

interviu în revista Life, din septembrie 1944, Sonya Nansen, o vânzătoare în vârstă de 17 ani al cărei iubit era staţionat în Australia, l-a întrebat pe reporterul revistei dacă auzise ceva despre „două vapoare cu soţii de soldaţi americani” despre care se zicea că veniseră din Australia. Nu era foarte departe de adevăr. În total circa 30 000 de mirese de război au venit în America din Marea Britanie şi circa 70 000 din toată Europa.[18]

În Franţa, devastată de ocupaţie şi de război, americanii păreau şi mai îndrăgiţi de localnice decât în Marea Britanie. Bariera lingvistică era un obstacol neînsemnat faţă de condiţiile economice jalnice în care se aflau multe femei după ce plecaseră germanii din ţară. „În Franţa totul era greu de găsit, cu excepţia băuturilor alcoolice, a pâinii, cum numai francezii ştiau să o facă, şi a femeilor”, îşi amintea un soldat american. Americanii le voiau pe toate trei şi aveau multe de oferit în schimb. În magaziile armatei americane se găseau ţigări, cafea, ciocolată şi, nu în ultimul rând, săpun, care puteau fi foarte uşor date în schimbul unor favoruri amoroase. Prostituţia, sexul oferit în schimbul banilor câştigaţi din vânzarea bunurilor americane la negru, a înflorit în oraşele franceze mici şi mari – spre furia civililor francezi, care asistaseră la îmbogăţirea prostituatelor din relaţiile cu germanii cu câteva luni înainte şi acum erau oripilaţi să le vadă ducând-o şi mai bine după venirea americanilor.

Chiar şi aşa, puţini francezi erau dispuşi să condamne relaţiile cu americanii cu atâta duritate precum „colaborarea la orizontală” cu germanii. În 1945, când un redactor la ziarul Journal de la Marne le-a comparat pe femeile care se plimbau pe străzile oraşului Reims cu americani cu cele care umpluseră străzile pe vremea ocupaţiei germane, acesta a fost dur criticat de cititorii lui

şi a fost silit să-şi ceară scuze. Americanii erau consideraţi eliberatori, nu ocupanţi. Însă umilinţa din timpul ocupaţiei germane a continuat să influenţeze atitudinea oamenilor faţă de femeile care se hotărâseră să se culce cu străinii în uniforme. Era în joc, încă o dată, reputaţia unei întregi naţiuni.[19]

*

Lăsând la o parte comparaţiile cu Marea Britanie şi cu Franţa, americanii s-au trezit într-o situaţie aparte în Uniunea Sovietică. Ceea ce fuseseră manifestări spontane de nesiguran-ţă, gelozie şi mândrie naţională ale cetăţenilor din Europa Occidentală a căpătat caracteristicile unei politici de stat în Uniunea Sovietică, unde autorităţile statului şi-au afirmat dreptul de a urmări interacţiunea propriilor cetăţeni cu străinii. „Obişnuitele probleme privind relaţiile sociale şi sexuale au luat o întorsătură aparte în proiectul rusesc, în mare parte ca urmare a reacţiilor deosebite ale ruşilor faţă de acest subiect”, scria ulterior Albert Lepawsky.[20]

Piloţii americani care aveau prietene sovietice sau erau suspectaţi că mijloceau întâlniri amoroase se trezeau urmăriţi de SMERŞ. Printre principalele persoane de pe lista sovieticilor de suspecţi pentru spionaj se afla şi Albert Jaroff. Primul locotenent era suspectat din cauza funcţiei sale de şef al unităţii de informaţii de la Mirgorod şi din cauza felului său extrovertit care îl făcea să se împrietenească şi cu personalul Armatei Roşii, şi cu localnici deopotrivă. A existat şi afirmaţia potrivit căreia Jaroff şi familia sa evreiască avuseseră legături cu Mişcarea Albă în timpul Revoluţiei Ruse. Jaroff venise la

baza de la Mirgorod în luna mai pe ruta din Orientul Mijlociu. Vorbind fluent limba rusă, Jaroff era nerăbdător să stabilească relaţii cu sovieticii. Îi plăcea să bea un pahar-două cu ofiţerii din Armata Roşie şi, după câte se pare, se bucura să se afle printre oameni a căror limbă şi cultură le împărtăşea. „Nu am văzut niciodată aşa o atitudine prietenoasă”, i-a mărturisit Jaroff lui Raymond Davies, reporterul canadian care venise la Poltava pentru a transmite ştiri cu privire la aterizarea primelor avioane Flying Fortress pe 2 iunie.[21]

Jaroff le-a trezit suspiciunea ofiţerilor de la SMERŞ încă de la început. Dorinţa sa de a-şi face prieteni în rândul omologilor săi sovietici a fost interpretată drept încercare de a câştiga încredere şi eventual de a recruta agenţi; vizitele făcute la comandanţii sovietici din zonă, însoţite de invitaţii de a vedea filme americane au fost percepute ca fiind un mod discret de a spiona instalaţiile militare sovietice. Mai era acuzat şi că trăgea cu urechea la conversaţiile ofiţerilor din Forţele Aeriene ale Armatei Roşii. Întrebările lui legate de împrejurimile bazelor din zona Poltava păreau şi mai suspecte. Pe 25 mai, Jaroff i-a spus unui comandant sovietic aflat în vizită la Mirgorod că în 1936 venise ca turist în Uniunea Sovietică şi vizitase oraşele Vladivostok, Moscova şi Odessa – oraşul său natal. I-a cerut ofiţerului aflat în vizită să-l ajute să găsească un anumit angajat al consulatului sovietic de la San Francisco din perioada 1936-1937, despre care spunea că îl ajutase să-şi aranjeze călătoria. La începutul lui iunie, la Mirgorod, Jaroff l-a rugat pe un cunoscut sovietic, căpitanul Ivanov, care s-a nimerit să fie ofiţer sub acoperire la SMERŞ, să verifice adresa unei femei pe care spunea că o cunoscuse la Moscova în 1936.[22]

După cum era de aşteptat, Jaroff nu prea a avut succes cu nici una dintre solicitările sale. Rugăminţile lui au fost privite cu suspiciune drept un mod de a obţine informaţii despre cetăţeni sovietici sau de a recruta spioni. Sveşnikov şi Zorin au intensificat urmărirea lui Jaroff şi au descoperit noi „dovezi” ale faptelor sale de spionaj. „Urmărirea comportamentului lui în relaţiile cu americanii a condus la constatarea că, în ciuda postului şi a gradului său nesemnificative, comandanţii din grupul Forţelor Aeriene Americane ţin seama de el”, raportau Sveşnikov şi Zorin la Moscova. Din experienţa lor, numai un ofiţer al poliţiei secrete sau de contrainformaţii putea să fie atât de respectat şi chiar temut de către superiorii săi. Cei doi priveau Forţele Aeriene ale SUA din perspectiva statului poliţienesc al lui Stalin. Nu aveau cum să privească situaţia din altă perspectivă şi nici nu aveau puterea imaginaţiei care să le sugereze că era posibil ca în Statele Unite lucrurile să funcţioneze cu totul altfel.[23]

La jumătatea lui iulie, cam în perioada în care locotenentul sovietic l-a atacat pe subofiţerul american care a ajuns la spital, sovieticii le-au cerut comandanţilor americani să-l retragă pe Jaroff din Uniunea Sovietică. Superiorii lui din Forţa a 8-a Aeriană din Marea Britanie nu au fost încântaţi de acest lucru, necunoscând tactica SMERŞ-ului. Îl acuzau pe el pentru problemele cu sovieticii şi doreau ca acesta să plece. „Trimiteţi-l pe acest ofiţer înapoi la [Forţa] a 9-a, a 8-a nu-l vrea”, scria într-o telegramă sosită la Mirgorod. Motivul solicitării sovieticilor, care le-a rămas necunoscut americanilor, era descris foarte amănunţit în documentele interne de la SMERŞ.

Jaroff, susţineau ofiţerii SMERŞ, încerca să folosească interdicţia dată de comandamentul sovietic privind relaţiile amoroase dintre femeile din Armata Roşie şi americani,

precum şi nemulţumirea creată de aceasta în rândul soldaţilor americani, ca să incite la conflicte între cele două tabere. Potri-vit raportului SMERŞ, în prima parte a lui iulie, când erau în toi atacurile împotriva iubitelor americanilor, Jaroff aranjase să aducă 65 de asistente sovietice din spitalul militar din apropiere la tabăra americană de la Mirgorod. S-au uitat la un film cu americani, au mâncat şi au dansat la restaurantul lor, după care au fost duse înapoi la spital. SMERŞ a considerat-o o provocare, sugerând că Jaroff se aştepta ca autorităţile sovietice să le ordone asistentelor sovietice să se ducă înapoi la spitalul lor, ceea ce ar fi provocat o izbucnire din partea americanilor. SMERŞ se mândrea că gestionase cu tact provocarea şi că lăsase lucrurile să decurgă în seara aceea conform planu-lui, însă doreau să-l alunge pe Jaroff din ţară.[24]

După ce au scăpat de Jaroff, ofiţerii SMERŞ de la Mirgorod şi-au îndreptat atenţia către asistentul lui Jaroff de la unitatea de informaţii a bazei, sergentul Philip Tandet. La fel ca Jaroff, Tandet vorbea fluent rusa şi, cum părinţii lui erau ruşi şi el se născuse în oraşul chinez Harbin, se considera că avea legături cu Mişcarea Albă. Potrivit rapoartelor de la SMERŞ, Tandet nu numai că răspândea „invenţii astfel încât să li se interzică rusoaicelor să aibă relaţii cu americanii”, ci chiar el ieşea cu unele dintre ele. A fost văzut la o întâlnire cu Ekaterina Stankevici, care lucra la Voentorg, magazinul Armatei Roşii care avea şi un restaurant pentru americani şi care le vindea acestora bunuri de fabricaţie sovietică. Tânăra, născută la Moscova, era, ca majoritatea colegelor ei, angajată civilă la Voentorg. În timp ce personalul militar primise ordine stricte să nu aibă relaţii amoroase cu americanii, angajatele civile de la baze se aflau într-o situaţie mai

neclară. SMERŞ considera că şi acestora li se aplicau aceleaşi restricţii ca în cazul personalului militar, însă era greu să li se impună interdicţia.[25]

Ce îi stresa cel mai mult pe ofiţerii de la SMERŞ cu privire la relaţia dintre Tandet şi Stankevici era faptul că, potrivit informatorilor, Tandet dorea ca Stankevici să găsească un apartament de închiriat la Mirgorod unde să locuiască împreună. De asemenea, îi promisese să o ia cu el în Statele Unite. Stankevici le-a mărturisit prietenelor ei că era gata să plece, însă doar dacă putea să-şi ia cu ea fetiţa. Ofiţerii de la SMERŞ le-au cerut şefilor lui Stankevici să o concedieze şi să o trimită înapoi la Moscova, ceea ce s-a şi întâmplat, pe 21 iulie. Înainte de a pleca, se pare că Stankevici i-a spus lui Tandet că fusese concediată pentru că era iubita lui şi i-a dat numele ofiţerului de contrainformaţii pe care-l credea vinovat de concedierea ei, căpitanul Ivanov.

Tandet i-a promis că o să-i dea o lecţie lui Ivanov. Ivanov, care a aflat de ameninţare, s-a hotărât să-l prindă el primul pe Tandet. În noaptea de 23 iulie a aflat că Tandet se dusese la o altă femeie, pe nume Boldîreva, care locuise înainte în aceeaşi cameră cu Stankevici. Americanii trebuiau să se întoarcă în cazarmă până la ora 23:00, însă Tandet şi-a petrecut noaptea cu Boldîreva. La ora 1:30, Ivanov a apărut în blocul unde locuia aceasta şi l-a arestat pe Tandet pentru că încălcase interdicţia de circulaţie. A fost mustrat potrivit regulamentului şi condamnat de comandanţii lui americani la şase zile de muncă fizică. Ivanov repurtase o victorie, dar dorea mai mult. Le-a cerut ofiţerilor din Armata Roşie care conduceau magazinul Voentorg să o concedieze pe Boldîreva. Este foarte interesant că a fost refuzat în mod neaşteptat de generalul Perminov însuşi.[26]

*

Ceea ce SMERŞ a văzut ca o victorie a fost considerat un dezastru complet de către comandanţii sovietici. Arestarea lui Tandet, concedierea lui Stankevici şi solicitarea de concediere a lui Boldîreva nu au făcut decât să înrăutăţească relaţiile sovieto-americane de la baze, care erau deja tensionate din cauza atacurilor împotriva femeilor care ieşeau cu americani. Mai curând, astfel de atacuri confirmau acuzaţiile făcute de Tandet şi de alţii că sovieticii le interziceau femeilor să iasă cu americani şi, dimpotrivă, subminau declaraţiile oficiale pe care Perminov le făcuse colonelului Cullen. Mai mult decât atât, Voentorg de la Mirgorod rămânea tot mai des fără personal şi, dacă tendinţa de a concedia angajate care ieşeau cu americani continua în acest ritm, Perminov avea să rămână în curând fără ajutor civil la baze.

Generalul Perminov s-a plâns la Sveşnikov de acţiunile lui Ivanov, însă fără prea mare succes. Sveşnikov i-a spus că are „directive de la Moscova pentru a rupe relaţiile dintre toţi ruşii, mai ales fete, şi americani”. Perminov şi-a dat seama că singura lui speranţă era să apeleze la cei de mai sus. În conflictul dintre comandantul forţelor aeriene şi ofiţerii de la SMERŞ, care se agrava, o singură autoritate avea puterea de a interveni în mod decisiv – Partidul Comunist. Pe 26 iulie, Perminov i-a trimis un raport reprezentantului suprem al partidului din cadrul Forţelor Aeriene ale Armatei Roşii, generalul Nikolai Şimanov, care era atât un reprezentant politic în Consiliul Militar al Forţelor Aeriene ale Armatei Roşii, cât şi şeful Departamentului Aviatic din Comitetul Central al partidului

de la Moscova. În raportul său către Şimanov, Perminov i-a descris acestuia arestarea lui Tandet, concedierea lui Stankevici, solicitarea SMERŞ de a o concedia pe Boldîreva, precum şi un episod anterior de la baza de la Mirgorod în care un ofiţer de la SMERŞ le ordonase unor femei de la Voentorg să se dea jos dintr-o maşină condusă de americani.

Perminov nu critica ordinele de la Moscova către Sveşnikov, însă critica modul în care le implementau cei de la SMERŞ şi modul în care îşi făceau treaba. După părerea lui Perminov, tactica SMERŞ le făcea jocul duşmanilor – susţinătorii „Gărzilor Albe" antisovietice din epoca revoluţionară, după cum îi numeau sovieticii pe americanii născuţi în Rusia sau în alte părţi, dar din părinţi ruşi. Se spunea că „Albii" doreau să submineze relaţiile cu aliaţii. „Este evident că trebuie să ştii cum să «strici» prieteniile şi nu să împuşti pur şi simplu în picior, pentru că asta afectează relaţiile de muncă, creează noi conflicte şi ajută Gărzile Albe să-şi desfăşoare activitatea", scria Perminov. De asemenea, el solicita permisiunea de a nu o concedia pe Boldîreva, „pentru că nu mi s-au prezentat alte materiale compromiţătoare în privinţa ei". A adăugat: „Dacă o ţinem tot aşa, în viitorul apropiat o să concediem toate angajatele civile".

În acelaşi raport el a condamnat chiar şi mai vehement încercările SMERŞ de a ameninţa populaţia locală ca să rupă relaţiile cu americanii. „Consider dăunător din punct de vedere politic acest mod de a rezolva problema", susţinea Perminov. „Dacă aşa stau lucrurile, atunci va trebui să luăm măsuri re-presive împotriva a jumătate din populaţia localităţilor Poltava, Mirgorod şi Piriatin şi a satelor din jur."[27]

Raportul adresat generalului Şimanov a ajuns în cele din urmă pe biroul şefului SMERŞ de la Moscova, Viktor Abakumov, împreună cu un memoriu semnat de Sveşnikov, care scria că acţiunile subordonaţilor lui nu pricinuiseră nici un fel de probleme: Tandet nu se plânsese că fusese arestat, iar Boldîreva – chipurile – hotărâse singură să nu se mai vadă cu el. Sveşnikov era clar în defensivă. El susţinea că însuşi Perminov le avertiza pe angajatele civile că relaţiile cu americanii erau interzise. Abakumov le dădea ordine subordonaţilor lui verbal, fără să lase vreo dovadă scrisă cu privire la conţinutul lor exact, însă după intervenţia lui Perminov atacurile la adresa femeilor care ieşeau cu americani au încetat. În august, americanii puteau să iasă cu iubitele lor ucrainence şi să stea în parcurile din zona Poltava pe timpul serii, până la ora 23:00 când se dădea stingerea. SMERŞ şi-a schimbat tactica, punând mai mare accent pe urmărirea legăturilor dintre bărbaţii americani şi ucrainence şi mai puţin pe reprimarea lor violentă.[28]

Criza din iulie legată de întâlnirile amoroase le-a rămas în amintire americanilor de la bazele aeriene de la Poltava, schimbându-le atitudinea pozitivă de la început faţă de sovietici. Dacă bombardamentul efectuat de Luftwaffe din iunie îi îndepărtase pe comandanţii bazei, evenimentele din iulie i-au lăsat pe soldaţii de rând nemulţumiţi. Lunile august şi septembrie aveau să aducă noi motive de îngrijorare.

Capitolul 10

Motiv de harţă

Duminică, 6 august 1944, aerodromurile ucrainene au prins din nou viaţă odată cu sosirea a 78 de avioane Flying Fortress, escortate de 64 de avioane Mustang. Aveau să participe la primul atac strategic cu bombe care trebuise să aibă loc încă de la sfârşitul lui iunie, când avioanele Flying Fortress ale Forţei a 8-a Aeriene aterizaseră pe aerodromurile din zona Poltava, însă fuseseră distruse de atacul ulterior al germanilor. După acel dezastru, comandanţilor americani le-a luat aproape o lună şi jumătate ca să lanseze un nou atac, numit Frantic V. Frantic I fusese demarat la începutul lui iunie; Frantic II fusese misiunea nefericită în care a fost distrus aproape tot în timpul atacului german de la 22 iunie asupra bazelor; iar Frantic III şi IV fuseseră efectuate în iulie de Forţa a 15-a Aeriană din Italia, la ele participând doar avioane de vânătoare. Frantic V, din contră, era executată de trei grupuri de bombardiere însoţite de un grup de avioane de vânătoare – toate făcând parte din Forţa a 8-a Aeriană aflată în Marea Britanie.

Misiunea a fost efectuată la cererea sovieticilor. Moscova dorea ca avioanele Flying Fortress să bombardeze ţinte din Silezia Superioară, Germania, şi din zona Cracoviei, Polonia, şi dorea ca asta să se întâmple repede, înainte de 5 august. Însă vremea rea a dus la amânarea misiunii Frantic V şi la schimbarea obiectivului: avioanele Flying Fortress au bombardat instalaţii din apropierea oraşului polonez Gdynia de la Marea Baltică. A doua zi, pe 7 august, şi-au atins o parte din obiectiv atacând ţinte din zona Cracoviei după ce plecaseră de la bazele Poltava. Pe 8 august, în loc să se întoarcă în Marea Britanie, avioanele Forţei a 8-a Aeriene au plecat spre Italia; pe drum au

bombardat ţinte din România, pe care sovieticii se pregăteau să o invadeze mai târziu în acea lună.[1]

Operaţiunea a fost considerată în general reuşită, deşi numărul de avioane Flying Fortress implicate, importanţa obiectivelor bombardate şi pagubele înregistrate nu se puteau compara cu cele din Frantic II, care avusese loc în iunie. De data aceasta însă nu s-au pierdut avioane la sol după raid. Americanii nu au reuşit niciodată să-i convingă pe sovietici să le permită să-şi aducă propriile avioane de vânătoare de noapte şi propria artilerie antiaeriană, mişcare ce ar fi crescut de cinci ori numărul americanilor din zona Poltava. Nu mai părea să fie necesar. Linia frontului sovieto-german se mutase mult prea în vest ca germanii să mai efectueze tipul de atac pe care îl lansaseră cu doar câteva săptămâni în urmă. Ofensiva Armatei Roşii, Operaţiunea Bagration (numită după coman-dantul militar rus de origine georgiană care luptase în războaiele napoleoniene) a început pe 22 iunie, în aceeaşi zi în care germanii au bombardat bazele aeriene de la Poltava. La jumătatea lui august, trupele Armatei Roşii se apropiau deja de Prusia Orientală din nord, de râul Vistula din centru şi de munţii Carpaţi din sectorul sudic al frontului. Bielorusia şi Ucraina erau aproape în totalitate sub controlul sovieticilor.[2]

Deplasarea rapidă a liniei frontului prezenta o nouă provocare pentru bazele din zona Poltava. Numărul ţintelor la care americanii puteau să ajungă de la bazele respective scădea în mod vertiginos pentru că acestea fie ajunseseră să fie controlate de sovietici, fie făceau parte din teatrul de operaţiuni al Armatei Roşii. Americanii aflaţi la Poltava şi misiunea militară de la Moscova au început să observe că sovieticii manifestau tot mai puţin entuziasm faţă de operaţiunile de bombardament în sistem navetă.

Acelaşi lucru se întâmpla şi cu comandanţii americani de la Londra şi de la Washington, pe care îi interesa tot mai mult să dobândească baze noi mai aproape de linia frontului sovieto-american care se deplasa foarte rapid.[3]

La Moscova, solicitările americanilor de noi baze mai spre vest şi mai aproape de front au rămas fără nici un răspuns. Sovieticii tot amânau aprobarea ţintelor noilor operaţiuni; astfel Frantic IV, o nouă misiune prin care urmau să vină avioane americane din Regatul Unit în Ucraina şi în Italia a avut loc abia la jumătatea lui septembrie – fiind cea mai mare din istoria operaţiunilor Frantic. Confruntându-se cu o pauză de la bombardamentele în sistem navetă şi primind semnale contradictorii de la Moscova cu privire la viitorul lor, ofiţerii şi soldaţii de la bazele din Poltava au început să se simtă derutaţi şi nedoriţi. Conflictele lor cu sovieticii s-au înmulţit, multe degenerând în bătăi. Alianţa cunoştea o ruptură ma-joră, una care ajungea până la temelia ei – militarii care trebuiau să lupte cot la cot se întorceau unul împotriva celuilalt.

*

La jumătatea lui august, bazele au fost vizitate de comandantul adjunct pentru administraţie al Forţelor Aeriene Strategice ale SUA din Europa (USSTAF), generalul-maior Hugh J. Knerr. După sosirea sa în Uniunea Sovietică, Knerr i-a vizitat pe Averell Harriman şi pe generalul Deane. Şi-a petrecut aproape o săptămână – între 15 şi 21 august – la bazele de la Poltava. A plecat de acolo foarte sceptic în privinţa angajamentului sovieticilor faţă de continuarea proiectului şi îndoindu-se dacă mai avea sens să continue bombardamentele în sistem navetă.

Knerr nu avea o părere prea bună nici despre eventualitatea creării unor baze americane în Extremul Orient – care fusese de la bun început unul dintre principalele obiective ale americanilor pentru declanşarea misiunilor Frantic.

Cu privire la atitudinea sovieticilor faţă de baze, Knerr comenta în raportul său: „Dracul nu mai [este] bolnav şi nu-l mai interesează să se călugărească ca să învingă Germania". Această apreciere memorabilă reflecta părerea ofiţerilor şi a soldaţilor de la baze. Sovieticii, încurajaţi fiind de propriile victorii recente, erau din ce în ce mai puţin încântaţi să coopereze cu aliaţii americani. La urma urmei, americanii se împotmoliseră în Franţa, fiind încă departe de graniţa germană, în timp ce sovieticii avansau, eliberându-şi teritoriile şi trecând acum în Europa Centrală şi în Balcani. Knerr i-a criticat pe sovietici pentru că făcuseră prea puţin ca să-şi îmbunătăţească apărarea antiaeriană după atacul germanilor de pe 22 iunie. El a remarcat, de asemenea, că relaţia de cooperare dintre tehnicienii americani şi cei sovietici care reparau avioane se deteriora şi că „ruşii fură toate uneltele pe care le găsesc".[4]

Knerr considera că în aceste condiţii generalul Walsh nu reuşea să menţină moralul ridicat şi disciplina. A văzut imaginea care descria „lipsa structurii de conducere" în buruienile care creşteau în jurul corturilor americane de la Poltava. Moralul de la baze era, de fapt, în cădere liberă. Soldaţii nu prea mai vorbeau despre altceva în afară de întoarcerea la bazele din Europa sau acasă, în Statele Unite. Şi disciplina lăsa de dorit, crescând brusc cazurile de comerţ ilicit cu bunuri americane şi certurile la beţie dintre americani, precum şi dintre aceştia şi sovietici.

Nici că ar fi putut să existe un semn mai izbitor al apatiei care pusese stăpânire pe bazele americane decât un episod care a avut loc în cursul inspecţiei lui Knerr – o ceartă la beţie dintr-un restaurant sovietic de la baza americană de la Mirgorod aproape că dusese la un schimb de focuri între americani şi sovietici. În noaptea de 17 august, prim-locotenentul Philip R. Sheridan, un pilot de bombardiere al cărui avion era la reparat la Mirgorod, băuse cam mult. Fiind foarte beat, a aruncat două sticle în geamul restaurantului şi s-a luat la harţă cu nişte ofiţeri sovietici. În starea de derută provocată de comportamentul lui Sheridan, doi subofiţeri americani aflaţi în faţa restaurantului au auzit cum un soldat sovietic îşi încărca arma. Temându-se că va trage în americani, cei doi subofiţeri l-au atacat pe soldatul din Armata Roşie şi l-au dezarmat, tăindu-l puţin pe faţă. Nu s-a tras nici un glonţ, însă în starea de confuzie creată ofiţerul american care era de serviciu, încercând, se pare, să oprească cearta, l-a lovit pe un alt american în cap cu lanterna, băgându-l în spital. Generalul Perminov a cerut pedepsirea celor vinovaţi. Sheridan a fost trimis înapoi în Anglia pentru a fi judecat de curtea marţială.[5]

*

Restaurante precum cel de la baza din Mirgorod erau gestionate de Voentorg şi s-au deschis la sfârşitul lui iunie la Poltava şi la începutul lui iulie în celelalte baze. De la început au reprezentat un punct central al tensiunilor tot mai mari dintre militarii americani şi cei sovietici de la baze. Vindeau băuturi şi mâncare, mai ales produse de patiserie. Restaurantele s-au înfiinţat cu sprijinul generalului Perminov, care a susţinut la sfârşitul lui mai

1944 autorizarea magazinelor la baze. Deşi americanii mâncau bine, aveau nevoie de un loc în care să-şi petreacă timpul liber, iar sovieticii nu numai că nu aveau baruri pentru ei, ci le restricţionaseră şi accesul în localuri. Perminov avea nevoie de restaurante ca să-i facă pe americani să nu mai umble prin oraşe şi sate pentru a cumpăra alcool. Restaurantele au devenit locuri de întâlnire pentru ambele grupuri şi ar fi trebuit, în condiţii ideale, să întărească relaţiile dintre ei. De fapt, pe măsură ce fricţiunile s-au intensificat şi moralul a scăzut, mai ales de partea americanilor, au avut exact efectul opus.[6]

Americanii considerau mâncarea şi băutura grozave, iar chelneriţele „sociabile şi atrăgătoare”. Cum în restaurante aveau acces atât americanii, cât şi sovieticii – cei dintâi aveau dreptul să-şi aducă invitaţi de la baze, însă nu şi din rândul populaţiei locale –, americanii au fost nevoiţi să înveţe repede să dea peste cap pahare pline cu votcă, la insistenţele sovieticilor, fără să se îmbete imediat. Când un ofiţer american a golit un pahar de votcă sub masă, fapta sa a fost observată şi generalul Perminov i-a cerut să bea un alt pahar drept pedeapsă. Americanii au învăţat în curând să neutralizeze efectele votcii mâncând pâine de secară, ceapă şi mâncăruri grase, însă nou-veniţii de la bază, precum locotenentul Sheridan, au fost nevoiţi să înveţe pe propria piele.[7]

Consumul excesiv de votcă nu era singura provocare cu care se confruntau americanii în restaurantele sovietice. Pentru ei, localurile respective au ajuns în curând să reprezinte tot ce mergea prost în legătură cu situaţia economică din Uniunea Sovietică. Americanii considerau că restaurantele favorizau corupţia şi comerţul ilegal cu bunuri militare. Cum la restaurantele Voentorg se vindeau produse şi pe dolari, şi pe ruble, acest aspect a rezolvat

parţial problema lui Perminov, făcându-i pe soldaţii americani să nu mai meargă în oraşele din apropiere pentru băuturi alcoolice, însă au agravat-o în altă privinţă – sporind traficul soldaţilor americani în aceleaşi oraşe, care se duceau acolo să vândă produse americane pentru a face rost de rublele necesare ca să cumpere băutură la restaurant.

Problemele americanilor porneau de la decizia USSTAF de a le plăti doar o parte din soldă în ruble sovietice şi la cursul de schimb impus de sovietici ca să-şi schimbe banii din dolari în ruble. Locotenentul Arthur Cunningham, staţionat la Mirgorod, i-a explicat unei cunoştinţe că din solda lui lunară de 165 de dolari americani primea doar 18,00 dolari în ruble; restul erau depuşi în contul bancar din SUA. La cursul oficial de schimb sovietic de 17,35 de ruble la un dolar, solda lui Cunningham de la Mirgorod ajungea la 315 ruble, mult mai puţin decât câştigau ofiţerii sovietici, şi asta îi dezavantaja pe americani.

Hotărârea de a plăti doar o mică parte din soldele militarilor SUA în ruble a fost determinată probabil de presupunerea că nu prea aveau ce să cumpere în locuri precum Poltava şi Mirgorod. Odată cu deschiderea restaurantelor, situaţia s-a schimbat. Acum aveau băuturi, mâncare şi ţigări de cumpărat, însă puţini bani de cheltuit. Cu 315 ruble în buzunar, un american putea să cumpere ceva mai mult de două sticle de votcă la preţul de 150 de ruble fiecare. Berea costa 15 ruble sticla. Şi de cum s-au deschis restaurantele, sovieticii au modificat rata de schimb, oferindu-le americanilor numai 5,30 ruble pe dolar şi reducându-le astfel puterea deja scăzută de cumpărare cu două treimi. Cu mai puţin de 100 de ruble pe lună pentru cheltuială, americanii erau nemulţumiţi şi nu se jenau să-şi exprime nemulţumirea.

Serviciile de contrainformaţii sovietice au sesizat rapid nemulţumirea americanilor. „Dacă aveţi puţine bunuri, atunci nu era nevoie să deschideţi această afacere”, s-a plâns prim-locotenentul Elias Bacha. „Americanii noştri sunt consideraţi cei mai bogaţi în orice ţară, având în vedere rata mare de schimb a dolarului”, i-a spus unuia dintre cunoscuţii săi sovietici locotenentul Jaroff, care avea să fie alungat din ţară la scurt timp după aceea pe motiv că ar fi provocat conflicte cu sovieticii. Jaroff a menţionat şi că posibilitatea de a cumpăra băuturi alcoolice din Iran şi de a le aduce la baze era discutată de comandanţii americani. Într-adevăr, pe 8 iulie, americanii de la Mirgorod şi-au deschis propriul magazin, unde le vindeau bunuri numai americanilor – un pachet de ţigări americane făcea o rublă, în timp ce la restaurantul sovietic un pachet de ţigări ruseşti proaste ajungea la peste un dolar. Generalul Walsh i s-a plâns lui Perminov, care, la rândul lui, a trimis o petiţie la Moscova, după cum a făcut şi locotenent-colonelul Sveşnikov.[8]

De la Moscova n-a venit nici un răspuns. Noua rată de schimb valutar a rămas neschimbată toată vara, făcându-i pe soldaţii americani să caute alte modalităţi de a face rost de ruble. Fără valută, ei aveau însă multe produse care se găseau din plin la bazele lor, dar care lipseau din magazinele sovietice, de la instrumente şi echipamente tehnice până la pantofi, pături şi, nu în ultimul rând, săpun plăcut mirositor. Aproape peste noapte, pieţele din Poltava, Mirgorod şi Piriatin s-au umplut de produse americane, inclusiv ţigări şi gumă de mestecat. Două săpunuri făceau 120 de ruble, pantofii americani costau 6 000 de ruble, păturile – 2 000, iar ceasurile de mână – 5 000. Americanii au anchetat pe cât au putut cazuri de

speculă, însă nu au putut să desfiinţeze comerţul ilegal care era determinat de nevoia de ruble.[9]

Franklyn Holzman, staţionat la Mirgorod, îşi amintea că în prima lună de când se mutaseră acolo, în iunie, americanii oferiseră gratis multe lucruri, fiind impresionaţi de amploarea distrugerii provocate de război şi de sărăcia generalizată a populaţiei. Ulterior începuseră să vândă bunuri pe ruble. Potrivit lui Holzman, toată lumea făcea asta, însă soldaţii americani s-au supărat când l-au văzut pe preotul lor plecând de la bază cu maşina plină cu pături de vânzare. Unii ofiţeri americani care aveau acces la maşini, nemulţumiţi fiind de preţurile pe care le obţineau în oraşe, s-au transformat în negustori ambulanţi, mergând în satele vecine şi vânzând bunuri potrivit unor liste de preţuri pe care le distribuiau în rândul populaţiei. Rublele nu se cheltuiau numai la restaurante, ci se foloseau şi la cumpărarea bunurilor disponibile în pieţele şi magazinele locale. Aparatele de fotografiat ruseşti, imitaţii după aparatele germane Leica, erau deosebit de îndrăgite, iar unele aveau lentile germane. La mare căutare erau obiectele artizanale ucrainene, mai ales broderiile. Holzman a cumpărat destule bluze brodate, pe care le-a trimis acasă.[10]

Soldaţii din Armata Roşie încercau să fure tot ce se putea de la americani. În iunie, la Mirgorod au furat două portofele dintr-un seif de la sediul unităţii de informaţii. Nişte şoferi sovietici care transportau provizii americane au furat 39 de conserve cu mâncare, patru paraşute, 125 de cutii cu bomboane şi 40 de pachete de ţigări dintr-unul din depozitele americane. Cineva a luat sistemul de pornire, un far, o roată de rezervă şi instrumentele dintr-o maşină americană parcată la un aerodrom. Unei asistente

dintr-un spital american i s-au furat bunurile, printre care un ceas deşteptător, o lanternă şi nişte broşe de aur.

Perminov a dat alarma pe 26 iulie. El le-a dat ordin subordonaţilor săi, precum şi ofiţerilor de la SMERŞ, să ancheteze cazurile de furt din rândul personalului Armatei Roşii. Comandanţii Forţelor Aeriene i-au urmat ordinul. Ofiţerii de la SMERŞ, pe de altă parte, au protestat tot timpul la Moscova. Ei susţineau că Perminov nu are nici o autoritate faţă de ei şi că nu intră în atribuţiile lor să se ocupe de infracţiuni mărunte. Şefii de la SMERŞ din Moscova au fost de acord cu subordonaţii lor de la Poltava că sarcina serviciilor de contrainformaţii era de a căuta spioni şi dezertori, nu de a se ocupa de infracţiuni legate de proprietate săvârşite împotriva americanilor. Perminov a fost lăsat să se ocupe singur de aceste infracţiuni.[11]

SMERŞ se implica în anchetarea furturilor numai când soldaţii Armatei Roşii erau parte în comploturi infracţionale cu americanii. Acesta a fost un domeniu în care cooperarea sovieto-americană a întâmpinat unele piedici. În septembrie 1944, ofiţerii de la SMERŞ au găsit trei cutii cu bunuri americane într-o magazie de piese auto al Armatei Roşii de la una dintre baze. Persoana acuzată că le luase pentru a le revinde a fost locotenentul Ivan Kucinski. El a declarat că respectivele cutii, în care se aflau opt pachete de hârtie fotografică, o jachetă de piele, haine, conserve de carne, cârnaţi şi pachete de zahăr şi de gumă de mestecat, îi aparţineau unei cunoştinţe americane, tehnician la un laborator foto, care îl rugase să vândă bunurile. Cunoştinţa lui Kucinski, care se pregătea să plece de la bază, îşi vindea, se pare, bunurile personale sau obiectele achiziţionate de la magazinele militare la care avea acces, precum hârtia fotografică.

Kucinski şi-a recunoscut vina. De asemenea, el a mărturisit că în trecut vânduse marfă pentru prietenul său american în timp ce se afla într-o delegaţie în oraşul Harkov. Atunci vânduse bunurile pentru puţin peste 2 000 de ruble, de zece ori remuneraţia lunară a unui soldat american de la baze. Deşi şi-a recunoscut vinovăţia, Kucinski a cerut clemenţă. El le-a spus celor de la SMERŞ care îl interogau că nu este un „om pierdut”, ci că are nevoie de bani ca să-şi ajute familia, care o ducea foarte greu. Pledoaria sa a fost în van. Marfa a fost descoperită pe 12 septembrie, iar a doua zi Kucinski a fost exclus din Partidul Comunist – semn clar că era trimis în judecată. SMERŞ abia aştepta să-şi arate zelul în combaterea comerţului ilegal american.[12]

Până la sfârşitul verii anului 1944 rublele pe care le obţinuseră americanii din comerţul ilicit au schimbat vizibil balanţa simbolică de putere din restaurantele sovietice, unde americanii erau acum egali cu omologii lor sovietici sau chiar pu-teau să cheltuiască mai mult ca ei. Americanii cu mulţi bani numerar, care aveau şi acces la magazinele Forţelor Aeriene şi îi puteau ruga pe piloţi să le aducă bunuri din Marea Britanie, Italia şi Iran, aveau şi un avantaj net asupra sovieticilor în privinţa cuceririi localnicelor. În aproape toate cazurile de legături între bărbaţi americani şi localnice investigate de SMERŞ exista o formă de beneficii materiale pentru femei. Acest lucru era valabil chiar şi în cazurile în care americanii nu urmăreau favoruri sexuale, ci doreau numai să se bucure de compania unor tinere. Potrivit rapoartelor întocmite de SMERŞ, aceasta era motivaţia lui William Jackson, doctorul militar care lăudase curajul soldaţilor sovietici de rând în timpul atacului germanilor de pe 22 iunie asupra bazelor. El avusese o relaţie cu Zinaida Blajkova de la Poltava. Relaţia

lor, care a început, potrivit rapoartelor SMERŞ, în iunie 1944, includea cadouri constând în ciorapi de damă şi parfumuri.

În majoritatea cazurilor însă, cadourile constând în produse americane deschideau calea spre întâlnirile amoroase dintre soldaţii americani şi femeile sovietice. În jurul orei 2:00, în dimineaţa zilei de 30 august, un ofiţer sovietic de serviciu la Mirgorod a descoperit că două femei-soldat din departamentul lui, Taisia Nesina, în vârstă de 19 ani, şi Liubov Abaşkina, în vârstă de 20 de ani, lipseau din tura lor de la brutăria locală. Ofiţerul le-a găsit la scurt timp după aceea în camera în care stăteau cu chirie „dormind dezbrăcate alături de doi americani”. După ce a căutat prin cameră a descoperit „630 de ruble, cinci săpunuri americane, un pachet de ciocolată americană, o broşă cu pietre americană, patru pachete de pudră scumpă, două sticluţe de parfum şi două fotografii cu americanii respectivi”. Fetele au fost arestate, iar una dintre ele a fost exclusă din Liga Tineretului Comunist. Femeilor din unitatea lor li s-a ţinut o predică „despre principiile sovietice”.[13]

*

Cum viitorul bazelor devenea din ce în ce mai neclar, sovieticii se străduiau tot mai puţin să-i ajute pe americani, care, la rândul lor, erau tot mai nemulţumiţi de restricţiile impuse de gazdele lor în privinţa libertăţii de mişcare şi a legăturilor cu localnicii. Rezultatul a fost o creştere bruscă a conflictelor dintre ei. Deosebit de „fructuoase” în această privinţă au fost primele două săptămâni din septembrie, când printre americani a

circulat zvonul că vor părăsi bazele. Neavând nimic de pierdut, au dat frâu liber frustrărilor legate de ceea ce generalul Knerr a numit în memoriul său de pe 25 august către generalul Spaatz „control politic”, termen pe care l-a considerat că nu era „nici prietenos, nici cooperant”.[14]

Evenimentele organizate cu scopul de a îmbunătăţi şi a întări relaţiile dintre aliaţi se terminau tot mai des cu certuri. Pe 1 septembrie, un grup de ofiţeri americani care îşi sărbătoreau recenta promovare şi-au invitat colegii sovietici ca să marcheze evenimentul la restaurantul de la baza aeriană Poltava. Probabil că au băut prea mult şi, potrivit unui raport SMERŞ, unul dintre americani, căpitanul Hiller, s-a luat la bătaie cu un locotenent din Armata Roşie pe nume Savciuc. Hiller i-a spus interpretului sovietic, locotenentul-major Ivan Sivolobov, că „îi urăşte pe ruşi ca pe câini şi vrea să bată pe cineva”. Locotenent-colonelul Sveşnikov interpreta conflictele de acest gen drept provocări intenţionate menite să înrăutăţească relaţiile dintre aliaţi şi se lăuda că a prevenit escaladarea certurilor. Era bucuros să le raporteze superiorilor săi că fusese prevenită o astfel de ceartă dintre ofiţerii sovietici şi sergenţii americani din restaurantul de la baza din Piriatin. Cică americanii ar fi pătruns în restaurant după ora închiderii, ca să ia mâncare şi băutură.[15]

Odată cu creşterea numărului şi a intensităţii conflictelor sovieto-americane în primele săptămâni ale lui septembrie, agenţii SMERŞ ai lui Sveşnikov şi Zorin i-au urmărit îndeaproape pe unii americani. După cum remarca Sveşnikov în raportul său către Moscova de la jumătatea lui septembrie: „În majoritatea cazurilor, provocările pornesc de la personalul american de informaţii care cunoaşte limba rusă şi are rude în URSS”. În septembrie, ofiţerii de la SMERŞ au insistat ca un astfel de ofiţer care

vorbea limba rusă să fie pus sub acuzare, şi anume sublocotenentul Igor Reverditto, care începuse scandalul şi strigase înjurături anticomuniste.[16]

Reverditto reprezintă un caz interesant. În ciuda numelui său italienesc, el se născuse în 1919 în Ulan-Ude, pe atunci Verhne-Udinsk, capitala guberniei ruseşti Baikal, în familia unui actor şi director de teatru pe nume Konstantin Petrovici Arkazanov şi a soţiei lui, actriţa Marina Mihailovna, născută la Harkov. Arkazanov era un nume de scenă, „împrumutat" de la personajul principal al unei piese ruseşti cu succes la public din 1886, „Familia Arkazanov". Compania de teatru condusă de Arkazanov era însă reală. A făcut turnee înainte şi după Primul Război Mondial, iar Konstantin şi Marina Arkazanov erau tot timpul pe drum. Revoluţia Rusă a prins familia în oraşul siberian Tomsk, unde, în iulie 1917, teatrul a pus în scenă spectacole în limba poloneză şi în rusă, sugerând originile poloneze ale unora dintre membrii grupului, dacă nu chiar ale lui Arkazanov însuşi.

Judecând după locul de naştere al lui Igor, până în 1919 teatrul şi familia lui s-au mutat mai spre est şi au ajuns la Ulan-Ude. În 1920, oraşul a devenit capitala unei republici controlate de bolşevici, dar oficial independentă, din Extremul Orient. Familia Arkazanov a plecat din Verhne-Udinsk în China în 1923, anul în care bolşevicii au inclus republica în Federaţia Rusă. Tatăl lui Igor a murit în China. Mama lui a emigrat cu micul Igor în Statele Unite, unde s-a recăsătorit şi şi-a schimbat numele. Albert Jaroff, cu simpatii de stânga, în subordinea căruia se afla Reverditto în Departamentul de Informaţii Secrete de la baza din Mirgorod, nu avea încredere în Reverditto şi îl numea „Gardian alb", sugerând înclinaţiile antibolşevice ale

familiei sale. Era clar că familia sa plecase din Rusia ca să fugă de bolşevici.[17]

La fel ca toţi americanii care ştiau limba rusă, Reverditto s-a aflat şi el în atenţia ofiţerilor de la SMERŞ la scurt timp de la sosirea lui la baza de la Poltava. Aceştia au descoperit că americanul frumos, înalt şi blond căuta să-şi facă iubite în rândul localnicelor. Nu ştiau însă că, înainte să se înroleze în Forţele Aeriene ale SUA, Igor îşi petrecuse ceva timp la Hollywood, unde, potrivit unei legende de familie, ieşise cu starurile în devenire Alexis Smith şi Donna Reed. La sfârşitul lui iunie 1944, Igor ieşea cu o ucraineancă pe nume Valia, iar SMERŞ, după cum era firesc, a încercat să afle mai multe informaţii despre ea. În iulie, Igor a cunoscut şi a ieşit cu o femeie atrăgătoare din Poltava pe nume Zinaida Beluha, care avea un copil din prima căsătorie, iar tatăl ei, un şef de miliţie sovietic, fusese executat înainte de război. Reverditto i-a spus acesteia că americanii de la bază erau nemulţumiţi. Fuseseră informaţi că, deşi localnicelor nu li se interzisese oficial să iasă cu americanii, acestea fuseseră descurajate să o facă. Când se vedeau cu americani, o făceau în secret. Reverditto împărtăşea un resentiment generalizat în această privinţă.[18]

Vineri, pe 8 septembrie, Reverditto le-a adus la cunoştinţă urmăritorilor săi de la SMERŞ nemulţumirea sa. Agenţii lui Sveşnikov l-au văzut la restaurantul de la Poltava în compania unui coleg care ştia rusă, prim-locotenentul William Roman Kaluta. Potrivit raportului SMERŞ, cei doi „încercau să provoace o ceartă cu membrii corpului de ofiţeri, răspândind zvonuri provocatoare cum că ofiţerii ruşi încercau să-i împiedice pe americani să se întâlnească cu fete”. Următoarea dată când agenţii de la SMERŞ au raportat cu privire la Reverditto, aceştia au spus că el nu

numai că răspândea propagandă an-tisovietică, ci se implicase într-un conflict cu un ofiţer din Armata Roşie. Potrivit raportului, pe 12 septembrie, Reverditto şi Kaluta l-au bătut pe locotenentul din Armata Roşie Fiodor Grişaev şi au încercat să atace alţi ofiţeri sovietici. „În timpul tărăboiului”, scria în raport, „Reverditto a strigat in-sulte anticomuniste şi a declarat: «Nu voi ne ajutaţi pe noi, ci noi vă ajutăm pe voi».”[19]

În urma anchetei efectuate de americani s-a constatat vinovăţia lui Reverditto, nu şi a lui Kaluta. Totul începuse cu o remarcă a prim-locotenentului Michael Dubiaga, un alt ofiţer american cu strămoşi est-europeni, adresată lui Reverditto, care bea mult şi vorbea urât. Mai târziu Dubiaga şi Reverditto se luaseră la ceartă, la care se alăturase şi prietenul de pahar al lui Reverditto, prim-locotenentul Cherry C. Carpenter. Motivul disputei era atacul lui Reverditto asupra unui caporal american. Reverditto şi Carpenter l-au atacat apoi pe Dubiaga. La locul faptei a apărut Kaluta care a încercat să oprească cearta şi a avut un schimb de lovituri cu Reverditto. La un moment dat în tot acest scandal, Reverditto, vorbind în rusă, l-a atacat pe directorul sovietic al restaurantului, spunând cuvintele care au fost trecute în raportul sovietic. Ca întotdeauna, sovieticii au respins solicitarea americanilor de a le pune întrebări oamenilor lor, lăsând anumite goluri în anchetă, însă per ansamblu povestea era clară – plictisit îngrozitor şi sătul de tactica sovieticilor, ofiţerul american cedase presiunii.[20]

La două zile de la încăierare, Sveşnikov i-a înmânat generalului Perminov o listă lungă cu „provocări” din partea americanilor, precedate de certuri. Acestea cuprindeau: o acuzaţie neîntemeiată potrivit căreia doi ofiţeri americani încercaseră să violeze o femeie–ofiţer din

Armata Roşie de la baza americană de la Piriatin, o acuzaţie că americanii de la Mirgorod fotografiau în mod intenţionat oameni prost îmbrăcaţi şi o acuzaţie că americanii făceau remarci antisovietice în public şi în privat. Perminov, la rândul lui, s-a plâns generalilor Walsh şi Kessler. Aceştia i-au promis să ancheteze toate cazurile menţionate de Perminov. În cazul lui Reverditto au acţionat aproape imediat. A fost amendat cu jumătate din solda lu-nară, i s-a retras promovarea şi a fost transferat de la Poltava pe 15 septembrie, după mai puţin de trei zile de la incident. Co-mandanţii americani trebuiau să restabilească cât mai repede disciplina, şi chiar şi moralul, în rândul ofiţerilor şi al soldaţilor înainte ca situaţia să scape cu totul de sub control. Cu toate acestea, le părea rău de ofiţerii pe care trebuiau să-i mustre.

Pe 15 septembrie, în ziua în care Reverditto a fost alungat de la Poltava, generalul Kessler i-a scris o scrisoare de re-comandare măgulitoare în rândurile căreia nu se pomenea nimic despre incident şi în care îl recomanda pe Reverditto drept un „ofiţer loial, sincer şi conştiincios”.[21] Kessler şi ajutoarele lui de la Poltava nu mai aveau încredere în omologii lor sovietici. Şi nici în comandanţii lor de la Moscova. Într-o altă încercare de a-i calma pe sovietici, Walsh a ordonat transferarea caporalului Peter Nicolaeff, ofiţerul care vorbea rusă şi pe care SMERŞ şi generalul Perminov îl considerau antisovietic, înapoi pe teatrul vest-european. A dat, de asemenea, un ordin prin care soldaţilor americani li se interzicea să facă fotografii în afara bazelor. Ultimul lucru pe care îl doreau Walsh şi Deane era să le ofere sovieticilor vreun pretext ca să închidă bazele înainte ca Forţele Aeriene ale SUA să-şi poată încheia şi ultima misiune din Europa de Est: atacul

asupra Varşoviei, care se afla în toiul unei revolte generale împotriva germanilor.[22]

Capitolul 11

Căderea Varşoviei

În ultima săptămână din august, plutonierul major Estill H. Rapier şi caporalul Leroy G. Pipkin au plecat din Ucraina în capitala sovietică. Au fost cazaţi la cel mai mare hotel din Moscova, Metropol, şi au fost invitaţi la recepţia oferită de ambasada SUA în cinstea unor ofiţeri sovietici decoraţi cu distincţii americane. Au fost cu adevărat impresionaţi de cele văzute la Moscova.

La Metropol, piloţii au fost şocaţi să vadă la restaurant diplomaţi japonezi – Uniunea Sovietică nu era în război cu Japonia. „M-am uitat fix la nemernici, însă mi-au evitat în mod intenţionat privirea”, avea să-şi amintească Rapier. „M-am ui-tat până şi-au ridicat ziarele ca să-şi acopere feţele.” La recepţia ambasadei, organizată de Averell Harriman pe 22 august 1944, Rapier şi Pipkin s-au trezit alături de demnitari şi înalţi comandanţi sovietici. „Dintr-odată m-am trezit că îmi strânge mâna cu putere Molotov, comisarul pentru afaceri externe”, îşi amintea Pipkin, „şi apoi mareşalul Rokossovski [comandantul Primului Front din Bielorusia, care înainta în perioada aceea spre Polonia Centrală], care fusese invitat la Moscova pentru a fi decorat. Şi apoi ambasadorul Harriman, ambasadorul britanic, ambasadorul chinez, comisarul sovietic pentru sănătate publică şi mulţi alţi sovietici şi diplomaţi

importanţi.” Pipkin a fost deosebit de impresionat de Molotov şi de răspunsurile sale sincere la întrebările „directe” puse de americani.[1]

Piloţii americani nu veniseră la Moscova ca să primească vreo distincţie sau să se pregătească de vreo misiune specială. Făceau parte dintr-un grup de călătorie organizat de comandanţii Forţelor Aeriene ale SUA de la bazele ucrainene. Cum relaţiile cu sovieticii deveneau tot mai tensionate, excursiile de o zi la Poltava şi în alte oraşe din apropierea bazelor erau tot mai problematice, ofiţerilor americani le-a venit ideea să-i ducă regulat pe ofiţerii, soldaţii şi asistentele de la Poltava la Moscova. Pe lângă Rapier, Pipkin şi colegii lor piloţi, un astfel de grup includea asistente care făcuseră cunoştinţă pe fugă cu Kathy Harriman în iunie 1944. Ea le-a întors ospitalitatea pe care i-o oferiseră cu câteva săptămâni înainte invitând grupul la recepţia ambasadei şi organizându-le un tur al Moscovei. „Am stat puţin acolo şi apoi Kathleen ne-a spus că după cină urma să aibă loc o recepţie cam plicticoasă, aşa că am plecat în oraş să vedem viaţa de noapte din Moscova”, îşi amintea Pipkin.

Soldaţii americani şi asistentele au părăsit Moscova plini de admiraţie pentru Uniunea Sovietică, sentiment pe care aveau să-l împărtăşească soldaţilor şi asistentelor de la bazele din zona Poltava. Habar nu aveau cât de tensionate deveniseră relaţiile sovieto-americane în timpul şederii lor scurte de la Moscova sau de problemele cu care se confruntau gazdele lor în relaţia cu Kremlinul legată de bazele din Ucraina. „Viaţa de aici de la [Casa] Spaso merge într-un ritm tot mai intens”, îi scria Kathy Harriman lui Mary pe 30 august. Tatăl lor făcea „drumuri aproape în fiecare seară la Kremlin, ultimul la ora două dimineaţa...” În noaptea precedentă ambasadorul îl abordase pe

Molotov cu rugămintea să salveze cel puţin una dintre cele trei baze americane din Ucraina. Comisarul sovietic de externe i-a dat un răspuns pe care nu îl aştepta. Voia ca americanii să plece.[2]

*

Începutul lui august 1944 adusese o nouă criză în relaţiile so-vieto-americane la izbucnirea revoltei în Varşovia, aflată sub ocupaţie germană. Participau zeci de mii de patrioţi polonezi conduşi de ofiţeri ai Armatei Teritoriale poloneze clandestine.

Revolta a izbucnit la scurt timp după ce trupele sovietice, sub comanda lui Rokossovski, s-au apropiat de suburbiile de pe malul drept al râului Vistula, vizavi de centrul oraşului şi de principalele cartiere ale acestuia. Germanii au trimis la luptă o divizie blindată şi au reuşit să oprească înaintarea sovieticilor. Armata Roşie, care era în defensivă de săptămâni şi îşi prelungise excesiv liniile de aprovizionare, nu a fost în stare să treacă Vistula şi să ocupe partea principală a oraşului. Ofensiva care îi adusese pe sovietici de la Nipru, din Bielorusia, prin Vistula, la Varşovia, îşi pierduse din putere. Pentru insurgenţii polonezi prost înarmaţi aceasta a reprezentat o întorsătură dezastruoasă de situaţie. Nu au reuşit să preia controlul complet asupra oraşului şi nu dispuneau de armamentul greu necesar pentru o bătălie împotriva tancurilor germane. După euforia primelor zile de revoltă, avansul acesteia a stagnat şi în curând a devenit clar pentru toată lumea de la Londra, Washington şi Moscova că insurgenţii vor fi măcelăriţi dacă nu primeau ajutor imediat.[3]

Dintre cele trei puteri aliate, sovieticii se aflau în poziţia cea mai bună ca să-i ajute cu artilerie şi provizii. Motivele, după cum bănuiau puterile occidentale, erau de natură politică, nu militară. Insurgenţii erau coordonaţi de guvernul polonez din exil, aflat la Londra, şi ai cărui membri erau în majoritate reprezentanţi ai partidelor democratice. Stalin, care îi considera pe polonezii de la Londra drept antisovietici, şi-a creat propriul guvern polonez, controlat de poliţia lui secretă şi de comunişti polonezi de la Moscova, pregătindu-se să preia controlul asupra Poloniei. Presa sovietică a anunţat înfiinţarea guvernului polonez al lui Stalin pe 22 iulie 1944, la scurt timp după ce Armata Roşie a pătruns pe teritoriul polonez. Însă noul guvern polonez avea voie să-şi asume o formă înşelătoare de putere sub control militar sovietic nu-mai după ce semna un acord prin care recunoştea teritoriile dobândite de sovietici în 1939 – transferul Ucrainei de Vest şi al Bielorusiei de la Polonia la Uniunea Sovietică. Era o concesie pe care guvernul polonez de la Londra şi susţinătorii lui de la Varşovia nu erau pregătiţi să o facă.

Pentru Stalin, sprijinirea revoltei de la Varşovia, susţinută de Londra, însemna crearea unui rival al guvernului polonez ales cu grijă de el însuşi şi periclitarea obţinerii teritoriilor dobândite de sovietici în anii de război. Insurgenţii polonezi, conducătorii lor politici de la Londra şi Aliaţii occidentali conduşi de Roosevelt şi Churchill aveau de-a face cu un practicant calculat şi nemilos de realpolitik, pe care nimic nu-l putea opri să-şi atingă scopul. Măcelul insurgenţilor prooccidentali de la Varşovia de către germani îi uşura preluarea Poloniei. După cum aveau să demonstreze evenimentele, acesta a fost, de fapt, scenariul pe care îl alesese.[4]

*

Pe 3 august, când au început să vină primele veşti despre reuşitele revoltei de la Varşovia, Stalin s-a întâlnit la Kremlin cu Stanisław Mikołajczyk, şeful guvernului în exil de la Londra. Pe ordinea de zi a întâlnirii era viitorul politic al Poloniei, iar Mikołajczyk, care dăduse undă verde revoltei înainte de a pleca cu avionul la Moscova, spera că începutul insurgenţei avea să-i întărească poziţia în negocierile cu Stalin. Nu s-a întâmplat asta. Stalin nu lua în serios Armata Teritorială poloneză, pe motiv că era o forţă ineficientă. „Ce fel de armată e asta – fără artilerie, tancuri, forţe aeriene?", l-a întrebat pe Mikołajczyk. Apoi a continuat: „Am aflat că guvernul polonez le-a dat ordin unităţilor ăstora să-i alunge pe germani din Varşovia. Nu înţeleg cum o să poată face asta." Mikołajczyk nu l-a contrazis: rebelii aveau nevoie de ajutor şi îl ruga pe Stalin să li-l ofere. Politicos, conducătorul sovietic a fost de acord să analizeze chestiunea. Voiau să încerce să paraşuteze un ofiţer de legătură în oraş, i-a spus el lui Mikołajczyk.[5]

Armata Teritorială poloneză nu putea să reziste mult timp în faţa unui inamic superior din punct de vedere tehnologic şi numeric. Germanii au trimis în luptă divizii blindate, detaşamente SS şi batalioane de poliţie recrutate din rândul ruşi-lor şi al ucrainenilor anticomunişti. Conducătorii revoltei au făcut apel la Londra pentru ajutor. Pe 4 august, Churchill i-a scris o telegramă lui Stalin despre ajutorul pe care îl ofereau britanicii şi i-a cerut sprijinul. „La cererea urgentă a armatei poloneze de rezistenţă o să aruncăm, în funcţie de vreme, circa 60 de tone de echipamente şi de muniţie în zona de sud-est a Varşoviei, unde se spune că este în plină desfăşurare o revoltă a polonezilor împotriva germanilor", scria Churchill. „Mai spun că solicită şi ajutor

rusesc, care pare să fie aproa-pe. Sunt atacaţi de o divizie şi jumătate a germanilor. Acest lucru poate să fie în sprijinul operaţiunilor dumneavoastră.” Stalin i-a răspuns a doua zi, punând la îndoială credibilitatea informaţiilor deţinute de Churchill şi a afirmaţiilor insurgenţilor potrivit cărora aceştia ocupaseră Varşovia. Fără să ofere un răspuns concret la strigătul de ajutor al lui Churchill, Stalin a tras de timp, lucru care îl avantaja. Fiecare zi fără un ajutor considerabil le scădea insurgenţilor şansele de supravieţuire.[6]

De la Washington, preşedintele Roosevelt urmărea cu tot mai mare îngrijorare evoluţia evenimentelor din interiorul Varşoviei şi din jurul acesteia. A venit cu o posibilă soluţie: Aliaţii nu aveau să le ceară sovieticilor să le pună în pericol viaţa piloţilor lor care se confruntau cu bateriile antiaeriene germane ca să arunce provizii în Varşovia. Aveau să o facă ame-ricanii, folosind bazele din zona Poltava ca punct de lansare a operaţiunii. Consilierii militari ai lui Roosevelt au aprobat planul, pe care Harriman i l-a propus lui Molotov pe 14 au-gust. De asemenea, l-a încurajat pe comisarul sovietic pentru afaceri externe să se gândească la o operaţiune similară din partea forţelor aeriene sovietice. Molotov putea să respingă cu uşurinţă cea de-a doua cerere, invocând pericolul operaţiunii, însă îi era mai greu să respingă propunerea americanilor de a folosi bazele. De aceea a tras de timp şi i-a ordonat prim-adjunctului său, Andrei Vîşinski, fostul procuror de stat la mârşavele procese-spectacol din Moscova de la sfârşitul anilor 1930, să respingă ambele solicitări ale lui Harriman, ceea ce Vîşinski a făcut în scris.[7]

Harriman a solicitat o întâlnire cu Vîşinski la care s-a alăturat şi ambasadorul britanic, sir Archibald Clark Kerr.

Acesta a venit cu un argument în plus ca să-i convingă pe sovietici să le permită folosirea bazelor aeriene ucrainene. Dacă britanicii făceau deja tot posibilul încercând să pună un ofiţer de legătură în oraş, de ce nu li se permitea şi americanilor să participe? Drept răspuns, Vîşinski şi-a repetat afirmaţia făcută în scrisoarea pe care i-o trimisese anterior lui Harriman: „Domnul Harriman a arătat”, scria în procesul-verbal al întâlnirii redactat de americani, „că nu încearcă să obţină participarea statului sovietic, ci doar permisiunea de a arunca arme. Domnul Vîşinski a intervenit: şi de a ateriza la bazele sovietice. Asta ar însemna participare.” Vîşinski primise ordin să nu cedeze deloc şi exact asta a şi făcut.[8]

Întâlnirea nu a dus la nici un rezultat, dezamăgindu-i pe comandanţii americani. La scurt timp după aceea, generalul John Deane i-a anunţat pe generalul Walsh de la Poltava şi pe generalul Spaatz de la Londra că misiunea planificată de la Varşovia ar trebui să fie amânată. În telegramă scria: „Ministerul sovietic de Externe l-a anunţat pe Harriman că guvernul sovietic nu este de acord, repet, nu este de acord să se folosească Frantic VI pentru paraşutarea de provizii polonezilor de la Varşovia”. Harriman a presat în continuare. Pe 16 august i-a scris lui Vîşinski că misiunea fusese amânată până pe 17 august, dar, dacă guvernul sovietic se răzgândise, aeronavele puteau fi încă folosite pentru aruncarea de provizii. Vîşinski nu a cedat teren, reafirmându-şi poziţia anterioară: „Guvernul sovietic nu doreşte să aibă vreo legătură, directă sau indirectă, cu aventura de la Varşovia”.[9]

Prezenţa bazelor aeriene americane pe teritoriul sovietic, pe care sovieticii fuseseră nevoiţi să o tolereze în săptămânile anterioare, devenise acum insuportabilă.

Sovieticii nu puteau să găsească nici o scuză viabilă ca să-i împiedice pe americani să-i ajute pe insurgenţii polonezi. Se pare că Stalin hotărâse că bazele trebuiau închise. Pe 17 august, Molotov a profitat de întâlnirea cu Harriman şi cu Clark Kerr ca să le dea americanilor neaşteptata lovitură: sovieticii nu numai că se opuneau folosirii bazelor ucrainene pentru aprovizionarea polonezilor, ci doreau ca americanii să plece de tot. „După o lungă discuţie despre furnizarea de arme grupurilor poloneze de rezistenţă de la Varşovia”, scria în procesul-verbal american al întâlnirii, „domnul Molotov a declarat deodată, în faţa ambasadorului britanic, că doreşte să-l avertizeze pe domnul Harriman că Forţele Aeriene ale Armatei Roşii propuneau reanalizarea problemei bazelor «Frantic». Se terminase perioada de vară în care aerodromurile fuseseră puse la dispoziţia Forţelor Aeriene ale Statelor Unite şi era puţin probabil că aveau să se efectueze multe zboruri pe timpul iernii. Aerodromurile erau acum necesare Forţelor Aeriene sovietice.”

Harriman a ripostat. I-a spus lui Molotov că aerodromurile le fuseseră puse la dispoziţie Forţelor Aeriene ale SUA pe durata războiului, nu pe durata verii, iar planul era să le deplaseze spre vest, nu să le închidă cu totul. I-a propus să mai discute despre asta şi s-a oferit să-i demonstreze comisarului sovietic de externe reuşitele operaţiunilor strategice. Molotov a intervenit spunând că nu prea se întâmplau multe la aerodromuri, la care Harriman i-a răspuns că zborurile fuseseră suspendate temporar după atacul germanilor de la sfârşitul lui iunie, făcând aluzie la eşecul sovieticilor de a proteja bazele. A mai arătat că sovieticii întârziau să ia o decizie cu privire la deschiderea unor baze aeriene în Extremul Orient.

La sfârşitul conversaţiei, Molotov şi-a recalculat puţin poziţia. A sugerat că remarcile sale cu privire la baze erau preliminare şi că puteau discuta mai târziu despre chestiunea continuării folosirii lor de către americani. Brusc, subiectul viitorului bazelor din zona Poltava, precum şi al eventualelor baze aeriene americane din Extremul Orient era pus sub semnul întrebării. Sovieticii îi pedepseau pe americani pentru că fuseseră de partea britanicilor în conflictul privind revolta de la Varşovia. Şi erau hotărâţi să scape de prezenţa americanilor de la baze, care îi împiedica să-şi apere politica de înăbuşire a revoltei prin refuzarea ajutorului. Una era să spună că sovieticii încercau să ajute, dar ajunseseră la concluzia că era prea periculos, şi până la urmă inutil, şi alta să-i împiedice pe aliaţii lor să ofere ajutor.[10]

Harriman, agitat şi tot mai nemulţumit de reacţia conducătorilor sovietici, a făcut apel la Roosevelt. Se pare că, influenţat fiind de mesajele transmise de Harriman, Roosevelt s-a hotărât să-şi pună şi el semnătura pe o scrisoare pe care Churchill îi propusese să i-o trimită lui Stalin şi care se referea la revoltă. Era un strigăt disperat de ajutor. „Ne gândim la opinia publică dacă antinaziştii de la Varşovia sunt, de fapt, abandonaţi", scriau în telegramă. „Considerăm că noi trei ar trebui să facem tot posibilul ca să salvăm cât mai mulţi patrioţi cu putinţă. Sperăm că le veţi paraşuta imediat provizii şi muniţie polonezilor patrioţi din Varşovia sau sunteţi de acord să ne ajutaţi ca să facă asta avioanele noastre foarte repede? Sperăm că veţi fi de acord. Factorul timp este extrem de important."

Stalin a răspuns din nou negativ. Roosevelt a fost dezamăgit, dar nu credea că ar putea face ceva ca să-l determine pe conducătorul sovietic să se răzgândească. „Este imposibil, am fost informat, să-i aprovizionăm noi pe

polonezii din Varşovia, cu excepţia cazului în care ni se permite să aterizăm şi să decolăm de pe aerodromurile sovietice”, îi scria lui Churchill, care făcea presiuni să se ia noi măsuri. „Folosirea acestora pentru sprijinirea Varşoviei este în prezent interzisă de autorităţile ruse”, scria în continuare Roosevelt. „Nu văd ce alte măsuri putem lua în prezent care să dea rezultate.”[11]

Roosevelt a hotărât să dea înapoi. Avea nevoie de bunăvoinţa lui Stalin în viitor, mai ales în privinţa războiului din Pacific, şi nu voia să-şi ardă toate punţile din cauza revoltei poloneze. Oricât l-ar fi ajutat precauţia sa pe Roosevelt să-şi atingă obiectivele pe termen lung în relaţia cu Stalin, aceasta nu prea a ajutat la continuarea folosirii bazelor din zona Poltava de către americani. Pe 25 august, ziua în care Churchill i-a scris lui Roosevelt propunându-i să-i trimită iar împreună un mesaj lui Stalin, Molotov şi-a pus în practică ameninţarea anterioară şi a cerut închiderea bazelor americane din Ucraina. El i-a informat pe Harriman şi pe Deane că sovieticii aveau nevoie de baze pentru propriile misiuni, în timp ce venirea iernii avea să facă aproape imposibilă continuarea bombardamentelor în sistem navetă.

Harriman era extrem de supărat. Într-o telegramă pe care i-a trimis-o secretarului de stat Cordell Hull, dar pe care nu a îndrăznit să o trimită la Casa Albă, el a susţinut că refuzul sovieticilor de a le permite americanilor să-i ajute pe polonezi era consecinţa unor „consideraţii politice nemiloase pentru ca Rezistenţa să nu aibă meritul că a eliberat Varşovia şi ca liderii ei să fie ucişi de germani sau să se găsească o scuză pentru arestarea lor după intrarea Armatei Roşii în Varşovia”. Harriman avea dreptate. Refuzul lui Stalin de a-i ajuta pe polonezi se baza pe „consideraţii politice nemiloase” şi nu s-a potolit până în

septembrie 1944, când revolta aproape că fusese înăbuşită de germani.[12]

*

Pe 2 septembrie Armata Teritorială poloneză a părăsit Oraşul Vechi, centrul simbolic al puterii din capitală. Germanii şi-au intensificat atacurile asupra zonelor din apropierea Vistulei care erau controlate încă de insurgenţi. Disperaţi, comandanţii polonezi au început negocieri cu comandantul unităţilor SS cu care se luptau în Varşovia. În mod surprinzător, şi-au atins principalele obiective: germanii le-au promis să nu-i trateze ca pe nişte rebeli, ci ca pe luptători, şi să le acorde statutul de prizonieri de război, cum era prevăzut în Convenţia de la Geneva. Vestea predării iminente a ajuns la Moscova în timp ce Primul Front din Bielorusia, condus de Rokossovski, şi-a reluat înaintarea spre oraş. Staţionate în Praga, un district din Varşovia aflat pe malul drept al râului Vistula, unităţile lui Rokossovski primiseră noi provizii şi erau gata de luptă. Sub comanda lui se aflau ofiţeri şi soldaţi din Prima Armată Poloneză, formată de regimul lui Stalin din detaşamente militare poloneze care îi juraseră credinţă guvernului de la Lublin, controlat de Stalin. Abia aşteptau să treacă Vistula, să ocupe Oraşul Vechi şi să înalţe steagul guvernului prostalinist în capitala poloneză.

Deodată, pe Stalin îl interesa să împiedice sau să amâne predarea insurgenţilor din Varşovia şi să-i facă pe aceştia să lupte cât mai mult posibil, ca să le distragă atenţia trupelor germane de la linia sovietică a frontului. Sovieticii şi-au început propriile misiuni de paraşutare de provizii deasupra Varşoviei. Asta, alături de atacurile tot mai dese

cu artilerie ale poziţiilor germane din oraş şi de înaintarea sovieticilor în Praga, i-a făcut pe conducătorii revoltei poloneze să-şi înmulţească doleanţele adresate germanilor, cerându-le să se predea trupelor regulate ale armatei germane, şi nu detestatelor unităţi SS. Această cerere a dus la întreruperea negocierilor, iar polonezii au continuat să se lupte. Măcelul patrioţilor polonezi a continuat toată luna, timp în care sovieticii au rămas pe malul Vistulei unde se afla suburbia Praga. Stalin şi consilierii lui s-au străduit să-i convingă pe Aliaţii occidentali că fac tot posibilul ca să-i salveze pe insurgenţi.[13]

Pe 9 septembrie, ziua în care sovieticii au început să le furnizeze din nou provizii insurgenţilor pe calea aerului, şi-au retras şi obiecţiile privind folosirea bazelor aeriene de la Poltava pentru furnizarea de provizii de către Forţele Aeriene ale SUA. Permisiunea sovieticilor de folosire a bazelor de la Poltava pentru paraşutări la Varşovia li s-a dat britanicilor într-un mod informal, iar aceştia le-au transmis vestea americanilor. Cam în acelaşi timp sovieticii au aprobat şi misiunea mult amânată de bombardament în sistem navetă denumită Frantic VI. Aceasta nu avea nici o legătură cu Varşovia.

Echipa de intervenţie din misiunea Frantic VI, formată din Forţa a 8-a Aeriană din Marea Britanie, care a bombardat obiective industriale germane din apropierea oraşelor Chemnitz şi Breslau (actualul Wroclaw), era compusă din 77 avioane Flying Fortress şi 64 Mustanguri. Acestea au aterizat la bazele ucrainene după ce şi-au încheiat misiunea de pe 11 septembrie şi şi-au petrecut a doua zi la baze, aşteptând aprobarea sovieticilor pentru obiectivele pe care urmau să le bombardeze în drumul de întoarcere în Europa. Uitând de tensiunile la nivel înalt dintre Aliaţi,

piloţii americani s-au relaxat şi au fost impresionaţi de atitudinea soldaţilor de rând din Armata Roşie faţă de ei. Căpitanul Edward Martin, care a venit la Poltava cu echipa de intervenţie Frantic VI, i-a găsit pe sovietici „cei mai prietenoşi oameni pe care i-am cunoscut”.[14]

Pe 13 septembrie, după ce au primit în sfârşit aprobarea din partea sovieticilor, avioanele operaţiunii Frantic VI au pornit spre Italia, bombardând obiective aflate în Ungaria. Misiunea a fost considerată relativ reuşită – numai un Mustang a fost doborât în drum spre Ucraina şi nu au existat pierderi în drum spre Italia. În ceea ce priveşte consecinţele bombardamentului, rezultatul a fost considerat „bunicel spre slab”. Abia mult mai târziu, după sfârşitul războiului, Operaţiunea Frantic VI a fost descrisă ca fiind cel mai reuşit atac strategic efectuat vreodată de bombardiere. S-a dovedit că la fabrica de maşini de lângă Chemnitz, bombardată de avioanele Flying Fortress în drum spre Ucraina, se produceau toate motoarele pentru tancurile germane Tiger şi Panther. Distrugerea sa a tras înapoi producţia germană de tancuri cu jumătate de an – o eternitate într-un război care se apropia cu paşi repezi de sfârşit.[15]

Vestea că Stalin s-a răzgândit i-a luat prin surprindere pe comandanţii Forţelor Aeriene americane. Generalul-maior Anderson, comandant adjunct al operaţiunilor Forţelor Aeriene ale SUA în Europa, şi-a prezentat motivele de îngrijorare cu privire la paraşutarea de provizii din Varşovia consilierului special al lui Roosevelt, Harry Hopkins, pe care l-a vizitat pe 7 septembrie la Casa Albă. Anderson a sugerat că o analiză cost-beneficiu nu susţinea astfel de operaţiuni. A indicat problemele legate de aruncarea cu precizie de provizii într-o zonă de luptă şi riscurile la care erau supuse echipajele din cauză că

zburau la altitudine joasă. Anderson era, de asemenea, îngrijorat de costul politic al exercitării de presiuni pentru paraşutarea de provizii – eventualitatea să li se interzică cu totul americanilor să folosească bazele. Însă asta se întâmpla cu două zile înainte ca sovieticii să-şi dea în cele din urmă aprobarea pentru lansarea de provizii, eliminând factorul politic. Problema logistică şi riscul pentru avioane şi pentru echipaje de a fi doborâte de focul inamic rămâneau în continuare de rezolvat. Piloţii americani aveau să descopere în curând că sorţii desfăşurării unei misiuni reuşite deasupra Varşoviei, şi de a supravieţui, nu erau de partea lor.[16]

Generalul Eisenhower şi-a dat aprobarea pentru începerea paraşutării de provizii pe 11 septembrie. A doua zi el l-a informat pe şeful de stat-major al armatei George Marshall cu privire la o misiune planificată pentru 13 septembrie, iar Marshall i-a telegrafiat generalului Deane de la Moscova, dându-i ordin să obţină aprobarea şi să coordoneze misiunea împreună cu comandanţii sovietici în cel mai scurt timp posibil. Timpul juca un rol esenţial, iar în prima propoziţie din telegramă se sublinia că: „Situaţia patrioţilor polonezi de la Varşovia este atât de critică încât trebuie acţionat urgent”. Ultima propoziţie conţinea aceeaşi subliniere: „Livrarea de provizii trebuie să se realizeze în cel mai scurt timp posibil”.[17]

Deane s-a grăbit să îndeplinească noua misiune. În noaptea de 12 septembrie, el, Averell Harriman şi Archibald Clark Kerr se aflau în biroul lui Molotov de la Ministerul de Ex-terne, cerând aprobarea ca misiunea să fie declanşată a doua zi. Molotov l-a sunat pe şeful adjunct al Marelui Stat-Major al Armatei, generalul Aleksei Antonov, care i-a spus că se aprobase deja paraşutarea de provizii – o dovadă surprinzătoare de eficienţă faţă de

misiunile anterioare, care fuseseră amânate zile sau chiar săptămâni întregi. Cu toate acestea, au fost împiedicaţi de vremea rea, care a silit USSTAF să schimbe data operaţiunii mai întâi pe 14 septembrie, apoi pe 15 şi în cele din urmă pe 18, prima zi în care cerul a fost, în sfârşit, senin în cea mai mare parte a Europei de Nord.[18]

*

La misiunea din Varşovia, cu nume de cod Frantic VII, au participat 110 avioane Flying Fortress şi 73 Mustang din Forţa a 8-a Aeriană. Acestea au decolat de la aerodromuri din Marea Britanie în dimineaţa zilei de 18 septembrie şi s-au îndreptat spre Varşovia. Moralul era ridicat, pentru că de data aceasta piloţii ştiau că merg într-o misiune umanitară, şi nu ca să bombardeze. Însă fie că era misiune umanitară, fie că nu, aceasta prezenta riscuri mai mari decât un atac obişnuit de bombardament. Coordonatorii apărării antiaeriene germane şi-au dat seama dinainte încotro se îndrepta echipa de intervenţie, iar avioanele lor de vânătoare şi artileria antiaeriană erau pregătite. Cum avioanele trebuiau să coboare la o altitudine de aproximativ 5 500 de metri sau mai jos ca să arunce cu precizie proviziile, acestea deveneau ţinte uşoare pentru artileria antiaeriană germană. Avioanele au apărut deasupra Varşoviei şi au început să arunce cutii cu arme şi provizii în jurul prânzului.[19]

Mai târziu, în aceeaşi după-amiază, când avioanele Flying Fortress din misiunea Frantic VII au început să aterizeze la aerodromurile din Poltava şi Mirgorod, mecanicilor americani şi sovietici nu le-a venit să creadă. Pierduseră în luptă un Flying Fortress şi două Mustanguri, iar 19 avioane

Fortress fuseseră grav avariate, unul iremediabil. La alte 30 de bombardiere s-au raportat avarii minore, la fel şi la unele Mustanguri. Potrivit aşteptărilor legate de Frantic, acestea reprezentau pierderi mari.

Şi rezultatele misiunii au fost dezamăgitoare. Din aproape 1 300 de cutii cu arme, muniţie, alimente şi provizii medicale aruncate de echipa de intervenţie, numai un sfert au ajuns în mâinile insurgenţilor – restul au aterizat pe teritoriul ocupat de germani ori s-au scufundat în Vistula. Paraşutarea de provizii le-a crescut moralul luptătorilor polonezi şi le-a prelungit lupta, însă nu prea a ajutat la schimbarea situaţiei din teren. Mai mult decât atât, insurgenţii au raportat că după raidul american de pe 18 septembrie, sovieticii şi-au redus operaţiunile de paraşutare de provizii. Calculul cost-beneficiu nu prea era în favoarea continuării paraşutării de provizii, indiferent dacă piloţii şi avioanele erau americane sau sovietice.

Pe 21 decembrie Deane a trimis o scrisoare către Marele Stat-Major al Armatei Roşii, solicitând informaţii privind rezultatele livrărilor de provizii sovietice. Cererea iniţială provenise de la Hap Arnold, care încerca să stabilească (după cum remar-ca Deane) „dacă este nevoie sau nu şi de ajutorul americanilor în această privinţă”. Arnold sigur avea anumite îndoieli. La fel şi generalul Anderson, care le-a scris superiorilor săi de la Washington că polonezii recuperaseră doar o zecime din proviziile aruncate de americani. Anderson a descris operaţiunile de aruncare de provizii ca fiind nepractice şi considera că „ar trebui descurajate în cercurile cele mai înalte din SUA”.[20]

Britanicii însă au insistat asupra continuării operaţiunilor, iar Roosevelt a fost de acord cu ei. Pe 30 septembrie generalul Spaatz a informat Comandamentul de Est că la

Washington a fost aprobat Frantic VIII, cu o misiune la Varşovia. Dorea ca generalul Walsh şi subordonaţii săi să obţină aprobarea necesară din partea sovieticilor. Sovieticii nu au fost de acord cu livrarea de provizii, sugerând că acestea vor ajunge pe mâna germanilor, însă au aprobat desfăşurarea misiunii pe 1 octombrie. Însă din cauza vremii aceasta s-a amânat pentru 2 oc-tombrie. În dimineaţa acelei zile Anderson a primit vestea că sovieticii îşi retrăseseră aprobarea. Raţionamentul era pe cât de realist, pe atât de sinistru: ce mai rămăsese din rezistenţa poloneză din Varşovia nu mai avea mult de trăit.[21]

*

Revolta de la Varşovia a fost înăbuşită în sângele participanţilor săi, care au luptat 63 de zile lungi cu puţin ajutor din afară. Peste 15 000 de luptători au murit în luptă şi aproximativ 5 000 au fost răniţi. Ceilalţi 15 000 de luptători au fost prinşi şi predaţi la sfârşitul revoltei de pe 5 octombrie. Pierderile din rândul populaţiei civile au fost şi mai mari – peste 150 000 de oameni; aproximativ 700 000 au fost alungaţi din oraş, care a fost făcut una cu pământul de germani ca un act simbolic de pedepsire a întregii naţiuni poloneze. Când Armata Roşie şi unităţile poloneze au intrat în cele din urmă în Varşovia, pe 17 ianuarie 1945, nu mai rămăsese aproape nimic din capitala poloneză, care a trebuit să fie reconstruită aproape de la zero în deceniile următoare. Însă acum Stalin putea să-şi revendice Varşovia pentru sine.[22]

Pentru Averell Harriman, refuzul lui Stalin de a permite folosirea bazelor aeriene din zona Poltava pentru ajutarea in-surgenţilor polonezi la începutul revoltei a constituit un

mo-ment crucial al relaţiilor lui cu sovieticii. A fost picătura care a umplut paharul pentru ambasadorul SUA, precum şi pentru mulţi ofiţeri americani de la baze, convingându-i că nu puteau să facă afaceri cu gazdele lor sovietice. Răzgândirea bruscă a lui Stalin sau, mai corect spus, calculul său politic nu a făcut decât să înrăutăţească situaţia. În încercarea lor de a-i salva în ultima clipă pe polonezi, americanii au suferit cele mai mari pierderi de la începutul bombardamentelor în sistem navetă. Misiunea, care debutase cu mari speranţe, s-a încheiat cu o dezamăgire profundă. Cum misiunea Frantic VIII de la Varşovia se anulase şi nu exista perspectiva unor noi misiuni, americanii din Ucraina se pregăteau pentru inevitabil – evacuarea.

PARTEA a III-a. O TOVĂRĂŞIE CIUDATĂ

Capitolul 12

Ticăloşii uitaţi din Ucraina

Operatorul radar Palmer Myhra şi prietenul lui au plecat de la Mirgorod dis-de-dimineaţă pe 5 octombrie 1944. Îi aştepta o călătorie lungă şi obositoare, mai întâi cu trenul până la Tabriz, capitala Azerbaidjanului iranian, şi apoi cu camioanele şi vapoarele înapoi în Anglia. Myhra scria în jurnalul lui: „La Mirgorod mi-am petrecut cea mai bună perioadă din armată, în ciuda pericolelor şi a problemelor”. Judecând după memoriile lui, lui Myhra îi plăceau relaţiile cu localnicii şi probabil se aştepta să vadă mulţimi

recunoscătoare venite să-şi ia rămas-bun de la americanii care plecau. Însă în ultima sa zi de la Mirgorod străzile oraşului erau goale. „Sunt sigur că tot oraşul ştia şi probabil dorea să iasă să-şi ia rămas-bun de la noi, însă nimeni nu a ieşit măcar să ne facă semn cu mâna când treceam pe străzi.” Observase o schimbare a atitudinii oficiale faţă de americani în săptămânile dinaintea plecării lor: „Acum rusoaicele şi ucrainencele deja nu mai aveau voie să vorbească sau să se întâlnească cu noi”. Myhra îşi amintea cum gărzile, de obicei prietenoase, nu le mai zâmbeau acum americanilor şi, în general, sovieticii încercau să fure tot ce puteau din tabăra americană. Certurile erau la ordinea zilei. „Uneori ne întrebam dacă o să reuşim să scăpăm cu viaţă de acolo”, scria câţiva ani mai târziu Myhra.[1]

Primul eşalon de piloţi americani a plecat de la bazele ucrainene din gara de la Poltava pe 7 octombrie. În total erau 395 de ofiţeri şi soldaţi de rând, însoţiţi de trei ofiţeri ai forţelor aeriene sovietice şi de un reprezentant SMERŞ. Trenul a pornit spre oraşul Harkov şi de acolo spre Rostov, Baku şi Tabriz. Sovieticii dotaseră vagoanele cu banchete confortabile şi două vagoane-restaurant, iar americanii le-au dat gazdelor scrisori de mulţumire pentru grija pe care le-o arătaseră în Uniunea Sovietică.

Patru zile mai târziu, pe 11 octombrie, au venit la Poltava alte două trenuri care au luat încă 400 de ofiţeri şi soldaţi. Primul tren a ajuns la Tabriz pe 18 octombrie. Îi aştepta un drum lung prin Orientul Mijlociu până la Port Said, aflat în extremitatea nordică a Canalului Suez, de unde urma să plece următorul convoi de vapoare spre Marea Britanie, în a doua săptămână din noiembrie. Cu totul s-au întors circa 800 de piloţi americani în Regatul Unit pe ruta din Orientul Mijlociu. În jur de 200 au plecat pe calea aerului.[2]

*

Plecarea lui Myhra şi a tovarăşilor săi soldaţi de la bazele aeriene ucrainene a fost consecinţa directă a solicitării lui Molotov din august de a se goli bazele, pentru că sovieticii aveau nevoie de ele pentru propriile obiective. A fost, de asemenea, urmarea recomandării generalul-maior Knerr, care a vizitat bazele la jumătatea lui august şi a simţit că sovieticii doreau ca americanii să plece de acolo cât mai repede cu putinţă. În raportul său către USSTAF el a recomandat „ca Frantic să se încheie pe 15 septembrie şi să fie oprite toate echipamentele şi proviziile care sunt acum pe drum”. Knerr şi-a repetat recomandarea la o întâlnire din aceeaşi lună de la sediul Aliaţilor din Italia la care au participat generalul Spaatz, generalul Eaker şi comandantul bazelor ucrainene, generalul Walsh. Cu toţii au fost de acord cu propunerea, însă doreau să păstreze baza de la Poltava peste iarnă şi au hotărât să aştepte rezultatul negocierilor lui Harriman cu Molotov privind viitorul lor.[3]

Până la sfârşitul lui august, Averell Harriman s-a trezit prins între două crize – una declanşată de Molotov, cealaltă, de Knerr. Ambele ameninţau să distrugă ce construiseră el şi generalul Deane de atâta vreme – o prezenţă americană pe teritoriul sovietic şi speranţa că Alianţa pe care şi-au imaginat-o avea să funcţioneze în continuare. Pe 29 august Harriman l-a abordat pe Molotov, propunându-i un compromis. S-a oferit să cedeze bazele de la Mirgorod şi Piriatin şi să o păstreze pe cea de la Poltava pentru a fi folosită de americani. I-a propus şi să reducă numărul personalului staţionat acolo şi să

restrângă misiunea. Cei care rămâneau la Poltava aveau să îngrijească avioanele americane implicate în misiuni de recunoaştere şi să menţină baza în funcţiune pentru o eventuală reluare a bombardamentelor în sistem navetă în primăvară. Molotov a fost de acord să analizeze propunerea. Închiderea imediată a bazelor a fost oprită, însă lucrurile au rămas incerte, fapt care a dus la scăderea moralului acolo.[4]

Americanii au acţionat pornind de la prezumţia că li se va permite să rămână măcar la Poltava, dar au făcut pregătiri pentru a părăsi bazele de la Mirgorod şi Piriatin, aruncând în râu surplusul de echipamente – măsură care nu a fost trecută cu vederea de SMERŞ. Nesiguranţa legată de viitorul bazei de la Poltava i-a deprimat pe comandanţii de pe teren şi i-a speriat pe strategii de la USSTAF. Pe 27 septembrie, comandantul Forţelor Aeriene Hap Arnold şi-a exprimat exasperarea privind lipsa de claritate în privinţa bazei de la Poltava într-o telegramă către Moscova. A doua zi, Harriman i-a scris lui Molotov, amintindu-i despre cererea pe care i-o făcuse cu o lună înainte. Din nou nu a primit nici un răspuns. Deane, printre altele, credea că acceptul sovieticilor de a-i ajuta pe americani să-şi pregătească pentru iarnă cantonamentele de la Poltava indica faptul că aprobarea era aproape. Observatorul experimentat al Kremlinului avea dreptate. Pe 7 octombrie sovieticii au aprobat continuarea funcţionării bazei de la Poltava, impunând o limită personalului american de 300 de ofiţeri şi soldaţi.[5]

În total aproape 200 de americani au rămas la baza de la Poltava, dintre care 30 erau ofiţeri. Cei care au rămas s-au oferit să rămână. De fapt, la început au fost mai mulţi voluntari decât locuri disponibile. Ţinând cont de importanţa politică a misiunii, au fost aleşi numai cei care

comunicaseră foarte puţin cu sovieticii până atunci, pentru a evita orice suspiciuni că ar ascunde atitudini antisovietice. După cum s-a întâmplat şi la selecţia candidaţilor pentru misiunea Frantic din Marea Britanie, din primăvara lui 1944, au fost eliminate persoanele suspectate de sentimente antiruseşti sau antisovietice.[6]

Ofiţerii de la SMERŞ din Moscova erau suspicioşi cu privire la argumentele oficiale ale americanilor privind rămânerea lor la Poltava. În corespondenţa lor internă ei precizau că americanilor li se dăduse voie să rămână la Poltava „sub pretextul că, în timp, aveau să fie reluate operaţiunile strategice". Şi subordonaţii lor aveau aceeaşi grijă. Comandanţii sovietici de pe teren nu au fost informaţi cu privire la intenţiile americanilor. „Scopul continuării funcţionării bazei americane de la Poltava rămâne necunoscut comandanţilor noştri", scria într-un raport SMERŞ de la vremea aceea. Ofiţerii de contrainformaţii făceau tot posibilul să adune informaţii despre personalul american, şi cel care pleca, şi cel care rămânea, cu privire la scopul respectiv. Majoritatea americanilor pe care i-au întrebat credeau că sunt lăsaţi la Poltava ca să aştepte intrarea sovieticilor în războiul cu Japonia. După aceea urmau să fie trimişi în Extremul Orient.[7]

Asta sperau, într-adevăr, Harriman şi Deane la Moscova. Cu toate acestea, comandanţii de la USSTAF aveau încă de găsit o nouă misiune pentru puţinul personal rămas, care să depăşească promisiunea bazelor din Extremul Orient. Dorinţa lor de a păstra baza pentru a „evita orice interpretare a încetării activităţilor noastre ca un incident", după cum s-a afirmat la reuniunea la nivel înalt din Italia de la sfârşitul lui august, nu a prea constituit o astfel de misiune. Comandanţii americani au discutat între ei această chestiune în cursul lunii septembrie. Printre

sarcinile pe care le îndeplineau militarii rămaşi se numărau sprijinirea zborurilor de recunoaştere, recuperarea avioanelor americane avariate, acordarea de ajutor prizonierilor americani eliberaţi de Armata Roşie din lagărele germane din Europa de Est şi întreţinerea bazei pentru eventualitatea în care bombardamentele în sistem navetă aveau să fie reluate în primăvară.[8]

Pentru că bombardamentele în sistem navetă au fost suspendate, iar motivul rămânerii acolo era încă discutat şi dezbătut, piloţii americani aleşi să rămână la Poltava nu erau foarte siguri ce vor face. Se simţeau abandonaţi de propriul guvern, de comandanţii lor din USSTAF şi de publicul larg. În presă nu se pomenea nimic de existenţa lor, iar compatrioţii din ţară habar nu aveau că ei se aflau încă în spatele liniilor sovietice. După cum se exprimau chiar ei, deveniseră „ticăloşii uitaţi din Ucraina”.

*

Baza de la Poltava avea nevoie de un nou comandant. Generalul Walsh a devenit asistentul special al generalului Arnold la Washington, în timp ce generalul Kessler, recent avansat în grad – ataşatul Forţelor Aeriene la Stockholm. La Poltava el a fost înlocuit cu colonelul Thomas K. Hampton, un comandant cu experienţă, în vârstă de 35 de ani, care servise cu distincţie în Zona de Protecţie a Canalului Panama şi în Forţa a 8-a Aeriană din Marea Britanie înainte de venirea lui în Ucraina, în primăvara lui 1944. Până la sfârşitul verii era responsabil cu operaţiunile de la baza Poltava.

Deşi era vechi la bază, Hampton nu ştia rusă şi avea nevoie de mult ajutor ca să se ocupe de sovietici. Ofiţerii de la SMERŞ, care au studiat cu atenţie noua structură a comandamentului pe care americanii l-au instalat la Poltava, au observat că Hampton a numit cel puţin un ofiţer vorbitor de rusă în fiecare departament şi domeniu de activitate – au identificat 16 ofiţeri în total. Evaluarea făcută de americani celor care vorbeau limba rusă a fost mai modestă. S-a raportat că patru erau vorbitori nativi de rusă, iar trei prinseseră suficient în cursul verii încât să poată comunica. Comandanţii au făcut un efort să nu aleagă soldaţi vorbitori de rusă, întrucât au înţeles că erau primii care intrau în bucluc cu sovieticii.[9]

Cea mai importantă funcţie de la baza americană Poltava, din punctul de vedere al contactului cu sovieticii, i-a fost acordată unui ofiţer care vorbea mai bine rusă decât engleză. Prim-locotenentul George Fischer era aghiotantul lui Hampton şi se ocupa de problemele cotidiene de administrare a biroului colonelului. Cu ochelari şi cu o înfăţişare serioasă, Fischer, în vârstă de 21 de ani, se născuse la Berlin, însă îşi petrecuse cea mai mare parte a copilăriei şi a adolescenţei la Moscova. Şi-a luat numele rusesc de Iuri, a urmat o şcoală sovietică de elită şi s-a împrietenit cu copii de comunişti europeni exilaţi pe atunci la Moscova. Prietenul lui cel mai apropiat fusese viitorul şef al Serviciului de Informaţii Externe de la Ministerul pentru Securitatea Statului (Stasi) din Germania de Est, Markus Wolf, care avea să devină cunoscut în cercul serviciilor secrete occidentale ca „omul fără chip”, deoarece nu s-a găsit nici o fotografie cu el. Fischer l-a poreclit pe Markus „Mişa”, cum avea să fie cunoscut de prietenii lui sovietici şi ruşi până la moartea sa, în 2006.

Fischer crezuse cu adevărat în comunism în perioada petrecută la Moscova. Tatăl lui, celebrul ziarist american Louis Fischer, născut la Philadelphia şi provenind dintr-o familie de emigranţi evrei din Imperiul Rus, avea puternice convingeri socialiste, deşi nu a devenit niciodată comunist. Mama lui George, Bertha Mark, care provenea dintr-o familie de negustori evrei din ţările baltice controlate de ruşi, era comunistă cu acte şi cu multe relaţii în rândul elitei bolşevice în primii ani postrevoluţionari. Bertha, cunoscută sub numele de „Maruşka" – un diminutiv rusesc al numelui ei de familie, Mark –, a locuit cu George şi cu fratele lui mai mic, Victor, la Moscova în anii 1920 şi 1930. Între timp Louis, care a lucrat şi în calitate de corespondent la Moscova al ziarului The Nation, călătorea prin lume, scriind şi făcând propagandă de stânga. S-a înrolat în Brigăzile Internaţionale în timpul Războiului Civil Spaniol şi a fost persoana de legătură dintre guvernul sovietic şi cercurile de stânga din Occident.

Un liber-profesionist ideologic sau, folosind un termen din propaganda stalinistă, mai degrabă un „tovarăş de drum" al regimului decât un soldat devotat, Louis Fischer a dat repede de bucluc cu regimul stalinist tot mai autoritar şi care i-a cerut să promoveze politica lui Stalin în scrierile sale. Refuzul său le-a făcut viaţa grea rudelor lui de la Moscova şi a vrut să le aranjeze plecarea de acolo. Bertha Mark era chiar şi mai neliniştită. După ce a început Marea Epurare, în 1937, ea a renunţat la loialitatea faţă de guvernul lui Stalin şi a fost tot mai îngrozită de faptul că îi erau arestaţi prietenii şi vecinii – comunişti străini şi demnitari sovietici cu care se împrietenise la Moscova. Autorităţile i-au ţinut ostatici la Moscova pe Bertha şi pe copiii ei, sperând să influenţeze astfel tonul scrierilor publicate de Louis în străinătate.

Nu numai autorităţile sovietice s-au opus plecării familiei din Uniunea Sovietică. Şi George (sau Iuri) Fischer, în vârstă de 17 ani, s-a împotrivit plecării. Fiind membru activ al Ligii Tinerilor Comunişti şi devotat sistemului stalinist, îl îngrozea ideea de a părăsi paradisul comunist şi de a se muta în Occidentul capitalist. I-a luat mult timp Berthei să-l convingă să-şi însoţească familia şi să fugă din URSS. În cele din urmă, George a fost de acord, dar cu condiţia să-l lase să se întoarcă ulterior dacă dorea. Familia a reuşit să fugă în primăvara lui 1939 – ca urmare a presiunilor unei personalităţi importante precum Eleanor Roosevelt, veche cunoştinţă a lui Louis Fischer.

La New York, unde familia Fischer şi-a găsit adăpost temporar după ce a traversat Europa, George nu a renunţat la convingerile sale de stânga, însă a început să critice regimul lui Stalin, mai ales din cauza Marii Epurări. În 1942 s-a înrolat în Armata SUA cu speranţa de a deveni ofiţer de informaţii. Înclinaţiile comuniste ale familiei sale l-au împiedicat însă şi a fost trimis să lucreze ca cenzor în armată la Londra, unde s-a împrietenit cu politicieni şi scriitori care reprezentau aripa stângă din Partidul Laburist. Printre noile sale cunoştinţe s-a numărat George Orwell, care scria la Tribune, ziar aproape de respectivul curent de opinii. La Londra, un reporter american şi vechi prieten al tatălui lui George l-a recomandat unuia dintre ofiţerii care supravegheau pregătirile pentru Frantic.

Deşi era tânăr, George Fischer a jucat un rol important în alegerea ofiţerilor şi a soldaţilor americani vorbitori de rusă şi care aveau să fie interpreţi şi persoane de contact în bazele ucrainene. „Am încercat să aleg oamenii potriviţi”, avea să scrie în memoriile sale, „care vorbeau rusă şi puteau să aibă o bună colaborare cu sovieticii.” Şmecheria era să aleagă vorbitori de limbă rusă care nu

erau antisovietici şi nu puteau fi consideraţi albi. Nu era deloc uşor, pentru că majoritatea celor care vorbeau rusă erau refugiaţi din calea regimului sovietic sau copiii acestora, însă Fischer a făcut tot posibilul. „Am chemat la interviu sute, am ales 12”, îşi amintea. A ales în total peste 20 de interpreţi care aveau să fie trimişi în taberele de la Poltava.[10]

Fischer a fost repartizat şi el la o unitate de informaţii secrete de la Piriatin şi şi-a petrecut acolo mare parte din vara lui 1944. În memoriile sale, scrise aproape de sfârşitul vieţii, în 2005, Fischer numea Uniunea Sovietică, pe care o considera aceeaşi cu Rusia, „patria sa maternă”, fiind locul de naştere al mamei lui, iar Statele Unite, locul de naştere al tatălui lui, „patria sa paternă”. Venirea sa în Ucraina a dus la încercarea de a combina devotamentul faţă de cele două. La început s-a bucurat că se întorsese în URSS. „Mă bucuram să mă aflu pe pământ sovietic cu oameni sovietici”, avea să scrie mai târziu. „Să aud şi să vorbesc rusă. Să mănânc mâncarea copioasă specifică locului în sala de mese a sovieticilor destinată ofiţerilor lor de la Poltava.” Se bucura că funcţiona Marea Alianţă şi era încântat de faptul că americanii îi considerau pe sovietici „oameni nobili care au un mare conducător”. „Mi-a stat în gât lauda la adresa lui Stalin”, a adăugat Fischer – el considera că Stalin era vinovat de trădarea revoluţiei. „În rest, aveam şi eu aceeaşi căldură şi aceleaşi speranţe postbelice ca şi ceilalţi.”[11]

Trecutul lui Fischer de la Moscova le-a atras, în mod firesc, atenţia lui Sveşnikov şi lui Zorin. Agenţii de la SMERŞ i-au întocmit un dosar lui Fischer şi au încercat să adune mai multe informaţii de la o colegă de-a lui de clasă de la Moscova, care era acum locotenent, lucra ca interpretă la Poltava şi avea numele de cod ca agent SMERŞ

„Moskvicika”. Într-un raport SMERŞ, tatăl lui Fischer este descris ca „troţkist” – adept al rivalului lui Stalin, Lev Troţki.

Entuziasmul lui Fischer legat de întoarcerea sa în iubita lui „patrie” a început să se diminueze cu timpul şi a început să observe că ofiţerii de legătură care vorbeau rusă şi pe care îi selectase cu atâta grijă în Marea Britanie au început să dispară unul câte unul. „Sovieticii i-au luat la rând pe interpreţi. S-au plâns de fiecare. Comandamentul nostru de Est a dat curs plângerilor acestora. I-a expediat pe cei acuzaţi din ţară. Mie mi s-a părut un fel de epurare stalinistă, cam ca epurarea din 1937.” În iulie l-au expediat pe Albert Jaroff de la Mirgorod. În septembrie l-au expediat pe Igor Reverditto, care devenise prietenul apropiat al lui George în ciuda trecutului său din „Gărzile albe” – ieşeau împreună cu femei la Poltava şi petreceau împreună.[12]

Fischer avea să-şi amintească ulterior că dintre toţi cei selectaţi în Marea Britanie numai unul mai lucra la Poltava după reducerea de personal din octombrie – maiorul Michael Kowal, pe care Fischer şi-l amintea ca „Mike, un amic de-al meu din New Jersey”. Kowal se născuse în 1917 în Paterson, New Jersey, provenind dintr-o familie de imigranţi slavi (în documentele de la SMERŞ figura ca ucrainean) şi vorbea bine limba rusă. Înainte de a veni la Poltava, pilotase avioanele Flying Fortress din Forţa a 8-a Aeriană, realizând 25 de misiuni de bombardare pe timp de zi deasupra Germaniei – fără să beneficieze de protecţia avioanelor de vânătoare, pentru că în faza respectivă a războiului Aliaţii nu aveau încă avioane de vânătoare capabile să protejeze bombardierele care atacau Germania. În toamna lui 1944 preluase fostul post de ofiţer de operaţiuni la baza aeriană de la Poltava al colonelului Hampton.

Fischer şi Kowal au reuşit să rămână la Poltava şi pentru că autorităţile sovietice nu-i considerau gardişti albi sau antisovietici. Un alt factor a fost maniera absurdă în care a încercat SMERŞ să-i îndepărteze de la bază, care a determinat Comandamentul de Est să nu vrea să trimită personalul american nedorit înapoi în Marea Britanie, cum făcea de obicei. În cursul celei de-a doua săptămâni din septembrie 1944, în toiul pregătirilor americanilor de a evacua bazele, generalul Perminov i s-a plâns lui Kessler că pe 7 septembrie, la centrul de comunicaţii de la baza aeriană Piriatin, maiorul Kowal şi primul locotenent Fischer s-ar fi certat cu un ofiţer sovietic, ar fi făcut scandal şi ar fi încercat să agreseze o operatoare de la centrala telefonică. Sveşnikov a descris incidentul în raportul său trimis la Moscova la sfârşitul lui septembrie, considerându-l o provocare din partea americanilor care fusese soluţionată de comandamentul sovietic.[13]

Maiorul Ralph Dunn, inspectorul bazelor, a efectuat imediat o anchetă cu privire la incident. Kowal şi Fischer au dat declaraţii sub jurământ, susţinând că nu existase nici o altercaţie. Dunn i-a pus întrebări comandantului sovietic de la bază, maiorul A. Ierko, despre care se spunea că ar fi primit iniţial plângerea. Ierko nu auzise nimic despre incident. Dunn a depus un raport în care scria că nu existau motive pentru a-i mustra pe ofiţerii americani. A mai tras concluzia că exista o campanie sovietică de discreditare a americanilor de origine rusă sau a celor care aveau legături cu Uniunea Sovietică datorită relaţiilor de familie. Şi lui Fischer, şi lui Kowal, care bineînţeles că au vrut să rămână la Poltava, li s-a permis să rămână. Sovieticii nu au protestat. SMERŞ nu avea nimic la dosar împotriva celor doi ofiţeri, cu excepţia originii lor şi a acuzaţiei născocite cu privire la cearta de la Piriatin.[14]

Primele săptămâni de după evacuarea bazelor de la Mirgorod şi Piriatin s-au scurs fără să apară vreun conflict so-vieto-american major. Rapoartele false despre delicte săvârşite de americani, precum cel despre Kowal şi Fischer, au rămas o simplă amintire. La Poltava, sovieticii au ajutat echipajele americane să construiască noi locuinţe din materiale prefabricate trimise din Regatul Unit şi, în general, au manifestat o atitudine mai bună faţă de oaspeţii lor decât la sfârşitul verii. Moralul americanilor s-a îmbunătăţit odată cu dispariţia incertitudinii legate de viitorul bazei de la Poltava. George Fischer probabil că s-a bucurat să raporteze, în calitate de aghiotant al şefului Comandamentului de Est, că „luna noiembrie a fost marcată de o prietenie totală între ofiţerii din cartierele generale ruseşti şi americane atât la muncă, cât şi în relaţiile personale”.[15]

Prietenia şi solidaritatea dintre cele două armate au fost demonstrate cu ocazia sărbătoririi aniversării a 27 de ani de la Revoluţia Bolşevică din 1917, marcată pe 7 noiembrie cu o paradă militară şi o adunare la Poltava la care au participat personalul Armatei Roşii, localnici şi americani. Americanii au mers la Poltava la ceremonie, care a cuprins şi discursuri ale demnitarilor de partid şi ale militarilor, care au durat două ore şi jumătate. Fotografii americani au făcut zeci de poze cu ceremonia şi cu participanţii.

Cu toate acestea, solidaritatea surprinsă în poze era până la un punct. După ce s-a terminat ceremonia, americanii s-au întors la bază, pentru că oraşul fusese declarat temporar drept zonă interzisă pentru soldaţii americani. Sovieticii se temeau că ar fi putut să izbucnească certuri cu soldaţii beţi din Armata Roşie, iar comandanţii lor se temeau că nu ar fi putut să-şi ţină în frâu subordonaţii.

După ce au ajuns la bază, americanii au serbat ziua liberă cu o masă la popotă. Ziua s-a încheiat fără nici un incident, chiar dacă americanii nu erau prea încântaţi. „Primiseră o zi liberă, apoi au fost siliţi să participe la o ceremonie la care nu au înţeles nimic din cele spuse şi la urmă li s-a limitat accesul la aerodrom tot restul serii”, scria într-o relatare despre eveniment, din perspectivă americană, William Kaluta, autorul istoriei Comandamentului de Est din ultima sa etapă, după evacuarea bazelor de la Mirgorod şi Piriatin din toamna lui 1944.[16]

Pe 7 noiembrie, în aceeaşi zi cu sărbătoarea de la Poltava, americanii din Statele Unite au votat la alegerile prezidenţiale, alegând între Franklin Roosevelt şi rivalul său republican, guvernatorul Thomas E. Dewey din New York. Discuţia despre alegeri de la baza din Poltava a scos la iveală diferenţele politice şi culturale dintre sovietici şi americani. Sovieticii, urmând informaţiile oferite de presa lor, îl susţineau puternic pe Roosevelt şi nu înţelegeau cum puteau să publice ziarele americane portrete ale lui Dewey, pe care propaganda sovietică îl înfăţişa drept duşman al Uniunii Sovietice. Probabil a fost şi mai şocant pentru sovietici faptul că americanii puteau să-şi critice în mod deschis preşedintele şi să-l voteze pe rivalul lui. Pentru sovietici, ceremoniile oficiale, precum cea organizată pe 7 noiembrie, începeau şi se încheiau cu laude la adresa lui Stalin; discuţiile politice erau rare şi scurte. „Americanii refuzau să discute despre politică cu cei care habar n-aveau despre sistemul nostru politic”, scria Kaluta.[17]

Potrivit rapoartelor lui Fischer, relaţiile sovieto-americane de la bază au cunoscut un nou şi optimist început în octombrie şi noiembrie, însă au început să se deterioreze în decembrie 1944. El a menţionat trei motive principale

ale creşterii nemulţumirii în rândul ofiţerilor americani. Primul era că se răspundea foarte greu la solicitările lor de aprobare a zborurilor de la Poltava la Moscova, la Teheran şi la aerodromurile din vestul Ucrainei şi al Poloniei, unde aterizau acum avioanele americane. Al doilea era concurenţa dintre americani şi sovietici de a controla cele două aparate americane Douglas C-47 folosite pentru zborurile către şi de la baza din Poltava. Şi, în ultimul rând, se furau lucruri de la americani, fapt care începuse în lunile de vară şi continua şi acum.[18]

În ceea ce priveşte prima problemă, ce-i drept, comandanţii sovieticii nu se grăbeau să-i ajute pe americani în privinţa zborurilor, faţă de care continuau să fie suspicioşi, mai ales acum, că operaţiunile de bombardament se încheiaseră. Şi nu aveau încredere să-i lase să zboare singuri, insistând încă de la început ca piloţii sovietici să fie la manşă, iar americanii să fie copiloţi. În cursul verii, avioanele Douglas au fost folosite în principal pentru zboruri între bazele ucrainene. În timp ce americanii se plângeau în general că piloţii sovietici riscau mai mult decât era nevoie şi zburau la altitudine prea mică, acest lucru nu părea să constituie o mare problemă pentru zborurile scurte efectuate în principal între baze. A devenit o problemă când bazele de la Mirgorod şi Piriatin au revenit sub controlul exclusiv al sovieticilor şi piloţii din forţele Armatei Roşii au preluat coordonarea zborurilor pe distanţe mari, precum cele către Lviv, din vestul Ucrainei, şi către aeroporturile din zona Cracoviei. Americanii au început să se plângă zgomotos cu privire la tehnicile de zbor nesăbuite ale gazdelor.

Un episod mai ales ilustrează motivul acestor plângeri. Potrivit unui raport oficial întocmit de Mike Kowal, în noiembrie, un pilot sovietic pe nume Kvocikin s-a întors

dintr-o călătorie de la Lviv şi aproape că s-a prăbuşit cu avionul când încerca să aterizeze la Poltava. Un strat jos de nori deasupra aerodromului l-a împiedicat să aterizeze la Poltava, aşa că a pornit-o spre Mirgorod. Pasagerii americani le-au spus colegilor că avionul atinsese solul de două ori, dar nu reuşise să aterizeze. Kvocikin s-a întors apoi la Poltava, unde a aterizat cu aparatul perpendicular pe pistă. Mai târziu, americanii au constatat că „filtrele de ulei ale avionului erau pline de grâu şi de frunze, în suprafeţele de control erau crengi, iar în roţi au găsit boabe de porumb”. În plus, rezervoarele erau goale, pentru că Kvocikin consumase tot combustibilul încercând să aterizeze la Mirgorod înainte de a se întoarce la Poltava. Kowal scria în raportul lui: „După ce l-am întrebat pe pilot, am dedus că zbura urmându-şi instinctul şi nu a încercat să folosească aparatele radio disponibile. Toate luminile de noapte erau disponibile şi erau deschise toate aparatele radio, care, dacă ar fi fost folosite, ar fi redus cu mult riscurile pentru o aterizare în siguranţă.” A concluzionat: „Se pare că ruşii nu sunt prea bine pregătiţi în zborurile cu ajutorul instrumentelor, iar piloţii nu sunt în stare să facă mai mult decât să piloteze.[19]

Principala cauză de tensiune dintre americani şi sovietici o constituiau însă, în toamna lui 1944, furtişagurile. Problema era pe cât de complicată, pe atât de controversată. Nici una dintre părţi nu era total nevinovată. Deşi rata scăzută de schimb valutar a dolarului american fusese compensată printr-o diurnă care fusese introdusă la sfârşitul lui august, americanii continuau să facă troc, profitând de accesul pe care îl aveau la magazinele americane şi la proviziile forţelor armate fie ca să cumpere bunuri locale, fie să se implice în activităţi pe piaţa neagră. Aparate de fotografiat, printre

care şi modelele Leica şi Contax, erau în continuare îndrăgite şi costau la Poltava între 2 500 şi 5 000 de ruble, adevărate chilipiruri. Americanii îşi vindeau şi hainele; gecile de piele ale piloţilor erau la mare căutare. Comandamentul american a devenit mai sever cu trocul în rândurile sale, trăgându-i personal la răspundere pe ofiţeri şi pe soldaţi pentru echipamentele şi proviziile pe care le aveau aceştia în grijă. Acest lucru a stârnit conflicte între ei şi hoţii din Armata Roşie.[20]

Parcul auto american de la Poltava era un loc predilect de unde se fura. Pe 24 octombrie, un soldat din Armata Roşie a încercat să fure antigel, probabil ca să-l bea; pe 14 noiembrie, nişte necunoscuţi au furat cauciucuri, deşi unele dintre ele au fost descoperite ulterior în parcul auto sovietic. Proviziile americane erau păzite de santinele sovietice, care fie erau complice la furt, fie neglijente în îndeplinirea sarcinilor. Americanii îşi vărsau nemulţumirea pe santinele, dând astfel naştere la conflicte.

Pe 20 noiembrie, cu puţin înainte de miezul nopţii, sergentul de serviciu de la parcul auto a descoperit că doi paznici sovietici îşi părăsiseră postul şi, abandonându-şi cu totul sarcinile, dormeau într-un cort din apropiere. Unul dintre ei a fugit, însă celălalt a opus rezistenţă. Unul dintre americani, subofiţerul Roy Cannon, care îşi petrecuse o parte din seară la restaurant, a tras câteva focuri de avertizare înspre sol. Santinela Armatei Roşii s-a predat, însă a refuzat să coopereze. Când a refuzat să-şi scrie numele, Cannon l-a lovit de două ori peste faţă. Această agresare fizică a unui soldat sovietic de către un american a ajuns până la urechile generalului Deane, care l-a asigurat pe comandantul sovietic de la Poltava că făptuitorul avea să fie trimis la curtea marţială. Cannon a fost, într-adevăr, trimis de la Poltava pe 23 noiembrie.[21]

Situaţia avea să devină şi mai tensionată când „ticăloşii uitaţi din Ucraina” au continuat să lucreze la baza Poltava la sfârşitul toamnei şi începutul iernii lui 1944. Cei care au ales să rămână la baza Poltava simţeau, în general, simpatie faţă de Uniunea Sovietică şi faţă de poporul său, dacă nu faţă de ideologia comunistă şi, de fapt, acesta fusese unul dintre motivele pentru care se oferiseră voluntari să participe la această nouă etapă a misiunii. Cu toate acestea, ofiţerii de la SMERŞ erau din ce în ce mai îngrijoraţi cu privire la ceea ce considerau a fi răspândirea sentimentelor antisovietice în rândul americanilor, mulţi dintre aceştia devenind foarte critici la adresa regimului sovietic. În mod ironic, tocmai activităţile SMERŞ, care erau mai agresive de când ofiţerii şi agenţii de la contrainformaţii începuseră să-i cerceteze cu mai multă meticulozitate pe americanii rămaşi, au contribuit la transformarea aliaţilor mai întâi în sceptici şi apoi în adversari.[22]

Capitolul 13

Turnul de veghe

Pe 14 octombrie, John Deane a avut ocazia să-l întrebe direct pe Stalin despre soarta bazelor aeriene. Ocazia a fost o întâlnire a comandanţilor militari sovietici, americani şi britanici şi o vizită a prim-ministrului britanic, Winston Churchill, la Kremlin. Principalele subiecte de discuţie au fost desfăşurarea războiului în Europa şi viitorul Europei de Est şi al Balcanilor. Şi Războiul din Pacific a fost inclus pe ordinea de zi, iar Deane a profitat de ocazie pentru a-i

pune lui Stalin o serie de întrebări cu privire la participarea sovieticilor la războiul cu Japonia. Una dintre întrebări făcea referire la înfiinţarea unor baze aeriene americane în Extremul Orient sovietic. „Tinere”, i-a spus Churchill lui Deane după întâlnire, „mi-a plăcut curajul pe care l-ai avut să-i pui lui Stalin ultimele trei întrebări. Habar n-am dacă ai să primeşti vreun răspuns, dar sigur a meritat să întrebi.”[1]

Spre uimirea tuturor, la şedinţa de a doua zi Stalin a răspuns direct la toate întrebările lui Deane. Era de acord cu ideea unor baze americane în Extremul Orient, însă a menţionat că americanii trebuiau să găsească o modalitate de a le aproviziona pe ruta din Pacific, pentru că magistrala transsiberiană avea să fie folosită la capacitate maximă la transportarea trupelor Armatei Roşii în regiune. Răspunzând la o întrebare suplimentară pusă de Averell Harriman, Stalin l-a asigurat pe ambasador că Uniunea Sovietică va declara război Japoniei la trei luni după sfârşitul războiului cu Germania, dacă aveau să fie îndeplinite condiţiile necesare. Condiţiile la care se referea Stalin erau pretenţiile teritoriale legate de Insulele Kurile, sudul Sahalinului şi Port Arthur, precum şi crearea unei sfere de influenţă de facto în Manciuria. Harriman şi Deane erau încântaţi. „Am încheiat cu convingerea că se fac progrese”, îşi amintea Deane.[2]

În opinia lui Harriman, promisiunile smulse de la Stalin cu privire la participarea sovieticilor la Războiul din Pacific şi la bazele aeriene americane din Extremul Orient erau de departe cele mai bune rezultate ale vizitei lui Churchill la Moscova. Restul era mult mai problematic. Legat de viitorul Europei, Harriman avea motive să fie nemulţumit şi de Churchill, care venise la Moscova pe 9 octombrie pentru o vizită de zece zile, şi de propriul preşedinte, care

dorea o întrunire a celor Trei Mari, dar care nu putuse veni din cauza apropiatelor alegeri prezidenţiale din SUA şi îi ceruse lui Harriman să-l reprezinte, deşi mai mult în calitate de observator. Harriman a participat la câteva dintre întâlnirile dintre Stalin şi Churchill, însă nu şi la altele şi nu a putut să prezinte şi să susţină poziţia americanilor în măsură în care considera că era necesar. La o recepţie dată în onoarea lui Churchill, Maksim Litvinov, fostul comisar sovietic pentru relaţii externe şi acum adjunctul lui Molotov, l-a întrebat pe Deane, referindu-se la un articol din Look în care se estima averea lui Harriman: „Cum poate un om cu 100 de milioane de dolari să pară atât de trist?”[3]

Harriman era extrem de supărat din cauza refuzului lui Roosevelt de a participa mai activ la luarea deciziilor legate de soarta Poloniei – o chestiune controversată în relaţiile dintre Aliaţi şi una sentimentală pentru Harriman după refuzul lui Stalin de a-i ajuta pe insurgenţii polonezi din Varşovia sau de a le permite Aliaţilor să folosească baza de la Poltava ca să le ofere singuri ajutor. Churchill a zburat la Moscova cu chestiunea poloneză în capul listei pe ordinea de zi, iar Harriman considera că trebuia să fie şi primul subiect pe lista americană de priorităţi. Dacă Roosevelt nu putea să vină, poate că putea să vină Harry Hopkins ca să-l ajute pe Churchill să salveze ţara de dominaţia sovietică, s-a gândit Harriman. Nu s-a întâmplat asta. Harriman a fost lăsat de unul singur.

Churchill îşi prezentase prima dată planul privind Polonia la conferinţa celor Trei Mari de la Teheran de la sfârşitul lui noiembrie şi începutul lui decembrie 1943. Potrivit acelui plan, Stalin urma să păstreze fostele teritorii poloneze de est pe care le ocupase în 1939 în baza Pactului Ribbentrop-Molotov, sub pretextul că îi apăra pe prietenii

ucraineni şi bieloruşi. Se aşteptau ca guvernul polonez de la Londra să accepte o nouă graniţă de est, pe Linia Curzon, propusă în 1920 de ministrul britanic de externe de atunci, George Curzon, şi care coincidea mai mult sau mai puţin cu graniţa etnicilor polonezi din est. Însă polonezii au refuzat. Acum Churchill îl adusese la Moscova pe Stanisław Mikołajczyk, prim-ministrul guvernului polonez în exil de la Londra. Acesta a refuzat mai ales să cedeze oraşul Lvov (Lviv, în ucraineană), un centru urban important, înconjurat de aşezări ucrainene, însă locuit în majoritate de polonezi. Harriman ştia că îngheţarea negocierilor îl avantaja pe Stalin.

Problema Lvovului şi a graniţei poloneze de est a fost amânată pentru următoarea întrunire a celor Trei Mari, care urma să aibă loc în februarie 1945. Între timp, fără un acord, Stalin putea să facă ce dorea pe teritoriul polonez cucerit de Armata Roşie şi care rămânea de neatins pentru Aliaţii occidentali. Avanpostul cel mai aproape de regiunea respectivă pe care îl aveau americanii la dispoziţie era Poltava. Singurii militari americani care puteau să ajungă la Lvov şi la regiunea din jurul oraşului revendicat erau piloţii care mergeau acolo ca să recupereze avioanele americane doborâte. Această nouă situaţie i-a dat în mod neaşteptat bazei aeriene de la Poltava o nouă funcţie – aceea de turn de veghe al intereselor militare şi diplomatice ale SUA în Europa de Est.[4]

*

Căpitanul William Fitchen era şeful staţiei de informaţii de la baza aeriană de la Poltava şi avea doar 26 de ani când a preluat această funcţie nouă şi pentru el, şi pentru bază.

Asta s-a întâmplat pe 21 octombrie 1944, când un C-47 cu piloţi americani care se defectase în timpul unui zbor deasupra Europei Centrale a aterizat la Poltava în drumul său spre Lvov.

Absolvent al Universităţii California, Berkeley, unde îşi obţinuse licenţa în entomologie, Fitchen îşi petrecea lunile de vară punând întrebări echipajelor şi adunând informaţii despre forţele aeriene germane, despre defensiva lor antiaeriană şi despre consecinţele bombardamentelor americane. Terminarea atacurilor cu bombe în septembrie a însemnat că nu mai avea ce echipaje să chestioneze, decât dacă acestea veneau din Ucraina de Vest şi din Polonia de Est. Odată cu sosirea avionului de la Lvov, Fitchen şi oamenii lui au început să facă ceea ce ofiţerii de la SMERŞ crezuseră că făceau de la început – să adu-ne informaţii nu numai despre germani, ci şi despre sovietici.[5]

Avionul C-47 de la Lvov a adus două echipaje americane care fuseseră nevoite să aterizeze forţat pe teritoriul ocupat acum de sovietici din apropierea oraşelor Lvov şi Trnava. Ţinând cont de faptul că Armata Roşie avansa în Polonia, echipajele americane care zburau din Marea Britanie şi din Italia în misiuni de bombardare a obiectivelor germane puteau să facă aterizări de urgenţă în spatele liniilor sovietice, după cum fusese cazul acestor două echipaje. Acestea au ajuns pe mâna comandanţilor Armatei Roşii care i-au trimis pe americani la Poltava.

Fitchen a întocmit propriul raport de informare, deşi nu în modul obişnuit. Alături de el s-a aflat colonelul George A. McHenry, şeful adjunct al Diviziei Forţelor Aeriene a misiunii militare SUA la Moscova, care ajunsese cu avionul la Poltava ca să participe la chestionarea piloţilor. Potrivit unui istoric care a scris despre Forţele Aeriene ale SUA, pe

McHenry „îl interesau în primul rând aspectele de natură politică”. Dorea să ştie care era situaţia la faţa locului în zonele ocupate de sovietici din fosta Polonie de Est dinaintea războiului. Piloţii au raportat că după ce au ajuns în grija sovieticilor au fost ţinuţi permanent sub observaţie, însă nu li s-au îngrădit în nici un fel libertăţile personale şi au fost bine trataţi de membrii Armatei Roşii. Potrivit constatărilor acestora, existau semne clare de tensiune între sovietici şi polonezi, aceştia din urmă considerând Armata Roşie doar puţin mai bună decât germanii.[6]

Primele informaţii despre situaţia din teritoriile ocupate de sovietici aveau să fie în curând confirmate de alţi piloţi americani care au venit la Poltava în noiembrie 1944 şi de către membrii personalului de la baza Poltava. Sovieticii le-au dat voie tehnicienilor americani de la Poltava să zboare în locurile unde aterizaseră avioanele doborâte ca să le repare şi să vină înapoi cu ele la Poltava. Unii îşi petreceau săptămâni întregi în zonele respective în misiuni de reparaţii; alţii se duceau pentru perioade mai scurte. Toţi s-au dovedit a fi surse importante de informaţii despre situaţia din Ucraina de Vest şi din Polonia de Est. Rapoartele lor erau trimise destul de frecvent către misiunea militară de la Moscova, iar unele ajungeau pe biroul lui Harriman.[7]

Din a doua categorie a făcut parte şi un raport depus de colonelul Hampton, comandantul bazei de la Poltava. Pe 14 noiembrie Hampton, în compania câtorva ofiţeri şi tehnicieni care vorbeau rusă, printre care şi ofiţerul-şef de operaţiuni Mike Kowal, ofiţerul de informaţii sergent Samuel Chavkin şi tehnicianul Philip Mishchenko, au vizitat Lvovul, unde au petrecut patru ore, după care s-au întors la bază pe 18 noiembrie. Aceştia au decolat de la Poltava cu unul dintre cele două avioane VC-47 Douglas şi au

zburat către Lvov ca să ducă carburant pentru un B-24 Liberator care aterizase acolo. (B-24 era un bombardier greu cu o anvergură mai mare decât B-17, deşi unii credeau că nu era la fel de bun sau de fiabil precum predecesorul lui.) Pe drumul de întoarcere l-au luat la bord pe căpitanul Joe R. Johnson, care venise de pe 6 octombrie în zona Lvovului pentru a ajuta echipajele americane doborâte şi care era un adevărat izvor de informaţii. Johnson şi ofiţerii americani de la baza de la Poltava observaseră supravegherea NKVD şi îi văzuseră pe soldaţii Armatei Roşii hărţuindu-le pe fetele localnice care voiau să iasă cu americani şi au reuşit să adune suficiente informaţii despre situaţia de la Lvov doar în baza propriilor constatări şi a întâlnirilor ocazionale cu localnicii.

La fel ca echipajele pe care le chestionase Fitchen în octombrie, Hampton şi însoţitorii lui au constatat că polonezii, care reprezentau majoritatea în oraş, erau foarte nemulţumiţi de sovietici. Au depus rapoarte separate, în care concluzia era că polonezii preferau, de fapt, conducerea germană celei ruseşti. Hampton scria că localnicii considerau administrarea oraşului de către germani mai eficientă decât cea a sovieticilor. „În mod evident, germanii i-au cam lăsat pe polonezi de capul lor, iar ei îşi vedeau de treabă, în vreme ce sovieticii îşi băgau nasul în toate şi le făceau, în general, viaţa grea.” În plus, potrivit lui Hampton, sovieticii încercau să reducă nivelul de trai ca să-l aducă la nivelul celui din Uniunea Sovietică. I-au silit pe localnici să muncească pentru salarii infime de 200 de ruble pe săptămână (echivalentul unui dolar american pe piaţa neagră). Sovieticii se grăbeau să vândă conservele de mâncare primite din Statele Unite prin Programul de împrumut şi închiriere la preţuri de speculă. Polonezii, la rândul lor, îşi vindeau din bunuri ca să

supravieţuiască. „Mâncarea era mai puţină şi mai scumpă sub conducerea sovieticilor decât sub cea a germanilor”, scria Hampton.[8]

Hampton ştia o cu totul altă poveste despre evreii din Lvov. El raporta că a cunoscut mulţi martori ai atrocităţilor comise de germani, inclusiv doi profesori universitari. „Aproa-pe întotdeauna evreii au suferit din cauza naziştilor”, scria el. „Ce m-a surprins cel mai mult este faptul că polonezii care trăiseră şi asistaseră la acele atrocităţi comise se pare că aveau puţină compasiune pentru evrei sau chiar deloc. De fapt, cred că unii dintre informatorii mei erau de acord cu politica naziştilor împotriva evreilor.” Aceasta a fost probabil prima relatare despre exterminarea în masă a evreilor din Lvov şi despre rolul populaţiei locale în procesul de transmitere a informaţiei către comandamentul militar american şi ofiţerii de la ambasada SUA de la Moscova.[9]

Când Hampton şi echipajul său au zburat la Lvov, în noiembrie 1944, publicul larg nu aflase încă despre ceea ce avea să devină cunoscut drept Holocaust. La sfârşitul lui august 1944 sovieticii au organizat o vizită a corespondenţilor americani şi Aliaţi la Majdanek, un lagăr de exterminare lângă Lublin, în estul Poloniei, permiţând pentru prima dată lumii occidentale să vadă camere de gazare şi cuptoare în care erau arse trupurile deţinuţilor. Unul dintre reporteri, Bill Lawrence, a publicat un articol în New York Times despre călătoria sa la Majdanek. „Tocmai am văzut cel mai cumplit loc de pe faţa Pământului – lagărul de concentrare de la Majdanek, care a fost un adevărat River Rouge ca număr de morţi, estimat de autorităţile sovietice şi poloneze la 1 500 000 de oameni din aproape toate ţările din Europa, omorâţi în ultimii trei ani.” (Lawrence se referea la cea mai cunoscută fabrică a

lui Henry Ford, care se afla în River Rouge, la vest de Detroit.) Se divulga prima dată exterminarea pe bandă a europenilor, însă nu încă şi cea a evreilor europeni.[10]

Kathy Harriman, care a vorbit cu Lawrence după întoarcerea acestuia la Moscova de la Majdanek, a văzut lacrimi în ochii lui. Însă nici Lawrence, nici un alt reporter occidental nu a arătat că evreii erau principalele victime ale atrocităţii şi că ceea ce văzuseră reprezenta dovada exterminării organizate a unui popor întreg. Pur şi simplu nu cunoşteau adevărul. Sovieticii au organizat acea excursie în parte ca să justifice guvernul polonez, care era în curs de formare cu susţinere sovietică, şi mulţi reporteri au avut ocazia să-i pună întrebări lui Edward Osóbka-Morawski, liderul oficial al polonezilor de la Lublin, care promova opinia că germanii uciseseră oameni de toate naţionalităţile. Într-o scrisoare adresată lui Mary, Kathy îi spunea că era vorba de 22 de naţionalităţi. Probabil acest număr provenea de la Lawrence, care îl avea de la ghizii lui sovietici şi polonezi. Iniţial, raportul lui Lawrence a fost primit cu neîncredere. Deşi noi rapoarte cu privire la Majdanek publicate în toamna lui 1944 îi confirmau povestea, se înţelegeau încă prea puţine lucruri cu privire la structura etnică a victimelor – în noiembrie acestea au fost descrise drept „evrei şi creştini deopotrivă”.[11]

Nici un alt membru din echipajul colonelului Hampton de la Lvov nu a fost mai traumatizat de povestea evreilor din oraş şi nu ne-a lăsat o relatare mai amănunţită referitoare la situaţia lor disperată decât Samuel Chavkin, ofiţerul de informaţii din Forţele Aeriene, născut în Lvov şi care, la rândul său, era evreu. În relatarea sa, Chavkin reproducea povestirea relatată de o evreică supravieţuitoare a ocupaţiei germane a oraşului. „De cum au ocupat oraşul, naziştii au început să-i adune pe evrei şi pe toţi cei care

păreau evrei. Prin intermediul Coloanei a 5-a locale i-au contactat pe polonezii pronazişti care le-au fost ajutoare. Susţine că într-un interval de şase luni de ocupaţie germană au fost masacraţi toţi cei 100 000 de evrei din Lvov. Aproximativ 3 000 care au reuşit să se ascundă în provincie au rămas în viaţă.” Căpitanul Johnson, care se afla în zonă de pe 7 octombrie, menţiona în raportul său circa 160 000 de evrei din Lvov ucişi „prin metode de la execuţii colective până la uciderea copiilor pe stradă”.[12]

Numărul estimat al victimelor evreieşti ale Holocaustului din Lvov indicat de Hampton şi de echipajul său nu era nici umflat, nici nerealist. În oraş locuiseră aproximativ 110 000 de evrei înainte de Primul Război Mondial; alţi 100 000 de refugiaţi evrei veniseră acolo după 1939 şi asistaseră la ocuparea Lvovului de către germani la sfârşitul lui iunie 1941. Numărul estimat în prezent al evreilor ucişi în oraş şi în împrejurimile acestuia depăşeşte 100 000. Nu se ştie sigur ce s-a întâmplat cu restul, deşi numai câteva sute au supravieţuit ocupaţiei din regiune şi au apucat să vadă sosirea Armatei Roşii, în iulie 1944. Rapoartele au fost corecte şi în ceea ce priveşte rolul jucat de localnici în Holocaust. Mulţi localnici neevrei, nu numai polonezi, după cum se menţiona în rapoarte, ci şi ucraineni, au ajutat la desfăşurarea Holocaustului în oraş.[13]

Ororile Holocaustului au fost doar o parte din povestea relatată de Hampton, Chavkin şi tovarăşii lor. Atenţia lor se îndrepta mai mult asupra politicii sovieticilor din oraş şi din regiune şi au observat semne clare că sovieticii nu intenţionau să restituie Lvovul Poloniei. Polonezii au primit dreptul să devină cetăţeni sovietici sau să se mute în Polonia Centrală şi de Est. „Lvov a fost declarat de ruşi oraş ucrainean, iar ruşii nu vor polonezi acolo”, scria Johnson. Maiorul Kowal a observat că NKVD terorizase

oraşul, iar polonezii se temeau să vorbească cu membrii echipei americane. Le spuneau americanilor între patru ochi că singura lor speranţă era intervenţia americanilor. Hampton scria că cetăţenii polonezi din Lvov erau hotărâţi să „reziste până când Roosevelt şi Churchill vor interveni în sprijinul polonezilor”. Chavkin a aflat că mulţi sperau să imigreze în Statele Unite.[14]

O scrisoare de la Mieczysław Karol Borodej, un ofiţer de origine poloneză din forţele aeriene britanice, scrisoare pe care Hampton a fost rugat să o transmită ambasadei Marii Britanii de la Moscova, nu lăsa nici urmă de îndoială că sovieticii erau gata să înăbuşe orice tentativă de a păstra oraşul în Polonia. Născut în oraşul Stanislaviv (actualul Ivano-Frankivsk, din vestul Ucrainei), Borodej tocmai îşi terminase pregătirea ca pilot când germanii atacaseră Polonia, în septembrie 1939. A fugit în Marea Britanie, unde s-a înrolat ca pilot în Forţele Aeriene Regale. Prins de germani în toamna lui 1941 în timpul unei misiuni deasupra Europei, Borodej a ajuns într-un lagăr german, însă a evadat şi a intrat în Rezistenţa poloneză de la Lvov. A fost arestat de serviciile de contrainformaţii sovietice în iulie 1944, la scurt timp după ce oraşul fusese ocupat de sovietici, şi a fost condamnat că era membru al Armatei Teritoriale Poloneze de Rezistenţă, care pusese la cale Revolta de la Varşovia. În timp ce era închis, Borodej i-a scris o scrisoare ambasadorului britanic la Moscova, rugându-l să-l ajute. Scrisoarea a fost strecurată din închisoare şi a ajuns în mâinile lui Hampton. Aliaţii nu puteau să-l ajute. În ianuarie 1945 Borodej a fost condamnat la 20 de ani de muncă silnică şi trimis la minele de aur de la Kolîma din Siberia.[15]

*

Echipa lui Hampton nu a fost ultima care a vizitat Lvovul. Aveau să vină şi altele în săptămânile şi în lunile următoare. Printre acestea s-a numărat şi o echipă de ofiţeri condusă de un medic de la baza Poltava, maiorul Robert Wiseheart, care a venit cu avionul pe 6 decembrie. În cursul celor patru zile petrecute în oraş, Wiseheart a observat printre localnici „o lipsă evidentă de apreciere faţă de eforturile depuse de eliberatorii lor ruşi”. Polonezii, disperaţi, îşi puneau speranţele în americani şi într-un viitor război americano-sovietic. El şi oamenii lui au fost întâmpinaţi cu întrebări precum: „Când o să-i alungaţi pe ruşi din Polonia?” „O să se lupte americanii şi ruşii după căderea Germaniei?” Wiseheart a revenit la Poltava nu numai cu impresii proaspete despre situaţia de la Lvov, ci şi însoţit de piloţi americani care aterizaseră forţat în zonă şi îşi petrecuseră mult timp la ţară. Aceştia au furnizat informaţii directe despre situaţia din regiune.[16]

Unul dintre cei aduşi la Poltava de la Lvov era artileristul care deservea avioanele B-17 sergentul John R. Dmytryshyn, de origine ucraineană şi care înţelegea ce se discuta în jurul lui. După ce a ajuns la baza aeriană, i-a spus lui Fitchen povestea aventurilor sale după ce avionul lui fusese doborât. Dmytryshyn sărise prima dată în viaţa lui cu paraşuta, care s-a deschis fără nici o problemă, însă a constatat că nu avea senzaţia de cădere şi a fost cuprins de panică la gândul că rămăsese suspendat în aer până la moarte. A încercat să deschidă chingile paraşutei; din fericire, nu a reuşit. Când a început, în sfârşit, să coboare, Dmytryshyn şi-a dat seama că îl păştea un alt fel de primejdie: cineva de la sol trăgea în el. După ce a aterizat, a găsit trei găuri în paraşută. Dmytryshyn a ascuns

paraşuta în tufişuri, s-a acoperit cu frunze şi a aşteptat întâlnirea cu germanii.

Dmytryshyn a stat tăcut în ascunzătoare cam jumătate de oră, când a auzit pe cineva vorbind în limba sa maternă, ucraineană. Era un fermier neînarmat, care l-a luat cu el în sat, unde Dmytryshyn a fost descoperit de poliţia poloneză, care era mai loială guvernului de la Lublin, controlat de sovietici, decât germanilor care controlaseră zona. Poliţiştii l-au tratat iniţial prieteneşte când le-a spus că este american. Însă după ce l-a auzit vorbind ucraineană, un căpitan polonez a hotărât că Dmytryshyn era, de fapt, german. Polonezii l-au dus în oraşul învecinat, unde l-au predat unui colonel din Armata Roşie, care l-a interogat mai bine de patru ore, susţinând că este german şi că învăţase engleza şi ucraineana special pentru misiunea la care participa acum. În jurul orei 2:00, Dmytryshyn i-a spus lui Fitchen că cedase nervos şi izbucnise în plâns. Sovieticii l-au lăsat în pace. A doua zi s-a întâlnit cu comandantul lui, locotenentul R.E. Beam, şi cu un alt membru al echipajului său care săriseră şi ei cu paraşuta. Fuseseră găsiţi fie de sovietici, fie de aliaţii lor polonezi.[17]

Fitchen l-a interogat pe Dmytryshyn după ce acesta a sosit la Poltava, pe 10 decembrie. Un alt grup de piloţi a sosit acolo pe 18 decembrie, iar Fitchen a consemnat şi relatările lor. Cu toţii trecuseră cam prin aceleaşi lucruri, deşi unii au ajuns în mâinile membrilor Armatei Insurgente Ucrainene, care se luptau atât cu sovieticii, cât şi cu polonezii şi care acţionau din regiunea Peremişli (actualul Przemyśl), cu o populaţie mixtă polonezo-ucraineană. Insurgenţii s-au dovedit a fi foarte prietenoşi cu oaspeţii lor americani. Unii dintre ei aveau rude care imigraseră în Statele Unite, fuseseră acolo şi vorbeau puţin engleză. Se

jucau de-a şoarecele şi pisica cu poliţia poloneză locală, însă au aranjat ca americanii să fie preluaţi de respectiva poliţie. Polonezii, la rândul lor, i-au predat pe americani sovieticilor.

Unul dintre nou-veniţi, sergentul E.G. Kelly, a declarat că după ce aterizase s-a întâlnit cu un insurgent ucrainean care fusese la Scranton, Pennsylvania. Kelly a observat că polonezii erau nemulţumiţi de sovietici, dar le respectau ordinele, pentru că erau aliaţi împotriva ucrainenilor. Un ofiţer sovietic l-a chestionat pe Kelly în amănunt cu privire la perioada pe care o petrecuse cu „bandiţii" ucraineni. Un alt proaspăt sosit, sergentul A.G. Stubaus, căzuse şi el în mâinile unor ucraineni înarmaţi cu mitraliere şi, din nou, unul dintre ei vorbea puţin engleză, vizitase New Jersey – statul natal al lui Stubaus, după cum s-a dovedit. Într-unul dintre satele în care a stat, Stubaus a aflat că ruşii se pregăteau să lipească anunţuri prin care li se ordona ucrainenilor să plece din localitatea respectivă.[18]

Rapoartele piloţilor americani adunate de Fitchen şi trimise la ambasada americană de la Moscova în decembrie 1944 nu lăsau nici o urmă de îndoială că sovieticii creau o nouă realitate pe teren. Erau hotărâţi să păstreze Lvovul, silindu-i pe polonezi să plece şi declarând că oraşul aparţine RSS Ucrainene. Însă la vest de Linia Curzon, care străbătea regiunea Przemyśl (Peremişli), s-au aliat cu miliţiile poloneze locale împotriva insurgenţilor ucraineni şi îi împingeau pe ucraineni spre est, pe teritoriul pe care voiau să-l păstreze. Până la întâlnirea dintre Roosevelt, Churchill şi Stalin la Ialta, în februarie 1945, structura etnică a regiunii avea să fie schimbată în mod spectaculos de Holocaust, încă necunoscut lumii, precum şi de politicile introduse de sovietici imediat după ocuparea regiunii din vara lui 1944. În toamna acelui an,

guvernul de la Lublin şi locţiitorul lui Stalin din Ucraina, Nikita Hruşciov, au semnat un acord de „schimb de populaţii” între Polonia şi Ucraina.[19]

*

Maiorul Anatoli Zorin i-a luat locul locotenent-colonelului Sveşnikov ca şef al SMERŞ care se ocupa de personalul american de la Poltava, redus după „restrângerea” operaţiunilor americane din Ucraina din octombrie 1944. Acesta a fost avertizat prima dată despre activităţile de colectare a informaţiilor din Lvov după vizita colonelului Hampton şi a echipei sale din noiembrie 1944. Pe baza mărturiilor membrilor sovietici ai echipajului de pe Douglas C-47, care l-a însoţit pe Hampton la Lvov, Zorin a tras concluzia că nici Hampton, nici Kowal nu erau necesari pentru transportul combustibilului – scopul declarat al călătoriei lor.

Zorin a aflat că piloţii americani îşi petrecuseră timpul în Lvov făcând cumpărături şi întâlnindu-se cu localnicii, care le vânduseră mărunţişuri. Printre localnici s-au numărat şi o actriţă maghiară şi patru poloneze. Ulterior s-a aflat că ac-triţa de naţionalitate maghiară fusese arestată la un moment dat de poliţia secretă sovietică. Polonezele erau suspectate de opinii antisovietice. Unii americani au fost acuzaţi că aveau şi chiar răspândeau propriile opinii antisovietice. Despre sergentul Chavkin s-a spus că i-ar fi întrebat pe colegii săi sovietici de echipă de ce Ucraina şi celelalte republici sovietice nu sunt independente şi că ar fi sugerat faptul că polonezii din Lvov au fost mult mai prietenoşi cu germanii decât cu ruşii, în vreme ce nici populaţia din Poltava nu era încântată de ruşi.[20]

Zorin i-a informat pe comandanţii forţelor aeriene sovietice cu privire la călătoria lui Hampton la Lvov, cerând totodată ca americanii care zburau în zona respectivă pentru a recupera avioane să fie însoţiţi de ofiţeri sovietici superiori. Din acel moment, SMERŞ a încercat să-şi plaseze agenţii printre interpreţii din zborurile americanilor ca să supravegheze discuţiile acestora cu localnicii. Interpreta care l-a însoţit pe Hampton în zborul de pe 14 noiembrie de la Lvov, sublocotenent Galina (Galia) Ganciukova se pare că nu a fost informatoare SMERŞ şi nici nu a întocmit un raport cu privire la călătoria respectivă. Însă după următorul zbor al americanilor la Lvov, la care au participat maiorul Wiseheart şi sergentul Chavkin, ofiţerii SMERŞ au primit un raport amănunţit de la o interpretă cu nume de cod Olia. Agenta a raportat cu privire la întâlnirea pe care au avut-o Wiseheart şi Chavkin cu un profesor de la universitatea locală, care avea un frate în Statele Unite şi încerca să reia legătura cu el.[21]

Americanii s-au plâns vehement şefilor de la Poltava şi de la Moscova în legătură cu supravegherea aproape pe faţă efectuată de ofiţerii sovietici de legătură şi de interpreţii zborurilor spre vestul Ucrainei şi Polonia. Îi numeau „Câini de vânătoare” şi îi acuzau că făceau mai mult decât să-i spioneze. Paznicii sovietici le dădeau rapoarte meteo false pentru a opri plecarea sau întoarcerea avioanelor la Poltava şi împiedicau contactele americanilor cu populaţia locală forţând echipajele să doarmă în propriile avioane. La Poltava, sovieticii şi-au intensificat activitatea, urmărind relaţiile dintre soldaţii americani şi localnici şi încercând, din nou, să împiedice legăturile dintre soldaţii americani şi ucrainence.[22]

Capitolul 14

Petrecerea de Revelion

Sosirea anului 1945 a fost sărbătorită în Uniunea Sovietică ca fiind începutul sfârşitului unui război îndelungat şi devastator. Armata Roşie făcea pregătiri pentru o ofensivă majoră care avea să-i ducă unităţile până în centrul Germaniei, la câteva zeci de kilometri de Berlin, şi toată lumea credea că războiul se va încheia cu ocuparea capitalei. De Anul Nou, unul dintre principalele ziare, Izvestia (Ştiri), a publicat o caricatură cu Hitler, Himmler şi Goebbels sărbătorind Anul Nou în buncărul lui Hitler cu o sticlă cu picături de valeriană – despre care se presupune că ajută în caz de insomnii – în capul mesei. Sub masă se aflau ultimii aliaţi ai lui Hitler, inclusiv Mussolini. Versurile care însoţeau imaginea erau următoarele: „Judecata inevitabilă / Atârnă deasupra gloatei de criminali / Duşmanii tremură înaintea Anului Nou / O să le vină de hac la timp!”[1] Spre deosebire de Hitler şi de aliaţii lui, cei Trei Mari aveau motive întemeiate să fie optimişti în privinţa viitorului.

Însă se zăreau şi nori la orizont, mai ales pentru viitorul Poloniei. Stalin era gata să-i recunoască pe polonezii lui de la Lublin drept singurul guvern legitim din ţară. Roosevelt l-a rugat să amâne această recunoaştere; Stalin a refuzat. Pe 1 ia-nuarie 1945 i-a trimis un bilet lui Roosevelt prin care, pe lângă urările de „sănătate şi succes” în noul an, Stalin îi transmitea regretul său că nu reuşise să-l convingă de justeţea poziţiei sovietice în chestiunea polonează. În cel mai ipocrit mod Stalin i-a spus lui Roosevelt că nu poate să amâne recunoaşterea pentru că

nu stătea în puterea lui: Sovietul Suprem îi asigurase deja pe polonezii de la Lublin de recunoaştere. În aceeaşi zi, Churchill a refuzat în mod public să-i recunoască pe polonezii de la Lublin. De asemenea, el l-a abordat pe Roosevelt, propunându-i să se întâlnească separat în Malta pentru a discuta înainte de conferinţa celor Trei Mari programată să aibă loc la Ialta. Churchill considera că trebuiau să-şi coordoneze poziţiile înainte de a se întâlni cu Stalin.[2]

Marea Alianţă considera că sărbătorile au adus şi bucurie, şi iritare. Se întrevedea sfârşitul războiului, însă fisurile existente în relaţiile dintre Aliaţi se adânceau, prevestind probleme. Dezacordul dintre Aliaţi nu a fost nicăieri mai pronunţat în primele zile şi săptămâni ale lui 1945 decât la Poltava, unde colaborarea era, în aparenţă, cea mai apropiată.

*

Americanii de la bază erau într-o dispoziţie de sărbătoare în ajunul Anului Nou. Soldaţilor americani li s-a interzis să meargă în oraşul Poltava, pentru a se evita eventualele încăierări la beţie cu soldaţii din Armata Roşie şi cu localnicii, însă sovieticii le-au dat voie localnicelor să vină la petrecerea de Revelion de la bază. „Aseară au dat o mare petrecere la garnizoană şi mi-a părut foarte rău că am ratat-o”, scria Franklyn Holzman într-o scrisoare trimisă acasă. „Băieţilor li s-a permis chiar să invite fete în garnizoană, la club.”

Sergentul Holzman a fost de serviciu de Revelion. Majoritatea angajaţilor americani au avut două zile libere,

însă el a făcut parte din echipa restrânsă care a lucrat toată noaptea. Neputând să se ducă la petrecere, Holzman şi doi prieteni de-ai săi şi-au vizitat prietenele de la Poltava în ziua de Anul Nou. Le-au dus diverse băuturi: patru sticle de şampanie, o sticlă de coniac şi o sticlă de porto, precum şi ceva de mâncare. Fetele au pregătit pui fript cu cartofi şi varză. Când mâncarea a fost gata, soldaţii au deschis imediat o sticlă de şampanie. Fusese prima petrecere a lui Holzman din Ucraina şi, după cum avea să le scrie ulterior părinţilor lui, se simţise „în al nouălea cer”.[3]

În general, Holzman a fost destul de mulţumit de şederea sa la Poltava. Şi-a îmbunătăţit simţitor cunoştinţele de rusă, pe care începuse să o înveţe de la Mirgorod, şi astfel şi-a sporit şansele de a cunoaşte localnice. La Mirgorod, Holzman a avut două iubite. Una dintre ele, o liceancă pe nume Nina Mojaeva, a fost o iubire platonică; cu cealaltă, o femeie mai în vârstă, a avut o adevărată aventură. După ce a fost transferat la Poltava, Holzman şi-a găsit altă iubită şi a avut din plin ocazia să-şi petreacă timpul cu ea. Uneori, îşi amintea el mai târziu, aproape jumătate dintre angajaţi nu dormeau la bază, ci stăteau cu iubitele lor din Poltava. Holzman nu şi-a dat seama că sovieticii le hărţuiau pe femeile care se întâlneau cu soldaţi americani. Iubita lui, Nina Afanasieva, a fost reţinută şi interogată de poliţia secretă două luni mai târziu, pe 12 martie 1945. Au silit-o să semneze două documente – unul în care jura să păstreze secretul detenţiei sale şi altul prin care se obliga să rupă relaţiile cu Holzman.[4]

Probabil că poliţia secretă ar fi interogat-o pe Afanasieva mai devreme şi i-ar fi stricat povestea amoroasă dacă Holzman nu ar fi fost de serviciu de Revelion, motiv pentru care nu o putuse invita la petrecerea de la club. „După

vacanţa de Anul Nou, prin tabără s-a răspândit o poveste potrivit căreia vreo patru rusoaice care fuseseră la Clubul Militar American în timpul vacanţei de Anul Nou au fost reţinute în oraş pentru a fi interogate de poliţia secretă rusă", a raportat George Fischer în calitate de aghiotant al lui Hampton. „Se spune că fetele au fost întrebate în cursul interogatoriului de ce se întâlnesc cu americani, şi nu cu localnici."[5]

Asta a pus din nou la încercare relaţiile sovieto-americane de la Poltava. Atacurile asupra femeilor care ieşeau cu americani atinseseră, după cum am menţionat, punctul culminant în vara lui 1944 şi ajunseseră să fie destul de rare spre sfârşitul anului şi pentru că rămăseseră mai puţin americani, dar şi pentru că vremea rea nu prea îi îmbia pe porumbei să se plimbe pe străzi şi pe aleile din parcuri. În schimb se întâlneau în locuinţele femeilor, aşa cum făcea Holzman, sau în tabăra americanilor, unde personalul american, cu ajutorul sovieticilor, construise două cluburi – unul pentru ofiţeri, altul pentru soldaţii de rând – şi o sală de teatru. Americanii îşi invitau iubitele în vizită, iar acest lucru a ridicat problema controversată a intrării în bază.

Sovieticii care controlau intrarea erau în măsură să hotărască pe cine lăsau înăuntru. Au introdus un sistem de permise de trecere, limitând numărul de sovietici cu permise permanente la opt – în principal ofiţeri de legătură şi interpreţi. Toţi ceilalţi trebuiau să facă cerere pentru permis. Ofiţerii şi soldaţii americani trebuiau să depună o cerere pentru vizitele invitatelor la bază cu 48 de ore înainte. În formular erau trecute numele complet al invitatei, domiciliul şi scopul vizitei. Sovieticii, mai ales de la SMERŞ şi poliţia secretă de la Poltava, aveau nevoie de timp ca să analizeze cererile şi, în calitate de ofiţer sovietic

care se ocupa de emiterea permiselor, locotenent-colonelul Arseni Bondarenko, i-a spus la un moment dat lui Fischer, să „îi stârpească... pe nedoriţii care nu au nici o treabă în preajma bazelor americane”.[6]

Noile reguli s-au aplicat de la jumătatea lui decembrie, înaintea sărbătorilor de Crăciun şi de Anul Nou. Pentru a evita eventualele conflicte dintre militarii americani şi cei sovietici, colonelul Hampton, după ce s-a consultat cu comandanţii sovietici, le-a interzis militarilor americani să se ducă în Poltava de Revelion şi în ziua de Anul Nou. Astfel, întâlnirile dintre soldaţii americani şi iubitele lor erau posibile doar la baza americană, iar femeile trebuiau să depună cereri de permis, ceea ce a provocat panică în rândul ucrainencelor care ieşeau cu americani. Ştiau că numele şi adresele lor vor ajunge pe listele poliţiei secrete şi vor fi acuzate de legături cu străinii. Unii iubiţi americani au refuzat să solicite permise pentru iubitele lor; alţii s-au hotărât să-şi asume riscul. Câteva femei de la Poltava s-au dus la petrecerile de Crăciun şi de Anul Nou de la baza americană.

În foarte scurt timp, americanii au început să afle de la iubitele lor despre consecinţele participării acestora la petreceri. George Fischer a scris în raportul său că zvonurile privind interogările femeilor care veniseră la bază de către poliţia secretă sovietică nu au fost confirmate, dar un ofiţer american a demarat propria anchetă. William Kaluta, un inginer constructor de la bază şi viitorul istoric al întâmplărilor de aici, ştia bine rusă şi era folosit adesea ca intermediar în tranzacţiile dintre colegii care vorbeau engleză şi demnitarii sovietici. A avut de multe ori ocazia să vadă cât de indiscretă putea să fie supravegherea sovietică şi cât de violente încercările poliţiei secrete de a rupe relaţiile dintre americani şi localnici, mai ales femei.

La fel ca Fischer, Kaluta fusese rusofil la venirea la Poltava, în mai 1944. Tot ca Fischer, provenea dintr-o familie cu rădăcini adânci în acea parte a Europei şi se mândrea cu orientarea sa de stânga. Ajunseseră în Statele Unite cu puţin înainte de Primul Război Mondial din regiunea Pinsk, la graniţa dintre Ucraina şi Bielorusia. Kaluta senior fusese probabil membru activ al mişcării muncitorilor din Imperiul Rus şi, ca imigrant, devenise sindicalist înfocat la New York. A fost preşedintele Uniunii Muncitorilor şi membru al Comitetului Editorial al ziarului prosovietic Russkii golos (Vocea Rusiei).[7]

Informatorii SMERŞ au raportat că la o cină cu ofiţerii Armatei Roşii din iulie 1944, Kaluta, pe care l-au descris ca ucrainean, dar l-au numit „Vasili", folosind forma rusească a prenumelui său, le-a spus celor aflaţi la masă: „Dacă tatăl meu din America ar şti că fiul lui se află acum în Rusia şi că ia parte la o masă festivă cu ofiţeri ruşi, ar plânge de bucurie. După război sigur am să organizez o călătorie în Rusia pentru tatăl meu şi sora mea şi am să fac tot posibilul să le fac paşapoarte." Agenţii de la SMERŞ îl descriau pe Kaluta ca fiind foarte prietenos şi încântat să socializeze cu sovieticii. Cânta la acordeon cântece ruseşti şi ucrainene şi era îndrăgit de ofiţerii Armatei Roşii. Cu toate acestea, unele dintre cântecele sale au provocat îngrijorare printre urmăritorii lui de la SMERŞ. Unul dintre acestea se presupune că spunea ur-mătoarele: „Pământul sovietic este liber, însă libertatea nu e de găsit". După părerea lor, Kaluta recunoştea, în cel mai fericit caz, doar parţial regimul sovietic.[8]

Atitudinea favorabilă a lui Kaluta faţă de sovietici a început să se schimbe la sfârşitul lui 1944 şi începutul lui 1945, când nişte soldaţi l-au rugat să le ajute iubitele în privinţa NKGB-ului local de la Poltava. Când Kaluta i-a întrebat pe

şefii poliţiei secrete de ce le arestează pe femei, le interoghează şi le confiscă paşapoartele, răspunsul pe care l-a primit devenise deja destul de frecvent, şi anume că femeile erau prostituate. Sovieticii le făceau americanilor o favoare protejându-i de boli venerice. După ce a vorbit cu femeile respective, Kaluta a aflat că, după ce erau arestate erau întrebate de ce ies cu americani. Apoi femeilor li se ordona să-şi spioneze prietenii americani şi să adune cât mai multe informaţii cu putinţă despre tot ce făceau şi spuneau. Poliţia secretă le punea să semneze formulare la secţia de poliţie, sub sancţiunea pedepsirii conform legii, prin care se obligau să păstreze tăcerea cu privire la cele întâmplate.

Femeile aveau grijă să nu refuze în mod direct, a remarcat Kaluta, însă subliniau că nu prea făceau multe cu iubiţii lor în afară de sex. Singurele cuvinte pe care le ştiau în engleză erau „iubeşte-mă” şi „sărută-mă”, în timp ce prietenii lor americani vorbeau rusă doar puţin. Kaluta avea să scrie ulterior că talentul lingvistic al soldaţilor americani se limita la „rusa de dormitor”. Ofiţerii de la NKGB păreau să aibă o soluţie la această problemă. După o lună le ordonau femeilor să-şi părăsească iubiţii şi să se întâlnească cu alţi americani, în speranţa că aceştia ştiau rusă sau ucraineană şi puteau fi mai de folos pentru serviciile de informaţii. Unele o făceau, altele refuzau. Când Kaluta le-a întrebat pe cele care au continuat relaţiile cu iubiţii lor americani, în ciuda ordinelor primite de la NKGB, de ce au făcut-o, a aflat că acestea se resemnaseră şi erau pregătite psihologic să facă închisoare, dacă era nevoie. Speranţa lor era că militarii americani şi comandanţii lor puteau să intervină pentru ele şi să le salveze.[9]

SMERŞ şi poliţia secretă şi-au intensificat eforturile de a recruta femei care ieşeau cu americani, reuşind asta mai mult sau mai puţin. În februarie 1945, divizia de la Poltava a NKGB raporta că recrutase o informatoare care participase la petrecerea de Crăciun de la baza americană şi o alta care fusese acolo la petrecerea de Revelion. Prima pe care au convins-o era o elevă de 17 ani pe nume Irina Roghinskaia. Ea fusese invitată la petrecerea de Crăciun de către un preot, maiorul Clarence Strippy, care se ocupase de organizarea petrecerii. Roghinskaia se afla deja pe lista ucrainencelor care ieşeau cu americani şi a confirmat că prima dată cunoscuse un soldat american în iunie 1944. De fapt, ea se întâlnise de câteva ori cu locotenent-colonelul William Jackson, şeful serviciilor medicale de la baze. Cum poliţia secretă nu deţinea alte informaţii compromiţătoare despre Roghinskaia, a decis să o recruteze şi să o înscrie pe lista de agenţi cu numele de cod „Mihailova”.

Poliţia secretă căuta nu numai informaţii legate de americani, ci şi despre sovieticele care ieşeau cu ei, iar Roghinskaia corespundea, pentru că ştia multă lume din ambele categorii. Faina Agheeva, cu câţiva ani mai mare decât Roghinskaia, ieşea cu sergentul american Ray Mongjow şi a fost invitată de el la petrecerea de Revelion. A fost recrutată cu numele de cod „Maţulevici”. În raportul poliţiei secrete scria că ambele femei doreau să colaboreze. Probabil că ar fi spus o poveste foarte diferită despre recrutarea lor dacă ar fi fost întrebate de altcineva. În ceea ce le priveşte, erau în joc viitorul şi poate libertatea lor din momentul în care se descoperea că au legături cu americani.[10]

Kaluta a mai avut o ciocnire cu serviciile de securitate sovietice la începutul lui februarie 1945, când el şi maiorul

Kowal au negociat cu ofiţerii sovietici cu privire la invitarea unor studente de la institutul medical din Poltava la o petrecere dansantă la baza americană. Cei doi ofiţeri americani au promis că le vor duce pe femei acasă după petrecere. Sovieticii s-au oferit să emită permisele, însă au refuzat să contacteze institutul. Kaluta şi Kowal au preluat iniţiativa, s-au dus cu maşina la Poltava, unde s-au întâlnit cu o studentă pe care o ştiau din cercul lor de prieteni, şi au rugat-o să invite cel mult 12 prietene la petrecere. Ea a promis să o facă, însă i-a prevenit că multe dintre prietenele ei nu doresc să-şi dea numele şi adresa ofiţerilor sovietici. Totuşi au întocmit o listă, pe care le-au dat-o autorităţilor sovietice şi s-au pregătit de petrecere. Sovieticii au emis permisele şi toată lumea abia aştepta petrecerea.[11]

Cu toate acestea, în după-amiaza zilei de 3 februarie, când maiorul Kowal s-a dus cu maşina la Poltava ca să le ia pe fete şi să le aducă la bază, îl aştepta o surpriză. Acasă la una dintre fete, pe care Kaluta a numit-o „Valia” în relatarea sa, Kowal le-a găsit pe Valia şi pe mama ei plângând. Tocmai trecuse pe la ele căpitanul Maksimov. Cel mai probabil era acelaşi Maksimov care fusese ofiţerul-şef de legătură şi printre primii ofiţeri recrutaţi de SMERŞ ca agent cu numele de cod Markov. Împunându-i ordinele, Maksimov i-a spus Valiei să refuze să meargă la petrecere, sub pretextul că are de învăţat pentru examene. Şi trebuia să refuze şi pe viitor orice invitaţii. Dacă le va spune americanilor despre vizita lui şi ordinele date, va fi arestată şi trimisă în Siberia. Aceste ultime cuvinte au îngrozit-o pe mama Valiei, care, potrivit unui raport scris mai târziu, „era în stare de delir când a venit maiorul Kowal în vizită”.

Acum, că planurile legate de petrecerea de la bază le fuseseră date peste cap, unii piloţi americani au dat o mică petrecere acasă la Valia la care au venit câteva prietene de-ale ei. Kowal a aflat în curând că şi alte femei primiseră vizite asemănătoare şi americanii, supăraţi de anularea planurilor iniţiale, au protestat. Maiorul Zorin de la departamentul SMERŞ de la baza Poltava nu şi-a recunoscut vina pentru cele întâmplate. Potrivit raportului său, femeile fuseseră convinse să meargă la petrecere de agenţii NKGB. Agenţii din Poltava doar îi ordonaseră şefei facultăţii de medicină să le interzică studentelor să se ducă la petrecere. Acum doreau ca generalul Kovalev, noul comandant sovietic al bazei de la Poltava, să reacţioneze la protestele americanilor, însă acesta a refuzat, preferând să-şi păstreze relaţiile de lucru cu americanii.[12]

Pe Stepan Kovalev, născut în zona Poltavei şi care fusese adjunctul generalului Perminov pe timpul verii şi preluase acum comanda bazei având gradul de general-maior, nu-l de-ranja deloc să se ducă la petrecerile americanilor. O petrecere de Sfântul Valentin urma să aibă loc la baza americană pe 14 februarie, iar Kovalev aştepta cu nerăbdare.

Potrivit raportului său ulterior, Kovalev a observat că americanii transformaseră petrecerea în bal mascat. Locotenentul Kaluta s-a deghizat în german, etalând o tunsoare ca a lui Hitler şi mustaţă şi strigând „Heil!”. Ceilalţi îi răspundeau ca atare. Maiorul Wiseheart mărşăluia cu Kaluta, arătând cum fug germanii de Aliaţi. Asistentele americane purtau costume inspirate după îmbrăcămintea rusoaicelor de rând. Piloţii care sosiseră la Poltava cu câteva zile mai devreme au venit îmbrăcaţi în femei, purtând costume de baie şi ruj. Toată lumea bea,

mai puţin maiorul Kowal, căpitanul Nicholson şi ofiţerul de serviciu, care asigurau păstrarea ordinii.

Kovalev şi-a încheiat raportul legat de petrecere cu o afirmaţie care poate nu era surprinzătoare din partea unui comunist zelos, fidel valorilor conservatoare ale URSS-ului lui Stalin. „În general, acea petrecere, la fel ca alte festivităţi, s-a desfăşurat în mod dezordonat, spontan, fiecare făcând ce-i place. Fără să se jeneze de prezenţa femeilor, s-au dedat la gesturi extrem de vulgare, arătându-şi astfel defectele şi chiar lipsa unor reguli elementare de cultură în comportamentul ofiţerilor americani la petrecerile superiorilor, chiar şi în prezenţa ofiţerilor ruşi şi a rusoaicelor.”

Din motive necunoscute, Kovalev a finalizat raportul după două săptămâni de la eveniment, pe 1 martie. Se poate să fi fost forţat să o facă din cauza unor zvonuri legate de prezenţa sa la petrecere, care au ajuns la urechile şefilor. Deşi Kovalev şi-a formulat raportul în aşa fel încât să-şi informeze şi să-şi distreze superiorii cu privire la obiceiurile americanilor, ofiţerii de la SMERŞ au considerat greşit comportamentul lui de la petrecere. „În loc să plece imediat de la orgia vulgară descrisă mai sus şi să le facă apoi americanilor o observaţie oficială, Kovalev, împreună cu soţia lui şi cu alţi ofiţeri ai Armatei Roşii, care au fost şi ei prezenţi împreună cu soţiile lor, au rămas să asiste la comportamentul scandalos care se desfăşura acolo”, scria un oficial SMERŞ de rang înalt la Moscova.[13]

*

Participarea sovieticilor la petrecerile americanilor de la Poltava arată fără urmă de îndoială că SMERŞ şi ofiţeri de securitate precum maiorul Zorin căpătau tot mai multă putere la bază, îndepărtând comandanţi militari precum Kovalev. Mulţi americani ştiau că erau urmăriţi şi faptul că ştiau, combinat cu nemulţumirea adunată în săptămânile şi în lunile precedente, a condus la dorinţa lor tot mai mare de a avea cât mai puţin de-a face cu sovieticii.

În februarie, Zorin a depus un raport în care se plângea de deteriorarea relaţiilor sovieto-americane de la bază şi dădea numeroase exemple pentru a demonstra că americanii restricţionau accesul ofiţerilor sovietici la baza lor şi că primiseră ordine să nu socializeze prea mult cu sovieticii şi să nu le spună nimic.

Ofiţerii de la SMERŞ nu au dat vina pe acţiunile lor pentru schimbarea de atitudine a americanilor, ci pe vederile antisovietice ale comandanţilor americani. „Schimbările de atitudine ale comandanţilor americani”, scria Zorin, „se explică prin ostilitatea conducerii rămase faţă de Uniunea Sovietică.” În raport era menţionat nimeni altul decât însuşi colonelul Hampton, care se pare că i-ar fi spus unui informator SMERŞ: „Încercaţi să impuneţi peste tot marxismul, însă este depăşit deja pentru America. Avem oameni care l-au combătut pe Marx cu mult timp în urmă.”

Zorin a mai menţionat un episod în care Hampton decolase de la aerodromul din Poltava cu un avion Douglas, deşi generalul Kovalev nu dorise să-i dea aprobare de zbor, pentru că aştepta undă verde de la Moscova. Hampton refuzase să aştepte. El abia se întorsese de la aeroportul Saki din Crimeea, unde făcea pregătiri pentru sosirea celor Trei Mari pentru Conferinţa de la Ialta şi trebuia să se întoarcă acolo ca să-şi continue

treaba. Sătul de întârzierile şi de obstrucţionismul sovietic, nu avea nici un chef să le mai înghită.[14] Destrămarea Marii Alianţe a continuat rapid.

Capitolul 15

Ialta

Averell Harriman a fost primul care a propus fosta staţiune ţaristă Ialta, din peninsula Crimeea, ca loc de desfăşurare a întâlnirii celor Trei Mari. Pe 6 decembrie 1944, când pregătirile pentru întrunire erau în toi, acesta i-a scris lui Roosevelt într-o telegramă: „Doi dintre ofiţerii noştri de marină au fost la Ialta şi la Sevastopol vara trecută. Raportează că în Ialta se află multe sanatorii şi hoteluri mari şi bine construite care nu au fost afectate de ocupaţia germană. Pentru nivelul Rusiei, oraşul este extrem de îngrijit şi de curat. Clima este bunicică în timpul iernii.” Ambasadorul abia aştepta să vadă acest loc despre care auzise atâtea, dar pe care nu-l vizitase niciodată.[1]

Ialta, sau de fapt Crimeea, nu era nicidecum varianta preferată de Roosevelt ca loc pentru conferinţă. Starea lui de să-nătate se înrăutăţea vizibil şi mai avea doar câteva luni de trăit. Dacă ar fi ştiut cât de puţin mai avea, probabil ar fi ales să meargă în altă parte în ultima sa călătorie în străinătate. Drumul până în Crimeea presupunea traversarea Atlanticului, plin de submarine germane, şi o lungă călătorie într-o cabină de avion depresurizată deasupra Balcanilor, încă ocupaţi de germani. Roosevelt îi solicitase lui Stalin să se întâlnească

un-deva mai aproape de Statele Unite, însă conducătorul sovietic fusese de neclintit. Nu se prea grăbea să se întâlnească cu aliaţii săi, care voiau probabil să discute despre Polonia şi despre politicile lui opresive din Europa de Est.

Roosevelt a cedat, întrucât simţea că nu mai poate să aştepte. Dorea să se întâlnească cu Stalin cât mai repede posibil, ca să discute despre Războiul din Pacific şi despre planurile de înfiinţare a Organizaţiei Naţiunilor Unite. Churchill, deranjat de evoluţia situaţiei din Polonia şi de recunoaşterea ofici-ală de către Stalin a marionetelor sale de la Lublin, era nerăbdător să se întâlnească cu Roosevelt şi cu dictatorul sovietic. După cum am menţionat mai devreme, voia să se întâlnească cu Roosevelt la Malta ca să discute despre adoptarea unei poziţii comune înaintea conferinţei. Pe 1 ianuarie 1945, în ziua în care a refuzat să recunoască legitimitatea guvernului de la Lublin, Churchill i-a trimis lui Roosevelt o telegramă în care îi solicita o întâlnire privată şi adăuga nişte versuri proaste compuse de el: „De la Malta la Ialta. Să nu ne influenţeze nimeni.” Nu i-a plăcut deloc perspectiva deplasării la Ialta. „[D]acă am fi căutat zece ani nu am fi putut găsi un loc mai prost în lume”, i-a spus el lui Harry Hopkins, un susţinător iniţial al Crimeii ca posibilă variantă de loc al întrunirii.[2]

Se poate ca Harriman să fi regretat propriul sprijin pentru varianta Ialta când, la jumătatea lui ianuarie 1945, a început să caute un mod de a ajunge acolo. Iniţial plănuise să se ducă cu avionul în Crimeea, fie trecând prin Poltava, fie mergând direct în oraşul Saki, situat pe malul sudic al peninsulei, însă i-a fost imposibil din cauza vremii rele. Când îi propusese iniţial Ialta preşedintelui, Harriman îi scrisese: „Temperatura medie în ianuarie şi februarie este de 4 grade Celsius. Oraşul are deschidere bună spre sud şi

este protejat de vânturile din nord de munţi înalţi.” În cursul ultimelor săptămâni ale lui ianuarie 1945, vremea nu le-a fost favorabilă. După ce a aşteptat în van permisiunea de zbor de la Comandamentul Forţelor Aeriene Sovietice, Harriman şi fiica lui veşnic energică, curioasă şi receptivă s-au hotărât să ia trenul.[3]

„O poveste lungă – trei zile şi trei nopţi – petrecând mare parte din timp prin gări bombardate”, scria Kathy Harriman într-una din scrisorile ei. Calea ferată de la Moscova la Simferopol, cel mai mare oraş din Crimeea, trecea la o distanţă de circa 100 de kilometri est de Poltava, oferindu-i ocazia să vadă peisajul acum acoperit de zăpadă, care îi era cunoscut după vizita sa estivală în oraş. „Ţăranii ucraineni par mult mai înstăriţi decât cei din jurul Moscovei. Au casele vopsite, cu acoperişuri de stuf şi destul de pitoreşti”, îi scria ea lui Mary. Într-una din gări, Kathy şi însoţitorii ei au cumpărat ouă proaspete şi au făcut punci din lapte condensat, burbon şi unt. Chiar şi aşa, călătoria a fost lungă. Când au ajuns într-un sfârşit la Simferopol, după-amiaza târziu în cea de-a treia zi de călătorie, tatăl ei era atât de nerăbdător să ajungă la Ialta, care se afla la o distanţă de 80 de kilometri, încât nu a urmat sfatul gazdelor lui sovietice, care i-au recomandat să nu circule noaptea cu maşina prin munţi pe viscol, şi a insistat să plece imediat. După ce au mers cu maşina trei ore şi jumătate, timp în care unul dintre automobile s-a blocat în zăpadă, au ajuns la Ialta.[4]

În zilele următoare, Harriman şi fiica sa s-au ocupat de pregătirile pentru vizita demnitarilor, mai ales a lui Roosevelt şi a lui Churchill. Conducătorii occidentali ai alianţei urmau să sosească la baza aeriană de la Saki, în Crimeea, pe 3 februarie. Ofiţerii americani însărcinaţi să se asigure că sosirea lor avea să se desfăşoare fără greutăţi

au fost aduşi la Saki din Poltava. Au făcut tot posibilul pentru reuşita conferinţei.

*

Pregătirile pentru sosirea americanilor la Saki, cel mai apropiat aerodrom de Ialta, i-au fost încredinţate comandantului bazei de la Poltava, colonelul Hampton. La scurt timp după 10 ianuarie, ziua în care Churchill şi-a dat aprobarea finală cu privire la alegerea Ialtei ca locaţie, Hampton şi subordonaţii săi au lăsat la o parte celelalte proiecte şi s-au concentrat pe Crimeea. După cum scria un ofiţer la vremea aceea, personalul de la Poltava a primit ordin „să furnizeze un grup de militari pentru o misiune secretă în Crimeea”. Întrucât nu mai erau „ticăloşii uitaţi în Ucraina”, piloţii de la Poltava s-au trezit implicaţi într-un eveniment politic de importanţă mondială – şi, după cum avea să se dovedească, istorică. Când s-a terminat Conferinţa de la Ialta, aceasta a constituit baza unei noi misiuni, care presupunea nu numai simpla observare a acţiunilor sovieticilor din Europa de Est, ci şi ajutarea prizonierilor americani de război de pe teritoriul controlat de sovietici să se întoarcă acasă.

Hampton a fost însoţit la Saki de doi asistenţi vorbitori de rusă, aghiotantul său George Fischer şi plutonierul-major John Matles, originar din Basarabia, în fostul Imperiu Rus, care participase la multe proiecte americane din Uniunea Sovietică în anii 1930. Au fost urmaţi la scurt timp de alţii, care fie au fost trimişi în vizite scurte, fie au fost detaşaţi la Saki şi la aerodromul de la Sarabuz, de lângă principalul oraş al peninsulei, Simferopol, pe durata conferinţei.[5]

Hampton şi oamenii lui erau hotărâţi să facă tot ce le stătea în putinţă ca să asigure buna desfăşurare a conferinţei. Acesta s-a dovedit a fi un obiectiv nu tocmai uşor de realizat. Ca şi mai înainte, sovieticii au insistat ca pilotul comandant din toate zborurile americanilor dintre aerodromurile Poltava, Saki şi Sarabuz să fie un pilot de-al lor. Cum americanii nu aveau încredere în piloţii sovietici, despre care credeau că îşi asumă riscuri inutile, relaţiile dintre cele două părţi cu privire la Ialta au devenit imediat tensionate.

Gradul de neîncredere s-a văzut într-un episod la care a participat şeful Forţelor Aeriene Expediţionare Aliate din Eu-ropa, mareşalul britanic de aviaţie Arthur Tedder, care venise la Moscova să negocieze cu Stalin. Pe 17 ianuarie, Hampton l-a adus pe Tedder de la Moscova la Poltava şi au zburat împreună a doua zi cu avionul spre Saki. Copilotul lui sovietic a insistat să fie pilotul comandant al avionului. Hampton a refuzat şi Tedder l-a susţinut pe american, devenind el însuşi pilot secund. Sovieticii s-au supărat, însă nu au îndrăznit să contrazică un înalt comandant britanic care tocmai venea de la o întâlnire cu Stalin. Însă când au ajuns în Crimeea, Tedder a constatat că îi dispăruse o servietă pe care o avea cu el. Între timp, avionul pilotat de această dată de un echipaj americano-sovietic se întorsese deja la Poltava.

Tedder i-a cerut ajutorul lui Hampton. Pe 19 ianuarie, Fischer a abordat un radiooperator sovietic de la baza aeriană de la Saki şi l-a rugat să ia legătura prin radio cu baza de la Poltava şi să întrebe dacă echipajul găsise servieta lui Tedder. Generalul Kovalev, care a primit solicitarea, fusese informat că se găsise servieta şi s-a oferit să o aducă cu avionul la Saki, însă americanii au insistat să o ducă unul dintre ei. Misiunea militară

americană de la Moscova era pe aceeaşi linie; Kovalev insista că trebuia să o ducă personalul sovietic. Contrar procedurii obişnuite, potrivit căreia era interzisă interogarea ofiţerilor americani, generalul l-a interogat pe sergentul american care găsise servieta în avion după aterizarea la Poltava. Gestul lui Kovalev a fost criticat de ofiţerii americani de la Poltava şi, în cele din urmă, în loc să le fie predată sovieticilor, servieta i-a fost dusă lui Tedder de americani.[6]

Lipsa de încredere făcea aproape imposibilă sarcina lui Hampton de a efectua zboruri între baza de la Poltava, Saki şi Sarabuz. Avioanele americane puteau să decoleze de pe aerodromul de la Poltava numai cu aprobarea autorităţilor sovietice, aprobare care trebuia cerută cu o zi înainte. În vara şi toamna lui 1944 dura în mod normal doar câteva ore ca să le dea americanilor aprobarea de zbor, însă cum relaţiile dintre cele două părţi se deterioraseră la Poltava, întârzierile au devenit tot mai lungi şi, uneori, zborurile nu primeau deloc aprobare. Asta s-a întâmplat şi pe 22 decembrie 1944, când Hampton şi generalul-maior Edmund W. Hill, comandantul Diviziei Aeriene a misiunii militare SUA, urmau să plece cu avionul de la Poltava spre Polonia de Est.

Comandanţii sovietici de la Poltava le dădeau o simplă explicaţie pentru întârzieri: nu aveau puterea să aprobe singuri zborurile. Trebuiau să primească aprobarea finală de la Moscova, iar uneori Moscova nu răspundea vreme de câteva zile, dacă nu chiar săptămâni. Comandanţii Forţelor Aeriene ale Armatei Roşii de la Moscova au emis un ordin general prin care au fost interzise toate zborurile de la Poltava între 20 şi 28 ianuarie 1945, când erau în toi pregătirile pentru Conferinţa de la Ialta, invocând drept motiv vremea rea. Vremea a fost, într-adevăr, cumplită în

săptămâna aceea, cu ninsori abundente. Ofiţerii americani care se ocupau de vreme la Poltava au raportat că au existat şi perioade de îmbunătăţire a vremii în intervalul respectiv. Cu toate acestea, interdicţia generală a rămas în vigoare pe măsură ce se apropia data conferinţei, 4 februarie.[7]

Refuzul Moscovei de a aproba zborurile chiar şi după ce s-a îmbunătăţit vremea a provocat un conflict deschis la Poltava, primul în care Hampton şi Kovalev, cei doi comandanţi, au fost implicaţi direct. Pe 29 ianuarie, Hampton a zburat cu un avion american C-47 de la Saki la Poltava. Apoi a cerut aprobarea de a se întoarce la Saki, susţinând că primise aprobarea de zbor de la mareşalul Semen Javoronkov din Forţele Aeriene Sovietice, comandantul aviaţiei navale sovietice, care se ocupa şi de comu-nicaţiile aeriene având legătură cu Conferinţa de la Ialta. Kovalev a cerut aprobare pentru zbor de la Moscova şi a fost informat că generalul Nikitin anulase toate zborurile din ziua aceea. Hampton a protestat spunând că trebuia să aducă nişte ofiţeri americani înapoi la Saki şi că avea permisiunea lui Javoronkov.

Potrivit raportului SMERŞ, la o oră şi jumătate după ce a aterizat la Poltava, Hampton se înălţa deja în aer, încălcând ordinele directe ale lui Kovalev. Generalul sovietic era furios. A încercat să stabilească legătura prin radio cu avionul, însă era deja în afara razei de acoperire a staţiei de emisie. Kaluta, care se afla pe atunci la centrul de control al bazei aeriene, a asistat la izbucnirea lui Kovalev. „Aş fi înţeles dacă un tânăr pilot combatant mi-ar fi încălcat ordinul, dar nu colonelul Hampton”, a spus Kovalev, fără a încerca să-şi ascundă nemulţumirea. A adăugat că este comandantul bazei şi că nici un avion nu are voie să decoleze fără ordinul lui.[8]

Kovalev avea dreptate să fie supărat, deşi nu-i oferise niciodată lui Hampton sau unui alt american o explicaţie plauzibilă legată de refuzul sovieticilor de a aproba zborurile. Motivul a fost furnizat de generalul-maior Slavin, şeful adjunct al Marelui Stat-Major al Armatei Roşii, responsabil de legătura cu americanii, într-o scrisoare către şeful Statului-Major al Marinei So-vietice, amiralul Vladimir Alafuzov, şeful direct al mareşalului Javoronkov, care ordonase zborul lui Hampton. Slavin i-a spus lui Alafuzov că întregul echipaj al avionului C-47 cu care zburase Hampton era format din americani. „Puteau să folosească zborurile din Crimeea la Poltava fără navigatorii şi radiooperatorii noştri ca să fotografieze locaţiile care îi interesau”, scria Slavin. A arătat, de asemenea, că ofiţerii americani foloseau o linie specială a guvernului sovietic pentru comunicaţiile dintre Poltava şi aerodromul de la Sarabuz. Slavin i-a cerut lui Alafuzov să le ceară subordonaţilor săi de la Saki să nu le mai permită americanilor să folosească liniile de comunicaţie ale guvernului sau să efectueze zboruri fără personal sovietic la bord.

Scrisoarea lui Slavin a fost scrisă pe 8 februarie. La data aceea, delegaţiile americană şi britanică se aflau deja la Ialta, purtând negocieri cu omologii sovietici. Tonul scrisorii şi politicile pe care le impunea erau în mare discrepanţă cu atitudinea prietenoasă pe care Stalin o manifesta faţă de oaspeţii lui americani, mai ales faţă de preşedintele Roosevelt, pe care încerca să-l cucerească şi să-l despartă de Winston Churchill fizic, mental şi politic.[9]

*

Roosevelt şi Churchill au aterizat la aerodromul de la Saki, după cum fusese planificat, în după-amiaza zilei de 3 februarie. În timp ce principala problemă a lui Churchill era comportamentul sovieticilor din Europa de Est, unde Stalin continua să nimicească opoziţia democratică, reprezentată în primă instanţă de forţele loiale guvernului polonez în exil de la Londra, principalele obiective ale lui Roosevelt, după cum am menţionat mai devreme, erau să se asigure că sovieticii nu-şi vor încălca promisiunea făcută anterior de Stalin că urmau să intre în războiul cu Japonia după victoria din Europa şi să-l convingă pe conducătorul sovietic să intre în Organizaţia Naţiunilor Unite – instituţia-cheie pe care Roosevelt şi-o imaginase pentru ordinea mondială postbelică.

Delegaţia americană de la Ialta, care iniţial trebuia să cuprindă cel mult 70 de persoane, s-a înmulţit de zece ori odată cu apropierea summitului, în parte pentru că Roosevelt a invitat foarte mulţi comandanţi americani. A fost un truc ca să facă presiuni pentru începerea negocierilor privind participarea sovieticilor la Războiul din Pacific, pe care partea sovietică o tot amâna. Ofiţerii americani abia aşteptau să abordeze această chestiune. Generalul-maior Laurence S. Kuter, care îl reprezenta pe comandantul Forţelor Aeriene ale SUA, generalul Henry Anderson, care se îmbolnăvise şi nu putuse să participe la întrunire, dorea în mod special să discute despre bazele SUA din Pacific. În lunile dinaintea conferinţei, generalul Deane se enervase din cauza refuzului din partea şefului Marelui Stat-Major al Armatei Roşii de a face progrese pe această temă. Speranţa sa era că prezenţa lui Roosevelt îi va determina pe comandanţii sovietici de la Ialta să înceapă discuţiile.[10]

Discuţia privind bazele a fost deschisă în cea de-a treia zi a conferinţei, pe 8 februarie, când Roosevelt, însoţit de Harriman, s-a întâlnit cu Stalin pentru a discuta despre Războiul din Pacific. Preşedintele a început indirect, spunând că, după pătrunderea trupelor SUA în Manila, venise momentul intensificării bombardamentelor din Japonia, iar forţele aeriene americane înfiinţau noi baze pe insulele din sudul Japoniei. Stalin a înţeles aluzia. I-a spus preşedintelui că era gata să permită înfiinţarea de baze ale Forţelor Aeriene ale SUA în regiunea Amur. Era un salt uriaş. Stalin a fost de acord, de asemenea, cu crearea unor baze militare americane şi în apropierea Budapestei şi a mai aprobat o solicitare: să le permită ofiţerilor americani să meargă în spatele liniilor sovietice din Europa de Est ca să urmărească consecinţele recentelor bombardamente ale Forţelor Aeriene ale SUA.

Stalin se purta în mod clar foarte frumos. Deşi Harriman ştia din proprie experienţă că aprobarea verbală a lui Stalin nu însemna sfârşitul poveştii, mai ştia că aceasta era esenţială ca să se mişte ceva în Uniunea Sovietică sau în părţile din Europa de Est ocupate de Armata Roşie. Roosevelt i-a răspuns în acelaşi mod, spunându-i că nu vede nici o problemă ca URSS-ul să ocupe sudul Sahalinului şi Insulele Kurile din Extremul Orient. Au convenit să poarte consultări ulterior. Se încheiase o înţelegere: bazele americane şi participarea sovietică la război în schimbul achiziţiilor teritoriale. Stalin era mulţumit de ea, la fel şi armata SUA, în general, şi mai ales comandanţii forţelor aeriene. Dacă puteau să înfiinţeze noi baze aeriene în Europa de Est şi în Extremul Orient, puteau să-şi folosească experienţa căpătată la Poltava la noile baze şi să le închidă pe cele existente.[11]

Speranţele americanilor s-au dovedit a fi premature. Nesiguranţa sovieticilor cu privire la prezenţa occidentală în spatele liniilor ruseşti a fost scoasă la iveală de lungile şi, în mare parte, ineficientele negocieri legate de viitorul Poloniei, chestiunea cea mai discutată la Ialta. Devenise esenţială în relaţiile dintre SUA şi URSS de la Revolta din Varşovia, iar furnizarea de informaţii despre evoluţia evenimentelor de acolo continua să fie una dintre sarcinile pe care le aveau piloţii americani care se duceau de la Poltava la Lvov şi înapoi. Roosevelt a făcut o ultimă încercare de a-l convinge pe Stalin să-i lase Poloniei Lvovul. Stalin a refuzat. Cum Armata Roşie controla o mare parte din Europa de Est, Stalin nu prea mai era motivat să facă compromisuri. De asemenea, se pricepea de minune să joace cartea naţionalităţilor, care contau mult în luarea deciziei privind viitorul acelei regiuni mixte din punct de vedere etnic şi religios.

Stalin nu a ţinut cont de propunerea lui Roosevelt de a le restitui polonezilor Lvovul, dându-se drept susţinător al intereselor naţionale ucrainene. „Ce ar spune ucrainenii dacă [Stalin şi Molotov] ar accepta propunerea Aliaţilor?”, i-a întrebat Stalin pe Roosevelt şi pe Churchill. „Ar putea să spună că Stalin şi Molotov s-au dovedit a fi apărători mai puţin devotaţi ai ruşilor şi ucrainenilor decât Curzon şi Clemenceau.” Primul nume se referea, bineînţeles, la Linia Curzon din 1920, creată în urma Conferinţei de Pace de la Paris. După cum Harriman ştia deja din rapoartele serviciului de informaţii de la Poltava, sovieticii mutau oameni dintr-o parte în alta a Liniei Curzon ca să creeze comunităţi etnice omogene – ucraineni în est şi polonezi în vest. Atât Roosevelt, cât şi Churchill trebuiau să accepte noua graniţă, Lvovul rămânând sub controlul oficial al ucrainenilor şi de facto al sovieticilor.[12]

Stalin era la fel de necooperant şi în problema guvernului polonez, pe care îl înţesase cu oameni de-ai lui, precum şi în cea a viitoarelor alegeri din Polonia, pe care promisese să le organizeze, însă pe care intenţiona să le controleze. Când a venit vorba despre chestiunea alegerilor apropiate din Polonia, Stalin l-a asigurat pe Churchill că, din punctul de vedere al Armatei Roşii, reprezentanţii diplomatici britanici şi occidentali puteau să intre liber în ţară ca să observe desfăşurarea alegerilor, însă trebuiau să negocieze direct cu guvernul polonez. Cum reprezentanţii lui Stalin conduceau acum principalele ministere din guvernul polonez, el putea lejer să ia cu o mână ce dădea cu cealaltă. Baza de la Poltava avea să rămână unul dintre puţinele locuri în care americanii puteau să adune informaţii despre situaţia din Polonia după conferinţă.[13]

Problema de pe ordinea de zi de la Ialta care avea să conteze cel mai mult pentru piloţii de la Poltava în săptămânile şi în lunile următoare a fost rezolvată în ultima zi a conferinţei, pe 11 februarie, când generalul Deane a semnat un acord privind schimbul de prizonieri de război. Fusese multă vreme pe ordinea de zi şi acum Deane avea motive de bucurie. El deschisese prima dată discuţia despre problema prizonierilor de război americani cu şeful Marelui Stat-Major al Armatei Roşii, în iunie 1944, la câteva zile după ce avioanele americane aterizaseră pe aerodromurile din zona Poltava. Aceasta era şi perioada dinaintea Operaţiunii Bagration, ofensiva sovietică. Comandanţii americani se aşteptau ca înaintarea sovieticilor să ducă la eliberarea prizonierilor de război Aliaţi deţinuţi de germani în acea parte a Europei şi doreau să colaboreze cu sovieticii ca să-i ducă acasă cât mai repede posibil. Sovieticii nu manifestaseră pe atunci nici un interes faţă de acest subiect. Acum erau, în sfârşit,

gata să le satisfacă solicitarea americanilor şi să semneze un acord oficial.

Principiile de bază ale acordului au fost prezentate de Molotov într-o scrisoare trimisă ambasadei SUA de la Moscova pe 25 noiembrie – după aproape cinci luni de când se pusese prima dată problema prizonierilor de război. Molotov era de acord „în principiu” cu propunerea americanilor în care se prevedea liberul acces al reprezentanţilor americani la prizonierii americani de război eliberaţi. El a ridicat şi problema prizonierilor sovietici de război şi a foştilor cetăţeni sovietici înrolaţi în Wehrmacht şi în formaţiunile auxiliare germane prinşi de americani şi britanici în Europa Occidentală. Molotov dorea ca aceştia să fie duşi în lagăre separate şi trimişi înapoi în Uniunea Sovietică. Deane nu s-a opus. A fost de acord cu propunerea care îi obliga pe americani să-i trimită pe toţi cetăţenii sovietici din teritoriile ocupate de Armata SUA înapoi în URSS. În schimb, americanii aveau dreptul să-şi scoată propriii cetăţeni de pe teritoriile controlate de Armata Roşie.[14]

Deane a semnat în ultima zi a Conferinţei de la Ialta acordul la ale cărui negocieri contribuise. Probabil că aceea a fost şi ultima zi în care a fost mulţumit de conţinutul lui. Înţelegerea avea să creeze mai multe probleme în relaţiile dintre SUA şi URSS. „Acordul era bun”, îşi amintea el, „însă, în ceea ce îi privea pe sovietici, s-a dovedit a fi doar o bucată de hârtie.” În document nu au fost abordate deosebirile profunde dintre cultura politică şi militară americană şi sovietică. În timp ce pentru soldaţii americani nu exista o îndatorire mai înaltă decât aceea de a-şi salva prizonierii de război, Stalin considera prizonierii de război dezertori şi trădători ai patriei socialiste. Din punctul lui de vedere, aceştia erau nişte

infractori care meritau să primească cea mai aspră pedeapsă posibilă. Foştii cetăţeni sovietici prinşi în uniformă germană ştiau acest lucru şi refuzau să se întoarcă, solicitând cetăţenie germană pe baza serviciului militar efectuat în Wehrmacht. Preferau ca americanii să-i considere germani decât sovietici. Unii chiar se sinucideau când se aflau în custodia americanilor, ca să evite deportarea în ţara lor natală.

Comandanţii americani ca Deane fie nu înţelegeau situaţia, fie nu voiau să o înţeleagă. Primul lucru pe lista lor de priorităţi era binele prizonierilor americani de război: dacă sovieticii doreau să-şi revendice cetăţenii şi asta era o condiţie ca să-i ajute pe prizonierii americani de război să se întoarcă acasă, erau dispuşi să accepte. Deane a subestimat, de asemenea, pa-ranoia sovieticilor legată de prezenţa americanilor în spatele liniilor ruseşti din Polonia şi din alte ţări din Europa de Est, unde instalau guverne conduse de comunişti, desfiinţând totodată activităţile politice libere şi elementele de bază ale procesului electoral democratic. În acordul semnat de Deane nu se preciza că sovieticii le vor permite prizonierilor americani de război plecarea în cel mai scurt timp posibil după eliberarea zonelor din apropierea liniilor de front, iar sovieticii refuzau să le dea voie reprezentanţilor americani să se apropie de front.[15]

În următoarele câteva luni – pe care le-a numit „zilele [lui] negre” – Deane avea să vadă foarte clar capcanele şi lacunele din documentul pe care îl semnase la Ialta, precum şi diferenţele culturale dintre modul sovietic şi cel american de a se comporta cu prizonierii de război. Cadrele americane de la baza din Poltava aveau să devină esenţiale pentru eforturile depuse de Deane ca să pună în aplicare acordul, căci era singurul detaşament american

care avea acces la unele părţi din Europa de Est, unde erau deţinuţi mii de prizonieri americani de război.[16]

*

„Într-o alianţă, partenerii nu ar trebui să se înşele unul pe altul”, a spus Stalin la un dineu pe care l-a organizat la Ialta în cinstea lui Roosevelt şi a lui Churchill pe 8 februarie. „Poate sună naiv. De ce nu mi-aş înşela aliatul?”, a spus în continuare dictatorul, care instalase pe ascuns microfoane în apartamentele delegaţilor americani şi britanici şi primea rapoarte despre conversaţiile acestora. A continuat: „Însă eu, ca naiv ce sunt, cred că este mai bine să nu-ţi înşeli aliatul chiar dacă este prost”. Conducătorii occidentali, despre care Stalin sugera că ar fi proşti, şi-au ascultat interpreţii în tăcere. Stalin, pe de altă parte, continua să se joace cu făţărnicie. „Este posibil ca alianţa noastră să fie atât de puternică pentru că nu ne înşelăm unul pe altul.” După aceea şi-a exprimat alt gând: „Sau pentru că nu ne este atât de uşor să ne păcălim unul pe altul?” În cele din urmă a propus un „toast pentru tăria Alianţei noastre Tripartite. Să fie puternică şi stabilă; să fim cât mai sinceri posibil.”[17]

Mulţi din tabăra americană au crezut că Stalin intenţiona să respecte ce spusese la ultimul toast. Conferinţa s-a terminat cu mari speranţe. Americanii au obţinut ce au vrut cu privire la participarea sovieticilor la Naţiunile Unite şi în războiul cu Japonia şi l-au găsit pe Stalin neobişnuit de binevoitor în alte chestiuni, inclusiv în cea privind înfiinţarea de baze aeriene americane pe teritoriul pe care îl controla. Erau probleme, mai ales în Polonia, însă ţinând cont de bunăvoinţa manifestată de Stalin la Ialta, credeau

că şi acestea puteau fi rezolvate. Harry Hopkins a fost în asentimentul multora când şi-a amintit după război: „Chiar credeam din suflet că acesta era începutul unei noi zile pentru care ne rugaserăm cu toţii şi despre care discutaserăm atâţia ani”.[18]

Piloţii din Poltava detaşaţi în Crimeea pe durata conferinţei îi ştiau pe sovietici şi metodele acestora mai bine ca oricine din delegaţia americană şi, prin urmare, erau mai puţin impresionaţi de gazdele lor sovietice. Cu siguranţă acesta era şi cazul lui George Fischer. Înainte de conferinţă, aghiotantul lui Hampton era preocupat de problemele legate de perspectiva unui nou război mondial şi se temea că, dacă guvernul SUA, care le tot făcea concesii sovieticilor, nu începea să le ceară ceva la schimb, „ruşii vor ajunge să ne dispreţuiască, iar noi o să ajungem să-i urâm”. Perioada petrecută de Fischer la baza aeriană de la Saki nu a contribuit la eliminarea grijilor sale, în pofida faptului că se bucura de compania omologilor lui. „Faptul că ne-am distrat împreună ne-a ajutat să ne apropiem şi să socializăm”, scria el ulterior. A ajutat că ofiţerii Aliaţi primeau aceleaşi raţii ca ofiţerii superiori. „O grămadă de mâncare bună”, îşi amintea Fischer înainte de a deveni trist şi de a recunoaşte că „pe tărâmul foametei noi beam şi mâncam ca regii. Am avut parte de un festin în vremea foametei.”[19]

Nu toate amintirile piloţilor de la Poltava legate de timpul lor liber din Crimeea erau la fel de frumoase precum cele ale lui Fischer. William Kalkuta, care a zburat la Saki pe 1 februarie, îşi amintea că cinci zile mai târziu sovieticii au organizat o petrecere, iar câţiva piloţi americani au invitat localnice la eveniment. Femeile au început să părăsească sala după ce au fost abordate de ofiţeri sovietici. Explicaţia pe care le-au dat-o americanilor s-ar putea să fi fost

adevărată în unele cazuri, însă nu putea să fie valabilă în toate situaţiile. O femeie a spus că trebuie să plece acasă, alta – la muncă, celei de-a treia i s-a făcut brusc rău. În scurt timp au plecat şi restul localnicelor care apucaseră să vorbească cu americani, punând astfel capăt petrecerii. Pentru oaspeţii de la Poltava, precum Kaluta, tiparul era cât se poate de clar: poliţia secretă sovietică făcea la Saki exact ce făcuse şi la Poltava.[20]

Piloţii de la Poltava au contribuit la succesul despre care toată lumea s-a gândit că îl va avea conferinţa, însă experienţa lor i-a făcut mult mai puţin optimişti cu privire la viitorul Marii Alianţe decât erau Roosevelt şi Churchill. Ştiau că exista o mare diferenţă între ce spuneau şi ce făceau sovieticii. Conducerea americană avea să aprecieze în curând acel adevăr învăţat pe propria piele de veteranii de la Poltava. Baza lor avea să devină în scurt timp nu numai principala fereastră americană de la care se vedea situaţia ce se deteriora rapid din Europa de Est controlată de sovietici, dar şi un refugiu şi o ultimă speranţă pentru prizonierii americani de război eliberaţi odată cu înaintarea Armatei Roşii în regiune şi pe care îi aştepta detenţia în lagărele sovietice de tranzit.

Capitolul 16

Prizonieri de război

Pe 4 martie 1945 Roosevelt a aprobat una dintre cele mai dure telegrame pe care i le-a trimis vreodată lui Stalin. Corespondenţa lor anterioară, din jurul datei de 23

februarie – Ziua Armatei Roşii în URSS –, fusese plină de expresii de curtoazie, preşedintele transmiţându-i lui Stalin „cele mai sincere felicitări”, iar conducătorul sovietic răspunzându-i în aceeaşi manieră: „Vă rog, domnule preşedinte, să primiţi mulţumirile mele pentru urările dumneavoastră cordiale”. Această telegramă din martie a fost scrisă pe un cu totul alt ton. „Deţin informaţii sigure legate de greutăţile întâmpinate la adunarea, aprovizionarea şi evacuarea foştilor prizonieri americani de război şi a echipajelor de pe avioanele americane care sunt abandonaţi în spatele liniilor sovietice”, începea mesajul, în care erau omise formulele obişnuite de salut.[1]

Roosevelt era în mod evident furios. Mii de prizonieri americani de război eliberaţi din lagărele germane de Armata Roşie erau, de fapt, lăsaţi să se descurce singuri, unii chiar făceau autostopul până la Moscova, ca să primească îngrijiri medicale şi ajutor. Spre deosebire de interpretarea dată de americani acordurilor de la Ialta, sovieticii nu le ofereau americanilor informaţii cu privire la numărul sau la locul unde se aflau prizonierii de război şi refuzau să permită echipelor de legătură ale SUA să meargă în Europa de Est ca să-i ajute. Generalul Deane şi ajutoarele sale de la Moscova le-au oferit o soluţie. Doreau să folosească baza din Poltava ca centru logistic pentru acordarea de ajutor, precum şi ca punct de adunare şi unitate spitalicească de la care prizonierii de război puteau fi transportaţi cu avioanele în Statele Unite, via Teheran. Sovieticii nu au permis folosirea bazei de la Poltava în scopurile menţionate, aşa cum nu permiseseră nici folosirea ei pentru ajutoarele către Varşovia cu şase luni înainte.[2]

Roosevelt, care fusese destul de diplomat în privinţa Varşoviei, nu a manifestat aceeaşi reţinere când a venit

vorba despre prizonierii americani de război. „Se impune de urgenţă”, scria în telegrama sa, „emiterea de ordine de autorizare a zece avioane americane cu echipaje americane care să circule între Poltava şi amplasamente din Polonia în care s-ar putea afla foşti prizonieri americani de război şi echipaje de avioane abandonate.” Informaţiile legate de relele tratamente aplicate americanilor aflaţi în custodia sovieticilor l-au făcut pe Roosevelt să fie îngrijorat nu numai cu privire la soarta acestora, ci şi cu privire la viitorul Marii Alianţe.[3]

Problema modului în care sovieticii îi tratau pe prizonierii americani de război a creat prima mare criză în relaţiile sovieto-americane de după Conferinţa de la Ialta. Refuzul sovieticilor de a-i lăsa pe americani în punctele iniţiale de adunare a prizonierilor de război din Europa de Est nu numai că a înrăutăţit tensiunile deja existente cu privire la Europa de Est, dar a şi demonstrat o diferenţă culturală profundă între cei doi aliaţi. Americanii, desigur, îşi considerau prizonierii de război eroi care meritau orice ajutor cu putinţă pentru a fi salvaţi şi repatriaţi, iar regimul sovietic, după cum am menţionat, considera soldaţii luaţi ostatici de inamic trădători. Dacă sovieticii erau gata să-şi închidă şi uneori să-şi împuşte propriii soldaţi găsiţi în lagărele germane, considerau eliberarea americanilor luaţi prizonieri drept o favoare făcută aliatei lor de peste ocean. Nu era treaba lor să se ocupe de nevoile americanilor eliberaţi. Astfel, ceea ce americanii considerau drept comportament barbar din partea aliaţilor sovietici era considerat destul de uman de către sovietici. Încă o dată, piloţii de la Poltava s-au trezit în mijlocul unei confruntări.

*

Ofiţerii americani de la Moscova au avut primul indiciu că ceva era în neregulă cu privire la acordul privind atitudinea faţă de prizonierii de război a doua zi după ce Deane a semnat actul la Ialta.

Pe 12 februarie, un reprezentant al guvernului prosovietic din Polonia a transmis informaţii către misiunea SUA de la Moscova că în Polonia erau aproape 1 000 de prizonieri americani de care nu avea nimeni grijă. Mesajul provenea de la doi foşti prizonieri americani de război care reuşiseră să convingă un oficial polonez local să le transmită celor de la Moscova veşti despre situaţia grea a tovarăşilor lor. Deane a aflat veştile pe 14 februarie, la scurt timp după ce s-a întors din Crimeea. S-au luat imediat măsuri şi în aceeaşi zi generalul-maior Edmund Hill, adjunctul lui Deane în forţele aeriene, a dat ordin Comandamentului de Est de la Poltava să pregă-tească baza ca să se ocupe de 15 000 de prizonieri de război eliberaţi, în grupuri de câte 100. Ofiţerii de legătură ai prizonierilor de război urmau să fie aduşi la Poltava prin Marea Britanie. Alimentele şi alte provizii urmau să vină de la Teheran. La Poltava, personalul medical se ocupa de pregătirea spaţiilor de spitalizare pentru nou-veniţi.[4]

Pe 16 februarie, echipa de legătură a prizonierilor condu-să de locotenent-colonelul James D. Wilmeth – un echipaj de trei persoane din care mai făceau parte un doctor şi un interpret – a sosit la Poltava de la Moscova. Erau gata să meargă în Polonia şi să-i ajute pe prizonierii de război americani de acolo. Mai aveau nevoie doar de permisiunea sovieticilor ca să plece de la Poltava. Deane a cerut aprobarea pe 14 februarie, însă Comisariatul Sovietic al Afacerilor Externe nu i-a răspuns. Comandantul sovietic de la Poltava, Kovalev, nu a lăsat nici un membru din echipajul lui Wilmeth să urce la bordul avionului care a

plecat din Poltava spre estul Poloniei pe 17 februarie. „A decolat un avion de salvare în această dimineaţă, însă noi am rămas pe loc”, îi scria Wilmeth lui Deane într-o telegramă.

Comandantul american, colonelul Hampton, a încercat în zadar să-l convingă pe Kovalev să-l lase măcar pe doctorul din echipa lui Wilmeth să se ducă în Polonia. Apoi i-a propus acestuia să trimită un interpret în locul doctorului, însă a fost din nou refuzat categoric. A doua zi Deane l-a informat pe Wilmeth că eşaloanele de comandă din Armata Roşie nu erau de acord cu folosirea Poltavei ca centru de preluare a prizonierilor de război şi au propus, în schimb, Odessa. De acolo, foştii prizonieri de război americani puteau să ajungă în zona Mediteranei cu vaporul şi să li se alăture americanilor. Între timp sovieticii au continuat să refuze aprobarea zborului lui Wilmeth spre Polonia. Bănuia că trăgeau de timp ca să pregătească condiţii exemplare de primire a prizonierilor de război.[5]

Sovieticii intraseră prima dată în contact cu prizonierii americani de război pe 23 ianuarie, când trupele Primului Front din Bielorusia, sub comanda mareşalului Rokossovski, ocupaseră lagărul Oflag 64, un lagăr de concentrare german de lângă satul polonez Szubin, între Gdańsk şi Poznań. În lagăr se aflau aproape 1 500 de ofiţeri americani prinşi în Africa de Nord şi în Europa Occidentală. Germanii reuşiseră să evacueze majoritatea deţinuţilor când au sosit trupele sovietice, însă mai rămăseseră aproape 100 de ofiţeri bolnavi sau răniţi. Li s-au alăturat la scurt timp după aceea alte zeci care reuşiseră să fugă în timpul marşului forţat către vest. Soldaţii din Armata Roşie care au ocupat lagărul nu le-au dat prea mare atenţie prizonierilor sau nevoilor acestora şi a durat câteva zile până a apărut la Szubin un ofiţer al

Armatei Roşii, care s-a prezentat ca fiind persoana de legătură a conducerii frontului. Americanii au fost duşi în est, departe de linia frontului, au fost împărţiţi în grupuri mai mici şi li s-a ordonat să aştepte să fie transportaţi la Moscova sau la Odessa.[6]

Sovieticii nu i-au spus nimic lui Deane despre prizonierii americani de război aflaţi în grija lor nici înainte de semnarea acordului de la Ialta, nici după aceea. Deane, care, după cum am spus, a aflat prima dată pe 14 februarie despre americanii din spatele liniilor sovietice, a primit, trei zile mai târziu, un raport complet despre soarta deţinuţilor de la Szubin. Pe 17 februarie, trei foşti prizonieri de război au bătut la uşa delegaţiei SUA. Căpitanul Ernest M. Gruenberg şi cei doi colegi ai lui plecaseră pe jos de la Szubin pe 21 ianuarie împreună cu ceilalţi prizonieri de război, dar au fugit două zile mai târziu şi au reuşit să ajungă la lagărul sovietic de tranzit pentru americani, aflat la vest de Szubin. Cum sovieticii nu au pomenit nimic despre un eventual plan de a-i muta de-acolo pe foştii prizonieri, cei trei ofiţeri au plecat din lagăr şi au pornit singuri către est, urmărind mai ales să evite lagărul sovietic de repatriere pentru americani, aflat în afara Varşoviei. Alţi americani cu care s-au întâlnit pe drum le-au povestit lucruri cumplite despre greutăţile care îi aşteptau acolo pe prizonierii de război. Făcând autostopul pe unde treceau camioanele sovietice în cursul zilei şi petrecându-şi nopţile în casele ţăranilor polonezi, americanii luaseră în cele din urmă trenul şi ajunseseră la Moscova.

Membrii misiunii i-au primit ca pe nişte eroi. Căpitanul Gruenberg i-a spus lui Deane că zeci de americani aveau nevoie de îngrijire medicală şi alte sute erau lăsaţi în voia sorţii în Polonia. În vreme ce ţăranii polonezi îi ajutau pe

americani cât puteau, comandanţii şi soldaţii Armatei Roşii nu dădeau doi bani pe ei. În unele cazuri soldaţii din Armata Roşie le luau ceasurile de mână şi alte obiecte personale pe care reuşiseră să le păstreze când fuseseră deţinuţi în lagărul german. Şi alţi evadaţi au relatat povestiri asemănătoare.

Pe 21 februarie, alţi trei ofiţeri americani care fuseseră închişi în lagărul de la Szubin au fost aduşi la Poltava de un echipaj de salvare care se întorsese din Polonia. Aceştia au fost chestionaţi de locotenent-colonelul Wilmeth. „Atitudinea so-vieticilor faţă de prizonierii americani eliberaţi este la fel ca atitudinea sovieticilor faţă de ţările pe care le-au eliberat. Prizonierii sunt consideraţi pradă de război câştigată cu sudoare sovietică. Aceştia pot fi jefuiţi, înfometaţi şi agresaţi – şi nimeni nu are voie să critice un astfel de tratament", scria Wilmeth, sintetizând informaţiile aflate de la foştii prizonieri de război şi vorbind din propria experienţă cu sovieticii.[7]

Wilmeth era din ce în ce mai disperat la Poltava. Deane a aflat de la persoanele sale de legătură din Armata Roşie că Wilmeth şi echipa sa primiseră aprobarea de la Ministerul sovietic de Externe să meargă la Lublin, în estul Poloniei, pe 18 februarie, însă generalul Kovalev se urnea greu. Wilmeth a început să ia în calcul varianta drumului cu trenul fie la Lublin, unde trebuiau trimişi toţi americanii înainte de a fi duşi cu trenul la Odessa, fie chiar la Odessa. La Poltava, oficialii sovietici locali sau de partid îi promiseseră să-l ajute cu transportul, însă Wilmeth se temea că, după cum îi scria lui Deane, aceste promisiuni nu erau decât „obişnuita alergătură de colo colo". Abia în seara zilei de 24 februarie, când Wilmeth i-a dezvăluit lui Deane planurile sale de a pleca cu trenul, Kovalev i-a spus, în sfârşit, lui Hampton că Wilmeth primise aprobarea de a

se duce cu avionul la Lublin. Pe 27 februarie, după o întârziere din cauza vremii rele, Wilmeth şi echipa sa au plecat. Un alt grup de ofiţeri americani a plecat de la Poltava, tot pe calea aerului, îndreptându-se spre Odessa, la două săptămâni din ziua în care au ajuns primele veşti despre foştii prizonieri de război americani ajunşi la delegaţia SUA din Moscova.[8]

Wilmeth, după cum am menţionat mai sus, crezuse că sovieticii întârziaseră atât de mult să-i răspundă ca să aibă timp să pregătească condiţii exemplare pentru americani la Lublin. Îl aştepta o mare surpriză. Ofiţerii sovietici care conduceau lagărul american de repatriere i-au spus lui Wilmeth că nu era necesară prezenţa lui în oraş, mai ales pentru că sediul comisiei sovietice de repatriere se mutase cu o zi înainte de la Lublin într-o suburbie a oraşului Varşovia, Praga. Când Wilmeth le-a spus că vrea să-i vadă pe foştii prizonieri de război americani, i s-a răspuns că are nevoie de aprobare, care se putea obţine numai în Varşovia. Când Wilmeth a anunţat că se duce la Varşovia, sovieticii i-au spus că trebuie să primească mai întâi aprobare de la Moscova. Era un adevărat curs de masterat în cinism sovietic.

Wilmeth a reuşit să iasă din acest impas abia după ce a făcut rost de o scrisoare de la generalul Deane în care scria că avea misiunea să-i ajute pe foştii prizonieri de război să se întoarcă acasă. Sovieticii probabil nu doreau să creeze probleme care să ajungă la Moscova. L-au dus pe Wilmeth la barăci, care găzduiau 91 de foşti prizonieri americani de război şi 129 de britanici. Înainte de a ajunge la Lublin, unii dintre ei fuseseră ţinuţi la Majdanek, lagărul german de concentrare şi exterminare de la periferia oraşului Lublin. Fuseseră ucişi acolo aproape 8 000 de oameni, trei sferturi dintre ei fiind evrei. Sovieticii au făcut

tot posibilul să mediatizeze atrocităţile naziste, însă nu au rezistat tentaţiei de a folosi lagărele ca să-i închidă pe soldaţii din Armata Teritorială poloneză, care declanşaseră Revolta din Varşovia. Până la urmă i-au ţinut pe americani şi pe britanici în aceleaşi barăci în care îşi aşteptaseră sfârşitul victimele Holocaustului.

Wilmeth i-a găsit pe foştii prizonieri de război furioşi din cauza modului în care fuseseră trataţi. Fuseseră mutaţi în grabă într-o altă clădire cu trei zile înainte de sosirea lui Wilmeth, însă în noua clădire nu aveau apă caldă, toaletele erau inundate şi nu existau latrine afară. Paturile nu erau suficiente; mulţi dormeau pe podea. Nu aveau cearşafuri sau îmbrăcăminte la dispoziţie: nu aveau decât o pătură. Unii dintre foştii prizonieri de război aveau păduchi. Primeau mâncare de două ori pe zi, pâine neagră şi terci. Dacă asta se întâmpla în lagărul principal de repatriere, ne putem imagina ce se întâmpla în cele mai mici. Nu era deloc de mirare faptul că foştii prizonieri de război încercau să evite cu orice preţ aceste lagăre, deşi sovieticilor nu părea să le pese sau să le fie ruşine. Condiţiile în care trăiau şi luptau propriii soldaţi nu erau foarte diferite, iar acum se dorea ca ei să aloce puţinele resurse pe care le aveau ca să-i găzduiască şi să-i hrănească pe prizonierii de război eliberaţi, care, din punctul lor de vedere, meritau să fie pedepsiţi pentru că se predaseră inamicului, în loc să fie slăviţi ca eroi şi răsfăţaţi de victorioasa Armată Roşie.[9]

Sovieticii doreau ca Wilmeth să se întoarcă la Poltava şi să aştepte acolo răspunsul la cererea sa de a vizita lagărele de repatriere înfiinţate pentru americani la Cracovia, Łódź şi Varşovia. Wilmeth a refuzat. În schimb i-a înmânat unui înalt comandant sovietic, colonelul Vlasov, un exemplar al acordurilor de la Ialta. Vlasov a refuzat să-l primească.

Aflat în impas, Wilmeth a rămas la Lublin. Pe 1 martie şi-a luat rămas-bun de la foştii prizonieri de război americani şi britanici, care au fost urcaţi în vagoane de marfă şi duşi la Odessa. Potrivit sovieticilor, la Odessa se adunaseră deja 2 500 de foşti prizonieri de război. Grupul de legătură american care a mers acolo de la Poltava a găsit condiţiile inacceptabile. Nu se ridicau la standardele americane, însă erau foarte diferite de cele de la Lublin, iar principala reclamaţie pe care au auzit-o a fost cea legată de călătoria până la Odessa: vagoanele de marfă nu aveau toalete, iar trenurile care treceau pe acolo aşteptau o veşnicie pentru a folosi linia ferată.[10]

*

Până în martie 1945, când Roosevelt i-a trimis lui Stalin telegrama sa scurtă şi la obiect referitoare la prizonierii americani, sovieticii creaseră deja un sistem rudimentar de puncte de adunare, lagăre şi legături feroviare pe care le foloseau ca să-i transporte pe foştii prizonieri la Odessa, unde erau relativ în siguranţă. Aceasta i-a permis lui Stalin să-i răspundă lui Roosevelt pe 5 martie, a doua zi după ce a primit mesajul lui, asigurându-l că orice probleme legate de prizonierii de război fuseseră deja rezolvate.

Principalul obiectiv urmărit de Stalin era acela de a-l convinge pe Roosevelt să-şi ţină ofiţerii departe de Europa de Est – trofeul său şi noul teren de joacă din punct de vedere politic. „[N]u este nevoie ca americanii să efectueze zboruri deasupra Poltavei în probleme legate de prizonierii americani de război. Vă asigur că se vor lua măsurile necesare şi în privinţa avioanelor americane care aterizează forţat”, scria Stalin în telegrama lui. Deşi

sovieticii au făcut tot posibilul ca să interzică sau să reducă accesul americanilor la foştii prizonieri de război înainte ca aceştia să ajungă la Odessa, nu au oprit operaţiunile Forţelor Aeriene ale SUA care urmăreau să ajute echipajele doborâte.[11]

Existau mai multe motive pentru care sovieticii tratau misiunile aeriene de salvare de la Poltava în mod diferit faţă de cele prin care se urmărea evacuarea foştilor prizonieri de război. În primul rând, misiunile aeriene de salvare erau reduse ca număr şi puteau fi controlate cu puţine resurse, în vreme ce prezenţa permanentă a ofiţerilor americani la numeroasele puncte de concentrare a prizonierilor de război îngreuna încercarea so-vieticilor de a le ascunde Aliaţilor occidentali situaţia reală din regiune. Exista însă şi o componentă culturală şi politică. Echipajele avioanelor care efectuaseră aterizări forţate nu se predaseră niciodată inamicului şi, de aceea, meritau să fie tratate mai bine. Li se servea mâncarea în farfurii. Foştii prizonieri de război trebuiau să mănânce din găleţi. Membrii unui echipaj american au declarat la Poltava că se bucuraseră „de cel mai bun tratament pe care îl puteau oferi” ofiţerii Armatei Roşii.[12]

Fiind în imposibilitatea de a-i ajuta pe prizonierii de război după cum îşi imaginase iniţial Deane la Ialta, piloţii americani de la Poltava au făcut tot posibilul să-i ajute în timp ce efectuau misiuni de salvare pe calea aerului. În februarie 1945, meteorologul bazei Poltava, maiorul Donald Nicholson, şi sergentul-major Wiseheart s-au dus în vizită la Lvov ca membri ai unei echipe de salvare pe calea aerului şi au găsit aproape 100 de foşti prizonieri de război americani în spitalele locale. Din informaţiile primite de la foştii prizonieri de război din Lvov rezulta, fără îndoială, că erau mult mai mulţi foşti prizonieri de război americani

răniţi şi epuizaţi în zonele recent ocupate de sovietici, care încercau să supravieţuiască în condiţii cumplite. Nicholson şi Wiseheart nu au putut să-i ajute pe toţi, însă au insistat să ia cu ei la întoarcere trei ofiţeri, foşti prizonieri la Oflag 64, locotenenţii William R. Cory, Peter Gaich şi Hill Murphy. Sovieticii au refuzat să le dea aprobarea, susţinând că foştii prizonieri de război trebuiau să meargă la Odessa. Wiseheart a insistat, iar sovieticii au cedat. Locotenenţii au fost aduşi cu avionul la Poltava în după-amiaza zilei de 21 februarie.

Locotenenţii le-au spus salvatorilor o poveste tulburătoare. Unul dintre ei fugise de marşul forţat spre vest, în vreme ce alţi doi se ascunseseră în lagărul de la Szubin şi nu plecaseră în marşul forţat. Erau printre cei 233 de americani (dintre care 83 erau bolnavi) pe care sovieticii îi mutaseră în oraşul Rembertow, lângă Varşovia. Acestea erau primele zile ale crizei prizonierilor de război, când sovieticii nu se hotărâseră încă ce să facă cu americanii. După şase zile petrecute în lagăr, li s-a spus că pot să plece singuri spre est şi că ofiţerii din Armata Roşie îi vor ajuta să ajungă în camioanele care mergeau în acea direcţie. În tabăra de la Rembertów se aflau 128 de americani bolnavi sau răniţi. Restul au pornit la drum spre est fără bani, mâncare şi fără să înţeleagă limba.

Căpitanul Fitchen, ofiţerul de informaţii de la Poltava, a fost numit ofiţer de legătură pentru prizonierii de război de la bază. El a sintetizat astfel informaţiile furnizate de cei trei ofiţeri cu privire la modul în care fuseseră trataţi de sovietici: „Oamenii au fost pur şi simplu lăsaţi să plece de capul lor şi li s-a spus că se vor ocupa de ei în următorul oraş”. Locotenenţii au profitat de ajutorul sovieticilor şi apoi au făcut singuri autostopul ca să ajungă la Lublin, unde au sosit călare, şi la Lvov, pe 15 februarie, după mai

bine de trei săptămâni de când sovieticii ocupaseră lagărul Oflag 64. Au fost luaţi la întrebări de ofiţeri sovietici, îmbrăcaţi – fapt destul de ciudat – în uniforme poloneze. Interogatoriul a durat de la ora 15:00 până la 23:00, Gaich, care ştia rusa, acceptând să fie interpret. S-a terminat abia când ofiţerii au refuzat să mai răspundă la întrebările legate de trecutul şi de pregătirea lor.

Americanii au fost cazaţi la hotelul George din Lvov, unde s-au împrietenit cu reporterul de la Radio Moscova Vladimir Beliaev, care se afla în oraş ca membru al comisiei sovietice de investigare a atrocităţilor germane. Potrivit unui raport ulterior, Beliaev „s-a ocupat personal ca bărbaţii să fie trataţi ca nişte albi”. (Restul prizonierilor de război, ţinând cont de condiţiile pe care le-au suportat, probabil că erau consideraţi de Fitchen şi de informatorii lui „negri”.) Beliaev, de asemenea, „i-a informat pe bărbaţi... şi i-a avertizat că în oraş încă erau mulţi foarte progermani”. Nu este foarte clar dacă Beliaev s-a împrietenit cu americanii din proprie iniţiativă sau a făcut-o în numele NKGB-ului, cu care – credeau unii – avea relaţii foarte strânse, însă americanii au apreciat ajutorul lui.[13]

Pe 22 februarie, ziua de după sosirea celor trei locotenenţi aduşi de Nicholson şi Wiseheart, alţi trei foşti prizonieri de război, un căpitan şi doi locotenenţi, au ajuns la Poltava, via Moscova, şi au fost chestionaţi de căpitanul Fitchen. Pe 28 februarie a mai sosit un fost prizonier de război de la Moscova. Pe 6 martie un echipaj de salvare pe calea aerului de la Poltava a adus încă 11 foşti prizonieri americani şi doi britanici luaţi din estul Poloniei şi din vestul Ucrainei. Planul era să fie transportaţi la Teheran cu avionul, însă la data respectivă sovieticii insistau deja ca toţi foştii prizonieri de război să fie duşi la Odessa şi le-au interzis echipelor de salvare de la Poltava să-i mai aducă

la bază. Sovieticii i-au reţinut pe britanici şi doreau să-i trimită pe americani la Odessa. Comandanţii americani au refuzat, cerându-i instrucţiuni generalului Deane. Acesta din urmă a primit o aprobare specială ca cei 11 foşti prizonieri să fie duşi cu avionul la Teheran.[14]

*

Sergentul american Richard J. Beadle şi soldatul britanic Ronald Gould s-au numărat printre foştii prizonieri de război norocoşi care au ajuns în siguranţă la Poltava în plină criză sovieto-americană. Au fost aduşi la bază pe 17 martie de o echipă aeriană de salvare condusă de căpitanul Robert Trimble, ofiţerul adjunct de operaţiuni de la baza Poltava. Trimble, împreună cu sergentul-major John Matles, care ştia rusă, de la baza Poltava, s-au întâlnit cu Beadle şi cu Gould în apropierea gării din Lvov. Făceau parte dintr-un grup de cinci foşti prizonieri de război americani şi britanici care plecaseră din lagărul de adunare de la Lublin, fuseseră prinşi de sovietici şi apoi duşi de soldaţii din Armata Roşie la comandantul oraşului după ce evadaseră dintr-unul din lagărele sovietice de repatriere pentru prizonierii de război americani şi britanici.[15]

Trimble i-a dus pe aceştia la hotelul George, unde au mâncat, au făcut baie şi s-au dus în camerele lor. Cei doi ofiţeri britanici din grupul de cinci al lui Beadle aveau documente de la generalul Deane pe care trebuiau să i le dea locotenent-colonelului Wilmeth, care mai rezista încă la Lublin, în ciuda tentativelor sovieticilor de a-l trimite înapoi la Poltava. Trimble i-a dus pe cei doi la trenul de Moscova, timp în care plutonierul-major Matles i-a dus pe

Beadle, Gould şi încă un membru al grupului în lagărul de repatriere de la Lvov, de unde trebuiau să plece la Odessa. Ofiţerul din Armata Roşie care conducea lagărul i-a dat asigurări lui Matles că era gata să-i ia pe foştii prizonieri de război şi că înainte de plecare îi aşteptau camere încălzite, baie, haine şi chiar şi un frizer. Matles i-a lăsat pe cei trei în grija ofiţerului şi i-a dat numărul său de la hotelul George pentru eventualitatea în care ar fi avut nevoie de ajutor.[16]

După trei zile Beadle şi Gould s-au întors. Ofiţerul Armatei Roşii în grija căruia îi lăsase Matles pe prizonierii de război le-a aranjat să facă duş, dar abia după trei ore. Apoi au fost duşi într-o altă clădire, unde au stat în aceeaşi cameră cu zece soldaţi francezi şi doi civili. Au dormit pe podeaua de lemn dintr-o cameră rece, fără pături. Beadle şi Gould, care nu aveau paltoane, nu au putut să adoarmă din cauza frigului cumplit. A doua zi au mai primit nişte haine. Cu toate acestea, în timpul nopţii, un grup de soldaţi din Armata Roşie i-a trezit şi i-au luat lui Beadle cele două cămăşi de lână dându-i „la schimb” una sovietică. A doua zi, sovieticii au adus alţi 16 civili de ambele sexe (una dintre femei era bolnavă) în încăperea deja supraîncărcată. În total, în cameră se aflau 24 de bărbaţi şi şase femei. De mâncare au primit supă, ceai şi o bucată de pâine neagră.[17]

Beadle şi Gould nu au mai suportat şi s-au dus la căpitanul Trimble, la hotelul George. Spre uşurarea lor, era încă acolo. Şocat de cele auzite, Trimble s-a hotărât să-i ia pe cei doi la Pol-tava. El şi sergentul-major Matles le-au luat o cameră la hotel. La scurt timp după aceea au apărut şi alţi foşti prizonieri de război şi mai obosiţi şi neajutoraţi. În noaptea dinainte plecării lui Matles la Lvov, acesta a închiriat o cameră pentru alţi cinci americani disperaţi. A

doua zi, exact când Matles era gata să se urce în camion ca să ajungă la aerodrom, au apărut la hotel alţi şapte ofiţeri americani şi câţiva soldaţi. Tot ce a putut să facă Matles a fost să le facă cinste cu nişte bere şi ceai şi să le ureze drum bun spre Odessa. În raportul pe care Matles l-a ajutat pe căpitanul Trimble să-l redacteze când s-au întors la Poltava, el a făcut apel la comandanţi să numească un reprezentant american la Lvov care să-i ajute pe foştii prizonieri de război care soseau. El i-a găsit pe cei cu care s-a întâlnit în oraş „într-un hal fără de hal; flămânzi, murdari, bolnavi şi fără să fie aşteptaţi de nimeni care să-i îndrume sau să se ocupe de ei ori să le dea o ceaşcă de ceai sau o bucată de pâine”.[18]

*

Pe 17 martie, ziua în care căpitanul Trimble i-a adus cu avionul la Poltava pe Beadle şi pe Gould, Roosevelt i-a trimis lui Stalin încă o telegramă. „În ultimul dumneavoastră mesaj aţi declarat că nu este nevoie să-mi aprobaţi solicitarea de a li se permite avioanelor americane să transporte provizii în Polonia şi să-i ia de acolo pe bolnavi. Deţin informaţii, pe care le consider corecte şi de încredere, potrivit cărora sunt foarte mulţi americani bolnavi şi răniţi în spitalele din Polonia şi, de asemenea, mulţi prizonieri americani eliberaţi, sănătoşi, care aşteaptă să fie transportaţi din Polonia în lagărele de tranzit de la Odessa sau care sunt, în general, în grupuri mici care nu au intrat încă în contact cu autorităţile sovietice.”[19]

Ultima frază a fost preluată aproape ad litteram dintr-o telegramă trimisă preşedintelui de Averell Harriman de la

Moscova pe 12 martie. Ambasadorul l-a informat că, după o întârziere de 48 de ore, autorităţile au respins cererea generalului Deane de a i se permite să meargă personal în Polonia ca să analizeze situaţia foştilor prizonieri de război. Voiau ca Deane să ceară aprobare de la guvernul polonez controlat de sovietici. Deane a considerat ridicolă această cerere, în condiţiile în care guvernul de la Lublin era cu totul subordonat Moscovei. Comandanţii sovietici au mai solicitat încetarea misiunii locotenent-colonelului Wilmeth la Lublin şi nu au permis plecarea unui avion cu produse medicale şi alte provizii de la Poltava spre Lublin. Se susţinea că nu mai există foşti prizonieri de război americani în Polonia. „Pare evident că sovieticii încearcă să ne pună beţe în roate dezinformându-ne zi de zi, ca să nu ne mai trimitem ofiţerii de legătură până când îi scot din Polonia pe toţi prizonierii noştri”, scria Harriman.[20]

Ambasadorul l-a rugat pe preşedinte să-i mai trimită o telegramă lui Stalin, spunându-i ce să conţină aceasta. Roosevelt a fost de acord, adăugând câteva cuvinte din partea sa ca să accentueze impactul emoţional al apelului său. „Sincer nu pot să vă înţeleg reticenţa de a le permite ofiţerilor americani să-şi ajute oamenii prin mijloace proprii în această chestiune”, scria preşedintele. „Guvernul actual a făcut tot posibilul pentru a vă respecta solicitările. Acum vă rog eu să ni le respectaţi în această problemă concretă.” A adăugat: „Vă rog să-l sunaţi pe Harriman, ca să vă explice în amănunt ce doresc”.[21]

Stalin nu l-a sunat niciodată pe Harriman. În schimb, pe 22 martie i-a scris o telegramă lui Roosevelt, sugerând că informaţiile pe care le primise erau greşite. Mai erau doar 17 americani bolnavi în Polonia; restul se aflau în drum spre Odessa, iar cei bolnavi aveau să fie transportaţi acolo cu avionul. Ţinând cont de această situaţie, Stalin susţinea

că ofiţerii americani staţionaţi în spatele liniilor sovietice urmau să fie doar o piedică pentru comandanţii Armatei Roşii, care trebuiau să-şi consume timpul aranjându-le întâlniri şi protejându-i de agenţii germani. Acest lucru le-ar fi distras atenţia comandanţilor de la sarcinile lor de bază şi ei, scria Stalin, „plătesc cu propriile vieţi mersul lucrurilor pe front şi în imediata apropiere a acestuia". Apoi a continuat ofensiva şi a făcut o afirmaţie despre condiţiile asigurate foştilor prizonieri de război americani care erau mai bune decât cele pentru foştii prizonieri sovietici de război din taberele americane, unde erau ţinuţi la un loc cu germanii, „fiind adesea abuzaţi şi chiar bătuţi".[22]

Harriman, care a primit o copie a telegramei lui Stalin, a fost indignat. I-a scris lui Roosevelt, spunându-i că sugestia cum că prizonierii americani de război erau bine era „departe de adevăr... până să ajungă la Odessa, greutăţile prin care trec sunt de nescuzat". A adăugat că polonezii de rând îi ajutau pe foştii prizonieri de război mai mult decât o făceau ofiţerii Armatei Roşii, afirmaţie repetată aproape de toţi foştii prizonieri care ajunseseră la Poltava. Harriman voia ca Roosevelt să-i spună lui Stalin toate astea într-o altă telegramă. Preşedintele a refuzat. „Nu găsesc de cuviinţă să-i mai trimit acum un mesaj lui Stalin", i-a scris el lui Harriman, rugându-l însă să-i trateze pe americani cât mai bine cu putinţă prin intermediul tuturor canalelor diplomatice disponibile.[23]

Între timp, sovieticii au făcut presiuni pentru plecarea imediată a reprezentanţilor americani rămaşi din Polonia. Având în vedere că lagărul de repatriere de la Lublin se închisese pe 17 martie, sovieticii, după cum am menţionat, doreau ca Wilmeth să-şi încheie misiunea acolo şi să plece cât mai repede la Moscova. Pe 23 martie, a doua zi după

ce Stalin i-a răspuns lui Roosevelt, Deane i-a ordonat lui Wilmeth să plece. Cum nu exista nici un avion cu care să ajungă la Poltava, autorităţile sovietice ameninţau să-l trimită cu trenul. În cele din urmă a plecat spre Poltava cu avionul pe 28 martie. La Moscova l-a găsit pe Deane supărat, acesta crezând că Wilmeth îi antagonizase în mod inutil pe sovietici prin faptul că refuzase să plece de la Lublin când aceştia îi ordonaseră să o facă. În raportul pe care i l-a adresat lui Deane, el a menţionat un număr de 27 de cazuri de fricţiuni şi de ostilitate neprovocată la adresa lui din partea sovieticilor, de unde rezulta clar faptul că din capul locului aceştia nu doriseră prezenţa sa la Lublin.[24]

Pe 31 martie, comandamentul sovietic a ordonat încetarea tuturor zborurilor de la Poltava. Până la acea dată trecuseră 27 de americani şi patru foşti prizonieri britanici de război pe la bază, bază care jucase un rol mai important în furnizarea de informaţii despre situaţia lor deplorabilă din perioada detenţiei lor în lagărele sovietice decât în transportarea lor în siguranţă la Teheran sau în Regatul Unit pentru a li se oferi îngrijiri medicale. În relatarea sa despre Comandamentul de Est, prim-locotenentul Kaluta a dat în mod corect vina pentru asta nu pe lipsa eforturilor tovarăşilor săi de la Poltava, ci pe sovietici şi pe atitudinea lor faţă de prizonierii de război.[25]

Toţi americanii au considerat tratamentul aplicat drept şocant şi chiar şi cei de la baza Poltava care fuseseră prosovietici au început să simtă că li se termină rezervele de bunăvoinţă.

Capitolul 17

Ruptura

În după-amiaza zilei de 31 martie 1945, comandantul sovietic de la Poltava, generalul-maior Kovalev a convocat o şedinţă de urgenţă. Odată ce toţi locotenenţii săi au fost prezenţi, Kovalev le-a comunicat recomandările pe care tocmai le primise de la Moscova. Generalul-locotenent Korolenko, şef adjunct al Statului-Major al Forţelor Aeriene ale Armatei Roşii, l-a informat pe Kovalev că, ţinând cont de înrăutăţirea relaţiilor sovieto-americane, exista posibilitatea izbucnirii unui conflict armat la baza de la Poltava – eventualitate pentru care Kovalev şi oamenii lui trebuiau să fie pregătiţi. „Vedeţi că nu prea merge treaba pe-aici cu americanii.”

După ce doi comandanţi de batalioane de la bază i-au informat care era numărul soldaţilor pe care îi aveau la dispoziţie, Kovalev i-a ordonat şefului de stat-major să întocmească un plan de acţiune în caz de conflict armat. Potrivit planului respectiv, în caz de urgenţă, unul dintre batalioane trebuia să încercuiască şi să izoleze baza americană, în timp ce altul urma să preia controlul avioanelor şi al depozitelor de bombe. Un pluton de la contrainformaţii urma să ocupe cartierul general al SUA şi să pună stăpânire pe staţia radio, împiedicându-i pe americani să transmită informaţii despre ce se întâmpla la bază. Atacul avea să fie declanşat printr-un sunet de goarnă. Americanii care se aflau în momentul respectiv în oraş, la Poltava, urmau să fie reţinuţi acolo. Pregătirile pentru un posibil atac împotriva unităţilor americane au început imediat, iar comandanţii celor două batalioane sub comanda lui Kovalev au plecat să cerceteze baza. Soldaţii din batalionul de genişti, care nu erau în mod normal

înarmaţi, au primit arme. Ofiţerului de serviciu i-a fost repartizat un trompetist care să fie gata să dea alarma de atac imediat ce primea ordin.[1]

Kovalev se pregătea pentru scenariul cel mai rău. La fel şi omologul său american, colonelul Hampton. Acesta din urmă a luat măsuri pentru a proteja dosarele Comandamentului de Est şi cele mai secrete dintre acestea au fost băgate într-o cutie de fier care a fost dusă în biroul lui George Fischer, aghiotantul său. Fischer, care de obicei nu era înarmat, a început să poarte la el pistol. A format un grup de funcţionari de la alte departamente care îşi petreceau multe ore în fiecare seară copiind cele mai importante documente. Documentele trebuiau expediate la Teheran cu prima ocazie sau, în caz de urgenţă, distruse.[2]

Nu există indicii că Hampton ştia despre pregătirile pe care le făcea Kovalev la sediul său, deşi nu avea nici o îndoială că relaţiile cu sovieticii se înrăutăţeau din ce în ce mai mult. Opriseră toate zborurile de la Poltava. Ordinul nr. 011050 emis de cartierul general al comandantului-şef al forţelor militare sovietice de a înceta zborurile americanilor către şi de la Poltava venea de la însuşi Stalin.[3]

*

Şirul de evenimente care au condus la noua criză începuse pe 8 martie 1945, când Allen Dulles, şeful staţiei din Elveţia al Oficiului Serviciilor Strategice, se întâlnise cu comandantul trupelor SS din nordul Italiei, generalul Karl Wolff, ca să discute despre eventuala predare a trupelor

germane din Italia. Wolff, care se afla într-o misiune aprobată de Hitler pentru a răspândi discordie în rândul Aliaţilor, nu era împuternicit să vorbească în numele comandamentului militar german, aşa că întâlnirea nu prea a avut nici un rezultat. Cu toate acestea, raportul lui Dulles despre întâlnire, adresat comandanţilor militari Aliaţi din Italia, a produs mari aşteptări privind o eventuală predare a germanilor din Italia. Comandanţii americani şi britanici şi-au trimis delegaţi în Italia, iar Averell Harriman a primit ordin să-l informeze pe Molotov cu privire la apropiatele negocieri. Molotov a solicitat includerea reprezentanţilor sovietici la viitoarea întâlnire din Elveţia.[4]

Harriman a transmis solicitarea lui Molotov la Washington, deşi era cam sceptic, ca să nu spunem mai mult de-atât, la fel cum era şi generalul Deane. Amândoi au sugerat că sovieticii nu i-ar fi invitat pe Aliaţi să negocieze cu privire la o predare a germanilor pe Frontul de Est, şi nici Aliaţii occidentali nu ar fi cerut să participe la astfel de negocieri. Şefii de stat-major de la Washington au fost de acord cu aceste argumente şi le-au propus sovieticilor să-şi trimită reprezentanţii la Caserta, cartierul general al Aliaţilor din centrul Italiei, unde urmau să aibă loc de fapt negocierile, considerând că discuţiile de la Berna (Elveţia) erau preliminare. Molotov a protestat, cerând oprirea negocierilor din Elveţia. „Incidentul de la Berna” devenise acum o criză în interiorul Alianţei.[5]

Stalin i-a acuzat pe Roosevelt şi pe Aliaţii occidentali că negociau separat, pe ascuns, pacea cu germanii. Spunea că avea informaţii că germanii fuseseră de acord să le deschidă Frontul de Vest Aliaţilor, care aveau să mărşăluiască până în „inima Germaniei” luptând în continuare cu Armata Roşie pe Frontul de Est. Deşi a sugerat că datele sale proveneau din informaţii secrete

militare, afirmaţia sa nu se baza pe realitate. Mai mult ca orice, trăda fobiile lui Stalin legate de Aliaţii occidentali şi de posibilitatea unei înţelegeri germano-britanico-americane care i-ar fi oprit înaintarea în Europa. Roosevelt a răspuns cu un mesaj care începea şi se încheia cu propoziţii ce conţineau cuvântul „uluire”. În telegrama sa către Roosevelt, de pe 29 martie, Stalin scria că poziţia americanilor „enervează comandamentul sovietic şi creează motive de neîncredere”. În răspunsul său de pe 31 martie, Roosevelt se referea la o „atmosferă de teamă şi de neîncredere”. Într-un alt mesaj transmis în aceeaşi zi, Roosevelt scria: „Nu pot să-mi ascund faţă de dumneavoastră îngrijorarea legată de evoluţia evenimentelor de interes reciproc de la întâlnirea noastră fructuoasă de la Ialta”.[6]

Era clar că Alianţa avea probleme şi cel mai bine ştia asta John Deane, de la Moscova, care era copleşit de reclamaţiile sovietice legate de comportamentul americanilor aflaţi pe teritoriul sovietic. Pe 30 martie 1945, la două zile după ce generalul Kovalev nu a mai aprobat zborurile americane către şi de la Poltava şi cu o zi înainte ca acesta să convoace şedinţa de urgenţă pentru planificarea unui atac împotriva bazei americane, şeful Marelui Stat-Major al Armatei Roşii, generalul Antonov, i-a transmis lui Deane o scrisoare plină de denunţuri privind comportamentul americanilor de pe teritoriul sovietic. Antonov se plângea amarnic de trei cazuri în care personalul american refuzase să respecte ordinele sovietice şi provocase fricţiuni în relaţiile cu aceştia.

Primul episod se referea la refuzul locotenent-colonelului Wilmeth de a părăsi Lublin, după cum îi ordonaseră comandanţii sovietici pe 11 martie. Wilmeth, care se ocupa de foştii prizonieri americani de război, reuşise,

după cum am văzut, să rămână în oraş până la sfârşitul lunii. Al doilea îl privea pe căpitanul Donald Bridge, care aterizase cu avionul la baza aeriană sovietică de lângă Mielec, Polonia, pe 22 martie. Decolase după ce făcuse plinul, însă fără aprobarea sovieticilor. Incidentul a dus la sinuciderea căpitanului sovietic Melamedov, care probabil fusese acuzat pentru incident de către şefii şi ofiţerii de la SMERŞ.[7]

Generalul Antonov era extrem de supărat cu privire la al treilea caz, care îl privea pe primul locotenent Myron King, pilot pe un avion Flying Fortress. Avionul lui King fusese lovit de artileria antiaeriană germană deasupra Berlinului la în-ceputul lui februarie 1945, însă reuşise să aterizeze la o bază sovietică din apropierea Varşoviei. Sovieticii au reparat avionul şi i-au dat aprobarea de a se întoarce în Marea Britanie. Când avionul a oprit ca să realimenteze la o bază aeriană sovietică de lângă Szczuczyn, nord-estul Poloniei, sovieticii au descoperit că King şi echipajul lui încercau să-l scoată pe ascuns din zona lor pe un cetăţean polonez îmbrăcat în uniformă britanică. King îl trecuse pe bărbat ca fiind „mitralior la ar-mele din laterala avionului”, însă înşelătoria a fost descoperită de un maior din Armata Roşie, care a strigat la King şi l-a ameninţat că îl împuşcă. King a încercat să-l mituiască, oferindu-i maiorului ceasul lui de mână. Maiorul a primit mita, dar tot a refuzat să le dea aprobarea de zbor. Au reuşit să scape abia pe 18 martie, după ce sovieticii i-au dat voie lui King să zboare la Kiev; s-a îndreptat în schimb spre Poltava.[8]

Colonelul Hampton a efectuat propria anchetă legată de incidentul cu King şi i-a adus la cunoştinţă cele constatate generalului Deane pe 29 martie. Raportul lui Hampton a ajuns cu o zi înaintea scrisorii lui Antonov, dând o întorsătură neaşteptată întregii afaceri. Antonov îl acuza

pe King că luase la bord „un terorist sabotor adus în Polonia din Anglia”. Potrivit lui Antonov, King încercase să ducă înapoi în Marea Britanie un spion trimis în Polonia de exilaţii polonezi de la Londra care participa la activităţile Armatei Teritoriale împotriva sovieticilor. „Faptele menţionate reprezintă o încălcare neobrăzată a principiilor elementare ale relaţiilor noastre cordiale reciproce”, scria Antonov. El i-a cerut lui Deane nu numai să împiedice astfel de cazuri pe viitor, ci şi să-i aducă la cunoştinţă ce măsuri s-au luat împotriva celor care săvârşiseră încălcările menţionate în scrisoare.[9]

Şi asta nu era tot. A doua zi, pe 31 martie, Deane a primit o altă plângere, de această dată de la principala persoană de legătură de la Marele Stat-Major al Armatei Roşii, generalul-locotenent Slavin. Era vorba despre un incident din Ungaria, unde echipajul unui bombardier B-24 efectuase o aterizare forţată pe un aerodrom ocupat de sovietici. Apoi zburase spre Italia având la bord un căpitan al Armatei Roşii în vârstă de 37 de ani, pe nume Morris Shanderov. Născut în Ohio, Shanderov provenea din familia unui revoluţionar rus care imigrase în Statele Unite după Revoluţia din 1905. Shanderov se întorsese în Uniunea Sovietică în 1925 şi rămăsese acolo. În primăvara lui 1944 staţionase la baza aeriană de la Poltava, unde le atrăsese atenţia ofiţerilor de la SMERŞ din cauza relaţiilor sale cu americanii. În seara zilei de 23 aprilie 1944, la câteva săptămâni de la sosirea piloţilor americani, Shanderov fusese reţinut în timp ce încerca să ajungă la baza americană. Câteva zile mai târziu îi ceruse voie comandantului său să dea o petrecere la care dorea să invite americani. Locotenent-colonelul Sveşnikov, comandantul SMERŞ de atunci, ordonase ca Shanderov să plece de la Poltava.[10]

În martie 1945, Shanderov se întâlnise din nou cu piloţi americani, de această dată la aerodromul din Ungaria. I-a spus povestea vieţii sale locotenentului Charles Raleigh şi l-a anunţat că dorea să se întoarcă în patria sa natală, Statele Unite. Raleigh l-a luat la bord pe Shanderov, care lucra pe atunci cu o echipă de ingineri sovietici ce ajuta la repararea unui avion american, chipurile ca să facă un zbor de încercare. Raleigh a zburat până în Italia, aterizând la Bari, unde Shanderov a solicitat azil şi a fost interogat şi reţinut de comandamentul militar al SUA. Decolarea fără aprobare efectuată de echipajul american de pe aerodromul sovietic, mai ales având la bord un ofiţer al Armatei Roşii, îi înfuriase pe comandanţii sovietici. Acum Slavin acuza echipajul american că trădase încrederea pe care i-o arătaseră sovieticii care ajutaseră la repararea avionului locotenentului Raleigh. Solicita întoarcerea lui Shanderov şi pedepsirea lui Raleigh şi a echipajului lui.[11]

*

Generalii Antonov şi Slavin l-au bombardat pe generalul Deane cu acuzaţii că americanii trădaseră încrederea aliaţilor lor so-vietici, timp în care i-au ordonat generalului Kovalev de la Poltava să oprească toate zborurile americane către şi dinspre bază. Pe 28 martie, Kovalev a emis şi el un ordin prin care interzicea decolarea avioanelor americane. 22 de tehnicieni americani se aflau în momentul respectiv în diverse locuri din vestul Ucrainei şi din estul Poloniei, reparând avioane americane. Nu puteau să se întoarcă la bază, iar comandanţii bazei nu puteau să le trimită de mâncare şi piese de rezervă ca să-şi continue treaba. Trei avioane reparate au rămas pe loc, pentru că nu existau echipaje care să le aducă la Poltava.

Au fost interzise zborurile către şi dinspre Poltava, la fel şi zborurile Poltava-Moscova şi Poltava-Teheran. Trei asistente americane de la baza din Poltava se aflau în concediu la Moscova şi nu mai aveau cum să se întoarcă de acolo. O consecinţă mult mai supărătoare a interdicţiei a fost că şase americani răniţi care aveau nevoie urgentă să fie operaţi la Teheran nu au putut fi transportaţi acolo cu avionul.[12]

Ordinul lui Kovalev i-a luat pe americani cu totul prin surprindere. Cum el nu le-a spus nici un alt motiv, cu excepţia faptului că ordinul venea de la Moscova, americanii de la Poltava nu mai ştiau ce să creadă. Agenţii sovietici ai serviciului de contrainformaţii au surprins semne de nemulţumire în atitudinea americanilor faţă de omologii lor sovietici. Refuzau să le dea sovieticilor informaţiile cerute de aceştia, fie susţinând că se terminase programul de lucru, fie punând la îndoială motivul solicitării. Se plângeau că echipajele aflate în tranzit rămăseseră la Poltava fără suficiente provizii alimentare, îi întrebau pe sovietici de ce nu îi lăsau să-şi ia răniţii şi cereau întoarcerea asistentelor de la Moscova. Sovieticii nu au permis întoarcerea asistentelor, chiar dacă au continuat să aducă personal de la Moscova la Poltava.[13]

Piloţii americani de la bază nu înţelegeau schimbarea bruscă de atitudine a sovieticilor. Franklyn Holzman i-a spus unui informator SMERŞ: „Nu înţeleg de ce nu sunt permise zborurile din cauza unor conflicte personale. Trupele voastre şi ale noastre se află la porţile Berlinului şi nu este momentul potrivit pentru dispute, pentru că zborurile sunt necesare pentru a sprijini operaţiunile militare.” Sergentul-major Mattles, care participase la ajutarea prizonierilor britanici şi americani de război, credea că zborurile fuseseră interzise din cauza tensiunilor

dintre delegaţia militară a SUA şi autorităţile sovietice. Sergentul Chavkin i-a spus informatorului SMERŞ că delegaţia SUA de la Moscova dădea vina pe comandanţii americani de la bază.

La rândul lor, cei de la bază dădeau vina pe Moscova. George Fischer, promovat acum la gradul de căpitan, a scris într-un ra-port că americanii de la Poltava erau nemulţumiţi şi de sovietici, şi de propriii comandanţi de la Moscova, care se pare că „cedau prea mult în faţa sovieticilor", făcându-i astfel să aibă o asemenea atitudine. „Este greu să descrii cu adevărat sentimentele care îi copleşiseră pe cei de la bază în acea perioadă dureroasă, plină de nemulţumiri şi de tristeţe faţă de comandamentul nostru", avea să scrie Fischer mai târziu. „Treceau de la apatie la disperare, de la dezgust la optimism de scurtă durată, de la încercarea de a uita la izbucniri de acuzaţii furioase la adresa sovieticilor şi a comandamentului şi tot aşa la infinit."[14]

Între timp, „cei de sus" făceau tot posibilul să reducă din intensitatea conflictului care dusese la interzicerea zborurilor avioanelor americane de la Poltava. Pe 31 martie, ziua după ce generalul Deane primise scrisoarea indignată a generalului Antonov şi cea în care generalul Slavin îi scrisese lui Deane plângându-se că piloţii americani scoteau pe ascuns ofiţeri polonezi şi sovietici din Europa de Est, generalul Hill, adjunctul lui Deane de la Moscova care conducea Forţele Aeriene ale SUA, i-a scris colonelului Hampton de la Poltava. Hill l-a informat pe Hampton că relaţiile sovieto-americane fuseseră grav afectate de o serie de incidente în care personalul american încălcase solicitările şi regulamentele sovieticilor. El l-a pus pe Hampton să le dea ordin subordonaţilor săi de la Poltava „să elimine posibilităţile de

fricţiune şi de certuri, să se comporte cu demnitate şi să evite insultele astfel încât actualele tensiuni să se potolească şi să nu mai reapară”.[15]

Prins la mijloc între superiorii săi precauţi şi subordonaţii puşi pe harţă, Hampton era din ce în ce mai nervos şi nu mai făcea eforturi să-şi ascundă nemulţumirea faţă de regimul sovietic. Maiorul Zorin primea foarte multe informaţii despre atitudinea lui Hampton de la interpreţii lui sovietici, care erau totodată şi informatori SMERŞ. Unul dintre ei, locotenentul Sivolobov, care avea numele de cod „Kozlov”, i-a povestit lui Zorin pe 1 aprilie că Hampton i-ar fi zis unei alte interprete sovietice, Galina Şabelnik: „Sunteţi liberi numai în vorbe, dar în fapt există dictatura NKVD-ului. Întreaga voastră populaţie este intimidată şi vi se interzice să aveţi relaţii cu străini.”

Şabelnik, care furniza informaţii legate de americani sub numele de cod „Moskvicika” şi care era fostă colegă de clasă cu Fischer, le-a dat mai multe detalii. Hampton i-ar fi zis: „Poporul vostru o duce prost. Şomerii noştri, despre care se scrie atât în ziarele voastre, o duc mai bine decât cei care au locuri de muncă la voi în ţară.” Hampton era implicat şi în ceea ce SMERŞ descria drept propagandă antisovietică. El i-a dat lui Şabelnik publicaţii în limba engleză, în care se găsea şi un articol scris de Aleksandr Barmin, fost diplomat şi ofiţer de in-formaţii sovietic care fugise în Franţa în 1937 ca să scape de te-roarea lui Stalin şi pe care Zorin îl numea „trădător de patrie”.[16]

Poliţia secretă nu era singura care remarcase furia tot mai mare a lui Hampton faţă de omologii lui sovietici de la Poltava. El nu şi-a ascuns ostilitatea în numeroasele rapoarte pe care le-a înaintat comandanţilor forţelor aeriene şi ai delegaţiei militare a SUA de la Moscova.

George Fischer scria în memoriile sale despre şeful lui: „Ne cuprinsese pe amândoi o febră antisovietică... Împreună [eu şi Hampton] am pornit o cruciadă sfântă. Tot ce puteam era să facem presiuni asupra superiorilor noştri. Sediul forţelor aeriene ale SUA de la Paris, Misiunea Militară a SUA de la Moscova. I-am copleşit. I-am asaltat cu grămezi de mesaje. Le trimiteam telegrame codificate una după alta. Le explicam în detaliu criza de la Poltava, ticăloşiile sovieticilor şi promisiunile pe care nu şi le ţineau. Nu încetam să le cerem să ia măsuri. Să fie mai atenţi în privinţa aliatei/inamicei. Să abordeze o atitudine mult, mult mai dură. Nu am primit nici un răspuns. Nu conta. Asta ne incita şi mai mult. Să răspândim veştile, să continuăm cruciada.”[17]

*

Între timp, autorităţile sovietice au decis că lucrurile merseseră prea departe şi era momentul să aplaneze tensiunile. Stalin dorea ca alianţa să reziste măcar până la sfârşitul războiului. Pe 5 aprilie i-a ordonat lui Molotov să denunţe Pactul de neutralitate dintre URSS şi Japonia din aprilie 1941. Era un semnal clar pentru Statele Unite că Uniunea Sovietică îşi respecta obligaţiile asumate prin acordurile de la Ialta referitoare la războiul cu Japonia şi pregătea terenul diplomatic pentru o alianţă cu Washingtonul în Pacific. Într-un mesaj din 7 aprilie, Stalin îl asigura pe Roosevelt că nu se îndoise niciodată de „sinceritatea şi seriozitatea” lui. Dictatorul credea că făcuse suficiente presiuni obţinând de la Roosevelt asigurările pe care şi le dorea: americanii nu se gândeau să încheie o pace separată pe Frontul de Vest.[18]

S-au luat măsuri pentru calmarea spiritelor la Poltava. O comisie la nivel înalt a venit de la Moscova la începutul lui aprilie ca să examineze pregătirile pe care le făcea generalul Kovalev pentru o eventuală ocupare armată a cartierului general al Comandamentului de Est. Pe 2 aprilie, la două zile de când Kovalev dăduse ordin să se întocmească un plan pentru un eventual atac asupra cartierului general american, maiorul Zorin, a cărui sarcină era să ocupe cartierul general în caz de criză, i-a trimis un raport comandantului SMERŞ de la Moscova. Zorin îşi exprima îngrijorarea că planul lui Kovalev putea să conducă la un conflict deschis cu americanii. Comandanţii SMERŞ au dat alarma, iar raportul i-a fost înaintat lui Stalin în aceeaşi zi. Decizia sa cu privire la raport suna aşa: „Vă rog să-l potoliţi pe tovarăşul Kovalev şi să-i interziceţi orice acţiuni neautorizate”. Pe 3 aprilie, generalul-locotenent Fedorov, şef adjunct de stat-major al Forţelor Aeriene ale Armatei Roşii, şi un anume locotenent-colonel Belov, înalt funcţionar al SMERŞ, au luat avionul spre Poltava, ca să investigheze situaţia.

Investigaţia a dovedit că toate faptele descrise de Zorin erau adevărate. Lui Kovalev, într-adevăr, i se dăduse ordin să întocmească un plan de acţiune. Se pare că dădea pur şi simplu dovadă de exces de zel, deşi SMERŞ era gata să-şi închipuie ce-i mai rău. Să fi fost oare Kovalev un duşman din interior care încerca să declanşeze un conflict între Aliaţi pentru beneficiul germanilor? SMERŞ a făcut săpături în dosarele sale pentru a afla toate informaţiile posibile despre Kovalev. În scurt timp, Zorin a descoperit că, în 1938, în toiul Marii Terori a lui Stalin, Kovalev, de origine ucraineană şi născut în zona Poltavei, fusese anchetat pentru posibila apartenenţă la o organizaţie naţionalistă ucraineană. Se spunea că organizaţia ar fi acţionat în

rândul cadeţilor de la şcoala de ofiţeri a Armatei Roşii din estul oraşului ucrainean Harkov, la care Kovalev lucrase ca instructor. Doi alţi ofiţeri investigaţi au declarat că între 1928 şi 1937 Kovalev participase la spionarea cadrelor şi a echipamentelor Armatei Roşii. A fost acuzat şi de îndoctrinarea cadeţilor în spiritul naţionalismului ucrainean. Kovalev şi-a susţinut totala nevinovăţie. Spre norocul lui, personajul principal din anchetă, comandantul şcolii, Onufri Nahuliak, nu a vrut să-l amestece pe Kovalev şi a fost până la urmă împuşcat pentru rolul pe care l-ar fi jucat în aşa-zisa conspiraţie. Un alt ofiţer care a depus mărturie împotriva lui Kovalev şi-a retras ulterior declaraţia. Kovalev a fost lăsat în pace.[19]

O altă dovadă legată de Kovalev care putea fi considerată compromiţătoare fusese raportul lui privind petrecerea de Sfântul Valentin de la baza americană. Petrecerea, despre care ofiţerii de la SMERŞ considerau că denigrase onoarea ofiţerilor Armatei Roşii, avusese loc pe 14 februarie şi, după cum am văzut, Kovalev depusese abia pe 1 martie un raport cu privire la participarea lui. Memoriul întocmit de SMERŞ cu privire la raportul lui Kovalev fusese finalizat pe 27 martie, cu doar câteva zile înainte de a i se da ordin să pregătească un atac la baza americană. SMERŞ considerase că Kovalev fusese prea îngăduitor cu americanii într-o zi şi prea nerăbdător să înceapă să se lupte cu aceştia a doua zi. După câte se pare, după părerea superiorilor lui Kovalev, nici una dintre cele două atitudini nu reprezenta o infracţiune şi se anulau reciproc. Înalta comisie de la Moscova l-a mustrat pe Kovalev pentru excesul său de zel, dar l-a lăsat în continuare să conducă baza. Nu i s-a pus niciodată la îndoială devotamentul politic faţă de regim. Cu toate acestea, Kovalev a înţeles

mesajul transmis: trebuia evitată cu orice preţ o confruntare deschisă cu americanii.

Şi în cadrul misiunii militare americane de la Moscova John Deane şi adjunctul lui, generalul Hill, căutau să găsească mijloace pentru a potoli spiritele la Poltava. Au hotărât să-i înlocuiască pe ofiţerii de la comanda bazei. În timp ce sovieticii l-au mustrat pe Kovalev, însă l-au păstrat în funcţie, americanii au decis să-l expedieze pe Thomas Hampton în linişte, dacă nu onorabil.

Pe 7 aprilie, în plină interdicţie a zborurilor către şi dinspre Poltava, Hill l-a anunţat pe Hampton că îl transferă de la Poltava şi îl trimite la cartierul general al Forţelor Aeriene SUA, care se afla acum la Paris. Urma să fie eliberat din funcţie „fără repercusiuni”. Acelaşi lucru s-a întâmplat şi cu al doilea în grad de la bază, locotenent-colonelul Marvin L. Alexander. Pe 10 aprilie, Hill a emis ordinul de transfer al ambilor ofiţeri. Cei de la bază aveau senzaţia că Deane îl îndepărta pe Hampton nu numai ca să aplaneze tensiunile, ci şi pentru că îl învinovăţea pe colonel de criza care dusese la interdicţia zborurilor. Deşi în scrisorile pe care Deane le primise de la generalii Antonov şi Slavin la sfârşitul lui martie nu erau menţionate nici un fel de încălcări disciplinare, oprirea zborurilor de la Poltava a făcut din comandanţii americani ţinte evidente ale furiei superiorilor. Îndepărtarea lor le indica sovieticilor că americanii ascultau şi erau gata să-şi revizuiască comportamentul.[20]

Pe 11 aprilie, americanii l-au înştiinţat pe generalul Kovalev despre apropiata plecare a lui Hampton. Cu toate acestea, cum zborurile erau încă interzise, Hampton avea să mai ră-mână câteva zile la bază, aşteptând să poată pleca din Uniunea Sovietică. Atribuţiile lui au fost preluate

imediat de noul co-mandant american, fostul ofiţer-şef de operaţiuni al lui Hampton şi prieten apropiat al lui George Fischer, maiorul Kowal. Însă acesta a reuşit să ocupe noua funcţie mai puţin de o zi, pentru că Hampton a primit pe 12 aprilie un nou ordin de la Hill. S-a dovedit că numirea lui Kowal fusese contestată de generalul Slavin, care a sugerat că Kowal „se dovedise a fi neprietenos şi adesea ostil faţă de ofiţerii din Forţele Aeriene ale Armatei Roşii şi constituia o cauză de deteriorare a relaţiei”. Kowal, care, desigur, vorbea rusă fluent, se aflase, după cum am văzut, de multe ori în centrul multor conflicte cu sovieticii şi fusese menţionat de multe ori de SMERŞ printre ofiţerii SUA suspectaţi de spionaj. Hill l-a transferat pe Kowal la cartierul general de la Paris şi i-a scris o telegramă lui Hampton în care îi ordona să-l ia pe Kowal cu el la plecare. Apoi comanda bazei i-a fost încredin-ţată căpitanului Trimble, ofiţerul forţelor aeriene care sosise cu mai puţin de două luni în urmă şi care lucrase la Lvov cu prizonierii americani de război.[21]

Diplomaţii militari americani de la Moscova făceau tot posibilul ca să-i potolească pe sovietici şi să depăşească criza. Schimbarea comandanţilor bazei de la Poltava era doar un element al planului; al doilea era judecarea ofiţerilor americani vinovaţi de încălcări. Au fost iniţiate proceduri pentru curtea marţială în cazul prim-locotenentului Myron King, care în-cercase să ajute un cetăţean polonez să fugă în Marea Britanie, şi în cel al căpitanului Donald Bridge, care îl dusese cu avionul pe maiorul sovietic Morris Shanderov din Ungaria în Italia.

Pe 12 aprilie, când Hill l-a transferat pe Kowal şi l-a numit pe Trimble comandant, un B-24 a aterizat la aerodromul de la Poltava. A fost unul dintre puţinele avioane care au primit aprobare să aterizeze la Poltava de la interzicerea

oficială a zborurilor de la sfârşitul lui martie. Avionul se afla într-o misiune strict secretă la Moscova. Ofiţeri sovietici înarmaţi cu pistoale l-au păzit pe toată durata opririi, au împiedicat personalul american să se apropie de el şi au făcut o singură excepţie în privinţa echipei de întreţinere, care a ajutat la alimentarea avionului. În interiorul avionului, păzit de poliţia militară americană, se afla Shanderov, aflat în drumul său din Italia spre Moscova către ceea ce părea să fie moarte sigură. Nici măcar căpitanului Trimble nu i-au comunicat informaţii cu privire la destinaţia avionului şi a pasagerului din el. A aflat adevărul abia după ce a refuzat să aprobe plecarea avionului. Apoi Trimble, fără tragere de inimă, şi-a dat acordul. Ordinul venea de sus şi nu prea avea ce să facă.

În aceeaşi zi, Trimble a întâmpinat un alt avion militar care îi aducea pe generalii Deane şi Hill, care se deplasau de la Moscova în Statele Unite pentru a se întâlni cu comandanţii de acolo. Hill l-a luat deoparte pe Trimble şi i-a spus să facă tot ce îi stă în putinţă ca să coopereze cu sovieticii, iar asta însemna să-l sacrifice pe Shanderov.[22]

*

În Statele Unite, unde se îndreptau Deane şi Hill, preşedintele Roosevelt şi-a început ziua de 12 aprilie vorbind cu Dewey Long, responsabilul Departamentului de călătorii de la Casa Albă, cu care a discutat despre cel mai bun traseu spre San Francisco. Acolo era programată să înceapă în acea lună Conferinţa Organizaţiei Naţiunilor Unite. Preşedintele se afla în Warm Spring, Georgia, recuperându-se încă după efectele călătoriei de la Ialta asupra sănătăţii şi aspectului său fizic. Dorea să participe

la conferinţă ca să savureze succesul celei mai mari realizări din cariera sa în domeniul politicii externe, dar şi ca să se asigure că totul avea să decurgă cum trebuie.

Relaţiile sovieto-americane treceau printr-o perioadă dificilă, iar acordurile încheiate la Ialta păreau să fie în pericol. Stalin făcea tot posibilul să împiedice constituirea unui guvern reprezentativ în Polonia. Criza privind prizonierii americani de război şi incidentul de la Berna stătuseră la baza deciziei lui Stalin de a nu-l trimite pe Molotov la conferinţă, reducând astfel nivelul reprezentării sovietice la conferinţa de constituire a organismului a cărui înfiinţare reprezentase principala prioritate de pe ordinea de zi a lui Roosevelt de la Ialta. Cu toate acestea, sovieticii încă veneau, lucru care era esenţial.

La ora 10:50, când Roosevelt se ocupa de documente, şeful său de stat-major, amiralul William Leahy, îi trimitea printr-o telegramă de la Washington la Warm Springs o propunere de mesaj către Averell Harriman, care se afla la Moscova. Cu o zi înainte Leahy îi trimisese lui Harriman textul scrisorii preşedintelui către Stalin pe care ambasadorul urma să i-o înmâneze la Kremlin. Roosevelt dorea să pună capăt controversei legate de incidentul de la Berna. Scria în mesajul său: „Orice s-ar întâmpla, nu trebuie să existe neîncredere reciprocă şi nu ar trebui să mai apară pe viitor neînţelegeri mărunte de acest gen”. Harriman a amânat transmiterea mesajului, propunând renunţarea la cuvântul „mărunte” referitor la incidentul de la Berna. Roosevelt nu dorea asta, iar Leahy, care putea mai bine ca oricine să-i citească gândurile preşedintelui, a scris un răspuns: „Nu vreau să fie şters cuvântul «mărunte», pentru că doresc să considerăm neînţelegerea legată de Berna drept un incident mărunt”. Preşedintele

dorea să evite orice ar fi putut să pună în pericol cooperarea sovieto-americană.

La ora 13:06, Roosevelt a aprobat formularea textului telegramei către Harriman. Nouă minute mai târziu le-a spus celor din jur: „Am în minte un plan minunat”. La scurt timp după aceea şi-a pierdut cunoştinţa. Preşedintele a fost declarat mort la ora 15:30 pe 12 aprilie. Era după-amiază la Warm Springs şi seara târziu la Moscova şi la Poltava.[23]

Capitolul 18

Ultima paradă

Vestea morţii lui Franklin Roosevelt a ajuns la Casa Spaso din Moscova devreme, în dimineaţa zilei de 13 aprilie 1945. A fost anunţată într-o transmisiune nesecurizată văzută de ofiţerul de serviciu de la ambasadă, care a sunat imediat la reşedinţa lui Averell Harriman. Era ora 1:00, însă nimeni nu dormea – era în toi o petrecere de despărţire dată în cinstea lui John Melby, un diplomat de la ambasadă care fusese rechemat în Statele Unite şi care avea să participe în curând la conferinţa de constituire a Naţiunilor Unite.[1]

Kathy Harriman, cea care a răspuns la telefon, a primit vestea şi i-a transmis-o tatălui ei. Au mers împreună la Melby şi i-au spus. Restul oaspeţilor au fost rugaţi să plece, fără să li se explice de ce petrecerea se terminase aşa de brusc. După ce a plecat toată lumea, Kathy, tatăl ei, Melby şi alţi câţiva oficiali importanţi s-au adunat în biroul ambasadorului ca să discute despre situaţie. S-au

hotărât să-l sune imediat pe Molotov şi să-l anunţe despre moartea lui Roosevelt. Stalin, care suferea de mult timp de insomnie, lucra până în zorii zilei, punându-i şi pe subordonaţii lui să facă acelaşi lucru. Molotov se afla, într-adevăr, la birou când Harriman l-a sunat ca să-i dea vestea. Molotov a insistat să vină imediat la Casa Spaso ca să-şi prezinte condoleanţele.[2]

Şi Stalin părea mişcat. Aceasta a fost impresia lui Harriman când s-a dus la Kremlin în seara de 13 aprilie şi Stalin i-a spus: „Preşedintele Roosevelt a murit, însă cauza sa trebuie dusă mai departe". La solicitarea lui Harriman, Stalin a decis să revină asupra deciziei sale anterioare şi l-a numit pe Molotov (în locul ambasadorului sovietic în SUA, Andrei Gromîko) în fruntea delegaţiei sovietice la conferinţa de înfiinţare a Organizaţiei Naţiunilor Unite. Asta şi-ar fi dorit Roosevelt să facă, iar acum, după primirea veştii despre moartea preşedintelui, Stalin se hotărâse să-i îndeplinească dorinţa. Probabil că-şi dorea ca Molotov să-l evalueze pe noul înlocuitor al lui Roosevelt, fostul vicepreşedinte şi acum preşedintele Harry Truman.[3]

Şi pentru Harriman era foarte important să ajungă repede la Truman. În săptămânile dinaintea decesului lui Roosevelt, Harriman intenţionase să meargă la Washington pentru a se întâlni cu preşedintele şi să-l convingă să adopte o atitudi-ne mai dură faţă de Stalin şi de sovietici. Acum se hotărâse să-şi finalizeze mai repede pregătirile ca să plece cât mai repede la Washington şi să-i ofere lui Truman sprijinul său pentru schiţarea politicii noii administraţii cu privire la Uni-unea Sovietică. Înainte de a pleca, Harriman s-a mai întâlnit o dată cu Stalin pe 15 aprilie. A fost însoţit de ambasadorul SUA în China, Patrick J. Hurley, care era în drum de la Washington spre

Chongqing, capitala guvernului Generalissimului Chiang Kai-shek.

Nu a fost o întâlnire cordială. În prezenţa lui Hurley, Harriman s-a certat cu Stalin cu privire la modul în care se derulau în ultima vreme evenimentele în Europa de Est, care se afla sub control sovietic. Principala temă a discuţiei a fost componenţa guvernului polonez, însă dezacordul cel mai aprins a fost legat de forţele aeriene americane. Stalin îi acuza pe piloţii americani că ţineau cu mişcarea de rezistenţă poloneză, fiind împotriva Armatei Roşii. A menţionat mai întâi tentativa prim-locotenentului Myron King de a-l scoate pe ascuns din Polonia pe agentul mişcării de rezistenţă poloneze. Supărat, Harriman i-a spus lui Stalin că venind cu asemenea acuzaţii punea la îndoială loialitatea generalului George Marshall însuşi. Stalin i-a răspuns că punea la îndoială modul de gândire al unui ofiţer inferior, adăugând faptul că americanii nu sunt disciplinaţi. Harriman prefera să-l considere drept un „gest al unor soldaţi proşti, poate curajoşi, dar cam proşti”. Hurley a fost uimit de întorsătura aprinsă şi nediplomatică pe care o luase conversaţia. Nu ştia cât de importanţi ajunseseră să fie piloţii americani pentru comportamentul de zi cu zi al diplomaţilor americani faţă de sovietici.

Pe 17 aprilie, Harriman a plecat la Washington cu toată nemulţumirea pe care o acumulaseră el şi tovarăşii săi americani, inclusiv ofiţerii de la Poltava care fuseseră de curând transferaţi din URSS, în ultimele luni de interacţiune cu sovieticii. Informările pe care le-a făcut Harriman pentru Truman şi ceilalţi lideri din guvernul SUA aveau să se dovedească im-portante pentru schimbarea atitudinii americanilor faţă de Uniunea Sovietică în noua administraţie.[4]

*

La baza SUA de la Poltava, vestea morţii lui Roosevelt s-a aflat în dimineaţa zilei de 13 aprilie din transmisiunile britanice şi germane. A fost o nouă lovitură pentru moralul deja scăzut al americanilor. Zborurile erau interzise de mai bine de două săptămâni, aşa că personalul nu prea avea ce face. Membrii echipajelor avioanelor doborâte care fuseseră aduşi la Poltava şi rămăseseră blocaţi acolo se simţeau abandonaţi, dacă nu chiar uitaţi. Prezenţa la bază a colonelului Hampton, a locotenent-colonelului Alexander şi a maiorului Kowal, care fuseseră destituiţi din funcţii, dar care nu puteau să plece din cauza interdicţiei de zbor, accentua atmosfera de depresie generală. Toţi erau supăraţi pe sovietici. Unii credeau că preşedintele ar mai fi fost în viaţă dacă Stalin nu l-ar fi obligat să facă drumul periculos şi epuizant până la Ialta cu câteva luni înainte.[5]

După ce a primit vestea morţii preşedintelui de la Moscova, Kovalev şi-a convocat din nou subordonaţii. Le-a dat ordin să se încoloneze şi să mărşăluiască spre cartierul americanilor în semn de solidaritate. La fel ca Molotov în seara precedentă, Kovalev şi-a surprins omologii americani cu această manifestare de compasiune. Sosirea coloanei Armatei Roşii i-a scos pe americani din apatie şi a doua zi dimineaţă au organizat şi ei o paradă. Au mărşăluit în formaţie, steagul american fiind purtat în faţa coloanei de un stegar – prima arborare de acest gen a drapelului la bază. Iniţiativele anterioare de a-şi expu-ne steagul la vedere fuseseră abandonate ca să nu-i ostilizeze pe sovietici. Acum, că nu mai aveau aproape nimic de pierdut, americanii nu se mai jenau să-şi arboreze steagul.[6]

Când ofiţerii americani s-au adunat la o slujbă de comemorare a preşedintelui, erau cu toţii îmbrăcaţi în uniforme de paradă – prima dată când îşi vedea Franklyn Holzman superiorii îmbrăcaţi aşa la Poltava. Căpitanul Trimble, noul comandant, a luat cuvântul la ceremonie. „Astăzi, Statele Unite au pierdut un mare conducător”, a afirmat el, „şi Comandamentul de Est a pierdut, la rândul său, un conducător.” Se referea la colonelul Hampton, care stătea în primul rând, lângă generalul Kovalev, conducătorul grupului sovietic prezent la ceremonie. Holzman îşi amintea că Trimble îl menţionase mai întâi pe Hampton şi abia apoi pe Roosevelt, stârnind rumoare în rândul publicului. Având studii superioare, Holzman îl considera pe Trimble, care avea mai puţine studii, drept un om bun, dar simplu, care trebuia să îndeplinească dificila sarcină de comandant al bazei în împrejurări grele şi care nu reuşea să se ridice la nivelul aşteptărilor.[7]

Pe 15 aprilie, Trimble l-a vizitat pe generalul Kovalev în calitate de comandant al bazei şi i-a spus acestuia că primise ordin să facă tot posibilul pentru a îmbunătăţi relaţiile cu sovieticii. Kovalev a sugerat că relaţiile erau încordate deoarece americanii nu puteau să-i trimită de la Poltava pe membrii echipajelor avioanelor doborâte. Câteva ore mai târziu a aprobat ca aceştia să fie duşi cu avioanele la Teheran. Chiar dacă problemele legate de aprobarea zborurilor aveau să continue, încetase măcar asediul bazei de la Poltava. Kovalev sau mai degrabă şefii lui de la Moscova doreau să profite de moartea lui Roosevelt ca să-şi arate disponibilitatea de a coopera cu noua conducere atât de la Washington, cât şi de la Poltava. Singura întrebare pe care o aveau pentru omologii lor de la Poltava era: „Cine este preşedintele Truman?” Nici americanii nu ştiau prea bine răspunsul.[8]

Ridicarea parţială a interdicţiei de zbor le-a crescut moralul piloţilor americani de la Poltava, însă puţini erau optimişti la gândul cooperării cu sovieticii. Aceeaşi atitudine o aveau şi comandanţii USSTAF de la Paris, care de-acum nu prea mai vedeau motivele pentru care trebuiau să menţină baza de la Poltava. Până la sfârşitul lui martie a devenit clar că înaintarea trupelor americane în Pacific făcea posibilă înfiinţarea de baze aeriene americane pe insulele ocupate din apropierea principalelor insule japoneze. Scădea şi nevoia de baze aeriene sovietice, care creau complicaţii politice şi greutăţi logistice din cauza traseului lung de aprovizionare. Amânarea deschiderii de noi baze în zona Budapestei de către sovietici a tulburat planul general de a folosi baze din Europa de Est, iar înaintarea rapidă de pe Frontul de Vest le făcea pe acestea inutile. Americanii puteau să folosească acum aerodromurile recent ocupate din Europa Occidentală şi Centrală pentru operaţiunile de bombardament.

Cum pe la jumătatea lui aprilie planurile pentru bazele din Extremul Orient şi din zona Budapestei erau deja anulate, cei de la USSTAF au hotărât să închidă baza de la Poltava. Propunerea în acest sens i-a fost trimisă lui George Marshall pe 13 aprilie, ziua în care Trimble a preluat complet comanda bazei şi a condus ceremonia în memoria lui Roosevelt. Marshall şi-a dat acordul pe 19 aprilie. Sovieticii au ridicat oficial interdicţia pentru toate zborurile către şi dinspre Poltava pe 27 aprilie. La acea dată au înţeles că au obţinut ce îşi doriseră de mult timp: plecarea americanilor.[9]

*

O pagină din relaţiile sovieto-americane urma să fie întoarsă, dar amărăciunea provocată americanilor avea să dăinuie. La Washington, Harriman i-a spus lui Truman, pe 20 aprilie, că sovieticii lansau o „invazie barbară asupra Europei” şi că luau drept slăbiciune generozitatea americanilor. Preşedintele era receptiv.

Harriman a avut ocazia să-şi dezvolte ideile la o altă întâlnire cu Truman şi consilierii lui, pe 23 aprilie. Printre cei prezenţi în Biroul Oval s-a numărat şi generalul Deane. Întâlnirea s-a transformat într-o sesiune de schimburi de idei cu scopul de a-l ajuta pe preşedinte în ajunul întâlnirii sale cu Molotov, care se oprea la Washington, din ordinul lui Stalin, înainte de a ajunge la conferinţa de la San Francisco. Problema principală o constituia formarea noului guvern polonez. Sovieticii propuseseră o formulă potrivit căreia comuniştii i-ar fi dominat pe necomunişti în proporţie de trei la unu. Harriman, susţinut de Deane, a insistat că poziţia sovieticilor constituia o încălcare a acordurilor de la Ialta, prin care sovieticii acceptaseră formarea unui nou guvern.

Nu toţi erau de acord cu modul în care interpreta Harriman acordurile de la Ialta. Printre cei sceptici se număra şi secretarul de război Henry L. Stimson. Militarii considerau că, de fapt, sovieticii îşi respectaseră toate promisiunile în sfera militară. Stimson bănuia că experienţa lor de la Moscova îi afectase pe Harriman şi pe Deane. „Au avut de suferit mult timp de pe urma atitudinii ruşilor în chestiuni mărunte”, scria Stimson în jurnalul său. Îi înţelegea, însă îl şi îngrijora faptul că prevalaseră argumentele antisovietice. „[E]i i-au cerut preşedintelui să susţină vehement o poziţie fermă.”

Stimson înţelesese cum stăteau lucrurile. Mai târziu în aceeaşi zi, când Truman s-a întâlnit cu Molotov, i-a cerut ca Uniunea Sovietică să respecte acordurile de la Ialta cu privire la Polonia. „Nu mi-a vorbit nimeni niciodată aşa”, i s-a plâns Molotov preşedintelui. „Respectaţi-vă angajamentele şi nu o să vi se mai vorbească aşa”, i-a replicat Truman. Harriman şi-a amintit că şi el fusese surprins de tratamentul lui Truman faţă de Molotov, deoarece i-ar fi putut permite lui Molotov să-i raporteze lui Stalin că politica de cooperare a lui Roosevelt cu sovieticii fusese abandonată. Cu toate acestea, acţiunile sale de atunci indică faptul că îi păsa prea puţin de poziţia generală a preşedintelui. Harriman considera că Statele Unite trebuiau să folosească orice mijloace disponibile pentru a influenţa comportamentul sovieticilor din Europa de Est.

Într-o întâlnire privată cu Truman, pe 10 mai, Harriman i-a propus să ameninţe că va opri livrările din Programul de împrumut şi închiriere pentru a transmite la Moscova un semnal că vorbise serios cu privire la Polonia şi la Europa de Est. Preşedintele a semnat o directivă care a fost interpretată drept ordin de a opri livrările imediat. Aceasta a fost pusă în aplicare pe 12 mai, stârnind atât protestele sovieticilor, cât şi pe cele ale britanicilor, pentru că erau afectate şi transporturile către Marea Britanie. Directiva a fost imediat revocată, pentru că americanii aveau în continuare nevoie ca sovieticii să lupte în războiul împotriva Japoniei, iar sovieticii aveau nevoie de noi rezerve de armament, muniţie şi alimente.[10]

Schimbarea de la Casa Albă semăna din ce în ce mai mult cu o schimbare în natura relaţiilor sovieto-americane. Truman dădea semne că era gata să rişte participarea sovieticilor la Naţiunile Unite ca să se asigure că aceştia nu

creau o sferă de influenţă în Europa de Est – ceva la care predecesorul său nu s-ar fi gândit niciodată. Harriman a jucat un rol important în determinarea acestei schimbări, convingându-l pe Truman că astfel de concesii nu duceau nicăieri şi că sovieticii aveau mai mare nevoie de americani decât americanii de sovietici. Aceasta era şi convingerea profundă a ofiţerilor americani de la Poltava, care ştiau foarte bine că sovieticii aveau avioane americane, maşini şi camioane din Programul de împrumut şi închiriere, timp în care îi tratau pe americani ca pe nişte oaspeţi care stătuseră mai mult decât trebuia.[11]

*

Până la începutul lui mai 1945 cele două aliate nu se mai înţelegeau în nici o privinţă, inclusiv cu privire la Ziua Victoriei în Europa. Despre vestea capitulării Germaniei americanii de la Poltava au aflat de la radio la ora 17:00 în după-amiaza zilei de 7 mai. A început imediat sărbătorirea evenimentului, însoţită de salve, dar la această celebrare au participat numai americanii. Sovieticii nu primiseră nici un anunţ oficial cu privire la capitulare şi au refuzat să participe.

Victoria sărbătorită de americani fusese declarată la Reims, Franţa, în zorii zilei de 7 mai. Generalul Eisenhower semnase în numele Aliaţilor occidentali actele în care se prevedea capitularea necondiţionată a Germaniei. Generalul Alfred Jodl semnase în numele guvernului german. Sovieticii au fost reprezentaţi de generalul Ivan Susloparov, care şi-a pus semnătura pe document alături de cele ale reprezentanţilor guvernelor şi forţelor armate britanice şi franceze. Germanii se predau atât pe Frontul

de Vest, cât şi pe cel de Est, însă sovieticii considerau că partenerii lor occidentali le furaseră victoria.

Guvernul sovietic a declarat capitularea de la Reims drept una preliminară şi a pregătit o altă ceremonie în suburbia berlineză Karlshorst pe 8 mai. Personajul principal al părţii sovietice a fost mareşalul Gheorghi Jukov şi, din partea germană, feldmareşalul Wilhelm Keitel. Din partea Aliaţilor occidentali documentul a fost semnat de doi piloţi, comandantul aviaţiei britanice, mareşalul Tedder, şi comandantul american al Forţelor Aeriene Strategice din Europa, generalul Spaatz, ambii participând la operaţiunile Comandamentului de Est de la Poltava. Acum puteau şi sovieticii să sărbătorească.

Vestea capitulării germanilor la Berlin a ajuns la generalul Kovalev la Poltava în jurul orei 2:00, pe 9 mai. Au început imediat să sărbătorească, ceea ce a dus la o paradă comună sovieto-americană în ziua următoare. Sergentul Chavkin a scris un articol publicat într-un ziar al armatei în care a descris „o paradă şi un carnaval pline de culoare în care medicii militari au mărşăluit cot la cot cu tovarăşii lor de arme sovietici”. În realitate, au mărşăluit în coloane separate. Americanii au observat că unii dintre prizonierii germani de război care lucrau la reconstruirea Poltavei sub paza sovieticilor şi-au dat jos bonetele când au văzut steagul american. Reacţia americanilor a fost una de dispreţ. „Acum este prea târziu să vă arătaţi respectul faţă de Statele Unite”, a spus unul dintre ei. Curând s-a dovedit că mulţi dintre aşa-zişii germani erau, de fapt, polonezi exilaţi în Uniunea Sovietică. Sperau la un viitor mai bun cu americanii şi nu arătau acelaşi respect faţă de steagul sovietic.[12]

Pe 9 mai, Ziua Victoriei în Uniunea Sovietică şi ziua paradei sovieto-americane, generalul Spaatz, care tocmai semnase la Karlshorst actele de capitulare a Germaniei, a emis un ordin de închidere a bazei de la Poltava, urmând ca majoritatea echipamentelor şi a proviziilor din Programul de împrumut şi închiriere să fie lăsată sovieticilor. Căpitanul Trimble şi subordonaţii săi s-au apucat să facă pregătiri de plecare. Relaţiile dintre cele două părţi se îmbunătăţiseră din nou. Petrecerile sovieto-americane aveau să continue toată luna mai, iar sovieticii le păstrau americanilor locuri la spectacolele trupelor de teatru sovietice. „Deşi în chestiunile de serviciu mai izbucneau adesea conflicte şi fricţiuni”, scria locotenentul Kaluta, numit acum istoricul oficial al Comandamentului de Est, „relaţiile personale erau foarte cordiale.” Apoi adăuga: „Era misiunea diplomatică a EASCOM, Eighth US Army Support Command (Comandamentul de Sprijin al Armatei a 8-a SUA)”.[13]

*

„Misiunea diplomatică” era de a întări Marea Alianţă şi de a îmbunătăţi relaţiile sovieto-americane pe care le puseseră în discuţie organizatorii Frantic la începutul anului 1944. Mulţi ofiţeri şi sergenţi din Comandamentul de Est au plecat de acolo schimbaţi de cele trăite. Întâlnirea faţă în faţă cu aliaţii sovietici le produsese o impresie puternică americanilor de la bază, deşi pe mulţi nu îi influenţase în modul pe care şi l-au imaginat comandanţii lor şi nici nu fuseseră atât de binevoitori faţă de gazdele sovietice. După ce veniseră în Ucraina cu mari aşteptări şi o mare simpatie faţă de sovietici, plecau acum foarte dezamăgiţi şi, adesea, chiar ostili pe faţă cu privire

la regim. Alţii îşi păstrau opiniile iniţiale prosovietice sau începuseră să-i placă pe oameni.

Căpitanul Fischer, care a primit ordin pe 28 aprilie să părăsească Poltava, pleca din Ucraina, unde stătuse aproape un an, având o altă percepţie a apartenenţei sale americane. S-a dus cu avionul la Paris, la cartierul general al USSTAF, unde fusese transferat, după ce a trecut prin Teheran, Grecia şi Italia, so-sind la timp pentru a sărbători Ziua Victoriei acolo. Fischer îşi închipuise că fusese chemat să ocupe o funcţie importantă de legătură cu sovieticii, poate pentru Eisenhower însuşi. Îl aştepta o mare dezamăgire, pentru că nu exista perspectiva unei asemenea numiri prestigioase. Colonelul Hampton, plecat şi el acum de la Poltava, îşi făcea griji pentru starea aghiotantului şi a coconspiratorului său din cruciada lor comună antisovietică. Pur şi simplu dorea ca Fischer să plece din URSS înainte de a intra cu adevărat în vreun bucluc cu sovieticii.

Înainte ca Hampton să plece de la Poltava, Fischer îi dăduse să citească My Lives in Russia (Viaţa mea în Rusia), memoriile mamei sale, Markusha Fischer. Cartea, publicată în Statele Unite cu un an înainte, descria cu sinceritate cele trăite de familia Fischer în Uniunea Sovietică, inclusiv în cursul Marii Epurări. Markusha relata în detaliu eforturile sovieticilor de a-i împiedica pe ea şi pe copiii ei americani să plece de pe pământul făgăduinţei comuniste. Hampton simţea că, dacă sovieticii ar fi descoperit cartea, iar Fischer avea multe exemplare în cufărul lui de la Poltava, atunci Fischer ar fi dat de necaz, de data aceasta chiar să nu mai poată pleca din URSS.[14]

În ceea ce-l priveşte pe Fischer, anul petrecut la Poltava nu-i zdruncinase iubirea faţă de ceea ce numea în

continuare „patria” sa – Rusia, sau Uniunea Sovietică –, locul de naştere al mamei lui şi ţara în care el crescuse. Anul respectiv îi accentuase dezgustul faţă de regimul lui Stalin – atitudine pe care începuse să o capete după ce venise în contact cu societăţile democratice din Occident. „Vechea ură”, scria Fischer în memoriile lui. „Anul petrecut la Poltava a amplificat-o. Ura a început la scurt timp după ce am părăsit Moscova. Începuse în inimaginabilul an 1937. Şocul meu era reînnoit acum, memoria mi se reîmprospătase. Asta m-a apropiat de Unchiul Sam. De principalul inamic al patriei, de noul conducător al Lumii Libere. Înainte de a-mi încheia şederea la Poltava m-am molipsit.”[15]

Şi mai surprinzătoare a fost evoluţia lui Kaluta, noul istoric oficial al misiunii. După cum am menţionat mai sus, Kaluta îşi începuse misiunea la Poltava cu un sentiment de bucurie. Era sceptic în privinţa compatrioţilor săi mai conservatori sau suspicioşi, printre care se numărau locotenentul Reverditto, maiorul Kowal şi chiar colonelul Hampton. Însă interacţiunile zilnice cu sovieticii i-au schimbat percepţia asupra lucrurilor. „Mi-am schimbat radical părerea despre Rusia”, i-a spus Kaluta unui informator SMERŞ în mai 1945. „Îmi închipuiam că există libertate deplină în Rusia, dar, de fapt, aici totul este sub dictatura NKVD-ului”, a continuat el. „Nu-i văd pe ofiţerii voştri să se simtă liberi. Aici lumea nu poate să spună ce gândeşte.” În ultimele săptămâni ale şederii sale la Poltava, Kaluta, care era de obicei sociabil, a încercat să stea la distanţă de cunoscuţii lui sovietici.[16]

Potrivit rapoartelor de la SMERŞ, probabil singurul ofiţer american de la Poltava care nu fusese dezamăgit de Uniunea Sovietică era Chavkin, ajuns acolo mai târziu decât ceilalţi, în august 1944. Dacă ne luăm după

rapoartele de la SMERŞ, Chavkin s-a oferit să furnizeze informaţii cu privire la comportamentul compatrioţilor săi ofiţeri şi chiar se supăra când sovieticii nu luau nici o măsură în urma acestora, iar ofiţerii respectivi îşi păstrau funcţiile. S-a plâns că aproape toţi din jurul lui, inclusiv Fischer şi Kaluta, erau antisovietici.[17]

Chiar şi aşa, sovieticii nu aveau încredere în Chavkin. Ţinând cont de originile sale evreo-ucrainene, de faptul că vorbea rusă şi că fusese repartizat la unitatea de informaţii de la Poltava, el a fost trecut imediat pe lista SMERŞ-ului cu potenţiali spioni. Întrebările lui aparent naive – de ce, de exemplu, republicile sovietice precum Ucraina nu erau libere să părăsească Uniunea Sovietică – le dădeau motive celor de la SMERŞ să-l suspecteze că făcea propagandă antisovietică. Dorinţa sa de a vorbi cu ofiţeri sovietici pentru a scrie o carte despre Bătălia de la Stalingrad a fost considerată tentativă de a spiona Armata Roşie.[18]

Franklyn Holzman a rămas orb la încercările SMERŞ-ului de a-i ţine sub urmărire pe el şi pe tovarăşii săi şi de a le goni iubitele. A plecat de la Poltava destul de pesimist cu privire la viitorul alianţei sovieto-americane, dar simţindu-se mai prietenos ca oricând faţă de sovietici. Acum vorbea rusa destul de bine, îi plăcea să meargă la spectacolele în rusă şi ucraineană de la teatrul local şi îi plăcea foarte mult să-i asculte pe cântăreţii ruşi. Neştiind că fosta lui iubită fusese împiedicată de poliţia secretă să se mai vadă cu el, a început o relaţie cu o altă femeie, pe nume Natalia. Nu avea de gând să o ia de soţie pe Natalia, care din motive neştiute de Holzman evita să fie fotografiată împreună cu el (semn clar că nu dorea să lase nici o dovadă a relaţiei sale cu un american), însă a dorit ulterior să se însoare în Statele Unite cu o femeie de origine rusă, un motiv în plus să vorbească în continuare rusa. Nu şi-a

dus planul la îndeplinire, însă rusoaica cu care ieşise Holzman la Mirgorod îi marcase viaţa şi îi hotărâse viitoarea carieră.[19]

Unii dintre americanii de la Poltava au plecat de acolo cu inima frântă: îşi întâlniseră în Ucraina marea iubire, însă nu putuseră să se căsătorească. Printre aceştia s-a numărat şi sergentul Mishchenko. Fiu de emigranţi ucraineni din Statele Unite (tatăl său a venit din Imperiul Rus, iar mama lui din Austro-Ungaria), Mishchenko era mecanic de avioane, ales pentru misiunea Frantic pentru că vorbea rusă şi ucraineană. Cunoaşterea limbilor era la mare căutare în baze, iar Mishchenko ajuta la traducerea discuţiilor dintre ofiţerii SUA şi sovietici şi intermedia întâlnirile dintre soldaţii americani şi localnice. Uşurinţa sa de a comunica l-a făcut în mod firesc şi rapid să fie suspectat de spionaj. SMERŞ a recrutat un omolog sovietic, pe unul dintre mecanicii cu care lucra Mishchenko, ca să fie cu ochii pe el.[20]

Agenţii de la SMERŞ au descoperit în scurt timp relaţia lui Mishchenko cu Elena Semijenova, o tânără blondă şi atrăgătoare care lucra la poşta din oraş. Cum sovieticii au început să le hărţuiască pe localnicele care ieşeau cu americani, Semijenova a devenit o ţintă principală a campaniei poliţiei secrete. În cele 11 luni în care au fost împreună, a fost arestată de NKVD de cinci ori, i s-a spus că Mishchenko este spion şi i s-a ordonat să furnizeze informaţii despre el. Ea a refuzat, spunând că nu este spion şi că nu are ce informaţii să le ofere. Au tot arestat-o, pentru că refuza să colaboreze. După a cincea arestare, când au ţinut-o închisă două zile, Mishchenko, foarte supărat, s-a dus la sediul NKVD, să se intereseze de ea. Ofiţerul de serviciu i-a spus că logodnica lui, membră a

Ligii Tinerilor Comunişti, era, de fapt, prostituată, se culcase cu germani şi avea o boală venerică.

NKVD a refuzat să o elibereze pe Elena. Când mama sa i-a implorat să o elibereze, au sugerat că era numai vina lui Mishchenko. „Azi aliaţii noştri, mâine duşmanii noştri", a fost ex-plicaţia pe care a primit-o mama Elenei, care susţinea că fiica sa ieşea cu un prieten, nu cu un duşman al Uniunii Sovietice. Mishchenko a apelat la ajutorul generalului Kovalev, care i-a dat asigurări că Elena fusese arestată din greşeală. Într-adevăr, a fost eliberată la scurt timp după aceea. I-a spus lui Mishchenko că, înainte de a-i da drumul, poliţiştii au trezit-o la miezul nopţii ca să o interogheze şi i-au spus că iubitul ei o abandonase. Apoi i-au spus Elenei că americanul nu este de nasul ei şi au ameninţat-o cu zece ani de puşcărie dacă se mai vede cu el. În cele din urmă, a fost silită să semneze un angajament că nu va spune nimănui ce i se întâmplase în arest.[21]

În ciuda hărţuirii continue din partea NKVD, Mishchenko şi Elena s-au hotărât să se căsătorească. Tatăl lui Mishchenko, aflat în America, le-a dat binecuvântarea sa; nu însă şi am-basada SUA de la Moscova. Când Mishchenko a mers la Moscova ca să solicite autorizaţia de căsătorie de la ambasadă, cererea i-a fost respinsă: misiunea militară americană avea politica de a descuraja astfel de căsătorii, ţinând cont de refuzul guvernului sovietic de a le permite soţiilor sovietice să plece din ţară cu soţii lor americani. Mishchenko s-a întors la Poltava cu vestea cea rea, care i-a provocat Elenei depresie. Potrivit rapoartelor SMERŞ, ea se temea că, după plecarea lui Mishchenko, poliţia secretă ar fi putut să-i facă ce dorea. SMERŞ se temea că Mishchenko putea să încerce să-şi scoată pe ascuns din ţară logodnica cu vreun avion care

zbura la Teheran. Însă nu a încercat asta. Cu inima frântă, Mishchenko a plecat de la baza din Poltava în iunie 1945. Elena Semijenova a rămas la Poltava, fiind ţinta unei continue anchete a poliţiei secrete.[22]

Kaluta, care a încercat să-l ajute pe Mishchenko să se înţeleagă cu sovieticii şi care a inclus povestea relaţiei lui cu Elena în istoria sa despre Comandamentul de Est, a fost singurul care a reuşit să aibă o relaţie reuşită la Poltava. În aprilie 1945, Kaluta s-a căsătorit cu o americancă, sublocotenent Clotilde Govoni, o asistentă staţionată la baza Poltava. Nunta a fost oficiată la primăria din Poltava în prezenţa mai multor privitori curioşi. Căpitanul Trimble, ofiţerul superior de la bază, i-a ţinut locul tatălui lui Clotilde. Ofiţerii din Forţele Aeriene ale Armatei Roşii le-au adus bucuroşi cadouri de nuntă. Proaspăt căsătoriţii şi-au petrecut câteva săptămâni din luna de miere în Egipt, plecarea de la Poltava fiind amânată din cauza interdicţiei de zbor din aprilie.[23]

În mai 1945, Kaluta s-a întors pentru a participa la închiderea bazei americane de la Poltava. Pe 23 iunie, Trimble şi Kaluta au fost ultimii ofiţeri americani care au părăsit baza. Trimble a plecat cu un Douglas C-47 Skytrain la Moscova, de unde avea să plece la cartierul general al USSTAF de la Paris. Şi Kaluta a plecat cu un avion asemănător la Cairo. Fiind devotat cu totul noii sale funcţii de istoric oficial al misiunii, a luat cu el un bagaj preţios – dosarele Comandamentului de Est, care aveau să stea la baza relatării sale şi una dintre sursele principale ale cărţii de faţă. Povestea bazelor de la Poltava se terminase. Istoria lor era pe cale să înceapă.[24]

Capitolul 19

Pradă de război

Americanii care plecau lăsau în urmă, la Poltava, mai mult decât propriile iluzii, inimi frânte şi amintiri. Armăturile folosite la construirea pistelor cu un an înainte au rămas acolo, la fel şi multe echipamente şi multă muniţie. Costa prea mult să ia de la Poltava toate dotările respective, iar sovieticii au fost de acord să le păstreze ca parte din livrările către URSS din cadrul Programului de împrumut şi închiriere. Oaspeţii au lăsat şi alimente. Sovieticii au calculat ulterior că, în total, s-au distribuit două tone de făină de grâu, o tonă de gem şi cel puţin doi saci de zahăr în rândul ofiţerilor şi al soldaţilor sovietici care au rămas la bază. Personalul Armatei Roşii nu a avut nici o mustrare de conştiinţă să vândă surplusul de bunuri americane şi să păstreze câştigul. Pe piaţa de la Poltava au apărut imediat guma de mestecat, care era apreciată în egală măsură de adulţi şi de copii, precum şi ciocolata şi ţigările.[1]

Generalul Kovalev şi locţiitorii lui au împărţit între ei partea leului din proviziile de alimente. Pentru Kovalev şi câţiva dintre ofiţerii lui superiori, acestea erau ultimele zile pe care şi le petreceau la bază. Mulţi dintre ei aveau să fie detaşaţi în Germania ocupată. Pe 26 iunie 1945, după câteva zile de la plecarea americanilor de la Poltava, Kovalev a fost numit comandant adjunct al Diviziei Forţelor Aeriene din cadrul Administraţiei Militare Sovietice din

Germania (AMSG), care era responsabilă de teritoriul german ocupat de sovietici şi gestiona relaţiile cu Aliaţii occidentali, care controlau restul Germaniei. În câţiva ani, partea sovietică a ţării avea să devină Republica Democrată Germană sau Germania de Est, în timp ce partea de vest avea să fie cunoscută drept Germania Occidentală, numele oficial fiind Republica Federală Germană. Ofiţerul care comanda AMSG, mareşalul Jukov, a devenit proconsulul lui Stalin în Germania ocupată de sovietici, cu cartierul general în Berlinul divizat, şi noul comandant suprem al lui Kovalev.

Trupele de pe Primul Front Bielorus sub comanda lui Jukov jucaseră un rol esenţial în Bătălia Berlinului de la sfârşitul lui aprilie şi începutul lui mai 1945. Fuseseră ucişi peste 80 000 de soldaţi şi ofiţeri sovietici şi de trei ori mai mulţi fuseseră răniţi. Acum era timpul să se răzbune – dreptatea învingătorilor cu cel mai crud chip. Până la sfârşitul lui iunie uciderea civililor, violurile în grup şi jafurile, care au fost omniprezente imediat după intrarea Armatei Roşii în Germania, s-au diminuat treptat. Comandanţii AMSG conduceau acum un jaf mult mai bine organizat şi mai sistematic al ţării cucerite. Cu câteva luni înainte, la Ialta, Stalin îi convinsese pe reticenţii Roosevelt şi Churchill să le permită sovieticilor să ia zece miliarde de dolari ca despăgubiri de la inamicul învins. Scopul AMSG era acela de a asigura mutarea în URSS a utilajelor in-dustriale, a operelor de artă, a pieselor de mobilier vechi şi a obiectelor de valoare de tot felul.

Majoritatea echipamentelor şi a bunurilor luate cu titlu de despăgubire au fost transportate în Uniunea Sovietică cu trenul, însă unele au fost duse cu avionul – de asta s-a ocupat divizia lui Kovalev. Şeful său direct, comandantul Forţelor Aeriene AMSG, generalul-locotenent Timofei

Kuţevalov, era o veche cunoştinţă de-a lui Jukov şi subordonatul său. Ambii debutaseră în rol de comandanţi militari în 1939, în Bătălia de la Halhîn Gol din Mongolia, când îi învinseseră pe japonezi şi fuseseră decoraţi cu ordinul Eroii Uniunii Sovietice. Jukov şi Kuţevalov aveau nevoie de oameni care puteau să comunice în mod eficient cu americanii, cu britanicii şi cu francezii. După cum se stabilise la Ialta, ocuparea Germaniei era un proiect comun, la fel şi ocuparea capitalei acesteia, Berlin, şi multe bunuri pe care doreau sovieticii se aflau în afara zonei de ocupaţie sovietică – care cuprindea în principal zone agricole din estul Germaniei – şi în regiunea industrială a Ruhrului, controlată de Aliaţi.[2]

Puţini din Armata Roşie aveau mai multă experienţă legată de cooperarea cu americanii decât Kovalev şi colegii lui de la Poltava, care au fost detaşaţi, drept urmare, în Germania. Până la sfârşitul războiului, primul comandant al bazei aeriene de la Poltava, generalul Aleksandr Perminov, devenise comandantul Armatei a 18-a Aeriene, specializată în bombardamente cu rază mare de acţiune. Învăţase câte ceva despre acestea de la americani. Şi ofiţerul-şef de operaţiuni de la baza aeriană de la Poltava, căpitanul Viktor Maksimov, a fost trimis în Germania. Au fost detaşaţi acolo şi zeci de interpreţi, inclusiv sublocotenentul Andrei Sacikov, în vârstă de 22 de ani, care avea să-i fie interpret generalului Kovalev la întrunirile cvadripartite cu comandanţii forţelor aeriene Aliate. Printre atribuţiile lui Kovalev în divizia Forţelor Aeriene AMSG se număra şi purtarea de negocieri cu Aliaţii şi participarea la şedinţele Direcţiei Aeriene ale Aliaţilor împreună cu şeful lui, generalul Kuţevalov.[3]

În noiembrie 1945, Kovalev a jucat un rol important la crearea de coridoare aeriene spre Berlinul de Vest, care

aveau să asigure supravieţuirea oraşului în timpul blocadei din 1948-1949. Ca să le folosească, Aliaţii nu trebuiau să anunţe autorităţile sovietice, care controlau spaţiul aerian din jurul Berlinului. Kovalev a negociat şi crearea de baze aeriene sovietice în vestul Germaniei. Probabil datorită experienţei sale de la Poltava, el le-a cerut Aliaţilor să-şi desemneze propriii tehnicieni care să ajute personalul sovietic de la bazele occidentale. A apărut o problemă legată de această solicitare. Spre deosebire de sovietici, pe americani şi pe britanici nu-i deranja prezenţa străinilor pe teritoriul lor, din moment ce britanicii nu aveau suficient personal tehnic pentru a-i ajuta pe sovietici. Prin urmare, sovieticilor li s-a permis să-şi aducă câţi tehnicieni aveau nevoie pentru a se ocupa de avioane.[4]

Printre numeroasele atribuţii ale lui Kovalev se număra coordonarea eforturilor de a prelua cunoştinţele tehnice ale germanilor din domeniile de interes pentru sovietici. URSS-ul coopera, dar în acelaşi timp concura cu Aliaţii occidentali în Germania, mai ales când era vorba despre vânătoarea de specialişti germani din ştiinţa rachetelor, din aviaţie, din construcţia de tancuri şi din alte ramuri ale producţiei de arme în care oamenii de ştiinţă şi inginerii germani erau adesea înaintea omologilor lor sovietici, americani şi britanici. Însă mandatul lui Kovalev de la Berlin nu a durat foarte mult. În august 1946 el a fost rechemat în Uniunea Sovietică pentru a ocupa un post de profesor la Academia Forţelor Aeriene de la Moscova, o clară retrogradare pentru un general activ. La Berlin, Kovalev avea să fie ţinut minte pentru atitudinea politicoasă şi omenoasă faţă de subordonaţii săi.

Nu relaţia sa cu personalul a fost motivul rechemării sale. Kovalev a părăsit Germania în toiul unei epurări ample a comandanţilor Armatei Roşii, iniţiate de Stalin. Însuşi

mareşalul Jukov a fost chemat cu câteva luni înaintea lui Kovalev, în aprilie 1946, şi i s-a oferit o funcţie de mâna a doua în oraşul ucrainean Odessa. „Mareşalul Victoriei”, după cum era cunoscut Jukov de către publicul rus, a fost acuzat că se îmbogăţise din jefuirea vilelor şi a muzeelor germane de cele mai preţioase opere de artă şi piese de mobilier. Kovalev avea să fie anchetat pentru delapidarea proviziilor şi a alimentelor pe care le lăsaseră americanii la baza de la Poltava. Se schimbau vremurile. Dacă în martie 1945 Kovalev fusese acuzat de ostilitate faţă de aliaţii americani, acum era anchetat de poliţia secretă pentru că ar fi fost prea prietenos cu ei şi pentru că ar fi profitat de prietenia lor.[5]

*

Epurarea a început în februarie 1946, după ce Stalin a ţinut un discurs în cursul alegerilor pentru parlamentul sovietic, Sovietul Suprem. A făcut bilanţul războiului care tocmai se încheiase şi a amintit poporului sovietic de vorbele lui Lenin despre caracterul inevitabil al războiului atâta vreme cât lumea era condusă de capitalism – declaraţie care a fost interpretată de mulţi din Occident drept indiciu că sovieticii se pregăteau de un nou conflict. De fapt, pur şi simplu îşi pregăteau terenul ca să-şi revendice puterile pe care le încredinţaseră consilierilor civili şi militari pe durata războiului. „Se spune că învingătorii nu se judecă niciodată; că nu se critică sau controlează. Nu e corect”, a spus Stalin adresându-se publicului adunat la Teatrul Bolşoi din Moscova. „Învingătorii pot fi şi trebuie să fie judecaţi, pot fi şi trebuie să fie criti-caţi şi controlaţi. Acest lucru este nu numai în folosul cauzei, ci şi al învingătorilor înşişi.”[6]

La care învingători se referea Stalin şi ce judecată le pregătise acestora s-a aflat în aprilie 1946 când a aprobat arestarea ministrului industriei aviaţiei, Aleksei Şahurin. În aceeaşi lună a ajuns în spatele gratiilor şi comandantul Forţelor Aeriene ale Armatei Roşii, mareşalul de aviaţie Aleksandr Novikov. În februarie 1944, Stalin îi dăduse acestuia ordin să rezolve solicitările americanilor privind înfiinţarea unor baze aeriene americane în URSS. Generalul Deane îl caracterizase pe Novikov drept „generalul Arnold al Forţelor Aeriene ale Armatei Roşii" – comparându-l cu Hap Arnold, şeful USAF. Atât Şahurin, cât şi Novikov fuseseră în conflict cu fiul lui Stalin, generalul de aviaţie Vasili Stalin, care i se plânsese tatălui său de numărul mare de morţi în rândul piloţilor din cauza defecţiunilor la avioane. Novikov a fost acuzat că ar fi provocat în mod intenţionat moartea piloţilor, dând în folosinţă avioane defecte produse de Şahurin. Ambii au fost acuzaţi pentru calitatea inferioară a industriei aviatice sovietice în comparaţie cu cea a concurenţilor occidentali.

Existau, într-adevăr, probleme, după cum puteau să confirme şi piloţii sovietici care văzuseră avioanele Flying Fortress la Poltava şi le-au comparat pe acestea cu cele de fabricaţie sovietică. Dintre cele peste 80 000 de avioane pe care le-au pierdut Forţele Aeriene ale Armatei Roşii în timpul războiului, 47% au fost pierdute nu din cauza atacului inamic, ci în accidente provocate de defecţiuni tehnice. Cu toate acestea, Stalin şi-a asmuţit poliţia secretă asupra şefilor din industria aeronautică şi din forţele aeriene pentru alte motive decât defecţiunile avioanelor sovietice, pe care le tolerase în timpul războiului, ştiind prea bine că industria aeronautică era inferioară celei americane. Ani de-a rândul, sovieticii copiaseră avioanele americane C-47 cu licenţă şi avioanele

B-29 în mod ilegal, după ce câteva dintre ele efectuaseră aterizări de urgenţă în Extremul Orient şi ajunseseră pe mâna sovieticilor în 1944. Stalin avea şi alte planuri în afară de dorinţa de a-i pedepsi pe oficialii şi pe comandanţii care nu-i ajunseseră din urmă pe americani. El era pe urmele ofiţerilor superiori, despre care credea că deveniseră prea puternici în timpul războiului şi, prin urmare, reprezentau o posibilă ameninţare la adresa puterii lui.[7]

Principalul anchetator al lui Stalin în „cazul aviatorilor" a fost Viktor Abakumov, multă vreme şef al SMERŞ-ului, numit ministru pentru securitatea statului în mai 1946. Cine putea face o treabă mai bună în acuzarea generalilor decât fostul şef al serviciilor de contrainformaţii? Abakumov a vrut ca Novikov să depună mărturie împotriva mareşalului Jukov, care fusese rechemat deja de la Berlin. Novikov semnase până la urmă documentul pe care i-l redactaseră. „M-au arestat în dosarul forţelor aeriene ale armatei, dar m-au interogat în legătură cu altul", îşi amintea Novikov mai târziu. „M-au interogat zi şi noapte şi m-au dus înapoi în celula mea la ora 6:00, când deţinuţii erau obligaţi să se trezească... După două sau trei zile de astfel de tratamente adormeam în picioare sau pe scaun, dar eram trezit imediat. Nedormit, după câteva zile ajunsesem în aşa un hal încât eram gata să dau orice declaraţie pentru a pune capăt torturii."[8]

Într-o scrisoare adresată lui Stalin, Novikov a susţinut că Jukov manifestase lipsă de respect faţă de conducătorul na-ţiunii. „Stalin e invidios pe faima mea", scria Novikov că i-ar fi spus Jukov. „Nu a uitat de capacitatea mea de a-l contrazice tăios, lucru cu care nu este obişnuit." Şi asta nu era tot. „Novikov susţine că nu este vorba doar de obrăznicie şi de vorbele goale, mincinoase, ci că este

posibil ca Jukov să conducă o conspiraţie militară", se afirma în raportul lui Abakumov adresat lui Stalin. Dictatorul era în mod clar speriat de popu-laritatea lui Jukov şi de puterea dobândită de comandanţii militari în timpul războiului. Acolo a văzut principala problemă pentru puterea sa. Posibila ameninţare trebuia eliminată înainte de a deveni reală.[9]

În august 1946, Stalin a aflat că vameşii puseseră sechestru pe şapte vagoane care duceau mobilier de fabricaţie germană din Germania în URSS pentru Jukov. Vsevolod Merkulov, mi-nistru al securităţii statului, şi angajaţii lui au primit ordin să acţioneze. Cum Jukov se afla la Odessa, anchetatorii lui Abakumov i-au percheziţionat apartamentul de la Moscova şi casa de la ţară, din apropierea capitalei sovietice. Au găsit un adevărat tezaur de bijuterii, sculpturi, picturi şi piese de mobilier furate din case particulare, colecţii şi muzee din Germania. Imediat, Abakumov l-a informat pe Stalin cu privire la cele găsite în casa de la ţară a lui Jukov: „Carpete şi tapiserii mari şi scumpe luate de la Potsdam şi din alte locuri şi locuinţe din Germania – 44 de bucăţi în total... picturi clasice mari şi de valoare, cu rame artistice –, 55 de bucăţi cu totul, atârnate în diverse camere, unele pregătite pentru a fi depozitate". Acuzaţiile nu erau inventate. Slăbiciunea lui Jukov pentru „trofee" era un secret cunoscut de toţi şi chiar el însuşi avea să-şi recunoască ulterior greşelile.[10]

Arestarea generalilor care aveau strânsă legătură cu Jukov, inclusiv a câtorva dintre consilierii săi de top de la Administraţia Militară Sovietică din Germania, a condus la descoperirea unei reţele de furt organizat şi corupţie care cuprindea nu numai comandanţi din Armata Roşie, ci şi ofiţeri din serviciile de contrainformaţii din Germania. Ceea

ce debutase ca un caz împotriva aviatorilor s-a transformat într-un caz împotriva generalilor, adică aşa-numitul „caz al trofeelor”. La începutul lui 1948, Politbiuro a analizat rezultatele anchetei. Documentul adoptat de organul suprem de partid prevedea: „După ce i s-au oferit toate cele necesare din partea statului, tovarăşul Jukov a abuzat de funcţia sa oficială şi s-a dedat la ja-furi, însuşindu-şi şi scoţând din Germania un mare număr de diverse bunuri de preţ pentru uz personal. În acest scop, tovarăşul Jukov, dând frâu liber înclinaţiei sale nestăpânite către lăcomie, şi-a exploatat subordonaţii, care, supunându-se, s-au implicat în activităţi infracţionale evidente.”[11]

Jukov, aflat tot la Odessa, a fost trimis în exil şi mai de-parte, în Munţii Ural, la comanda unui district de mâna a treia. Avea să i se alăture şi aliatul său de mult timp, Kuţevalov. Rechemat din Germania în 1947, Kuţevalov fusese trimis să conducă o şcoală de piloţi de mâna a doua din oraşul de provincie Taganrog şi apoi, după ce se înscrisese ca student la o academie militară, a fost transferat în Urali. La fel ca Jukov, Kuţevalov nu fuseseră niciodată arestat, dar ar fi avut multe de spus cu privire la bunurile furate de Jukov şi de ceilalţi ge-nerali din Germania – multe fuseseră duse în Uniunea Sovietică cu avioane de transport sub comanda lui Kuţevalov.[12]

Jukov şi Kuţevalov au avut noroc că şi-au păstrat grade-le militare, medaliile şi, cel mai important, libertatea. Mulţi dintre colegii şi subordonaţii lor au fost trimişi la închisoare. Printre aceştia s-a numărat şi un apropiat al lui Jukov, ge-neralul Vladimir Kriukov, care fusese regele neîncoronat al Königsbergului şi al Prusiei Orientale înainte să fie rechemat, în decembrie 1945. Anchetatorii au percheziţionat cele trei apartamente ale lui Kriukov şi cele

două case de la ţară, descoperind două automobile Mercedes, un Audi, 107 kilograme de obiecte de argint de mare valoare artistică, 87 de costume şi 312 de perechi de pantofi. Zece zile mai târziu au arestat-o pe soţia lui Kriukov, Lidia Ruslanova, o cunoscută cântăreaţă sovietică de muzică populară, îndrăgită de toţi soldaţii ruşi în timpul războiului. Kriukov şi Ruslanova aveau să-şi petreacă aproape cinci ani în închisori şi în lagăre, fiind eliberaţi abia după moartea lui Stalin, în 1953.[13]

*

În octombrie 1947 a venit rândul generalului Kovalev, la 14 luni de la rechemarea sa din Germania. În luna aceea, Lavrenti Beria, adjunctul guvernului sovietic care se ocupa de Ministerul de Interne şi de Ministerul Securităţii Statului, a primit o scrisoare de la maiorul Pavlo Bondarenko, un ofiţer al forţelor aeriene care supraveghease proviziile de benzină, piesele de schimb şi articolele tehnice pentru avioanele americane de la baza aeriană de la Poltava. Bondarenko şi-a acuzat fostul superior de relaţii suspecte cu americanii şi de însuşire ilegală a bunurilor şi a alimentelor lăsate de americani după plecarea lor de la Poltava. Kovalev ar fi avut doi complici, pe locotenent-colonelul Nikolai Şcepankov şi pe locotenent-colonelul Pavel Demin.[14]

Era puţin probabil ca Bondarenko să fi născocit toate astea. Născut în regiunea Sumî din nordul Ucrainei şi ofiţer de profesie, el luptase în Războiul Sovieto-Finlandez, motiv pentru care primise prima sa decoraţie militară, Ordinul Steaua Roşie, în 1940. A fost distins cu Ordinul Flamura Ro-şie pentru apărarea Leningradului şi Ordinul Meritul

Militar pentru rolul jucat în campania de recucerire a Ucrainei de Vest şi a Bielorusiei în 1944. S-a remarcat, de asemenea, la Poltava, deşi rămânând în umbră, fără să fie menţionat vreodată în rapoartele SMERŞ şi fără să reprezinte prea mare interes pentru americani.

Superiorii lui Bondarenko i-au atribuit meritul pentru sprijinul oferit în cazul celor 1 100 de zboruri ale avioanelor de transport, 900 de zboruri ale bombardierelor B-17 şi 138 de zboruri de recunoaştere. Între decembrie 1944 şi martie 1945 jucase un rol important în recuperarea avioanelor americane care aterizaseră forţat pe teritoriul ocupat de sovietici în Ucraina de Vest şi în Polonia de Est. Făcuse şapte drumuri ca să ajute echipajele americane să repare avioanele avariate. Pe scurt, era un ofiţer excelent, iar pe 31 mai 1945 locotenent-colonelul Şcepankov, pe care Bondarenko avea să-l acuze ulterior de corupţie, semnase actele prin care îl recomanda pe Bondarenko pentru o înaltă distincţie de stat, Ordinul Marelui Război Patriotic clasa a II-a.[15]

Bondarenko era cât se poate de serios în privinţa acuzaţiilor sale împotriva foştilor săi superiori, acuzaţii care mergeau de la corupţie la trădare. El susţinea că Kovalev îşi însuşise două tone de grâu şi o tonă de gem, lăsate la bază de piloţii americani. Alimentele fuseseră împărţite între Kovalev, Şcepankov şi Demin. Cei trei ofiţeri şi-ar fi însuşit maşini americane, iar Demin ar fi dat un jeep Willys unei cooperative locale. O altă maşină se presupune că ar fi ajuns la un funcţionar regional de la Poltava. Bondarenko a anexat la scrisoarea sa două fotografii în care Kovalev petrecea cu nişte americani. El a sugerat că, în schimbul unui costum de piele primit cadou, Kovalev le-ar fi dat americanilor hărţi aeriene sovietice secrete. Implicaţiile erau destul de clare: acum, că

americanii nu mai erau consideraţi aliaţi, hărţile respective puteau fi folosite la ghidarea avioanelor americane în operaţiuni împotriva Uniunii Sovietice.

Cum anchetele în „cazul aviatorilor” şi în „cazul trofeelor” în care erau implicaţi Jukov şi alţi generali au căpătat amploare, direcţia de contrainformaţii militare din Ministerul Securităţii Statului al lui Abakumov a dispus investigarea acuzaţiilor lui Bondarenko. I-au interogat pe Kovalev însuşi şi zeci de martori, ancheta fiind finalizată la sfârşitul lui decembrie 1947. Agenţii lui Abakumov au constatat că, într-adevăr, Kovalev avusese numeroase întâlniri oficiale şi private cu ofiţeri americani de la baza aeriană de la Poltava. Însă acuzaţia lui Bondarenko potrivit căreia Kovalev ar fi chefuit cu americanii la petreceri nu prea s-a confirmat. Anchetatorii au constatat că, de fapt, Kovalev ajutase la organizare şi participase la diverse cine oferite la baza aeriană în cinstea ambasadorului Harriman, a fiului preşedintelui Roosevelt, Eliott, şi a generalilor Deane, Walsh şi Hill. Împreună cu locotenent-colonelul Şcepankov participase şi la petreceri de weekend la clubul ofiţerilor americani de la baza Poltava. Anchetatorii nu considerau astfel de petreceri şi vizite de curtoazie drept chefuri. Nu-i interesa cât alcool consuma Kovalev.

Anchetatorii au fost, de asemenea, îngăduitori cu Kovalev în privinţa cadourilor pe care le primise de la americani. Nu au reuşit să stabilească faptul că primise „costumul de piele”, acuzaţie pe care se pare că o nega. Articolele americane pe care Kovalev nu nega că le-ar fi primit erau prezentate ca fiind daruri cu ocazia unor schimburi de cadouri între cele două părţi. Când s-au dus în vizită la bază, generalii Walsh şi Deane i-au oferit lui Kovalev o puşcă automată de vânătoare, un stilou şi sticluţe cu parfum, iar în schimb el le-a trimis în dar fructe. Kovalev a

primit un sac de dormit din mătase de la generalul Hill, însă acesta era în schimbul unor cizme de piele pe care i le dăduse generalului cu ocazia uneia dintre vizitele sale la Moscova. Kovalev a mai primit de la americani brichete şi alte fleacuri. În mod clar, anchetatorii nu le-au considerat semnificative.

În urma anchetei s-a constatat că, într-adevăr, americanii primiseră hărţi topografice, însă acest lucru fusese aprobat oficial, pentru că aveau nevoie de hărţi cu rutele către Poltava de la Teheran şi Moscova, precum şi cu zonele din Ucraina de Vest, unde aveau loc aterizări de urgenţă. Alimentele lăsate de americani la baza de la Poltava s-au împărţit, după cum am menţionat mai sus, între ofiţerii şi soldaţii de acolo, iar unele au fost trimise la cartierul general al districtului militar de la Kiev. Cu toate acestea, s-a constatat că Kovalev şi aghiotanţii lui primiseră mai mult decât ceilalţi. În ceea ce priveşte maşinile, se pare că Kovalev şi Demin profitaseră de pe urma rechiziţiilor din Germania mai mult decât de generozitatea americanilor. Maşina lui Kovalev fusese adusă la Poltava din Germania cu avionul, în vreme ce Şcepankov şi Demin îşi luaseră maşinile dintre cele confiscate de la ofiţerii Armatei Roşii care le aduseseră în URSS din Germania fără aprobare oficială.

Aspectul care îi interesa cel mai mult pe anchetatorii lui Abakumov era dacă Kovalev fusese vreodată singur cu americanii. Aceştia au constatat că majoritatea conversaţiilor lui Kovalev cu colonelul Hampton avuseseră loc în prezenţa interpreţilor sovietici. Faptul că nu ştia limba engleză a părut să fie o adevărată binecuvântare în condiţiile respective. Mai dubioase erau întâlnirile dintre Kovalev şi Hampton în prezenţa interpreţilor americani, George Fischer şi Samuel Chavkin, pe care anchetatorii îi

considerau agenţi ai serviciilor americane de informaţii. Cu toate acestea, nu existau indicii că se întâmplase ceva nepotrivit la întâlnirile respective. De-acum maiorul Bondarenko nu mai putea fi audiat, pentru că murise din cauze necunoscute într-un spital militar pe 27 iunie 1947, cu câteva luni înainte ca scrisoarea sa să ajungă pe biroul lui Beria. Nu este clar care au fost circumstanţele morţii sale.

Raportul anchetatorilor se încheia cu o remarcă deloc promiţătoare pentru Kovalev şi asistenţii lui de la Poltava: „Aşadar faptele descrise în declaraţia comandantului de baterie, maiorul Bondarenko, sunt practic confirmate de anchetă”. În realitate, constatările dovedeau doar câteva dintre afirmaţiile lui Bondarenko. Cu toate acestea, în atmosfera încărcată a cazurilor aviatorilor şi trofeelor, pentru concluziile oficiale, anchetatorii au preferat să încline în direcţia statului. Ultimul lucru pe care îl doreau era să fie acuzaţi de muşamalizare. I-au comunicat constatările lor adjunctului lui Abakumov, generalul Nikolai Selivanovski, care a decis să-i transmită concluziile anchetei generalului Ivan Moskalenko. La fel ca Selivanovski însuşi, Moskalenko era fost ofiţer SMERŞ care conducea acum un departament al Diviziei de Contrainformaţii Militare.[16]

Aceasta era o veste bună pentru Kovalev. Moskalenko era şi el ucrainean din zona agricolă din centrul republicii; şi el îşi începuse cariera în aviaţie. Fapt mai important, fiica lui Moskalenko, sublocotenent Halina Hrînko-Okolovici, fusese unul dintre interpreţii lui Kovalev la baza aeriană de la Poltava. Dacă Moskalenko l-ar fi anchetat cu duritate pe Kovalev, ar fi putut să o pună în pericol pe fiica sa. Kovalev, care între timp se afla în semiexil la Moscova, unde preda la Academia Forţelor Aeriene, se pare că a

scăpat de arest. Numele său nu figurează printre cei condamnaţi în cazul aviatorilor sau al trofeelor. A murit în libertate în 1964, după o a doua carieră încununată de succes ca inginer de rachete sovietice – specializare pe care probabil a obţinut-o în Germania când îi ajuta pe oamenii de ştiinţă sovietici să afle secretele tehnologice germane.[17]

Kovalev a avut norocul să scape de epurare. Cu toate că ancheta lui Abakumov s-a axat pe legăturile sale cu americanii, principala preocupare a poliţiei secrete era să descopere eventuale fapte de corupţie. În 1947, anul în care se pare că generalul Moskalenko a închis cazul lui Kovalev, ministrul securităţii statului a început să analizeze dosarele SMERŞ de la Poltava în căutare de posibili spioni. Pe măsură ce Războiul Rece se instala, făcând toate aspectele relaţiei sovieto-americane să pară suspecte, simplul contact cu americanii putea fi considerat un motiv suficient pentru declanşarea unei anchete de spionaj. Dosarele de la bazele Poltava urmau să fie analizate în continuare pentru căutarea unor dovezi incriminatoare.

Capitolul 20

Suspecţii de la Poltava

În cazul multor veterani americani de la bazele Poltava, Berlinul postbelic provoca o senzaţie de déjà-vu. Aceasta era dată nu doar de străzile bombardate din cele două oraşe, ci şi de feţele cunoscute din rândul omologilor lor

aflaţi de cealaltă parte a liniei de demarcaţie sovieto-americană şi, mai important, de gândurile, atitudinile şi tiparele de comportament. Sovieticii nu erau singurii care se bazau pe ofiţerii de la baza aeriană Poltava ca să lucreze în administraţia Germaniei ocupate. Şi americanii se aflau acolo, plasându-şi propriii „experţi de la Poltava” în inima Europei.

Întâlnirile sovieto-americane care începuseră la Poltava au continuat la Berlin, un oraş împărţit în patru zone de ocupaţie, dar dominat de reprezentanţii celor două superputeri postbelice. Americanii şi sovieticii care se cunoscuseră la Poltava s-au trezit că aveau din nou de-a face unii cu alţii, aparent ca aliaţi, însă din ce în ce mai mult ca adversari. Americanii nu prea aveau încredere în intenţiile sovieticilor. Sovieticii, la rândul lor, nu aveau încredere nici în americani, nici în propriii veterani de la Poltava, anchetându-i pe toţi cei care intraseră în contact cu americani la Poltava sau la Berlin. Chiar şi ofiţerii sovieticii care spionaseră pentru SMERŞ la Poltava erau acum suspectaţi. Războiul Rece se înteţea – un conflict între spioni prin excelenţă. La Berlin, aliaţii din timpul războiului se transformau încet, dar sigur, în rivali.

*

Fostul comandant al Comandamentului de Est de la Poltava, generalul-maior Robert L. Walsh, care plecase de la Moscova la Washington în noiembrie 1944, s-a întors în Europa în toamna lui 1946, doi ani mai târziu. Walsh a preluat conducerea Comandamentului Strategic Aerian 12, staţionat în oraşul vest-german Bad Kissingen, şi s-a mutat la Berlin în aprilie 1947 devenind directorul serviciilor de

informaţii ale Comandamentului European sub comanda generalului Lucius D. Clay, noul guvernator militar al Germaniei. Walsh avea să ocupe funcţia până la revenirea sa în Statele Unite, în octombrie 1948. În calitate de consilier principal al lui Clay, el a jucat un rol important în stabilirea politicilor americanilor faţă de Uniunea Sovietică în primele luni ale Războiului Rece.[1]

Când Walsh şi-a preluat postul de la Berlin, relaţiile SUA–URSS mergeau tot mai prost. La începutul anului, preşedintele Truman anunţase o schimbare în politica externă, care a devenit cunoscută sub numele de Doctrina Truman – îngrădirea aspiraţiilor geostrategice sovietice. Le-a promis bani şi asistenţă militară Turciei şi Greciei, asupra cărora făceau presiuni Moscova şi sateliţii comunişti ai acesteia. Astfel, Statele Unite au început să se implice în situaţia din zona Mediteranei pe care Imperiul Britanic aflat în prăbuşire rapidă nu o mai putea susţine. În acelaşi an, într-un discurs inaugural ţinut la Harvard, secretarul de stat George Marshall a anunţat un program de sprijin economic pentru Europa distrusă de război, care a devenit cunoscut sub numele de Planul Marshall. În Germania, Statele Unite încercau să creeze un stat vest-german format prin fuziunea zonelor de ocupaţie americană, britanică şi franceză. Sovieticii s-au împotrivit acestei politici.[2]

În opinia lui Stalin, Planul Marshall urmărea consolidarea puterii economice, politice şi militare americane în Europa Occidentală şi era o încercare de a îndepărta de URSS noile sale teritorii dependente din Europa de Est. Fiind foarte conştient că nu putea să concureze cu cea mai mare economie din lume, Stalin nu prea avea ce să-i ofere Europei de Est, în afară de propagandă şi coerciţie. Kremlinul a efectuat manevre militare în zona sa de

ocupaţie din Germania, stârnind zvonuri potrivit cărora Aliaţii nu prea aveau de ales şi trebuiau să părăsească Berlinul. În scurt timp sovieticii au început să întârzie trenurile Aliaţilor care mergeau la Berlin. Mesajul era clar: mai devreme sau mai târziu americanii şi aliaţii lor vor fi nevoiţi să părăsească sectoarele din Berlin, un oraş complet înconjurat de zona sovietică de ocupaţie.[3]

Generalul Clay a început să observe schimbările de comportament ale sovieticilor în august 1947, când mareşalul Vasili Sokolovski, înlocuitorul lui Jukov în funcţia de comandant militar suprem în Germania, a respins o reformă monetară propusă de americani care s-ar fi aplicat în toată Germania ocupată şi ar fi ajutat la domolirea inflaţiei fulminante. Clay nu credea că Sokolovski dorea o confruntare militară în Germania, însă se temea că decizia lui putea fi cenzurată de superiorii săi. O vreme, Clay nu a spus nimănui ce gândea. În martie 1948 însă şi-a exprimat în scris îngrijorarea legată de un posibil conflict militar la Berlin. A făcut-o la presiunea generalului Walsh şi cu ajutorul acestuia.[4] „Lucius, dacă simţi că există riscul de război, mai bine le transmitem celor de la Washington”, i-a spus Walsh, experimentat în materie de sovietici, lui Clay, care nu avusese de a face cu sovieticii în timpul războiului.

Ca să-i arate că era pus pe treabă, Walsh s-a aşezat, a luat stilou şi hârtie, gata să aştearnă ce credea Clay. „Vreme de multe luni, bazându-mă pe logică, am simţit şi am crezut că probabil nu va mai izbucni vreun război cel puţin zece ani de aici încolo”, scria în versiunea finală a memoriului lui Clay, telegrafiată la Washington, ca o coincidenţă, chiar de ziua lui Stalin, pe 5 martie 1948. „În ultimele câteva săptămâni am simţit o subtilă schimbare de atitudine din partea sovieticilor, pe care nu pot să o descriu, însă care îmi dă acum senzaţia că poate să

conducă la o precipitare bruscă. Nu pot susţine această schimbare în propria gândire cu informaţii sau dovezi externe, dar pot să o descriu ca pe stare nouă de tensiune în fiecare individ sovietic cu care avem relaţii oficiale."[5]

Telegrama lui Clay a fost transmisă apoi secretarului apărării James Forrestal şi a dus la declanşarea unei anchete legate de o eventuală confruntare militară cu sovieticii. Majoritatea ofiţerilor de informaţii, cu excepţia generalului Walsh, considerau că nu exista posibilitatea izbucnirii războiului, pentru că sovieticii nu erau gata de o confruntare de amploare. Cu toate acestea, era destul de evident că prezenţa occidentală din Berlin îi deranja din punct de vedere politic. În curând Clay şi Walsh au primit dovada care le lipsea pentru a-şi susţine teoria legată de confruntarea cu sovieticii. Pe 24 iunie 1948, ca răspuns la anunţul făcut de Aliaţi cu privire la planurile lor de creare a unui stat vest-german, sovieticii au impus o blocadă a Berlinului de Vest, susţinând că, având în vedere că ţara nu mai era ocupată la comun, ci era împărţită, Berlinul, aflat în sfera sovietică de ocupaţie, ar fi trebuit plasat sub controlul exclusiv al sovieticilor.

La Washington, unii au fost de acord cu această logică. Nu însă şi generalul Walsh, care împreună cu Clay nu susţineau cedarea Berlinului. Pe 26 iunie, la două zile de la începutul blocadei, guvernul SUA a dat ordin forţelor sale aeriene să înceapă să furnizeze provizii Berlinului de Vest aflat sub asediu, folosind coridoarele aeriene negociate în 1945 cu ajutorul generalului Kovalev. Raţionamentul hotărârii a fost explicat în telegrama lui Walsh din ajunul blocadei: „Păstrarea poziţiei noastre în Berlin nu este practică şi nu trebuie evaluată pe această bază... Suntem convinşi că rămânerea noastră în Berlin este esenţială pentru prestigiul nostru din Germania şi din Europa. De

bine, de rău, a devenit un simbol al angajamentului americanilor.” După două zile de la iniţierea podului aerian, care a dat primele semne că ar putea să dea rezultate, preşedintele Truman a dat binecuvântarea oficială.[6]

În octombrie 1948, la trei luni de la iniţierea podului aerian, Walsh a fost rechemat la Washington pentru a deveni re-prezentantul Forţelor Aeriene ale SUA în comitetele comune de apărare pentru Statele Unite şi Canada şi Statele Unite şi Mexic. Podul aerian a continuat, durând în total 321 de zile, timp în care au fost efectuate 272 000 de zboruri cu avioane de transport americane şi britanice, în principal C-47 Skytrain şi C-54 Skymaster, care aterizau pe aeroportul Tempelhof la fiecare 45 de secunde. Sovieticii au dat înapoi văzând hotărârea americanilor, puterea aeronavală superioară şi puterea economică absolută demonstrată de capacitatea de a furniza unui oraş asediat alimente, combustibil, medicamente, îmbrăcăminte şi alte lucruri necesare vreme de aproape un an. Pe 11 mai 1949, Moscova a anunţat sfârşitul blocadei, iar Berlinul de Vest a rămas sub controlul comun al americanilor, britanicilor şi francezilor.[7]

*

Generalul Walsh nu era singurul ofiţer american care fusese la Poltava şi care se afla la Berlin la începutul Războiului Rece. Mai era şi fostul aghiotant al comandantului bazei aeriene de la Poltava, căpitanul George Fischer. Acesta fusese repartizat în subordinea generalului Clay în vara lui 1945, pe când Clay era adjunctul generalului Eisenhower care acţiona ca

guvernator militar american al Germaniei. Şeful ierarhic imediat superior al lui Fischer la Berlin era şeful de stat-major al generalului Clay, colonelul William Whipple, care studiase la West Point şi Princeton, avusese o bursă Rhodes la Oxford şi avea să-şi încheie cariera militară cu rangul de general de brigadă. Adevărata pasiune a lui Whipple era ingineria civilă. Principala sa realizare din Germania a fost că l-a ajutat pe Clay să renunţe la Planul Morgenthau, susţinut cândva de FDR şi denumit după Henry Morgenthau, secretarul Trezoreriei, şi care prevedea dez-industrializarea Germaniei. Reconstruirea Germaniei în locul pedepsirii populaţiei sale civile era şi abordarea lui Fischer şi acesta a fost foarte lăudat de colonelul Whipple când tatăl lui George, Louis Fischer, care era ziarist, a venit în Germania pentru a le lua interviuri comandanţilor americani de acolo. „Când mă pregăteam de plecare, Whipple a ţinut un discurs despre tine. A spus eşti un coleg minunat, plin de entuziasm”, îi scria Louis fiului său după vizita de la Berlin.[8]

Abordarea lui Fischer şi-a găsit imediat susţinători în rândul americanilor, precum şi al germanilor care făcuseră parte din aripa de stânga a Partidului Social-Democrat German, dintre care mulţi fuseseră prizonieri în lagărele de concentrare naziste, şi ale căror convingeri nu fuseseră zdruncinate de încarcerare. După ce au fost eliberaţi de Aliaţi, ei şi-au reluat activităţile dinainte de război şi au încercat să-i organizeze pe muncitorii germani ca să se opună capitalismului american şi comunismului sovietic. Fischer i-a ajutat pe social-democraţi în toate modurile posibile – de exemplu, aranjând să vândă la negru ţigări şi alte produse pe care le putea cumpăra de la cartierul general american, pentru ca apoi să le dea câştigurile strânse. În cele din urmă a dat de bucluc cu unii dintre

colegii săi ofiţeri care îl suspectau de speculă. Până şi mama lui a încetat să-i mai trimită ceasuri americane, pe care le vindea apoi sovieticilor ca să-l ajute să strângă bani pentru finanţarea cauzei lui.[9]

La Berlin, Fischer s-a reîntâlnit cu două vechi cunoştinţe ale lui de la Moscova. Erau prieteni cu fratele lui mai mic, Victor: Konrad Wolf, pe care prietenii îl strigau „Koni", şi Lothar Wloch, fiul unui comunist german care locuia la Moscova. Koni şi Lothar luptaseră în tabere opuse în timpul războiului, Koni de partea forţelor sovietice, iar Lothar, de partea naziştilor. În 1943, la vârsta de 17 ani, Koni se înrolase în Armata Roşie, devenind ofiţer la unitatea de propagandă externă a direcţiei politice a uneia dintre forţele terestre sovietice. După ce se terminase lupta, prietenul apropiat al lui Koni, un interpret de germană pe nume Vladimir Gall, l-a invitat să se înscrie în Departamentul Cultural al Administraţiei Militare Sovietice din oraşul Halle. Lothar, la rândul lui, s-a întors în patria sa natală, Germania, după ce tatăl său comunist fusese executat în cursul epurării staliniste din 1937. Devenise pilot în Luftwaffe, luptând pe Frontul de Est împotriva foştilor săi prieteni comunişti.[10]

După cum am menţionat, cele trăite de George Fischer la Poltava l-au făcut să-şi schimbe viziunea despre lume, determinându-l să renunţe la convingerile comuniste din tinereţe. Acest lucru s-a văzut din plin la întâlnirea sa de la Berlin cu fratele mai mare al lui Koni, Markus „Mischa" Wolf. „Îmi fusese tovarăş apropiat în anii 1930 la Moscova, prietenul meu cel mai bun dintre exilaţii germani comunişti", îşi amintea Fischer. S-au întâlnit prima dată în 1945 după ce George, fratele lui, Victor, şi mama lor fugiseră din Uniunea Sovietică în 1939. Wolf a venit la Berlin ca să lucreze la Radio Germania Liberă şi să scrie la

Berliner Zeitung, un ziar german prosovietic al cărui prim număr a apărut în zona sovietică a Berlinului pe 21 mai 1945. Avea să fie reporterul ziarului la Procesele de la Nürnberg ale criminalilor naziști de război. „Noi doi nu vorbeam despre chestiuni personale, numai despre politică la nivel înalt”, își amintea Fischer. „Legat de Germania, țara noastră natală, Mischa insista să o numim o democrație limitată. Nu eram de acord cu el, susținând că era cel puțin o democrație capitalistă.”[11]

Wolf avea să scrie ulterior că el și Fischer fuseseră „încântați să se întâlnească din nou, însă le era greu să facă abstracție de ghimpele de neîncredere care se strecurase în relația lor”. Wolf își critica vechiul prieten de legături cu „schismatici” antisovietici și anticomuniști din mișcarea muncitorilor și de faptul că se simțea ca acasă printre vechii rebeli social-democrați. După câțiva ani, Wolf a ajuns să creadă că Fischer avea legături cu serviciile americane de informații. În 1949, Mischa Wolf avea să se angajeze la serviciul diplomatic est-german, iar în 1952 să de-vină unul dintre fondatorii Direcției de Informații Externe a Stasi. După cum am menționat mai sus, a devenit unul dintre cei mai iscusiți și mai de succes spioni, fiind cunoscut în Occident ca „Omul fără chip”, pentru că serviciile secrete occidentale se chinuiau să găsească poze recente cu el.[12]

Chiar și fără Wolf, prezența lui Fischer la Berlin a fost re-marcată de serviciile secrete sovietice, care nu au lăsat nici o piatră neîntoarsă în căutare de spioni americani imediat după ce începuse Războiul Rece. Știau că, după ce plecase de la baza aeriană de la Poltava la începutul lui mai 1945, Fischer mersese la Cairo. În luna iulie a aceluiași an a fost văzut la Berlin, unde un fost interpret sovietic de la baza de la Poltava, sublocotenentul Andrei Sacikov,

venise în vizită la el, în apartamentul său din sectorul american al oraşului. Potrivit agenţilor sovietici, după întoarcerea sa de la Poltava, Fischer se lăudase „într-un cerc de troţkişti americani că se împrietenise cu un general sovietic când se afla în Uniunea Sovietică”. Spionii sovietici nu au reuşit să afle cine era acest general, despre care se spunea că fusese un timp la Londra şi apoi îl luase pe Fischer la Conferinţa de la Ialta.[13]

Serviciile de contrainformaţii ale Armatei Roşii l-au anchetat pe Sacikov în 1953, după întoarcerea acestuia din Germania în URSS. Ofiţerii de la noul loc de muncă al lui Sacikov, din oraşul Voroşilovgrad (actualul Lugansk) din estul Ucrainei, au vrut să-i testeze buna-credinţă a lui Sacikov, fiind interesaţi mai ales în ce relaţii era el cu George Fischer. După câte se pare, nu au avansat prea mult cu ancheta, iar Sacikov a scăpat de calvar. Absolvent al unui prestigios Institut de Interpreţi Militari (Voennîi institut inostrannîh iazîkov), el a prins în cele din urmă un post la Departamentul de Politică Externă din Comitetul Central al Partidului Comunist de la Moscova. În ciuda ascensiunii lui Sacikov în carieră, Fischer avea să rămână mulţi ani în fruntea listei de suspecţi americani de la Poltava a sovieticilor.[14]

*

Vânătoarea de spioni americani care aveau legătură cu bazele de la Poltava a început după primele semne de răcire a relaţiilor dintre URSS şi Aliaţii occidentali. Primele ordine pentru a-şi concentra atenţia asupra americanilor care activaseră la Poltava au fost emise de conducerea Ministerului Sovietic al Securităţii Statului în februarie

1947. Atunci au întocmit ofiţerii SMERŞ care lucrau la minister o listă cu ofiţerii americani şi cetăţenii sovietici suspectaţi de spionaj în folosul Statelor Unite. Pe lângă George Fischer, pe listă se aflau Albert Jaroff, William Kaluta, Peter Nicolaeff, Philip Tandet, Igor Reverditto şi Alex Bebenin. Primul loc pe listă era ocupat de Samuel Chavkin.[15]

Cum Fischer şi alţi ofiţeri americani se aflau acum în afa-ra razei lor de acţiune, sovieticii de la serviciile de contrainformaţii şi-au îndreptat atenţia asupra ofiţerilor din Armata Roşie care păstraseră legătura cu americanii şi care astfel ar fi putut fi recrutaţi ca spioni. Primul care avea să fie suspectat de spionaj în favoarea occidentalilor a fost o cunoştinţă a locotenentului Kaluta, pe nume Daniil Babici (în ucraineană, Danilo Babici), adjunctul navigatorilor Armatei a 4-a Aeriene Sovietice. Kaluta figura în evidenţele americanilor de la Poltava ca inginer constructor, deşi ofiţerii de la SMERŞ considerau că nu prea participase la nici o lucrare inginerească, în timp ce cunoaşterea limbilor rusă şi ucraineană, alături de personalitatea sa extrovertită, îi permiseseră să stabilească multe contacte cu ofiţerii din Armata Roşie, care vorbeau rusă, şi cu ucrainenii din partea locului, ceea ce îl făcea suspectul numărul unu de spionaj.

În august 1944, ofiţerii de la SMERŞ au pus mâna pe jurnalul lui Kaluta. Acolo au găsit adresa şi numărul de telefon de la biroul lui Babici, pe care Kaluta îl cunoscuse în Marea Britanie. Potrivit dosarelor SMERŞ, Babici fusese acolo într-o „misiune specială”, inspectând şi intrând în posesia avioanelor de fabricaţie americană puse la dispoziţia URSS în baza Acordului de împrumut şi închiriere. După ce s-a întors din Marea Britanie, cei de la contrainformaţii militare au remarcat la Babici o schimbare

de atitudine faţă de regimul sovietic. Li se părea că acesta fusese nepermis de impresionat de nivelul de trai din Marea Britanie în vreme de război, nivel pe care îl compara în mod nefavorabil cu ceea ce vedea acasă. „Babici şi-a manifestat nemulţumirea faţă de serviciu, de disciplină, de condiţiile de trai şi de dotările ofiţerilor din Armata Roşie. Totodată, Babici apreciază condiţiile de trai ale englezilor şi mai ales ale ofiţerilor, considerând că ofiţerul englez este o persoană foarte elevată şi competentă.”[16]

Aceste informaţii le-au fost transmise ofiţerilor de contrainformaţii din Armata a 4-a Aeriană, o divizie a forţelor aeriene staţionată în Polonia din care făcuse parte şi Babici în 1944, însă nu au provocat vreo impresie deosebită la data respectivă – americanii şi britanicii erau încă aliaţii sovieticilor. Situaţia se schimbase simţitor în vara lui 1947. În iunie, ofiţerii respectivi de la contrainformaţii le-au scris omologilor de la Districtul Militar Kiev pentru a le cere informaţii cu privire la americanii cu care luase legătura Babici.[17]

Ofiţerii de la Districtul Militar Kiev i-au ajutat bucuroşi. Aceştia au raportat imediat la cartierul general al Armatei a 4-a Aeriene că, potrivit datelor deţinute de ei, William Kaluta chiar îşi notase în jurnal adresa şi numărul de telefon ale lui Babici. Mai mult decât atât, când se afla la Poltava, Kaluta îi transmisese salutări lui Babici, care se pare că era pe atunci la Moscova. Ofiţerii de la Kiev au trimis o poză cu Kaluta şi viitoarea sa soţie, Clotilde Govoni, făcută la Poltava cu ocazia sărbătorilor de Crăciun din 1944. Nu-şi puteau da seama exact de natura relaţiilor dintre Babici şi Kaluta, însă şederea lui Babici din Marea Britanie şi ceea ce le spusese colegilor despre acest lucru l-au făcut suspectul numărul unu ca spion al britanicilor. Nu ştim cum s-a terminat ancheta. Oricum, trebuie să-i fi

provocat foarte mult stres lui Babici şi probabil nu i-a folosit în cariera militată. Numele său nu se regăseşte nicăieri printre eminenţele Forţelor Aeriene Sovietice postbelice, în ciuda prestaţiei sale extraordinare din timpul războiului.[18]

Odată cu intensificarea Războiului Rece, serviciile sovietice de contrainformaţii militare au anchetat zeci de piloţi ai forţelor aeriene şi tehnicieni care serviseră la Poltava. De regulă, anchetele acestea erau declanşate la întoarcerea lor la posturi din URSS după ce lucraseră în Germania. Nici măcar cei care fuseseră informatori ai SMERŞ la Poltava nu erau scutiţi de suspiciuni în faţa anchetatorilor dornici să se afirme.

Unul dintre suspecţi a fost agentul cel mai activ al SMERŞ de la Poltava (mai exact, primul care a fost recrutat în reţeaua de informatori ai SMERŞ, în aprilie 1944, datorită interacţiunilor sale zilnice cu americanii) – căpitanul Viktor Maksimov, ofiţer la Departamentul de operaţiuni de la baza aeriană de la Poltava. De Maksimov s-au ocupat personal şefii departamentului SMERŞ de la Poltava, locotenent-colonelul Sveşnikov şi maiorul Zorin. După război, Maksimov a fost transferat la Berlin, unde a lucrat sub comanda generalului Kovalev la Departamentul Forţelor Aeriene al Administraţiei Militare Sovietice din Germania (AMSG) şi a reprezentat adesea partea sovietică la negocierile cu Aliaţii occidentali privind traficul aerian şi coridoarele aeriene.[19]

Subordonaţii săi din Germania şi-l aminteau pe Maksimov ca fiind un ofiţer competent, cu o cunoaştere bună a limbii engleze, care era dur cu agenţii săi de legătură americani care vorbeau rusă, ale căror rude emigrante aveau origini ruseşti. Şi el avea relaţii sus-puse, inclusiv un frate mai

mare, despre care se credea că era ataşatul Forţelor Aeriene la ambasada sovietică de la Washington şi care deţinea gradul de colonel. Nimic din toate astea nu părea să conteze pentru cei de la Departamentul de Contrainformaţii al Armatei din oraşul Kazan, unde Maksimov a fost detaşat după întoarcerea sa din Germania, în ianuarie 1953. Îi interesau mai ales legăturile sale cu Fischer, Mishchenko şi Alexander Bebenin. Cel din urmă, căpitan în Forţele Aeriene ale SUA şi veteran de la Poltava, participase la aceleaşi negocieri de la Berlin ca generalul Kovalev şi apoi ca maiorul Maksimov.[20]

Maksimov s-a străduit cât a putut să-şi dovedească nevinovăţia, arătând că pe toată durata activităţii sale de la Poltava colaborase cu SMERŞ. Sarcina sa principală, le-a spus el anchetatorilor, fusese aceea de a aduna informaţii legate de americanii cu care intrase în contact. SMERŞ Poltava le-a întocmit dosare speciale cunoscuţilor lui Maksimov, dosare ce cuprindeau şi profilurile lor psihologice. Acestea se actualizau lunar, iar Maksimov susţinea că participase din plin la întocmirea şi la actualizarea profilurilor. Această afirmaţie, dovedită de dosarele de la Poltava, se pare că l-a scăpat de suspiciuni. S-a pensionat din Armata Roşie în 1963 cu gradul de locotenent-colonel după 25 de ani de activitate. Şi-a dedicat cariera postmilitară predând noţiunile de bază ale apărării civile, un subiect important în timpul Războiului Rece. Vreme de aproape 20 de ani le-a predat cursuri despre apărare civilă studenţilor de la Institutul de Arhitectură şi Construcţii din Kazan înainte de a se retrage complet din activitate în 1993, la vârsta de 72 de ani.[21]

Cei de la contrainformaţii militare au analizat amănunţit dosarele SMERŞ Poltava, căutând în special dovezi de spionaj din partea ofiţerilor şi a personalului civil masculin,

angajaţi la bazele americane sau care trecuseră pe acolo. Însă nici femeile nu au fost excluse de la această vânătoare de spioni. În octombrie 1948, ofiţerii de contrainformaţii din Armata a 12-a Aeriană au solicitat informaţii cu privire la Lidia Romaşevskaia, care lucrase ca ospătăriţă la cantina Armatei Roşii de la baza aeriană Poltava şi care era suspectată de legături cu serviciile americane de informaţii din cauza contactelor sale cu piloţii americani din anii 1944-1945.[22]

Chiar şi soţiile ofiţerilor din Forţele Aeriene ale Armatei Roşii au fost suspectate. Ofiţerii de la contrainformaţii au făcut săpături cât au putut în dosarele de la SMERŞ cu privire la o fostă asistentă de la baza din Poltava, Maria Solodovnik, o tânără măritată cu un ofiţer superior de la bază, locotenent-colonelul Arseni Bondarenko, şi despre care susţineau că manifestase un interes nejustificat faţă de documentele oficiale şi treburile colegilor lui ofiţeri. În 1950 a fost anchetat Bondarenko, care lucra la Forţele Aeriene Sovietice din Districtul Militar Arhangelsk.

Totodată, cei de la contrainformaţii militare au început să investigheze acuzaţiile potrivit cărora Natalia Lavlinskaia, care avea doar 15 ani în 1944, ar fi fost reţinută de SMERŞ Poltava pentru că ar fi ieşit cu un soldat american. Ofiţerii de la contrainformaţii erau foarte interesaţi de Lavlinskaia pentru că, după război, ea se căsătorise cu celebrul pilot şi Erou al Uniunii Sovietice, maiorul Iefim Parahin. Ancheta nu a scos nimic la iveală, însă probabil că nu a fost benefică pentru cariera lui Parahin. S-a pensionat în 1957 fără să fi fost promovat vreodată de la gradul de maior şi s-a stabilit în Poltava, unde a decedat în 1997.[23]

Maksimov, locotenentul-major Sacikov şi zeci de alţi ofiţeri anchetaţi din cauza propriilor contacte sau ale soţiilor

acestora cu americanii de la bazele din zona Poltava au fost cu toţii scoşi de sub urmărire penală pentru fapte de spionaj în cursul anchetelor efectuate de poliţia secretă. Cu toate acestea, activitatea desfăşurată de ei la Poltava, care îi adusese faţă în faţă cu omologii lor americani şi care păruse atât de promiţătoare pentru viitoarele lor cariere militare, s-a transformat, fără îndoială, din avantaj în impediment după începerea Războiului Rece. Cum mulţi dintre ei fuseseră transferaţi la Berlin în vara lui 1945, calităţile lor profesionale erau căutate în noua lume pe care Statele Unite şi Uniunea Sovietică îşi propuseseră să o clădească împreună ca aliate. În timp ce speranţele de cooperare erau tot mai slabe, acelaşi lucru se întâmpla şi cu aşteptările ca abilităţile diplomatice dobândite cu atâta sudoare de ofiţerii şi de interpreţii sovietici de la Poltava să le fie de folos acestora şi ţării lor pe viitor. În loc să devină comandanţi şi specialişti de încredere, oamenii de la Poltava au devenit suspecţi – şi au rămas aşa mulţi ani după aceea.

Acelaşi lucru era valabil şi pentru ucrainenii care intraseră în contact cu americani la bazele din zona Poltava şi în jurul acesteia. Cea mai grea a fost soarta femeilor care ieşiseră cu americani. Poliţia secretă a continuat să urmărească relaţiile amoroase ale supuselor lui Stalin, care, teoretic, aveau dreptul să fie tratate ca cetăţeni, mult timp după ce piloţii americani părăsiseră bazele.

Capitolul 21

Vânătoare de vrăjitoare

Pentru toţi cei care citeau presa sovietică sau ascultau posturile sovietice de radio la sfârşitul anilor 1940 şi începutul anilor 1950 era deja clar că americanii deveniseră principalii adversari în războiul nedeclarat al Kremlinului împotriva Occidentului.

În culise, departe de anchetele presei, Stalin şi Comitetul Central au cerut ca Ministerul Securităţii Statului (MGB), întruchiparea postbelică a Comisariatului Poporului pentru Securitatea Statului, să intensifice demascarea spionilor occidentali, mai ales americani. Cea de-a doua sarcină îi revenea Diviziei a doua a celui de-al doilea departament al ministerului, care a fost însărcinat să desfăşoare activităţi de contrainformaţii împotriva americanilor. Departamentul avea o sarcină dificilă: puţini cetăţeni sovietici se întâlniseră vreodată cu americani (spre deosebire, de exemplu, de germani) şi puteau foarte probabil să fie acuzaţi că ar fi acţionat în nume-le acestora. În republica Lituania, proaspăt anexată Uniunii Sovietice, ofiţerii din Departamentul al doilea din Ministerul Securităţii Statului au reuşit, în primele zece luni ale lui 1950, să aresteze 15 presupuşi agenţi ai serviciilor germane (naziste) de informaţii şi contrainformaţii, şapte agenţi britanici, însă numai unul acuzat că ar fi colaborat cu americanii.[1]

În atmosfera de ostilitate crescândă faţă de Statele Unite şi de obsesie a spionajului, orice avea legătură cu bazele aeriene de la Poltava devenise domeniul principal al contrainformaţiilor sovietice, ai căror agenţi ucraineni se aflau într-o poziţie privilegiată faţă de omologii lor lituanieni. Toate cele trei baze aeriene americane se aflaseră în zona administrativă (oblast) Poltava şi, prin urmare, intrau în jurisdicţia sediului regional de la Poltava al MGB şi a departamentului de contrainformaţii americane a acestuia.

Căutând spioni americani şi agenţi ai acestora, ofiţerii de la Poltava au acordat o atenţie deosebită localnicelor care avuseseră relaţii cu ofiţerii americani suspectaţi de spionaj. În fruntea listei de suspecţi se afla locotenentul, devenit ulterior căpitan, George Fischer. Numărul 7 pe aceeaşi listă era prietenul lui, flamboaiantul vorbitor de rusă locotenent Igor Reverditto, care, după cum am văzut, fusese expediat în Marea Britanie în septembrie 1944 din cauza unei încăierări într-un restaurant şi a unor insulte la adresa ofiţerilor Armatei Roşii şi a regimului sovietic, în general. Lista cu ofiţeri americani suspectaţi de activităţi de spionaj, întocmită mai întâi de MGB în februarie 1947, nu-i includea numai pe Fischer şi pe Reverditto, ci şi pe femeia cu care se presupunea că se împrieteniseră la Poltava.

*

Zinaida Beluha, o blondă frumoasă din Poltava care ieşise şi cu Fischer, şi cu Reverditto, a devenit ţinta principală a unei anchete îndelungate desfăşurate de poliţia secretă. Beluha provenea din rândul elitei sovietice. Născută în 1922, crescuse în familia unui ofiţer superior de miliţie care conducea sistemul regional al penitenciarelor de la Poltava. A fost arestat şi împuşcat în toiul Marii Epurări, fiind condamnat şi executat în aceeaşi zi, pe 17 octombrie 1938. Andrii Beluha a lăsat în urmă două fiice, pe Zinaida şi pe Olena. Nici una nu se simţea prea devotată faţă de regimul care le ucisese tatăl şi nu avea remuşcări să iasă mai întâi cu germani şi apoi cu americani.

Dosarele de la MGB cuprindeau amănunte despre prima întâlnire dintre Reverditto şi Beluha. Zinaida se scălda pe

plaja locală când a venit la ea Igor cu un prieten şi a întrebat-o dacă pot să facă o poză împreună. Ea a fost de acord, iar prietenul lui Reverditto i-a fotografiat pe cei doi. În seara aceea, Igor şi Zinaida, care era însoţită de prietena ei Hanna Manko, s-au întâlnit la teatrul din localitate. S-au înţeles să se întâlnească din nou în seara de sâmbătă, 15 iulie 1944. Pe vremea aceea, atacurile sovieticilor asupra localnicelor care ieşeau cu americani erau foarte frecvente, iar întâlnirea lor nu a decurs cum se aşteptau.[2]

Igor a venit cu prietenul lui, locotenentul Alexander Bibenin de la forţele aeriene americane, alt emigrant în Statele Unite, iar Zinaida a adus o prietenă pe nume Lida. De cum au ajuns într-un parc din localitate, un sovietic beat a venit la ei şi a lo-vit-o pe Lida. Bibenin a ripostat imediat lovindu-l pe atacator cu un pumn în faţă şi dându-i astfel sângele. Un echipaj militar din Armata Roşie care a fost chemat la faţa locului le-a spus lui Reverditto şi prietenilor lui că după apusul soarelui toţi americanii trebuiau să fie în cazarmă. Reverditto i-a mărturisit Zinaidei ulterior că relaţiile americanilor cu sovieticii nu erau nici pe departe bune. Aveau loc bătăi, majoritatea din cauza fetelor. Unii americani erau jefuiţi. Le cereau o ţigară şi apoi erau ameninţaţi cu arma şi jefuiţi de brichete şi de alte bunuri.[3]

Poliţia secretă sovietică a demarat o anchetă în cazul Zinaidei, în noiembrie 1944, la câteva luni de la plecarea lui Reverditto din Ucraina. Un agent cu numele de cod „Lili” a raportat că în timpul ocupaţiei germane de la Poltava Beluha se întâlnise cu ofiţeri nazişti. Acest lucru părea să fie mai puţin important, pentru că ancheta fusese declanşată pornind de la suspiciunea că era spioană americană. Mai importantă era afirmaţia lui „Lili” că

Beluha nu numai că avusese o relaţie cu Reverditto în iulie şi august 1944, ci îi fusese prezentată şi lui Fischer, care îi propusese să se întâlnească seara. Beluha nu i-a spus niciodată lui „Lili” dacă respectiva întâlnire avusese loc vreodată.[4]

În acel moment, agenţii de la Poltava nu au manifestat prea mult interes faţă de Beluha şi întâlnirile ei cu americanii. Au trecut anii fără să dea prea mare atenţie acestei chestiuni. În 1950 însă, existând un interes reînnoit faţă de Fischer şi Reverditto, Beluha a început să fie din nou suspectată. La fel şi Hanna Manko, cu care Beluha venise la prima ei întâlnire cu Reverditto la teatrul dramatic din Poltava în iulie 1944.[5]

*

Manko se născuse în 1924 în familia unui comunist convins. Tatăl ei, Terenti Manko, era un fiu declarat al revoluţiei – fost copil de ţărani pe care Partidul Comunist îl numise rector al Institutului de Construcţii Agricole de la Poltava înainte să-şi termine studiile la instituţia respectivă. Însă ceea ce oferea partidul putea lua cu aceeaşi uşurinţă – şi exact asta se întâmplase cu Terenti Manko în vara lui 1938. „Am fost trezită de bătăi în uşă”, îşi amintea Hanna, descriind cele întâmplate în ziua fatidică de 22 iunie, pe când avea 14 ani. „Tata s-a dus să deschidă uşa; în cameră au intrat doi bărbaţi în uniforme şi un vecin, care a fost chemat ca martor. A început percheziţia. Au răvăşit totul în casă, răscolind cărţile şi hârtiile tatei. Mama şi bunica plângeau amarnic, iar tata, arătând de parcă tocmai fusese dat jos de pe cruce, stătea

în picioare şi le proteja. Se luminase deja de ziuă când l-au scos pe tata din casă şi l-au luat cu ei.”

În septembrie 1938 au arestat-o şi pe mama Hannei. O lună mai târziu Terenti Manko a fost condamnat la moarte pentru activităţi antisovietice. „Au urmat nişte zile cumplite”, îşi amintea Hanna. „Am absolvit cei şapte ani şcoală într-o permanentă stare de teamă. M-am hotărât să urmez colegiul medical... pe care l-am absolvit în 1941. A fost greu, foarte greu: eram privită ca fiica unui «duşman al poporului». Festivitatea de absolvire a Hannei a avut loc în luna în care armatele lui Hitler au invadat Uniunea Sovietică stalinistă – cu un an mai devreme decât se aşteptase. După toate cele prin câte trecuse Hanna, nu mai simţea nici un fel de afecţiune faţă de forţele sovietice care se retrăgeau. Agenta cu nume de cod „Dmitrieva” credea că Manko se bucurase de sosirea germanilor. În rapoartele ulterioare se sugera că aceasta se întâlnea cu ofiţeri germani care veneau la ea în apartament. Era în relaţii de prietenie şi cu Zinaida Beluha, care era şi ea fiica unui funcţionar sovietic persecutat şi pe care nu o deranja să aibă relaţii amoroase cu ofiţerii germani, şi i-a prezentat-o ulterior pe aceasta lui Reverditto.[6]

Ofiţerii de la MGB din Poltava au aflat prima dată de întâlnirea lui Manko cu Reverditto în ianuarie 1951. Agenta „Bocearova”, care era anchetată de MGB pentru relaţiile sale cu poliţia nazistă şi era astfel dornică să-şi demonstreze utilitatea faţă de MGB, a raportat că Hanna îi mărturisise că, la un moment dat, în vara lui 1944, când se plimba cu prietena ei Zinaida Beluha, au venit la ele nişte americani şi „au petrecut vreo două ore discutând”. Ulterior, Bocearova a văzut-o pe Manko împreună cu Beluha şi cu Reverditto la un spectacol de teatru.

Bocearova a văzut-o pe Manko mergând la Beluha şi apoi discutând cu aceasta şi cu Reverditto.[7]

Ofiţerii de la MGB, dornici să adune dovezi împotriva lui Igor Reverditto, doreau să o recruteze pe Manko ca agentă, însă unele aspecte din comportamentul ei păreau suspecte. Oare or fi recrutat-o americanii ca să-şi spioneze propria patrie? O informatoare a MGB-ului cu numele de cod „Tişcenko", care urmase şcoala medicală împreună cu Hanna înainte de război şi care lucra acum cu ea la serviciul epidemiologic din oraş, le-a spus celor de la MGB că Manko o dusese bine sub ocupaţia germanilor, la fel şi după război. „Manko se îmbracă bine şi acum. De cum se lansează o nouă modă, ea are de toate", a raportat Tişcenko. Sursa aparentei bunăstări a lui Manko rămânea un mister. „Nu are tată, doar mamă, şi nu are o slujbă de invidiat; ştiu că e imposibil să te îmbraci aşa din salariul de asistentă medicală", a continuat Tişcenko. În Ucraina postbelică să ai mai mult de o rochie era considerat, de fapt, un adevărat lux. Ofiţerii de la MGB i-au dat ordin agentei lor să o urmărească în continuare pe Manko.[8]

Cei de la MGB au devenit şi mai suspicioşi când au aflat că Manko avea iubit, pe Mihailo, care făcea parte acum din Armata Sovietică. Una dintre agentele MGB-ului, „Kuzneţova", a întrebat-o pe Manko dacă intenţiona să se căsătorească cu Mihailo, însă Hanna i-a spus că nu puteau să se căsătorească din mai multe motive. Acest lucru le-a ridicat mai multe semne de întrebare celor de la MGB, la care agenta „Bocearova" a răspuns în parte. În martie 1951 aceasta a dat informaţii cu privire la o discuţie avută cu Manko despre logodnicul ei. S-a dovedit că Manko dorea să se mărite cu el, dar se temea că ar fi refuzat-o dacă ar fi aflat că tatăl ei fusese arestat şi executat de MGB.

Avea şi motive să se teamă. Imediat după război se îndrăgostise de un ofiţer din Armata Roşie pe nume Pavel. Se pregăteau să se căsătorească, când Pavel întrebase de tatăl Hannei. De cum a aflat că acesta fusese arestat şi nu se mai întorsese niciodată şi că mama ei fusese, de asemenea, arestată jumătate de an, el i-a spus lui Manko că, în calitate de ofiţer de contrainformaţii, nu se putea căsători cu cineva care trăise sub ocupaţie germană şi al cărei tată făcuse închisoare (Hanna nu ştia pe atunci că tatăl ei fusese executat). Manko i-a spus „Bocearovei" că adesea când îşi amintea de cele întâmplate cu Pavel o apuca plânsul. Spera să nu se întâmple acelaşi lucru şi cu Mihailo, care era ofiţer în serviciul medical, nu ca Pavel, la contrainformaţii.[9]

După ce au descifrat enigma logodnicului, cei de la MGB au fost gata să treacă la recrutarea lui Manko ca informatoare. În raportul prin care cerea aprobarea de a o aborda, agentul MGB care instrumenta cazul a precizat că ea şi Beluha ieşiseră cu Fischer şi cu Reverditto. Acesta a arătat că legăturile pe care Manko le avea cu celelalte femei care ieşiseră cu americani erau un avantaj. „Are noţiuni de politică, este cultivată, bine educată, ştie să-şi facă repede cunoştinţe şi este bine informată cu privire la situaţia internaţională", scria în raportul MGB-ului. Planul său era să o cheme pe Manko la secţia de poliţie şi să o interogheze cu privire la relaţiile sale cu americanii. „Dacă relatează sincer ce ştie, i se va propune să colaboreze cu organele MGB-ului şi va primi pentru a semna un document corespunzător", se continua în raport. Cererea a fost aprobată pe 7 septembrie 1951.[10]

Nu ştim dacă Hanna Manko a fost de acord să răspundă la întrebările puse de ofiţerii MGB şi dacă i-a convins pe aceştia de sinceritatea sa ori, în acest caz, dacă ea le-a

propus să colaboreze cu MGB. Ceea ce ştim însă este că Manko a avut toată viaţa acelaşi loc de muncă în acelaşi spital la care lucrase şi în timpul războiului. După prăbuşirea Uniunii Sovietice, în 1991, când ziariştii locali care investigau epurările lui Stalin au apelat la ea solicitându-i materiale legate de tatăl ei, Hanna le-a povestit despre arestarea lui şi despre viaţa ei ca fiică de „duşman al poporului”, o proscrisă politic şi social în societatea sovietică postbelică. De asemenea, le-a arătat ziariştilor lucrarea de diplomă a tatălui ei, pe care urma să o susţină în ziua în care fusese arestat. „Acum păstrez dosarul cu calculele şi socotelile lui ca pe o amintire sfântă şi foarte dragă.”[11]

*

Indiferent dacă ofiţerii de la MGB au reuşit sau nu să o recruteze pe Manko, cert este că au reuşit să o recruteze pe Zinaida Beluha. I-au pus pe toţi agenţii care veneau în contact cu ea să adune informaţii despre ce făcea şi cum se purta, însă acest lucru nu a părut să fie suficient. Până la urmă l-au recrutat pe soţul ei Boris, care a fost obligat să dea informaţii despre soţia lui, sub numele de cod „Fedotov”. Informaţiile adunate de MGB la începutul anilor 1950 sugerau faptul că, în ciuda numeroaselor dovezi privind relaţiile amoroase ale Zinaidei Beluha cu germani şi americani, aceasta nu colabora cu serviciile de informaţii americane. Puteau să treacă la recrutarea ei.

În septembrie 1952, după un interogatoriu prelungit, Beluha a fost de acord să colaboreze cu MGB. A recunoscut că ieşise cu ofiţeri şi cu soldaţi germani şi unguri în timpul războiului. „Trebuie să recunosc că în

timpul prezenţei germane în oraşul Poltava nu m-am comportat cu demnitatea potrivită unui ce-tăţean sovietic: mai exact, mi-am petrecut timpul cu ofiţeri germani şi am dat în repetate rânduri petreceri la noi acasă cu băutură, muzică şi dans. Am fost la teatru de câteva ori... Am cunoscut un pilot pe nume Hans cu rang de subofiţer, un ofiţer pe nume Richard care lucra la aprovizionarea cu alimente, un soldat pe nume Hans şi piloţi unguri." Zinaida a recunoscut că ieşise şi cu Igor Reverditto, în iulie şi august 1944. Noua agentă recrutată de MGB a primit numele de cod „Taiga".[12]

Nu este foarte clar cine pe cine exploata în acel joc de-a recrutarea, pentru că Beluha nu s-a dovedit a fi genul de agent la care se aştepta MGB. A oferit puţine informaţii utile, iar în 1955, după mai puţin de trei ani de la recrutarea sa, a fost ştearsă de pe lista de agenţi MGB, care între timp îşi schimbase denumirea în KGB. Însă în noiembrie 1958 numele ei a apărut din nou în dosarele KGB-ului. Motivul era destul de simplu: George Fischer se afla în vizită în Uniunea Sovietică şi părea destul de probabil să vină şi la Poltava. Locuitorii Poltavei care îl cunoscuseră în 1944 şi 1945 erau consideraţi de KGB drept posibili candidaţi pentru spionarea musafirului american. Ofiţerii KGB din localitate erau gata să ia legătura cu ea când au primit un memoriu de la Moscova prin care erau anunţaţi că Fischer nu va mai vizita până la urmă Poltava.[13]

Din nou, Beluha nu a mai fost sub urmărirea celor de la KGB, deşi, în mod ironic, Statele Unite nu au dispărut niciodată din orizontul ei. A refuzat să renunţe la ideea de a-l găsi pe Igor Reverditto în îndepărtata Americă şi să ia legătura cu el. În toamna lui 1959 ea i-a cerut unui cunoscut pe nume Evgheni Ciuciko, fost deţinut în lagărele

germane de concentrare, care îşi petrecuse ceva timp în Europa după război şi care avea rude în Statele Unite, să le roage pe acestea să-l caute pe Reverditto. Ciuciko i-a scris imediat unchiului său Petro, care locuia în Passaic, New Jersey. Beluha ştia doar că Reverditto locuia în California, informaţie care s-a dovedit însă a fi insuficientă. La sfârşitul lui decembrie 1959, Ciuciko a primit o scrisoare din New Jersey prin care era anunţat că încercările de a-l găsi pe Reverditto în California eşuaseră. Unchiul a sugerat că poate Reverditto îşi schimbase numele de familie.[14]

KGB-ul de la Poltava a început să manifeste din nou interes faţă de Beluha în mai 1964: Fischer, care primise acum de la KGB numele de cod „Mustang", se pregătea să viziteze din nou Uniunea Sovietică. Se aşteptau să ajungă şi la Poltava, iar KGB-ul lua în calcul posibilitatea de a o folosi pe Beluha ca să ia legătura cu el. Ofiţerii KGB s-au întâlnit cu „Taiga" la sfârşitul lui mai 1964 pentru a discuta – încă o dată – despre relaţiile ei cu Reverditto şi cu Fischer din timpul războiului. În privinţa lui Fischer, Beluha le-a spus ofiţerilor că se întâlnise cu el o singură dată – când i-l prezentase Reverditto. Avea mai multe de spus despre Reverditto, susţinând că se văzuse cu el vreme de două luni şi jumătate şi că „relaţia" lor fuse-se „de natură pur intimă". Reverditto îi spusese Zinaidei că era din California. Nu mai păstraseră legătura de la plecarea lui din Poltava, în septembrie 1944.

Beluha a recunoscut că încercase să-l găsească pe Reverditto prin cunoscutul ei Ciuciko. Ofiţerii de la KGB i-au propus acesteia să-l roage din nou pe Ciuciko să-l caute pe Reverditto prin intermediul rudelor sale din Statele Unite. Beluha a ur-mat ordinul. Nu se menţionează nimic în dosarele KGB-ului referitor la rezultatele acestei încercări.

Cel mai probabil, rudele lui Ciuciko nu s-au dovedit de mare folos. Beluha nu a reuşit niciodată să ia legătura cu iubitul ei din timpul războiului.[15]

KGB-iştii de la Poltava erau în mod clar dezamăgiţi. Cu toate acestea, convingerea lor că Reverditto era spion american era, în cel mai bun caz, exagerată. La fel şi speranţele Zinaidei legate de viitorul său alături de Igor. De la Poltava el fusese trimis înapoi în Anglia, unde se înrolase în Escadrila a 13-a a Forţei a 8-a Aeriene. Înainte de sfârşitul războiului, Igor s-a însurat cu Pauline Nan Millard, sergent la Academia Forţelor Aeriene Regale din Anglia. În 1946, împreună cu fiul lor, au plecat cu vaporul spre San Francisco. S-au stabilit în Anaheim, în 1955, anul în care Disneyland îşi deschidea porţile acolo.

În anii următori li s-au născut încă trei fii. Reverditto a lucrat ca director la Boys Market, jucând cărţi noaptea ca să mai facă nişte bani. În 1987, el şi fiul lui Toni, director de teatru şi ulterior critic culinar, au înfiinţat teatrul Way off Broadway în Santa Ana, California. Devotamentul tradiţional al familiei faţă de teatru şi artă, care începuse în Imperiul Rus înainte de 1917, a continuat şi în California. Reverditto a trăit mulţi ani. A divorţat de prima soţie după 29 de ani de căsătorie şi s-a recăsătorit. A murit în februarie 2015 la Fullerton, California, la vârsta de 95 de ani.[16]

Nu ştim ce s-a ales de Zinaida Beluha. În 1968, cineva de la KGB a denunţat-o pentru legăturile sale cu germanii din timpul războiului. Născuse într-un spital german, susţinea denunţătorul, care era supărat pe vremea când făcea denunţul de faptul că Beluha lucra la procuratura regională din Poltava. KGB-iştii au anchetat denunţul, dar după câte se pare nu au făcut nimic. Nu au renunţat niciodată la

speranţa că ea îi va ajuta să ajungă la Reverditto şi apoi la George Fischer, care pentru tot restul vieţii a rămas primul pe lista KGB-ului de posibili spioni americani de la Poltava.[17]

Capitolul 22

Reuniunea de la Washington

Ceea ce pentru unul este gunoi pentru altul este aur curat, spune un proverb îndrăgit şi de arheologi, şi de spioni. Agenţii de la FBI, căutând în coşurile de gunoi de la ambasada sovietică de la Washington la începutul lui ianuarie 1955, au găsit multe lucruri care puteau fi foarte bine considerate bunuri de preţ după criteriile serviciilor de informaţii. La fiecare început de an, diplomaţii sovietici îşi aruncau la gunoi calendarele vechi cu foi detaşabile. Fie nu auziseră de distrugătoarele de documente, fie calendarele nu erau considerate importante. Oricum, unele dintre foile calendarelor ajungeau la gunoi.

Pe una dintre ele, cu data de 7 august 1954, erau trecute un nume şi o adresă care au atras atenţia agenţilor de la FBI. „Profesorul şi doamna George Fischer, Universitatea Brandeis, Waltham 54, Massachusetts.” Biroul FBI de la Washington a informat cartierul general despre descoperirea lor. Vestea a fost transmisă la Boston, unde agenţii locali au mers la Brandeis, fondată în 1948 de comunitatea evreiască din suburbia Waltham a Bostonului. O femeie de la biroul de înscrieri al universităţii le-a spus agenţilor FBI că, într-adevăr, exista un profesor pe nume

George Fischer la facultate. Avea 31 de ani, născut pe 5 mai 1923, şi era căsătorit cu Katherine Hoag. Familia nu locuia la Waltham, ci pe strada Walker nr. 39, în oraşul învecinat Cambridge.

Identitatea lui Fischer era acum stabilită, totuşi întrebarea de ce numele său fusese scris pe o filă din calendarul ambasadei sovietice rămânea fără răspuns. Era spion? Sau exista o explicaţie logică? Agenţii FBI erau hotărâţi să afle adevărul. Vremurile erau tulburi. Francezii, înfrânţi în Vietnam, plecau din Indochina, comuniştii chinezi intenţionau să ocupe Taiwanul, iar senatorul statului Wisconsin, Joseph McCarthy, susţinea că persoane din Partidul Comunist se infiltraseră în industria nucleară americană şi chiar în CIA. Nu numai ofiţerii sovietici de la contrainformaţii cădeau pradă paranoiei Războiului Rece; şi americanii erau vulnerabili. Toţi cei care avuseseră de-a face cu aliaţii din timpul războiului deveniţi acum duşmani începuseră să fie priviţi cu suspiciune de am-bele părţi ale Cortinei de Fier.[1]

După cum am menţionat, numele lui George Fischer era primul pe lista sovieticilor cu americani suspectaţi de activităţi de spionaj şi a rămas acolo de la începutul lui 1947 până la jumătatea anilor 1950. Toţi cei care intraseră contact cu el au devenit ei înşişi principali suspecţi şi au fost supuşi unor anchete intense din partea MGB-ului, ca în cazul Zinaidei Beluha.[2]

Nimic din toate astea nu ajunsese la cunoştinţa agenţilor FBI care investigau legăturile lui Fischer cu ambasada sovietică în primele luni ale lui 1955. Dacă ar fi ştiut ce credeau cei de la serviciul de contrainformaţii sovietice despre Fischer, ar fi rămaşi surprinşi. Nimic din ce descoperiseră nu dovedea teoriile SMERŞ-ului şi ale MGB-

ului. Din contră, părea să fie candidatul perfect pentru recrutarea ca spion sovietic. Reuşiseră sovieticii să-l convingă să se întoarcă împotriva ţării pe care o slujise în timpul celui de-al Doilea Război Mondial? Probabil a considerat alianţa din timpul războiului mai interesantă decât ostilitatea postbelică.

*

Anchetatorii au început mai întâi să verifice documente mai vechi şi să solicite dosarul privind activitatea lui Fischer la arhivele forţelor aeriene americane din Denver şi au constatat că staţionase peste ocean până pe 29 aprilie 1946, deţinând gradul de căpitan în momentul când fusese demobilizat. În continuare, ancheta a arătat că la puţin timp după aceea Fischer s-a întors la Universitatea din Wisconsin, de la care plecase în 1942 pentru a se înrola în Armata SUA. Pe 31 mai 1946 îşi reluase deja studiile la facultate, pe care a absolvit-o în septembrie 1947. După ce şi-a luat diploma de licenţă, Fischer s-a dus la Harvard pentru a se înscrie la un master în limbi şi literaturi slave. A absolvit în 1949, după ce a urmat şi un curs de vară la Praga în 1948, ultimul an dinaintea preluării controlului efectiv asupra ţării de către comunişti.

În 1951, profesorul Clyde Kluckhohn, directorul noului Centru de Cercetare Rus de la Harvard, l-a invitat pe tânărul absolvent să participe la proiectul comun al Centrului şi al Forţelor Aeriene ale SUA, un proiect despre sistemele politice şi sociale sovietice. Cercetarea se baza pe chestionarea foştilor cetăţeni sovietici, majoritatea refugiaţi de după cel de-al Doilea Război Mondial. Interviurile trebuiau să se desfăşoare în taberele de

persoane strămutate din Germania şi presupuneau deplasarea participanţilor precum Fischer. De asemenea, era necesar un permis de acces la informaţii confidenţiale. Oficiul de Investigaţii Speciale (OIS), Departamentul de contrainformaţii al Forţelor Aeriene ale SUA, care a primit ordin să-i ofere autorizarea necesară lui Fischer, avea rezerve în privinţa acestuia. S-a aflat că fusese crescut de Hede Massing, soţia cunoscutului comunist german Paul Massing, în timp ce tatăl său era Louis Fischer, „membru şi asociat al multor organizaţii ale frontului comunist" şi fusese supus unei anchete realizate în 1943. Şi despre George Fischer „s-a scris că ar fi manifestat convingeri comuniste", se spunea în raportul OIS. Această precizare se referea la opiniile pe care Fischer le-ar fi exprimat în 1942, când ar fi încercat să se alăture serviciului de informaţii al Marinei SUA.[3]

Neştiind ce să facă cu descoperirile lor, cei de la OIS le-au cerut celor de la FBI să facă investigaţii. Ofiţerii de la FBI, mai ales agentul special Thomas F. Sullivan de la FBI Boston, au fost gata de atac. Au găsit-o la New York şi au interogat-o pe Hede Massing, singurul tutore al lui Fischer. De fapt, Massing mai colaborase cu FBI. În 1949, la al doilea proces al presupusului spion sovietic Alger Hiss, ea depusese mărturie împotriva acestuia, relatând un episod de la jumătatea anilor 1930 când, ca recrutor pentru serviciile secrete sovietice, se certase cu Hiss, care lucra pe atunci, zicea ea, la serviciile de informaţii militare, cu privire la staţia reţelei sovietice de spionaj către care ar fi trebuit să furnizeze informaţiile Noel Field, angajat al Departamentului de Stat al SUA. Massing susţinea că încetase colaborarea cu sovieticii la sfârşitul anilor 1930. Întrebată fiind de agenţii FBI cu privire la Fischer, Massing a povestit că, pe când se afla la Moscova, în perioada

octombrie 1937-iunie 1938, „George Fischer era foarte prosovietic şi susţinea epurarea care se afla atunci în plină desfăşurare”. Ea le-a spus agenţilor că Fischer îşi schimbase opiniile prosovietice în 1938, „însă nu criticase niciodată într-un mod prea deschis regimul sovietic, pentru că mulţi prieteni şi cunoscuţi de-ai lui locuiesc încă în Rusia”.

FBI se întreba dacă Fischer renunţase într-adevăr la părerile comuniste sau doar le ascundea, ca să nu trădeze colaborarea clandestină cu sovieticii. Informatorii FBI care fuseseră odinioară membri ai Partidului Comunist de la Universitatea din Wisconsin au declarat că de fapt el avea convingeri anticomuniste. Cunoştinţele lui de la Harvard au spus acelaşi lucru. Doctorul Demitri Shimkin, director asociat al Centrului Rus de la Harvard, considera că Fischer era un „liberal de centru-stânga”. Şeful lui Shimkin de la Centru, profesorul Kluckhohn, cel care îl invitase pe Fischer să participe la proiectul Centrului privind refugiaţii, a declarat că, după părerea lui, Fischer nu reprezenta o ameninţare la adresa securităţii. Kluckhohn a arătat că doi înalţi diplomaţi, Averell Harriman şi Chip Bohlen, îl cunoşteau pe Fischer şi aveau o părere foarte bună despre el. Potrivit dosarelor FBI, în Fischer avusese încredere şi o altă persoană importantă de la ambasada SUA de la Moscova în timpul războiului: George Kennan, care se angajase la Princeton. Kennan îi propusese lui Fischer funcţia de director al Fondului Rusia Liberă, al cărui scop era acela de a-i ajuta pe intelectualii sovietici emigranţi să iniţieze programe de studii sovietice în Statele Unite.[4]

Întrucât nu a găsit nici o dovadă că Fischer ar fi avut simpatii prosovietice, agentul special Sullivan de la FBI Boston a hotărât să încheie ancheta în aprilie 1952. A precizat în memoriul său că în cursul anchetei „nu s-au

găsit dovezi privind afilierea la Partidul Comunist sau simpatia faţă de acesta din partea persoanei în cauză". După ce a primit autorizaţia de a participa la proiectul Universităţii Harvard privind interviurile, Fischer a plecat în Europa. A jucat un rol deosebit de important în desfăşurarea aplicării chestionarelor refugiaţilor cu privire la sistemele politice şi sociale sovietice. În acelaşi an, Fischer şi-a publicat lucrarea de doctorat despre istoria rezistenţei împotriva regimului stalinist ca o monografie. Subiectul ales a fost Armata Rusă de Voluntari a generalului Andrei Vlasov, o unitate combatantă înfiinţată de germani în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Armata, ai cărei luptători erau recrutaţi în mare parte din rândul prizonierilor sovietici din lagărele de concentrare naziste, era motivată să lupte cu sovieticii de idealurile naţionaliste şi anticomuniste ruseşti. După ce şi-a încheiat studiile postuniversitare, Fischer a început să predea la Universitatea Brandeis, fapt înscris pe foaia volantă găsită de FBI la ambasada sovietică, în ianuarie 1955.[5]

*

Ancheta FBI din 1955 cu privire la George Fischer a început cu o analiză a ultimelor dosare legate de ambasada sovietică. Aici agenţii FBI au observat ceva ce le scăpase înainte. Într-un raport al FBI, care avea probabil la bază interceptarea unor conversaţii telefonice şi care fusese depus pe 5 noiembrie 1954, scria că un anumit „George Yuri Fischer" luase legătura cu al treilea secretar al ambasadei sovietice, care întâmplător era cel mai mic rang diplomatic şi echivala cu cel de ataşat asistent, pentru a-l anunţa că sosise la Washington ca să participe la recepţia ambasadei ce urma să aibă loc pe 7 noiembrie,

aniversarea Revoluţiei Ruse. Potrivit raportului, Fischer i-a spus funcţionarului de la ambasadă că era gata să se întâlnească cu el pe 6 noiembrie. Funcţionarul i-a răspuns lui Fischer că îl va suna.[6]

FBI-ul nu ştia dacă întâlnirea avusese loc până la urmă, însă ofiţerii au aflat că Fischer participase la recepţia din 7 noiembrie. Nu mai exista nici o îndoială că între numele său scris pe fila de calendar de pe 7 august de la ambasada sovietică şi vizita acestuia de acolo după trei luni nu era nici o legătură, deşi nimeni nu ştia ce anume însemna asta. Lucrurile păreau să se complice. Suspiciunile legate de Fischer s-au amplificat când, pe 18 martie 1955, agenţii FBI au aflat dintr-o „sursă strict secretă, a cărei identitate nu poate fi divulgată", că Fischer intenţiona să meargă din nou la ambasada sovietică pe 20 martie. A luat legătura cu acelaşi secretar de la ambasada sovietică şi a aranjat să se întâlnească cu el în apartamentul lui seara devreme în ziua sosirii sale la Washington.[7]

Sursa confidenţială a informat FBI că Fischer depusese anterior două cereri la ambasada sovietică, una pentru o viză de călătorie în URSS, cealaltă privind schimbarea cetăţeniei. Ofiţerii de la FBI au dat alarma, suspectând că Fischer se pregătea să fugă din ţară, să dobândească cetăţenie sovietică şi să dispară dincolo de Cortina de Fier. „Fischer este cetăţean american şi renunţarea fiului lui Louis Fischer, scriitor anticomunist proeminent şi prolific, la SUA ar fi o propagandă valoroasă pentru URSS", scria FBI într-una din telegrame. Fischer părea să aibă o valoare potenţială pentru sovietici, întrucât şi-ar fi repudiat tatăl, care nu mai era suspectat de spionaj împotriva Statelor Unite sau de opinii procomuniste şi, într-adevăr, devenise un instrument anticomunist.[8]

Biroul FBI din Washington a pus o echipă de supraveghere să urmărească toate mişcările lui Fischer prin capitală, din momentul în care sosea la întâlnirea cu oficialul sovietic. La 18:41, în seara zilei de 20 martie, Fischer a fost văzut în zona de nord-vest a Washingtonului în apropierea blocului în care locuia persoana sa de contact de la ambasadă. A coborât dintr-un Ford verde decapotabil, model 1951, condus de o femeie, pe care echipa de urmărire a descris-o ca fiind „albă, în jur de 30-35 de ani, şatenă, cu ochelari”. După ce l-a lăsat pe Fischer, şi-a continuat drumul. Fischer a intrat în bloc, unde a rămas până la miezul nopţii. La 23:50 a ieşit din clădire însoţit de un bărbat. Cei doi au urcat într-un Ford sedan din 1954 şi, potrivit raportului de supraveghere, „au luat-o pe o rută ocolitoare prin zona nord-vest a Washingtonului”. Şoferul probabil verifica dacă erau urmăriţi, aşa că FBI-ul a încetat urmărirea Fordului la 00:21. La 00:55 i-au văzut pe Fischer şi pe însoţitorul său lângă clădirea în care locuia Fischer. Cei doi au stat de vorbă pe trotuar vreo trei minute înainte de a se despărţi. Unul dintre agenţii FBI s-a uitat la ceas. Era 00:58.[9]

De-acum, cei de la FBI ştiau că relaţia cu oficialul sovietic era mai mult decât întâmplătoare. Doreau să ştie mai mult, însă nu aveau nimic în afară de raportul de supraveghere şi de o traducere în engleză a scrisorii trimise de Fischer la ambasadă, în care scria următoarele: „Până în acest moment nu am primit absolut nici o veste de la ambasadă cu privire la cele două cereri ale mele – schimbarea cetăţeniei şi viza pentru vara asta. V-aş fi recunoscător dacă, când am să vă sun, mi-aţi putea sugera cui anume de la ambasadă să mă adresez când voi veni acolo.” Era în continuare un mister de ce dorea

Fischer să-şi schimbe cetăţenia – care, după câte ştia FBI, era americană – înainte de a pleca în Uniunea Sovietică.[10]

La sfârşitul lui martie 1955, FBI a hotărât că singura modalitate de a afla ce se întâmpla cu George Fischer era să-l întrebe. „FBI doreşte să afle de îndată opiniile reale împărtăşite de Fischer în legătură cu afirmaţiile că ar fi depus cerere pentru obţinerea cetăţeniei sovietice”, scria într-o telegramă de la biroul FBI din Boston către sediul central FBI. Potrivit planului, agenţii urmau să-i spună lui Fischer că erau interesaţi de el din cauza vizitei sale la ambasada sovietică din 7 noiembrie 1954 şi doreau să ştie dacă „se aşteaptă să aibă în continuare un motiv pentru dezvoltarea relaţiilor cu angajaţii sovietici şi dacă era dispus să-i ajute furnizându-le o evaluare a angajaţilor respectivi”.

Obiectivul final al chestionării era să afle dacă, într-adevăr, Fischer depusese cerere pentru cetăţenie sovietică şi ce tip de relaţii avea cu oficialii ambasadei. Însă ofiţerilor FBI li s-a interzis să pună în mod direct întrebările respective, ca să nu compromită sursele FBI-ului sau să divulge faptul că Fischer fusese urmărit la Washington. „Trebuie să i se ofere cu mult tact ocazia de a ne furniza informaţii din proprie iniţiativă”, scria în memoriul FBI legat de interogatoriul care se punea la cale. În aprilie 1955 FBI-ul din Boston a primit aprobarea să-l chestioneze, însă ceea ce era uşor de spus era greu de realizat. Nu l-au găsit pe Fischer la adresa sa de domiciliu, strada Walker nr. 39 din Cambridge.[11]

Fischer trecea printr-un proces de divorţ cu soţia lui, Katherine Van Alan Hoag, originară din Pennsylvania şi fiica decanului de la Colegiul din Haverford, Gilbert Thomas Hoag. Se căsătoriseră în septembrie 1948. Fischer se

mutase în altă parte, închiriind un apartament pe strada Charles din Boston. Probabil era într-o stare de tensiune accentuată. Un funcţionar de la oficiul poştal pe care cei de la FBI l-au chestionat le-a spus că Fischer se certase nu cu unul, ci cu doi poştaşi şi că era, în general, considerat un scandalagiu. Trecea printr-un divorţ, acţiona în mod imprevizibil, mergea la ambasada sovietică şi acasă la un funcţionar sovietic în timp ce făcea cerere de viză de călătorie pentru URSS şi posibil cerere pentru cetăţenie sovietică: Fischer se potrivea perfect cu profilul unui bărbat care se pregătea să-şi trădeze ţara.[12]

Agenţii FBI au reuşit să-l interogheze pe Fischer pe 18 mai 1955, la patru zile după ce în ziare se anunţase crearea Pactului de la Varşovia – alianţa militară condusă de sovietici care avea să contrabalanseze NATO în Europa Centrală. Fischer le-a răspuns agenţilor la întrebări în mod deschis şi direct. După cum au scris în raport, le-a furnizat multe informaţii despre vizitele lui la ambasada sovietică din noiembrie 1954 şi din martie 1955. Cu toate acestea, nu le-a dat nici un fel de informaţii despre ceea ce îi interesa cel mai mult pe agenţii FBI, subiect care era atât de sensibil încât primiseră ordin să nu întrebe direct despre aceasta – problema cetăţeniei sovietice.

Fischer le-a povestit în amănunt despre persoana lui de contact din ambasada sovietică, secretarul de gradul trei Anatoli Zorin, care, desigur, fusese şeful SMERŞ de la Poltava. FBI îi ştia deja numele şi adresa, Park Road nr. 1451, Washington, DC, unde îl vizitase Fischer în martie 1955. Cu toate acestea, agenţii FBI au aflat cu surprindere despre legătura sa cu baza aeriană de la Poltava, unde Fischer lucrase în timpul războiului. Fischer le-a spus agenţilor FBI că Zorin fu-sese inginer înainte de război şi că realiza legătura cu americanii de la baza Poltava.

Funcţia sa era echivalentă cu cea de ofiţer în Corpul de Contraspionaj al Armatei Americane.

Fischer le-a spus agenţilor FBI că el şi Zorin se întâlniseră întâmplător în octombrie 1954, când Fischer ţinea o prelegere la Centrul Corpului de Contraspionaj, cu sediul la Fort Holabird, Maryland. După prelegere a plecat la Washington, unde a dat peste Zorin în apropierea hotelului Statler, pe de Strada 16, nu departe de ambasada sovietică. Câteva decenii mai târziu, Fischer a scris în memoriile sale că întâlnirea avusese loc după vizita sa la ambasada sovietică, după ce ieşise din clădirea respectivă. Zorin l-a recunoscut primul pe Fischer şi a strigat: „Yura! George!” Se pare că Fischer l-a recunoscut cu greu pe Zorin – mai târziu avea să-i spună soţiei sale că abia după minute bune şi-a dat seama cine era, de fapt, Zorin. Când a răspuns la întrebările agenţilor FBI, Fischer le-a spus că ştia circa zece ofiţeri sovietici de pe vremea când lucrase la Poltava, însă nu-şi amintea prea multe despre ei. În cele din urmă l-a recunoscut pe Zorin, căruia i s-a adresat cu diminutivul „Tolia”.[13]

Cum numele lui Fischer apărea pe fila de calendar cu data de 7 august de la ambasada americană, este evident că Zorin avusese o grămadă de timp ca să pună la cale ceea ce Fischer considerase a fi o întâlnire întâmplătoare. Fostul ofiţer de la SMERŞ i-a spus lui Fischer că după război se alăturase corpului diplomatic şi acum era la sfârşitul mandatului său la Washington. De fapt, pentru Zorin postul diplomatic era o acoperire. Încă din 1950, Zorin, pe atunci locotenent-colonel transferat la cartierul general al Districtului Militar Kiev, îi sfătuia pe ofiţerii MGB de la Poltava cu privire la cazurile de americani suspectaţi că ar spiona URSS. Fischer, fireşte, era în fruntea listei. Dosarele Departamentului de Stat al SUA arată că Zorin şi soţia lui

au locuit la Washington din 1952 până în 1956; după aceea dispar menţiunile referitoare la familia Zorin din arhivele diplomatice. Zorin nu minţise când îi spusese lui Fischer că detaşarea lui în Statele Unite se apropia de sfârşit.[14]

Când s-au întâlnit „întâmplător”, în octombrie 1954, Fischer şi Zorin au mers să ia cina la un restaurant grecesc. Şi-au amintit de vremea petrecută la Poltava. „Am discutat prieteneşte, ne bucuram să ne revedem”, îşi amintea Fischer. Zorin s-a plâns că ambasada sovietică nu prea avea legături cu americanii, pentru că majoritatea celor pe care îi abordau nu acceptau nici măcar invitaţii la recepţiile lor. „Nu suportam nebunia asta cu spioni, loialitate. Vânătoarea de vrăjitoare purtată de guvernul SUA şi de McCarthy şi ceilalţi”, scria Fischer mai târziu. „I-am spus lui Tolia că doresc să-mi aduc contribuţia la schimbarea acestei situaţii.” Acesta i-a promis lui Fischer o invitaţie la recepţia dedicată Revoluţiei Ruse de pe 7 noiembrie 1954, la care mersese ulterior.[15]

Reamintindu-şi recepţia respectivă, Fischer le-a spus agenţilor că, atunci când a făcut cunoştinţă cu demnitarii sovietici, ale căror nume nu şi le amintea, aceştia nu i-au pus nici o întrebare suspectă, cu excepţia celor privind opinia publică americană, adică informaţii care erau disponibile în ziare. Nu intenţiona să păstreze legătura cu vreunul dintre demnitarii respectivi – poate cu excepţia lui Zorin, ţinând cont că îi legau nişte amintiri comune. De asemenea, nu era sigur dacă avea să plece în URSS, pentru că respectiva călătorie i-ar fi fost plătită de o instituţie americană. În fine, nu a avut nici o problemă să pună la dispoziţia FBI-ului informaţii cu privire la demnitarii sovietici cu care avea să se întâlnească pe viitor, însă nu dorea să se angajeze să facă asta. S-a oferit să ia legătura

cu FBI dacă avea să afle ceva important la întâlnirile respective. Aşa s-a încheiat discuţia.[16]

FBI ştia acum despre Zorin şi despre trecutul acestuia, însă tot nu ştia dacă era întemeiată sau nu suspiciunea potrivit căreia Fischer intenţiona să-şi ia cetăţenie sovietică. Au hotărât să discute cu soţia cu care Fischer era în divorţ, Katherine Hoag, în speranţa că ea putea să lămurească această chestiune. Au luat legătura cu ea în septembrie 1955. Hoag l-a descris pe soţul ei ca fiind foarte antisovietic. S-a dovedit că el fusese destul de deschis faţă de ea cu privire la anii pe care şi-i petrecuse în tinereţe în Uniunea Sovietică şi la întâlnirea lui cu Zorin la Washington. Mai ştia şi că fusese acasă la Zorin în capitala americană.

Lucrul cel mai important a fost că Hoag a reuşit să facă lumină în chestiunea călătoriei pe care Fischer se pregătea să o facă în URSS şi în cea legată de cetăţenie. Ea le-a spus agenţilor că George se pregătea, într-adevăr, să viziteze Uniunea Sovietică în scopuri de cercetare, însă se temea că sovieticii îl vor considera unul de-ai lor – plecase din URSS în 1938 cu paşaport sovietic – şi îl vor împiedica să părăsească ţara. „Doream să fac cerere de viză imediat”, îşi amintea Fischer ulterior. „Însă tata şi mama se temeau din cauza vechii mele cetăţenii sovietice. Aceasta nu încetase niciodată, spuneau. Acum oficialii de la Moscova puteau să o folosească. Puteau să-mi facă probleme, să mă bage la închisoare în vechea ţară.” De aceea fusese în primul rând Fischer la ambasada sovietică, a explicat Hoag. Chiar îi scrisese în acest sens vechiului său cunoscut, acum ambasador SUA la Moscova, Charles „Chip” Bohlen, solicitându-i ajutorul.

În ceea ce îi priveşte pe agenţii FBI, problema fusese în sfârşit rezolvată. Au recomandat să nu se mai continue anche-ta legată de cetăţenie. George Fischer dorea să rămână cetăţean american şi să aibă dreptul să plece din URSS oricând dorea. Cazul părea închis.[17]

*

Chiar dacă George Fischer nu mai era suspect de spionaj pentru sovietici, acesta nu reuşise încă să renunţe la cetăţenia sovietică şi astfel, după cum bine bănuia, risca să fie arestat dacă mergea în URSS. În plus, după vizita din mai 1955 pe care i-o făcuseră ofiţerii de la FBI, Fischer era în mod clar îngrijorat de posibilitatea ca relaţia sa cu Zorin să fi putut fi luată drept ceva mai mult decât o întâlnire nevinovată cu un vechi prieten, iar corespondenţa sa cu ambasada sovietică şi vizitele sale acolo să fi fost considerate altceva decât o încercare de a renunţa la cetăţenia sa sovietică.

Fischer a hotărât să „spună adevărul” şi să obţină aprobarea oficială pentru contactele ulterioare cu sovieticii. Cu toate acestea, se pare că nu avea încredere în FBI. În schimb, la sfârşitul lui august 1955, cu câteva săptămâni înainte ca agenţii FBI să discute cu Katherine Hoag, el a trimis o scrisoare la Biroul de Paşapoarte al Departamentului de Stat. „Mă îngrijorează foarte mult dubla cetăţenie care provine din fosta cetăţenie sovietică a mamei mele”, scria Fischer. A anunţat Departamentul de Stat că intenţiona să contacteze din nou ambasada sovietică şi întreba „dacă există vreo obiecţie din partea dumneavoastră în ceea ce priveşte urmărirea acestei chestiuni”. Pe 22 octombrie 1955, cei de la Biroul de

Paşapoarte i-au răspuns lui Fischer, aprobându-i legăturile cu ambasada sovietică.[18]

Pe 7 noiembrie, Fischer a revenit la Washington, participând din nou la recepţia în cinstea Revoluţiei Ruse organizată la ambasada sovietică. La fel ca prima dată, s-a întâlnit cu Zorin înainte de recepţie şi a continuat să socializeze cu acesta şi cu colegii săi de la ambasadă. Atunci i-a împărtăşit Zorin problemele pe care le întâmpina în noua sa activitate – adunarea de informaţii cu privire la încălcările Acordului sovieto-american semnat în cursul stabilirii de relaţii diplomatice între cele două ţări în 1933. Potrivit articolului 3 din acord, statului american i se interzicea să finanţeze sau să susţină activităţi antisovietice. Zorin susţinea că statul american finanţa, de fapt, instituţii private care erau implicate exact în acest gen de activităţi, iar el pregătea un memoriu prin care avea să-i solicite guvernului să înceteze. Zorin căuta persoane care puteau să-l ajute să adune informaţii privind încălcarea acordului, avea bani alocaţi pentru asta şi era dispus să plătească în schimbul unor astfel de informaţii.

Fischer a simţit că ceva era putred şi nu a reacţionat la propunerea indirectă a lui Zorin de a colabora. Părea că discuţia se încheiase, însă mai târziu în acea seară Zorin a ridicat din nou problema, sugerând faptul că Fischer cunoştea foarte bine subiectul noii anchete pe care o desfăşura el. Apoi l-a întrebat pe Fischer dacă putea să-l ajute să adune informaţii. A spus-o într-un mod relaxat şi, ţinând cont de faptul că Fischer se opunea politicii lui McCarthy, fapt pe care nu i l-a ascuns lui Zorin, propunerea a sunat destul de firesc. Însă Fischer, fiind foarte conştient că „această colaborare” cu sovieticii

mirosea a spionaj, nu a muşcat momeala. I-a spus lui Zorin că nu este interesat de propunere.

Zorin nu a acceptat refuzul şi i-a făcut din nou propunerea. A menţionat că se gândise să solicite ajutor de la cineva pe care Fischer îl cunoştea foarte bine, doar că persoana respectivă îmbătrânea. Fischer bănuia că Zorin se referea la mama lui, Markusha, despre care se interesase mai devreme. Fischer nu a reacţionat. Zorin a mai avut o tentativă de a-l convinge pe Fischer să-l ajute la proiectul lui. Din nou Fischer a refuzat şi s-au despărţit „ca de obicei în termeni amiabili”.[19]

După ce s-a întors la Boston, Fischer a hotărât să facă ceva ce nu şi-ar fi imaginat că avea să facă vreodată – a scris o scrisoare către FBI în care a descris vizita lui recentă de la ambasada sovietică. Era datată 8 noiembrie 1955, ziua în care se întorsese de la Washington. A doua zi, pe 9 noiembrie, a primit o vizită de la FBI şi i s-au pus întrebări legate de discuţia pe care o avusese cu Zorin. Fischer era în mod clar îngrijorat; ofiţerii de la FBI au comentat în raportul lor cu privire la „temperamentul lui nevricos”. Acesta era unul dintre motive, alături de refuzul său declarat de a furniza informaţii FBI-ului cu regularitate, pentru care ofiţerii au recomandat să nu-l facă agent dublu. De data asta însă Fischer era gata să colaboreze. Le-a propus să ia legătura cu mama sa şi să-i informeze pe cei de la FBI dacă fusese abordată de sovietici. În decembrie 1955, la o altă întâlnire cu agenţii FBI, le-a spus acestora că Markusha nu primise nici un mesaj de la ambasada sovietică. Fischer nu avea chef să continue relaţia cu Zorin sau cu oficialii sovietici în general. Cu toate acestea, primise veşti bune de la ambasada sovietică: în sfârşit, îi fusese retrasă cetăţenia sovietică, aşa că era liber să meargă acolo în vizită.[20]

Cum Zorin a plecat de la Washington în 1956, părea că pagina perioadei petrecute la Poltava din biografia lui Fischer fusese întoarsă. Avea să meargă de multe ori în Uniunea Sovietică în anii 1960 şi să se întâlnească acolo cu mulţi dintre vechii lui tovarăşi de la Moscova. Călătoriile respective nu au avut nici o legătură cu perioada în care fusese la Poltava, cu excepţia uneia pe care a făcut-o în vara lui 1963, cu ocazia participării la Conferinţa Dartmouth, o întâlnire a personalităţilor publice americane şi sovietice, care a avut loc în acel an la Ialta. Nu numai că ştia locul de pe vremea Conferinţei de la Ialta din 1945, dar şeful departamentului KGB care supraveghea conferinţa din biroul lui de la Kiev era vechea sa cunoştinţă, maiorul, nu colonelul, din KGB, Anatoli Zorin. Nu ştim însă dacă cei doi s-au întâlnit întâmplător cu acea ocazie. Spre sfârşitul vieţii, Fischer a intrat în posesia dosarului său de la FBI şi a aflat despre numeroasele anchete desfăşurate cu privire la aşa-zisele lui vederi prosovietice.* Nu şi-a văzut niciodată dosarele de la SMERŞ şi nici nu a aflat care a fost soarta cunoştinţelor sale sovietice – care, la fel ca Zinaida Beluha, fuseseră recrutate de KGB ca să-l spioneze. KGB-ul de la Poltava se aştepta ca Fischer să se întoarcă în Ucraina în anii 1960. Nu a făcut-o niciodată.

Vezi lista participanţilor la întrunirea de la Conferinţa Dartmouth din Crimeea din vara lui 1963 la Arhivele Centrale de Stat şi Muzeul Literaturii şi Artelor din Ucraina, fond 435, op. 1, nr. 1544. Cu privire la raportul lui Zorin legat de o altă chestiune de pe 13 martie 1962, vezi Arhivele SBU, fond 16, op. 1, nr. 944, dosar 197.

Epilog

Cele două figuri-cheie ale poveştii de la Poltava, George Fischer şi Franklyn Holzman, s-au reîntâlnit la Harvard, unde, în anii 1950, şi-au dat doctoratul în studii sovietice. Pentru amândoi, deşi în măsuri diferite, experienţa de la Poltava din timpul războiului s-a dovedit a fi foarte utilă pentru carierele lor academice. În mod surprinzător, nici unul dintre ei nu a hotărât să se inspire din experienţa respectivă pentru activitatea de cercetare şi predare.

Holzman îşi amintea că, atunci când l-a întrebat pe Fischer în cursul întâlnirilor de la Harvard dacă avea de gând să-şi scrie teza de doctorat despre perioada Poltava în timpul războiului, Fischer, care după cum am menţionat a scris până la urmă o lucrare de doctorat şi o carte despre colaboratorii ruşi şi nazişti, i-a răspuns că nu. Motivul pe care i l-a menţionat lui Holzman a fost acela că nu era sigur ce se întâmplase acolo. Holzman, care îi spusese unuia dintre tovarăşii săi soldaţi de la Mirgorod că avea de gând să scrie o carte despre Operaţiunea Frantic, nu a dorit nici el să prezinte în lucrare experienţa din timpul războiului şi nu a scris niciodată cartea la care visase în tinereţe. Aceşti doi intelectuali specializaţi în Uniunea Sovietică i-au lăsat pe alţii să scrie despre experienţa americanilor de la Poltava.[1]

Relatările oficiale despre diversele etape ale operaţiunilor americane de bombardament în sistem navetă din Uniunea Sovietică scrise de James Parton, Albert Lepawsky şi William Kaluta aveau toate caracteristicile unor rapoarte militare privind perioada respectivă, erau adesea de natură tehnică şi au fost ţinute departe de publicul larg

multe decenii. Cu toate acestea, a existat un ofiţer care a avut acces nelimitat la documentele oficiale şi care era nerăbdător să povestească lumii ce se întâmplase la Poltava în anii războiului. Acesta a fost John Deane. În 1947, an în care se retrăsese deja din serviciul militar, el şi-a publicat memoriile din timpul războiului sub un titlu care îi rezuma opinia: The Strange Alliance (Ciudata alianţă). Unul dintre cele 19 capitole, „Shuttle Bombing” („Bombardamentele în sistem navetă”), se referea exclusiv la pregătirea şi apoi la funcţionarea bazelor din Ucraina, în vreme ce alte capitole, mai ales „Repatriation of Prisoners of War” („Re-patrierea prizonierilor de război”), se ocupau în mod direct sau indirect de aspecte legate de povestea de la Poltava.

Deşi Deane a întâmpinat multe obstacole şi probleme şi avea multe traume emoţionale ca urmare a modului în care gestionaseră sovieticii bazele din zona Poltava, el credea că meritase efortul. Întrucât marile aşteptări iniţiale legate de Marea Alianţă îi fuseseră înşelate, Deane a scris totuşi că operaţiunile aeriene de la Poltava au fost „de o valoare inestimabilă pentru Statele Unite”, pentru că facilitaseră „18 atacuri puternice asupra unor obiective strategice importante din Germania, care altfel ar fi rămas imună”. „Un lucru şi mai important”, continuă el, „este că trebuie să fi avut un efect zdruncinător asupra moralului germanilor... Faptul că Rusia a ridicat restricţiile şi le-a permis americanilor să desfăşoare operaţiuni pe teritoriul ei trebuie să fi distrus până şi ultima speranţă pe care o mai aveau germanii de a-i despărţi pe duşmanii lor şi de a încheia o pace separată cu unul sau altul.”

Cu privire la deteriorarea relaţiilor sovieto-americane din baze de la sfârşitul operaţiunilor de bombardament în sistem navetă şi a închiderii ulterioare a bazei de la

Poltava, Deane remarca: „Adevărul era că nu se mai dorea prezenţa americanilor în Uniunea Sovietică şi, mai ales, în Ucraina, care este o zonă cu o loialitate discutabilă. Nu mai putea fi ascunsă atitudinea conducătorilor Partidului Comunist faţă de străini, mai ales de vreme ce prezenţa lor nu mai era necesară din punct de vedere practic.” A răsuflat uşurat când a aflat despre hotărârea USSTAF de a închide baza în aprilie 1945. Speranţele sale pentru un viitor luminos al relaţiilor americano-ruse au fost lăsate în urmă. Deane a descoperit însă cu plăcere „diferenţa mare de atitudine faţă de americani care exista între ruşii de rând şi conducătorii lor”. Probabil că se referea la sovietici în general şi, când era vorba despre populaţia civilă, la ucraineni mai degrabă decât la sovietici.[2]

Deane era convins că modul în care vedeau bolşevicii Occidentul capitalist constituia unul dintre motivele principale ale problemelor Marii Alianţe. Stalin şi locotenenţii săi nu au văzut niciodată Marea Alianţă ca pe ceva mai mult decât un acord temporar menit să faciliteze operaţiunile militare de pe diverse fronturi îndreptate împotriva inamicului comun. Strânsa cooperare de la faţa locului, mai ales înfiinţarea bazelor militare de pe teritoriul sovietic, a fost considerată în întregime nedorită – ceva mai mult decât un complot capitalist menit să submineze socialismul şi să ocupe teritoriu. Ideologia comunistă era întărită în acest sens de fobia bolşevică, înrădăcinată nu în marxism, ci în intervenţiile străine din timpul Revoluţiei Ruse, când corpurile expediţionare americane, britanice şi franceze ocupaseră porturile ruseşti şi ucrainene de la Murmansk şi până la Odessa şi la Vladivostok deplasându-se spre interiorul ţării.

George Fischer a făcut rost aproape imediat de cartea lui Deane şi a scris o recenzie despre ea în numărul din iulie

1947 al publicaţiei Far Eastern Survey, care, câţiva ani mai târziu, în epoca lui McCarthy, avea să fie atacat ca fiind procomunist. Fischer a făcut comentarii în general pozitive cu privire la car-te, subliniind înţelepciunea observaţiilor autorului şi bogăţia informaţiilor sale „din interior”. Nu i-a plăcut însă că Deane se grăbea să justifice problemele din relaţiile americano-sovietice ca provenind din animozitatea ideologică a liderilor so-vietici faţă de Occidentul capitalist. Cartea, scria Fischer, era plină de „fapte valide amestecate cu nişte concluzii personale controversate”. Nu i-a plăcut nici faptul că Deane glumea pe alocuri pe seama sovieticilor şi a comportamentului lor. Chiar şi aşa, Fischer a preferat să-i ia apărarea lui Deane, nu să-i condamne pe el şi pe ceilalţi participanţi deziluzionaţi de interacţiunea din timpul războiului. „Adevărata părtinire şi emoţiile extrem de raţionale ale acestor americani cu privire la cele trăite în Rusia nu ar trebui condamnate sau desconsiderate în mare grabă”, scria Fischer, „ci mai degrabă considerate un important produs secundar predominant al relaţiilor strânse şi problematice ale oficialilor noştri cu sovieticii.”[3]

*

Fischer avea dreptate. Cele trăite de americanii implicaţi în povestea din zona Poltavei sunt, desigur, esenţiale pentru a le înţelege atitudinea faţă de sovietici. Motivul pentru care au înfiinţat americanii bazele era, în principal, strategic, însă implica şi speranţe mari, şi în mare parte nerealiste, legate de o viitoare prietenie cu sovieticii. Pentru americani, alianţa militară însemna o strânsă colaborare terestră şi aeriană, fără îndoieli de natură ideologică, politică, economică sau culturală. La drept

vorbind, s-a întâmplat exact pe dos. Ţinând cont de numărul lor, de avantajul economic şi de puterea lor economică, americanii se simţeau superiori partenerilor sovietici. Aveau mari aşteptări, iar dezamăgirea care a urmat a fost profundă şi de lungă durată.

Ambasadorul american de la Moscova, Averell Harriman, o personalitate proeminentă şi în cartea de faţă, s-a numărat printre cei dezamăgiţi. Optimismul său iniţial legat de relaţiile cu sovieticii a fost înlocuit cu lipsă de încredere, determinându-l să adopte o atitudine de tipul „ochi pentru ochi" în relaţiile sale cu ei. Un factor principal al schimbării de atitudine în cazul lui Harriman a fost refuzul lui Stalin de a le permite americanilor să folosească baza de la Poltava ca să-i aprovizioneze pe insurgenţii de la Varşovia în vara lui 1944. Avea să se numere printre primii care au susţinut Războiul Rece. Aceeaşi traiectorie a urmat şi un alt jucător important din proiectul Poltava, generalul Robert L. Walsh, care a participat în mod activ la lupta postbelică pentru Berlinul de Vest.[4]

Atitudinea militarilor americani faţă de regimul sovietic şi efortul depus de acesta în cursul războiului s-a schimbat de la una prietenoasă la una ostilă. Debutând cu o admiraţie sinceră faţă de poporul sovietic şi, într-o măsură mai mică, faţă de reprezentanţii regimului stalinist, pentru rezistenţa, sacrificiul şi curajul lor în lupta împotriva Germaniei naziste, au fost dezamăgiţi. În cultura politică şi în viaţa de zi cu zi a sovieticilor, americanii erau respinşi, indiferent de politicile implementate de conducătorii sovietici. Asta s-a întâmplat cu colonelul Thomas Hampton, cu maiorul Michael Kowal şi cu prim-locotenentul William Kaluta.

Cam în aceeaşi categorie se încadra şi soldatul Palmer Myhra, care probabil a fost inspirat să scrie povestea celor trăite de el după război de acelaşi vis pe care îl avusese şi Holzman în Ucraina. În memoriile pe care le-a publicat singur, A Frantic Saga (2008), Myhra a scris că cele trăite la Mirgorod l-au transformat într-un oponent pe viaţă al sistemului sovietic. Susţinător al democraţiei electorale, el a depăşit multe obstacole ca să voteze la alegerile prezidenţiale din SUA din 1944, când se afla în străinătate; în Uniunea Sovietică a remarcat o lipsă totală de respect faţă de principiile democratice. „Votau normal”, scria Myhra referindu-se la cetăţenii sovietici, „însă nu aveau nici o opţiune în privinţa candidaţilor.” Şi continua: „După ce văzusem în Uniunea Sovietică, nu mă mai interesau câtuşi de puţin tendinţele politice socialiste sau liberale. Aşa că toată viaţa am fost un republican conservator. Am avut motive întemeiate pentru asta.”[5]

Americanii care au trecut pentru scurt timp pe la baze şi care nu au fost afectaţi de serviciile sovietice de spionaj de acolo şi-au păstrat părerea bună despre sovietici mult timp după ce şi-au încheiat misiunea la Poltava. Acelaşi lucru s-a întâmplat şi cu cei din contingentul permanent de la baze cu convingeri de stânga, care nutreau simpatie faţă de Uniunea Sovietică, experimentul ei social şi, mai ales, efortul depus de aceasta în timpul războiului. Holzman intra mai mult ca sigur în această categorie. „Am simţit întotdeauna că tatăl meu se considera implicat în eforturile de război ale sovieticilor”, îşi amintea Thomas Holzman, fiul lui Franklyn.

Pentru el, Uniunea Sovietică era locul în care se desfăşura adevăratul război şi se câştiga cu mari sacrificii şi era mândru de mica sa contribuţie la eforturile respective.

Când îmi vorbea despre război, se referea mai mult la apărătorii curajoşi de la Stalingrad şi de la Leningrad, la eroismul Armatei Roşii şi la cât de impresionanţi erau sovieticii staţionaţi acolo. De asemenea, vorbea cu multă emoţie şi despre sacrificiile cumplite, aproape incredibile, ale poporului sovietic. Îmi aduc aminte că a dat declaraţii în faţa Congresului cu privire la datorii-le din Programul de împrumut şi închiriere, cerând ca acestea să fie şterse, ţinând cont de sacrificiile făcute de sovietici în timpul războiului. A fost probabil mai puţin critic la adresa sovieticilor şi mai solidar cu aceştia decât alţii din mai multe puncte de vedere în privinţa bazelor Frantic. Când Federaţia Rusă i-a oferit Medalia comemorativă, cu ocazia celei de-a cincea aniversări, pentru participarea la Marele Război Patriotic, cred că a însemnat foarte mult pentru el, deoarece semnifica recunoaşterea contribuţiei sale la acea luptă.[6]

George Fischer împărtăşea aceeaşi fascinaţie ca şi Holzman faţă de eforturile depuse de sovietici în război, deşi el mergea şi mai departe şi făcea distincţia dintre regim şi popor. În memoriile sale, scrise în 2000, Fischer a povestit despre cele trăite la Poltava ca despre o întrecere între o fostă mare dragoste şi o ură mai veche. Dragostea era faţă de ţara pe care o numea Rusia; ura era faţă de Stalin şi faţă de politica acestuia. „În activitatea mea nu am avut îndoieli de partea cui eram. Ura mea faţă de răul de la Kremlin nu m-a lăsat niciodată să oscilez”, scria Fischer. A murit în 2005, credincios convingerilor sale de stânga şi de neclintit în opoziţia sa faţă de stalinism.[7]

*

De ce majoritatea americanilor care şi-au petrecut mai mult timp la baze sau aveau un grad suficient de înalt încât să interacţioneze cu funcţionarii sovietici în mod regulat au plecat din Uniunea Sovietică în 1945 cu un puternic sentiment de repulsie faţă de gazdele lor? În general, factorii care au contribuit la faptul că şi-au schimbat părerea nu erau legaţi în mod direct de diferenţele ideologice şi de priorităţile geostrategice opuse ale celor două state. La urma urmei, obiectivele geopolitice din timpul războiului – înfrângerea Germaniei şi a Japoniei – erau comune pentru cele două ţări aliate şi mulţi americani agreau socialismul, în sensul său general. Diferenţele de cultură politică s-au dovedit a fi decisive în înstrăinarea dintre cele două părţi.

Un astfel de exemplu este modul în care şi-au tratat sovieticii prizonierii de război, ca pe nişte trădători şi infractori, precum şi refuzul lor de a le permite militarilor americani din Europa de Est să-i ajute pe prizonierii americani de război eliberaţi din lagărele germane să ajungă acasă trecând pe la bazele din zona Poltava. Atitudinea respectivă a stârnit, după cum am văzut, furia preşedintelui Roosevelt însuşi. Aceasta a fost manifestarea cea mai evidentă a unei atitudini pe care o împărtăşeau demnitarii, ofiţerii şi soldaţii de rând sovietici şi pe care americanii au considerat-o înfiorătoare. Pentru americani nu exista o îndatorire mai nobilă decât să-şi salveze prizonierii de război, care erau văzuţi ca nişte eroi după greutăţile pe care le îndură seră. După cum am menţionat, regimul sovietic îi considera în cel mai rău caz pe soldaţii Armatei Roşii luaţi prizonieri de germani trădători, iar în cel mai fericit caz, drept cetăţeni de mâna a doua care nu meritau aceeaşi mâncare şi acelaşi tratament precum cei

care serveau în armată; de fapt, puteau fi jefuiţi fără să existe pedepse pentru făptaşi.

Însă şi mai importantă era problema relaţiilor. Americanii erau iritaţi de eforturile făcute de poliţia secretă sovietică de a tăia relaţiile personale cu omologii lor sovietici şi de campania de hărţuire împotriva femeilor care ieşeau cu americani. Nu era o problemă nouă pentru ofiţerii şi militarii americani, care se mai confruntaseră deja cu acest aspect în Marea Britanie şi în Franţa eliberată, unde localnicii nu-i plăceau deloc pe soldaţii americani mai cu dare de mână şi pe femeile care ieşeau cu ei. În regiunea Poltava însă atacurile la adresa femeilor care aveau relaţii cu americani au fost mai violente, fiind încurajate de regim, însă conduse de poliţia secretă. Americanii considerau că localnicii se bucurau de venirea lor, însă nu şi autorităţile. Era ca şi cum aterizaseră într-o ţară ocupată de un regim străin care nu se înţelegea cu populaţia generală.

De aceea americanii au început să solidarizeze cu localnicii, precum ucrainenii de la Poltava şi polonezii de la Lvov, şi să antipatizeze autorităţile sovietice, folosind pentru ele apelativul „ruşi”. Majoritatea localnicilor s-au bucurat de sosirea americanilor şi au sperat că prezenţa acestora îi va elibera de conducerea sovietică (o atitudine foarte răspândită în Lvov), fie va liberaliza sistemul politic sovietic (după cum credeau unii din regiunea Poltavei). Femeile care ieşeau cu americani duceau propriul război împotriva regimului: unele dintre ele proveneau din familii oprimate de sovietici în timpul războiului, în vreme ce altele avuseseră relaţii cu germani şi astfel se treziseră pe listele negre întocmite de poliţia secretă. Dincolo de motivele de natură sentimentală sau materială, ucrainencele care au vrut să se căsătorească cu iubiţii lor

americani visau să se mute în Statele Unite, pe care autorităţile sovietice le considerau un duşman imperialist.

Comandanţii, comisarii politici şi ofiţerii sovietici ai serviciului de contrainformaţii şi de la poliţia secretă nu-i conside-rau pe americani aliaţi, ci posibili spioni şi agenţi ai influenţei capitaliste. Extrem de nesiguri din punct de vedere economic şi adesea cultural, ei se mândreau foarte tare cu victoriile re-cente ale Armatei Roşii, pe care le considerau superioare mult mai modestelor realizări ale Aliaţilor din Europa Occidentală. Autorităţile sovietice militare şi politice îşi îndoctrinau subordonaţii şi populaţia locală în acest sens, îndemnându-i, şi adesea forţându-i, să-şi spioneze cunoscuţii americani. Americanii şi-au dat seama şi au dat vina pentru majoritatea problemelor pe care le întâmpinau în relaţiile cu sovieticii pe politicile practicate de anumite persoane sau de regim, în general, rar dând vina pe populaţie.

Cu foarte rare excepţii, americanii nu erau de acord cu elementele de bază ale culturii politice sovietice: cultul conducătorului, regimul propagandei duse de partid, care căuta să inoculeze opiniile aprobate în mod oficial, şi statul poliţienesc, cu urmărirea continuă, cu intimidările şi restricţiile aduse libertăţii individuale. Pentru majoritatea americanilor, experienţa de la Poltava cu autorităţile sovietice şi cultura politică au condus la respingerea ambelor.

*

În vreme ce intelectuali precum Fischer şi Holzman au rămas indecişi cu privire la evenimentele trăite la Poltava,

Myhra, un agricultor de-o viaţă din Wisconsin, nu a avut astfel de îndoieli. Frantic Saga ne oferă probabil cea mai pătrunzătoare evaluare a semnificaţiei pe termen lung a poveştii de la Poltava publicată vreodată de oricare dintre cei care au fost acolo. „Cred sincer că noi, cei care ne-am aflat la bazele aeriene de la Poltava în zilele de război aprins din 1944, am asistat cu adevărat la începutul iminentului Război Rece.” Myhra a fost încântat de rezultatul conflictului. „Am fost acolo şi ne amintim de voi aşa cum şi voi vă amintiţi de noi”, scria el adresându-se vechilor săi cunoscuţi de la Mirgorod. „Războiul Rece a venit şi a trecut... Nu credeam că am să apuc ziua în care nu va mai exista Uniunea Sovietică şi în care Ucraina va deveni o naţiune de sine stătătoare.”[8]

Vorbele lui Myhra reflectau atmosfera din preajma ceremoniilor ocazionate de împlinirea a 50 de ani de la Operaţiunea Frantic din septembrie 1994. În acea lună, prietenia creată între piloţii şi soldaţii de rând din Marea Alianţă de la bazele din zona Poltava a fost marcată de festivităţi publice organizate de autorităţile civile de la Poltava. Ucraina, care îşi declarase de curând independenţa, i-a primit cu bucurie pe veteranii americani şi ruşi ai operaţiunilor de bombardament în sistem navetă. Autorităţile ucrainene au deschis spre vizitare pentru americani baza aeriană de la Poltava, deşi aceasta servise în perioada sovietică drept bază pentru bombardierele strategice de elită, inclusiv pentru supersonicul Tupolev 160, ale căror ţinte erau în Statele Unite. Oaspeţii au sosit cu bombardiere B-1B Lancer de la Baza Forţelor Aeriene de la Barksdale, Louisiana, şi cu bombardiere B-52N de la Baza Forţelor Aeriene de la Dyess, Texas. Preşedintele Bill Clinton a profitat de ocazie ca „să-i felicite pe piloţii ucraineni, americani şi ruşi care au participat la dificila

campanie aeriană din Europa din urmă cu 50 de ani şi au aterizat la Poltava”.[9]

Nici unul dintre personajele principale din cartea de faţă nu a participat sau nu a putut să participe, însă au fost prezenţi acolo cel puţin trei veterani americani ai operaţiunilor de bombardament în sistem navetă. Printre cei trei piloţi de pe avioanele B-17 care au revenit la Poltava în 1994 s-a numărat şi Charlie Beecham din El Reno, Oklahoma. El a venit la Poltava şi la Mirgorod împreună cu piloţii de la baza Barksdale. „Evenimentul aniversar a durat trei zile”, îi scria Beecham editorului ziarului local, „iar la intrarea în Baza Aeriană de la Poltava se înălţa un frumos monument. Fiecare dintre noi a primit o medalie de argint cu diametrul de aproximativ opt centimetri pe care erau inscripţionate următoarele: «În amintirea întâlnirii piloţilor ucraineni şi americani din ţinutul Poltavei».”[10]

A fost ultima dată când veteranii celor trei naţiuni au marcat împreună aniversarea operaţiunii Frantic. Charlie Beecham a murit în 2012, la scurt timp după împlinirea vârstei de 90 de ani. În necrologul său au fost menţionate cele cinci medalii primite în cursul celui de-al Doilea Război Mondial, precum şi o a şasea, pe care o obţinuse pentru că livrase cărbune şi alte provizii în timpul Blocadei Berlinului din 1948-1949.

Moartea veteranilor nu a fost singurul motiv al lipsei de entuziasm din Ucraina faţă de viitoarele aniversări tripartite ale Operaţiunii Frantic.[11] La cea de-a 60-a aniversare, din 2004, Ucraina era prinsă în vâltoarea Revoluţiei Portocalii, după ce candidatul la alegerile prezidenţiale finanţat de ruşi fusese respins. La cea de-a

70-a aniversare, din 2014, Ucraina era în război cu Rusia privind teritoriile din Doneţk.

Astăzi, când o parte din baza de la Poltava a fost transformată în muzeu, se poate vizita monumentul (pomenit de Charlie Beecham) dedicat piloţilor americani şi sovietici ucişi în cursul atacului germanilor asupra bazei de pe 22 iunie 1944. Însă vizitatorii muzeului pot vedea şi fotografiile ofiţerilor şi soldaţilor ucraineni care şi-au pierdut viaţa în războaiele nesfârşite cu Rusia. Oricine se apropie de monument va auzi inevitabil vuietul elicopterelor care vine dinspre partea operativă a bazei. Acum serveşte ca loc de pregătire pentru piloţii elicopterelor ucrainene care participă la războiului ruso-ucrainean din estul Ucrainei. Avioanele şi personalul american s-au întors în Ucraina, chiar dacă nu la Poltava. Sunt implicate în pregătirea soldaţilor din vestul Ucrainei pentru a servi în est. Uniunea Sovietică a dispărut de mult timp, iar Statele Unite sunt aliate acum cu unul dintre partenerii săi de odinioară împotriva altuia. Chiar şi aşa, rămâne valabil un aspect esenţial: la fel ca în cursul celui de-al Doilea Război Mondial, americanii sunt de partea celor care au fost nedreptăţiţi.

Aceasta este continuarea poveştii de la Poltava care ar fi fost greu de imaginat în 1944, în 1994 sau chiar în 2004. După ce s-a terminat practic scurta reconciliere dintre adversarii din Războiul Rece şi în timp ce vântul noului Război Rece se înteţeşte pe zi ce trece, trebuie să privim în urmă la experienţa americanilor de la Poltava pentru a înţelege de ce s-a destrămat Marea Alianţă şi să ne însuşim lecţiile pentru alianţele viitoare. O lecţie capitală este aceea că alianţele pot fi întreţinute numai o vreme de nevoia de a lupta împotriva unui duşman comun, însă pot

rezista în timp numai pe baza unor valori comune. Marii Alianţe i-a lipsit tocmai aşa ceva.

Mulţumiri

O finanţare prin Programul Fulbright mi-a permis să fac munca de cercetare pentru cartea de faţă în Ucraina, unde au avut loc majoritatea întâmplărilor relatate aici. Îi sunt recunoscător directoarei Programului Fulbright din Kiev, Marta Kolomaieţ, şi angajaţilor săi, mai ales Veronikăi Aleksanici, pentru primirea caldă şi sprijinul acordat. De asemenea, sunt profund recunoscător instituţiei care m-a găzduit în Ucraina, Institutul de Istorie al Academiei Naţionale de Ştiinţe, şi di-rectorului Valeri Smoli. Vreau să le mulţumesc din suflet directorului, Andri Kohut, şi unuia dintre cei mai eficienţi şi binevoitori arhivari cu care am colaborat vreodată, Maria Panova, de la Arhivele Serviciului de Securitate din Ucraina, care a moştenit documentele serviciului de contrainformaţii militare sovietice şi ale poliţiei secrete.

Istoricii Hennadii Boriak şi Roman Podkur din Ucraina şi Liudmila Novikova din Rusia mi-au oferit sfaturi extrem de valoroase. Colegii mei de la Universitatea Pedagogică de la Poltava, Iuri Voloşin şi Igor Serdiuk, mi-au organizat un tur al bazei aeriene de la Poltava, folosită de piloţii americani în anii 1944-1945, şi al muzeului care găzduieşte cu mândrie obiecte unice şi fotografii din acea perioadă. În Statele Unite, David Engerman şi Hiroaki Kuromiya au fost extrem de generoşi oferindu-mi sfaturi şi copii după documentele de arhivă pe care le deţin. Natalia Laas m-a

ajutat să fac copii după unele documente extrem de importante care mi-au fost furnizate. Cum munca mea de cercetare nu a vizat numai documentele de arhivă, am profitat enorm de pe urma ajutorului acordat de urmaşii şi rudele unora dintre principalele personaje ale povestirii mele: fratele mai mic al lui George Fischer, Vic Fischer, fiii lui Franklyn Holzman, Thomas şi David, şi, nu în ultimul rând, Tony Reverditto, unul dintre fiii lui Igor Reverditto. Le sunt recunoscător pentru amintirile pe care mi le-au împărtăşit şi pentru fotografiile şi documentele pe care mi le-au pus la dispoziţie.

Îi mulţumesc Alexandrei Vacroux de la Harvard pentru că m-a ajutat să ajung la colecţia de documente de arhivă a Centrului Davis şi colegilor mei de la Institutul Ucrainean de Cercetare, mai ales directorului executiv, Tymish Holowinsky, pentru sprijinul acordat şi pentru că au făcut ca lucrurile să funcţioneze în continuare în timpul excursiilor mele sabatice şi de cercetare din Ucraina. Ca întotdeauna, Myroslav Yurkevich, care a lucrat înainte la Universitatea din Alberta, mi-a fost de mare folos la editarea şi stilizarea textului. Jill Kneerim mi-a oferit un ajutor de nepreţuit astfel încât manuscrisul meu să ajungă pe mâna celor mai entuziaşti şi mai devotaţi editori pe care mi i-aş fi putut dori: Tim Bent, Mariah White şi Melissa Yanuzzi de la Oxford University Press şi Casiana Ioniţă de la Penguin UK. Sarah Chalfant şi-a asumat sarcina laborioasă de promovare a cărţii în rândul cititorilor nevorbitori de limbă engleză. Le rămân recunoscător pentru sprijin şi pentru sfaturi. Ca întotdeauna, vreau să-i mulţumesc în special soţiei mele, Olena, pentru sprijinul acordat.

Mulţumiri

Note

Prefaţă

[1] Pentru cele mai recente relatări privind cele întâmplate la Poltava, vezi Mark J. Conversino, Fighting with the Soviets: The Failure of Operation FRANTIC, 1944-1945, Lawrence, KS, 1997; Lee Trimble şi Jeremy Dronfield, Beyond the Call: The True Story of One World War II Pilot's Covert Mission to Rescue POWs on the Eastern Front, New York, 2015.

Introducere

[1] Locotenent-colonelul Pervuşin către locotenent-colonelul Ahov, „Svodka narujnogo nabliudeniia za obektom «Turist», 18 mai 1958", de la 11:40 la 16:25, 4 pp., Arhivele Serviciului de Securitate al Ucrainei (Arhiv Slujbi bezpeki Ukraini), Kiev (în continuare Arhivele SBU), fond 13, nr. 1207, „Proverka voennoslujaşcih bazî VVS SShA v Poltave, t. 18", dosarele 229-232.

[2] Franklyn D. Holzman, Soviet Taxation: The Fiscal and Monetary Problems of a Planned Economy, Cambridge, MA, 1955; colonelul Ahov şi locotenent-colonelul Baruzdin către locotenent-colonelul Zubkov, 25 iulie 1960, 4 pp., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1207, dosarele 327-330.

[3] Căpitanul Hramov şi maiorul Ovcinnikov, „Spravka na amerikanskogo voennoslujaşcego aviabazî VVS SShA v Poltave Fisher Iu. A.”, mai 1964, 8 pp., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1207, dosarele 83-86v; Ken Gewertz, „From Russia with Thanks: Holzman Awarded Medal for World War II Service”, Harvard Gazette, 3 aprilie 1997; Franklyn Holzman, interviu acordat BBC cu privire la cele trăite de el la Poltava, 1995 (puse la dispoziţie de familia Holzman şi de Centrul Davis pentru Studii Ruse şi Eurasiatice de la Universitatea Harvard).

Capitolul 1

[1] John R. Deane, The Strange Alliance: The Story of Our Efforts at Wartime Cooperation with Russia, New York, 1947, pp. 3-4; Geoffrey Roberts, Molotov: Stalin’s Cold Warrior, Dulles, VA, 2012, pp. 21-90.

[2] „Istoriia Hodînki”, Grand Park, http://www.grandpark.info/index.php?go=Pages&in=view&id=4; Roger Moorhouse, The Devil’s Alliance: Hitler’s Pact with Stalin, 1939-1941, New York, 2014, Capitolul 1, „The Devil’s Potion”.

[3] Nikolai Gogol, „The Terrible Vengeance”, in The Collected Tales of Nikolai Gogol, trad. Richard Pevear şi Larissa Volokhonsky, New York, 1999, p. 90; David M. Glantz şi Jonathan M. House, When Titans Clashed: How the Red Army Stopped Hitler, Lawrence, KS, 1995, pp. 168-178.

[4] „Douglas C-54 Skymaster”, Warbird Alley, http://www.warbirdalley.com/c54.htm; Arthur Pearcy, Douglas Propliners: DC-1-DC-7, Londra, 1996.

[5] Averell Harriman şi Elie Abel, Special Envoy to Churchill and Stalin, 1941-1946, New York, 1975, p. 227; Frank Costigliola, Roosevelt’s Lost Alliances: How Personal Politics Helped Start the Cold War, Princeton şi Oxford, 2012, pp. 192-193.

[6] Harriman şi Abel, Special Envoy, pp. 228-229; Deane, The Strange Alliance, pp. 3, 9-11.

[7] Deane, The Strange Alliance, p. 107; [Albert Lepawsky], „History of Eastern Command, U.S. Strategic Air Forces in Europe, 1941-1944”, Headquarters USSTAF, 1944, Administraţia Naţională de Arhive şi Evidenţe (în continuare NARA), NA/RG 334, Caseta 66, p. 7.

[8] Kathleen Harriman către Mary, în Harriman şi Abel, Special Envoy, p. 234.

[9] Deane, The Strange Alliance, p. 3.

[10] Cordell Hull, The Memoirs, 2 vol., New York, 1948, 2: 1277; Deane, The Strange Alliance, p. 4.

[11] Hamilton către secretarul de stat, 18 octombrie 1943, în Foreign Relations of the United States (în continuare FRUS), Diplomatic Papers, 1943: General, pp. 567-568; procesul-verbal al întâlnirii de la Kremlin de pe 18 octombrie 1943, ibid., pp. 563-565.

[12] „The Moscow Conference: October 1943”, The Avalon Project, http://avalon.law.yale.edu/wwii/moscow.asp.

[13] Frank Costigliola, „«I Had Come as a Friend»: Emotion, Culture, and Ambiguity in the Formation of the Cold War, 1943-45”, Cold War History 1, nr. 1, august 2000, pp. 105-106.

[14] Costigliola, „«I Had Come as a Friend»„, pp. 105-106; Kathleen Harriman către Mary, Moscova, 5 noiembrie 1943, p. 2, Biblioteca Congresului, Documentele Harriman, Caseta 6, dosarul 9, Corespondenţa dintre Kathleen Mortimer şi Mary Fisk.

Capitolul 2

[1] Deane, The Strange Alliance, p. 24; Harriman către Roosevelt, 31 octombrie 1943, FRUS, Diplomatic Papers, 1943: General, p. 690.

[2] Kathleen Harriman către Mary, Moscova, 9 noiembrie 1943, p. 3, în Biblioteca Congresului, Documentele

Harriman, Caseta 6, dosarul 9, Corespondenţa dintre Kathleen Mortimer şi Mary Fisk.

[3] Deane, The Strange Alliance, pp. 24-25; Simon Sebag Montefiore, Stalin: The Court of the Red Tsar, New York, 2003, pp. 519-522; Hull, Memoirs, 2: pp. 1308-1310.

[4] Mark J. Conversino, Fighting with the Soviets: The Failure of Operation Frantic, 1944-1945, Lawrence, KS, 1997, pp. 9-12.

[5] Înregistrarea celei de-a două întruniri a Conferinţei tripartite, 20 octombrie 1943, FRUS, Diplomatic Papers, 1943: General, pp. 583-588, 778-781.

[6] Ibid., p. 779; Hull, Memoirs, 2: p. 1310; Harriman şi Abel, Special Envoy, p. 239; Deane, The Strange Alliance, p. 20.

[7] Molotov Remembers: Inside Kremlin Politics. Conversations with Felix Chuev, ed. Albert Resis, Chicago, 1993, p. 45.

[8] Conversino, Fighting with the Soviets, pp. 27-28; „Most Secret Protocol, Moscow”, 1 noiembrie 1943, FRUS, Diplomatic Papers, 1943: General, p. 773.

[9] Deane, The Strange Alliance, pp. 20-21; către ataşatul militar, Ambasada de la Moscova, nr. 75, 26 octombrie

1943, NARA, NA/RG 334, Caseta 63: Misiunea Militară a SUA la Moscova, Operaţiunea Frantic (26 octombrie 1943-31 martie 1944), 3 pp.; [Albert Lepawsky], „History of Eastern Command, U.S. Strategic Air Forces in Europe, 1941-1944”, Cartierul general al USSTAF, 1944, NARA, NA/RG 334, Caseta 66, p. 7.

[10] Către AGWAR Washington de la Deane, nr. 28, 29 octombrie 1943, NARA, NA/RG 334, caseta 63, 2 pp.; Deane, The Strange Alliance, p. 16.

[11] Conversino, Fighting with the Soviets, p. 29; Harriman către Washington, 26 decembrie 1943, NARA, NA/RG 334, Caseta 63, 3 pp.; Deane către Washington, 27 decembrie 1943, ibid., 1 p.

[12] Conversino, Fighting with the Soviets, p. 31; generalul Arnold către Deane, 27 ianuarie 1944, NARA, NA/RG 334, Caseta 63, 2 pp.

[13] Harriman şi Abel, Special Envoy, p. 296; Deanne către Slavin, 31 ianuarie 1944 (text în engleză şi traducere în rusă), NARA, NA/RG 334, Caseta 63, 2 pp.; Minuta discuţiei, ambasadorul american, mareşalul Stalin, Molotov, 2 februarie 1944, NARA, NA/RG 334, Caseta 63, 4 pp.

[14] Deane, The Strange Alliance, p. 108; Deane către Washington, 2 februarie 1944, NARA, N/A RG 334, Caseta

63, 1 p.; Arnold către Deane, 4 februarie 1944, 1 p., NARA N/A RG 334, Caseta 63.

[15] Deane, The Strange Alliance, p. 108; Minuta discuţiei, ambasadorul american, mareşalul Stalin, Molotov, 2 februarie 1944, NARA, N/A RG 334, Caseta 63, 4 pp.

Capitolul 3

[1] Deane, The Strange Alliance, pp. 30, 108-109; Conversino, Fighting with the Soviets, pp. 23-25; Von Hardesty şi Ilya Grinberg, Red Phoenix Rising: The Soviet Air Force in World War II, Lawrence, KS, 2012.

[2] Deane, The Strange Alliance, pp. 108-109; Deane către AGWAR, Washington, 5 februarie 1944, 3 pp., NARA, N/A RG 334, Caseta 63.

[3] Conversino, Fighting with the Soviets, p. 32.

[4] Ibid., pp. 31-33; Deane către Slavin, 25 februarie 1944, NARA, N/A RG 334, Caseta 63, 1 p.; „Col. John S. Griffith”, necrolog, New York Times, 16 octombrie 1974; De la ataşatul militar de la Londra către Misiunea militară a SUA de la Moscova, 23 februarie 1944, NARA, N/A RG 334, Caseta 63, 1 p.; Deane către Slavin, 24 februarie 1944, ibid., 1 p.; Deane, „Procedure for First Meeting”, 27 februarie 1944, ibid., 1 p.; „Shuttle Bombing”, procesul-verbal al şedinţei, 28 februarie 1944, ibid., 5 pp.

[5] Deane, The Strange Alliance, pp. 110-111; Întâlnirea de la Cartierul general al Forţelor Aeriene, 16 martie 1944, NARA, N/A RG 334, Caseta 63, 4 pp., aici 1.

[6] Griffith către ataşatul militar de la ambasada americană, Londra; AGWAR, Washington, 2 aprilie 1944, NARA, N/A RG 334, Caseta 63, 3 pp.

[7] Deane către ataşatul militar de la ambasada americană, Londra; AGWAR, Washington, 26 aprilie 1944, ibid., 2 pp.; „Întâlnirea de la Cartierul general al Forţelor Aeriene", 5 aprilie 1944, ibid., 5 pp.

[8] „Întâlnirea de la Cartierul general al Forţelor Aeriene", 5 aprilie 1944, NARA, N/A RG 334, Caseta 63, 5 pp.; „Generalul-maior Alfred A. Kessler, Jr", US Air Force, http://www.af.mil/AboutUs/Biographies/Display/tabid/225/Article/106572/majorgeneral-alfred-a-kessler-jr.aspx; Conversino, Fighting with the Soviets, pp. 33, 40.

[9] Deane către Nikitin, 12 aprilie 1944, NARA, N/A RG 334, Caseta 63, 1 p.; Deane către Nikitin, 12 aprilie 1944, ibid., 1 p.; Deane către generalul Evstegneev, 12 aprilie 1944, ibid., 1 p.; Deane către Nikitin, 14 aprilie 1944, ibid., 1 p.; Nikitin către Deane, 14 aprilie 1944, ibid., 1 p.; Deane către ataşatul militar al ambasadei americane de la Londra; AGWAR, Washington, 15 aprilie 1944, ibid., 1 p.

[10] Jurnalul zilnic, Eşalonul al 4-lea al Operaţiunii Frantic din timpul călătoriei efectuate din Anglia în Rusia, James Parton, „The History of «Frantic», American Shuttle Bombing to and from Russian Bases, 26 October 1943-15 June 1944”, Cartierul General, Forţele Aeriene Aliate din Mediterană, 1944, Documentele W. Averell Harriman, Divizia de manuscrise, Biblioteca Congresului, Washington, DC, Caseta 188, p. 1; Franklyn Holzman, interviul acordat BBC cu privire la cele trăite de el la Poltava, 1995; Conversino, Fighting with the Soviets, pp. 37-38.

[11] Stuart Nicol, Macqueen’s Legacy, vol. 2, Ships of the Royal Mail Line, Brimscombe Port şi Charleston, SC, 2001, pp. 130-149; Jurnalul zilnic, Eşalonul al 4-lea al Operaţiunii „Frantic” din timpul călătoriei efectuate din Anglia în Rusia, James Parton, „The History of «Frantic»„, pp. 2-3; Palmer Myhra, A Frantic Saga: A Personal Account of a United States’ Secret Mission inside the Soviet Ukraine during World War II, Iola, WI, 2008, pp. 17-18.

[12] Jurnalul zilnic, Eşalonul al 4-lea al Operaţiunii Frantic din timpul călătoriei efectuate din Anglia în Rusia, James Parton, „The History of «Frantic»„, pp. 4-9; Holzman, interviu acordat BBC; Ken Gewertz, „From Russia with Thanks: Holzman Awarded Medal for World War II Service”, Harvard Gazette, 3 aprilie 1997; Conversino, Fighting with the Soviets, pp. 53-54.

[13] Raport întocmit de agentul „Leninakanskii”, 29 mai 1944, 2 pp., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, dosarele 39, 39v; Raport întocmit de agentul „Şahter”, 30 mai 1944, 2

pp., ibid., dosarele 40, 40v; Raport întocmit de agentul „Kravkov”, 2 iunie 1944, 2 pp., ibid., dosare 41, 41v.

[14] Jurnalul zilnic, Eşalonul al 4-lea al Operaţiunii Frantic din timpul călătoriei efectuate din Anglia în Rusia, în Parton, „The History of «Frantic»„, pp. 8-9; Raport întocmit de agentul „Pika”, 17 mai 1944, 3 pp., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, dosare 168-170.

Capitolul 4

[1] Chris Hansen, Enfant Terrible: The Times and Schemes of General Elliott Roosevelt (Tucson, 2012), pp. 357-359; Harriman către Deane, 3 decembrie 1943, NARA, NA/RG 334, caseta 63, 1 p.; Deane către Elliott Roosevelt, 3 decembrie 1943, ibid., 1 p.

[2] Harriman şi Abel, Special Envoy, pp. 310-312.

[3] Anderson către Spaatz, Raport privind vizita în Rusia efectuată de Misiunea ofiţerilor de la USSTAF, 21 mai 1944, 9 pp., aici 2, din Parton, „The History of «Frantic»„, secţiunile 42-50; Către colonelul Weicker, Temă: Întâlnirea cu generalul Grendall, 13 mai 1944, 4 pp. din Parton, „The History of «Frantic»„, secţiunile 66-50; Hansen, Enfant Terrible, pp. 363-365; Conversino, Fighting with the Soviets, pp. 67-68; Anderson către Spaatz, Raport privind vizita în Rusia efectuată de Misiunea ofiţerilor de la USSTAF, 21 mai 1944, 9 pp., aici 3, din Parton, „The History of «Frantic»„, secţiunile 42-50.

[4] Conversino, Fighting with the Soviets, pp. 45-46; Deane, The Strange Alliance, pp. 110, 115.

[5] „Perminov, Aleksandr Romanovici”, Ţentr genealogiceskih issledovanii, http://rosgenea.ru/?a=16&r=4&s=%CF%E5%F0%EC%E 8%ED%EE%E2; Vladimir Savoncik, „14-ia smeşannia aviaţionnaia diviziia”, https://proza.ru/2014/10/01/804; Velikaia Otecestvennaia. Komdivî, Voennîi biograficeskii slovar, ed. V.P. Goremîkin (Moscova, 2014), vol. 2, pp. 561-562.

[6] Parton, „The History of «Frantic»„, p. 10.

[7] [Albert Lepawsky], „History of Eastern Command, U.S. Strategic Air Forces in Europe, 1941-1944”, Cartierul general al USSTAF, 1944, în NARA, N/A RG 334, Caseta 66, cap. 3, secţiunile 22-23; Conversino, Fighting with the Soviets, pp. 44-45.

[8] Locotenent-colonelul Sveşnikov către comisarul securităţii statului Viktor Abakumov, 30 aprilie 1944, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, „Delo po aghenturno-operativnomu obslujivaniiu aviabazî Amerikanskih VVS, proizvodivşih celnocinîe operaţii i bazirovavşihsia na aerodromah SSSR Poltava-Mirgorod-Piriatin”, vol. 11, început în 1944, finalizat în 1946, 3 pp.; Lavrenti Beria către Iosif Stalin, 18 mai 1944, ibid., 2 pp.

[9] [Albert Lepawsky], „History of Eastern Command, U.S. Strategic Air Force in Europe, 1941-1944”, Capitolul 3, secţiunile 15, 22-23, 33.

[10] A. Nikitin, „Celnocnîe operaţii”, Voenno-istoriceskii jurnal, 1975, nr. 11: 41-46, aici 43.

[11] Deane, The Strange Alliance, pp. 115-116; Conversino, Fighting with the Soviets, pp. 47-49; serg. Joe Lockard, „Yanks in Russia”, Yank, the Army Weekly 3, nr. 38 (9 martie 1945), pp. 8-9.

[12] Deane, The Stranger Alliance, pp. 116-117.

[13] Elliott Roosevelt, As He Saw It, New York, 1946, pp. 217-218.

[14] Viktor Revehuk, Poltavşcina v roki Druhoï svitovoï viiny (1939-1945), Poltava, 2004, pp. 41-62.

[15] G.A. Antipovici et al., Poltava: kniga dlia turistov, ed. a 2-a, Harkiv, 1989, pp. 51, 99-100; Revehuk, Poltavşcina v roki Druhoï svitovoï viiny, pp. 242-267; V.S. Gribov, 1944. Aviabaza osobogo naznacheniia. Soiuznicheskaia aktsiia SSSRSŞA, Moscova, 2003, p. 4.

[16] Serhii Plokhy, The Gates of Europe: A History of Ukraine, New York, 2015, pp. 73-130; Poltava 1709: The Battle and the Myth, ed. Serhii Plokhy, Cambridge, MA, 2012.

[17] „Pamiatnik slavi”, Poltava istoricina, http://poltavahistory.inf.ua/hisp_u_9.html.

[18] Vezi următoarele articole din Encyclopedia of Ukraine, vol. 2, Toronto, 1989: Pavlo Petrenko, „Kotliarevsky, Ivan”; Dmytro Chyzhevsky şi Danylo Husar Struk, „Gogol, Nikolai”; Roman Senkus, „Korolenko, Vladimir”; Sviatoslav Hordynsky şi Vadym Pavlovsky, „Krychevsky, Vasyl H”.

[19] Plokhy, The Gates of Europe, pp. 245-290.

[20] Jurnal zilnic, Menţiunea de la 14 mai 1944, 34 pp., aici 10, din Parton, „The History of «Frantic»„; Serhii Plokhy, „Mapping the Great Famine”, din The Future of the Past: New Perspectives on Ukrainian History (Cambridge, MA, 2016), pp. 375-340; Revehuk, Poltavşcina v roki Druhoï svitovoï viiny, pp. 41-62.

[21] Lockard, „Yanks in Russia”.

[22] Raport întocmit de agentul „Pika”, 17 mai 1944, 3 pp., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, dosarele 168-170.

[23] Anderson către Spaatz, Raport privind vizita în Rusia efectuată de Misiunea ofiţerilor de la USSTAF, 21 mai 1944, 9 pp., aici 8, din Parton, „The History of «Frantic»„, secţiunile 42-50; Deane, The Strange Alliance, pp. 116-117.

[24] Roosevelt, As He Saw It, pp. 217-218.

Capitolul 5

[1] Deane, The Strange Alliance, p. 118.

[2] Roosevelt, As He Saw It, p. 217.

[3] Deane, The Strange Alliance, p. 118; Donald E. Davis şi Eugene P. Trani, The Reporter Who Knew Too Much: Harrison Salisbury and the New York Times, Lanham, MD, 2012, Capitolul 2, „Foreign Correspondent”; Anderson către Spaatz, Raport privind vizita în Rusia efectuată de Misiunea ofiţerilor de la USSTAF, 21 mai 1944, 9 pp., aici 2, din Parton, „The History of «Frantic»„, secţiunile 42-50.

[4] Kathleen Harriman către Mary, Moscova, 4 iunie 1944, 3 pp., aici 1, la Biblioteca Congresului, Documentele Harriman, Caseta 6, dosarul 9, Corespondenţa dintre Kathleen Mortimer şi Mary Fisk; Kathleen Harriman către Mary, Moscova, 9 noiembrie 1943, 3 pp., aici 1.

[5] Kathleen Harriman către Mary, Moscova, 4 iunie 1944, 3 pp., aici 1, la Biblioteca Congresului, Documentele Harriman, Caseta 6, dosarul 9, Corespondenţa dintre Kathleen Mortimer şi Mary Fisk.

[6] „US Bombers at Soviet Airfields: Operation Titanic” (Operaţi-unea Frantic) 1944 USAAF, https://www.youtube.com/watch?v=2A8HBB0_O-8; „Skvoznoi udar. Aviabaza osobogo naznaceniia” (2004), https://www.youtube.com/watch?v=PMtItXpVglU.

[7] Kathleen Harriman către Mary, Moscova, 4 iunie 1944, 3 pp., aici 1, la Biblioteca Congresului, Documentele Harriman, Caseta 6, dosarul 9, Corespondenţa dintre Kathleen Mortimer şi Mary Fisk; Deane, The Strange Alliance, pp. 116-117.

[8] Kathleen Harriman către Mary, Moscova, 4 iunie 1944, 3 pp., aici 2, la Biblioteca Congresului, Documentele Harriman, Caseta 6, documentul 9, Corespondenţa dintre Kathleen Mortimer şi Mary Fisk.

[9] Deane, The Strange Alliance, p. 118; Kathleen Harriman către Mary, Moscova, 4 iunie 1944, pp. 2-3, la Biblioteca Congresului, Documentele Harriman, Caseta 6, dosarul 9, Corespondenţa dintre Kathleen Mortimer şi Mary Fisk.

[10] Deane, The Strange Alliance, pp. 119-120.

[11] William N. Hess, B-17 Flying Fortress: Combat and Development History of the Flying Fortress, St. Paul, MN, 1994.

[12] Raymond Arthur Davies, Inside Russia Today, Winnipeg, 1945, p. 55; Deane, The Strange Alliance, p. 120.

[13] Kathleen Harriman către Mary, Moscow, 4 iunie 1944, pp. 2-3, la Biblioteca Congresului, Documentele Harriman, Caseta 6, dosarul 9, Corespondenţa dintre Kathleen Mortimer şi Mary Fisk.

[14] V.S. Gribov, 1944. Aviabaza osobogo naznaceniia, p. 31; Petr Lidov, „Letaiuşcie kreposti”, Pravda, 4 iunie 1944, p. 3.

[15] Conversino, Fighting with the Soviets, p. 61; Parton, „The History of «Frantic»„, IV: Operaţiunile, planurile, secţiunile 20, 21.

[16] Conversino, Fighting with the Soviets, pp. 59-60.

[17] Parton, „The History of «Frantic»„, IV: Operaţiunile, planurile, secţiunile 18, 20-21; Conversino, Fighting with the Soviets, p. 60; Deane, The Strange Alliance, pp. 117-118.

[18] Parton, „The History of «Frantic»„, IV: Operaţiunile, planurile, secţiunile 19, 21; Bill Gunston, North American P-51 Mustang, New York, 1990.

[19] Parton, „The History of «Frantic»„, IV: Operaţiunile, Prima na-vetă spre Rusia, secţiunea 22.

[20] Parton, „The History of «Frantic»„, IV: Operaţiunile, Prima navetă spre Rusia, secţiunile 22, 23; Conversino, Fighting with the Russians, p. 62.

[21] Davies, Inside Russia Today, p. 57; Deane, The Strange Alliance, p. 120; Kathleen Harriman către Mary, Moscova, 4 iunie 1944, 3 pp., aici 3, la Biblioteca Congresului, Documentele Harriman, Caseta 6, dosarul 9, Corespondenţa dintre Kathleen Mortimer şi Mary Fisk.

[22] Deane, The Strange Alliance, p. 120.

[23] Davies, Inside Russia Today pp. 56, 58-59.

[24] Davies, Inside Russia Today, p. 56; Kathleen Harriman către Mary, Moscova, 4 iunie 1944, p. 3, la Biblioteca Congresului, Documentele Harriman, Caseta 6, dosarul 9, Corespondenţa dintre Kathleen Mortimer şi Mary Fisk; maior Anatolii Zorin, Raport cu privire la sosirea şi plecarea înalţilor ofiţeri şi demnitari americani, 2 iunie 1944, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, fol. 21.

[25] Deane, The Strange Alliance, p. 121.

Capitolul 6

[1] Roosevelt, As He Saw It, p. 219.

[2] Antony Beevor, D-Day: The Battle for Normandy, New York, 2009, p. 74; Graham Smith, The Mighty Eighth in the Second World War, Newbury, Regatul Unit, 2001; Richard P. Hallion, „D-Day 1944: Air Power over the Normandy Beaches and Beyond", Programul privind istoria şi muzeele Forţelor Aeriene 1994, http://www.ibiblio.org/hyperwar/AAF/AAF-H-DDay/; „D-Day: June 6th 1944 as it happened. Timeline of the D-Day landings of 6th June 1944 hour by hour as events unfolded on the day", http://www.telegraph.co.uk/history/world-war-two/10878674/D-Day-6th-June-1944-as-it-happened-live.html.

[3] Deane, The Strange Alliance, pp. 150-151.

[4] Winston Churchill, „The Invasion of France", 6 iunie 1944, Ca-mera Comunelor, https://www.winstonchurchill.org/resources/speeches/1941-1945-warleader/the-invasion-of-france; Davies, Inside Russia Today, p. 60.

[5] Locotenent-colonelul Sveşnikov şi maiorul Zorin către comisarul securităţii statului Abakumov, „Dokladnaia

zapiska o reaghirovanii amerikanskih voennoslujaşcih na otkrîtie 2-go fronta”, iunie 1944, 3 pp., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, fol. 42-44; Davies, Inside Russia Today, p. 60.

[6] Myhra, Frantic Saga, p. 35; Davies, Inside Russia Today, p. 60.

[7] Ibid., pp. 60-61.

[8] Conversino, Fighting with the Soviets, p. 66; Harriman şi Abel, Special Envoy, p. 314.

[9] Parton, „The History of «Frantic»„, „Publicity”, secţiunile 24-25; Minuta discuţiei, prezenţi: ambasadorul SUA Averell Harriman, generalul Eaker, generalul Deane, Edward Page, V.M. Molotov, dl Berejkov, 5 iunie 1944, 3 pp., aici 2, ibid., secţiunile 84-86; „Eastern Command Narrative of Operations. 2nd Operation (1st from the USSR bases–6 June 1944, 5th wing, 15th Air Force–Galatz, Rumania, Airdrome)”, 2 pp., ibid., secţiunile 192-193.

[10] Mesaj de la Spaatz către Walsh pentru Eaker, 7 iunie 1944, Parton, „The History of «Frantic»„, „Life at the Bases”, secţiunea 168.

[11] Deane, The Strange Alliance, p. 121.

[12] Myhra, Frantic Saga, pp. 56

[13] Myhra, Frantic Saga, pp. 29-31, 64-66.

[14] Ibid., p. 65; Parton, „The History of «Frantic»„, „Life at the Bases”, secţiunea 25; Gribov, Aviabaza osobogo naznaceniia, pp. 56-60.

[15] Daniel Altman, „Franklyn D. Holzman, 83, Economist, Critical of Moscow”, New York Times, 7 septembrie 2002; Franklyn Holzman către A. Holzman, Ucraina, 29 iunie 1944.

[16] Gribov, Aviabaza osobogo naznacheniia, pp. 56, 59.

[17] Ibid., pp. 59-60.

[18] Ibid., pp. 58-59.

[19] Ibid., pp. 52-53.

[20] Ibid., pp. 54-55.

[21] Memoriu de la locotenent-colonelul William M. Jackson adresat colonelului Kessler, ofiţerul comandant, Comandamentul de Est, 4 iunie 1944, din Parton, „The History of «Frantic»„, „Medical”.

[22] Gribov, Aviabaza osobogo naznaceniia, pp. 46-47, 56.

[23] Parton, „The History of «Frantic»„, „Medical”, secţiunea 16; căpitanul Robert Newell, „Supplement to Original Sanitary Report”, 18 mai 1944, ibid.; Conversino, Fighting with the Soviets, pp. 72-73.

[24] Parton, „The History of «Frantic»„, „Medical”, secţiunile 16-17; căpitanul Robert H. Newell către colonelul Jackson, 1 mai 1944, subiect: Raport sanitar privind locuinţele provizorii ale unora dintre membrii Detaşamentului 5 de la Poltava, 1 mai 1944, ibid.; căpitanul Robert H. Newell, „Initial Sanitary Report”, 28 aprilie 1944, 3 pp., ibid.; Conversino, Fighting with the Soviets, pp. 74-76.

[25] Lockard, „Yanks in Russia”.

[26] Timothy Snyder, Bloodlands: Europe between Hitler and Stalin, New York, 2010, pp. 21-58; Anne Applebaum, Red Famine: Stalin’s War on Ukraine, New York, 2017.

[27] Snyder, Bloodlands, pp. 187-176; Timothy Snyder, Black Earth: The Holocaust as History and Warning, New York, 2015.

[28] Conversino, Fighting with the Soviets, pp. 67-68; locotenent-colonelul Cerneţki, şeful Departamentului regiunii Poltava al Ministerului Securităţii Statului, către Serghei Savcenko, comisarul popular al securităţii statului

al RSS Ucrainene, „Dokladnaia zapiska po anglo-amerikanţam”, 30 iunie 1944, 10 pp., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1201, „K liternomu delu na Aviabazu VVS SShA s materialami po sviaziam amerikanskih voennoslujaşcih, naciato 25 aprelia 1944, okonceno 30 avgusta 1952, na 293 listah”, dosarele 52-57.

[29] Parton, „The History of «Frantic»„, „Return to Italy”, secţiunile 26-27; „Excerpt-MASAF Intops Summary nr. 235, 11 iunie. Focsani North Airdrome Installations–5 Wing”, 4 pp., ibid., secţiunile 201-204.

[30] Mesaj de la Arnold către Deane pentru Harriman, 14 iunie 1944, din Parton, „The History of «Frantic»„, secţiunea 220.

Capitolul 7

[1] Locotenent-colonelul Sveşnikov, „Harakteristika voennoslujaşcikh amerikanskih VVS v g. Poltava. Sostavlena na osnovanii agenturnîh materialov, polucennîh s 1 maia po 10 iiunia 1944 g”. 14 iunie 1944, 12 pp., aici 6, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168; Cerneţki către Savcenko, „Dokladnaia zapiska po anglo-amerikanţam”, 30 iunie 1944, 10 pp., aici 1-2, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1190, „Pervicinîe agenturnîe materialî na sviazi amerikanţev”, vol. 7, început la 20 ianuarie 1945, finalizat la 30 decembrie 1951, dosarele 52-53.

[2] Gribov, Aviabaza osobogo naznaceniia, pp. 36, 52.

[3] „Sveşnikov, Konstantin Alekseevici”, din Nikita Petrov, Kto rukovodil organami Gosbezopasnosti: 1941-1954, Moscova, 2010, p. 774.

[4] Sveşnikov către Abakumov, 30 aprilie 1944, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, dosarele 28-30; Sveşnikov către colonelul Novikov, şeful adjunct al Primului Departament al Directoratului Principal de Contrainformaţii, Comisariatul Popular de Apărare, SMERŞ, 8 mai 1944, ibid., dosarele 36-37; „Zorin Anatolii Vladimirovici”, https://pamyat-naroda.ru/heroes/podvig-chelovek_nagrazhdenie46495496/.

[5] Locotenent-colonelul Sveşnikov şi maiorul Zorin către Abakumov, „Dokladnaia zapiska ob agenturno-operativnom obslujivanii Amerikanskih VVS v g. Poltava”, 25 mai 1944, 10 pp., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, dosarele 1-10, aici 7.

[6] „Dokladnaia zapiska ob agenturno-operativnom obslujivanii Amerikanskih VVS v g. Poltava”, 25 mai 1944, dosarele 1-10, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168; maiorul Zorin către colonelul Novikov, 24 mai 1944, 1 p., ibid., dosar 19.

[7] Sveşnikov şi Zorin către Abakumov, „Dokladnaia zapiska ob agenturno-operativnom obslujivanii Amerikanskih VVS v g. Poltava”, 25 mai 1944, dosarele 1-2, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, dosarele 1-10.

[8] Maiorul Derevenciuk, Nota agentului, 12 aprilie 1944, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, dosar 27; Şeful primului departament, colonelul Reşetnikov şi şeful primei divizii şi al Primului Departament al Direcţiei de la Poltava a Ministerului Afacerilor Interne [MVD], locotenent-colonelul Meşceriakov către locotenent-colonelul Kovalkov, şef al departamentului garnizoanei din Kazan al Ministerului Securităţii Statului [OKR MGB], 29 ianuarie 1953, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1179, „Perepiska po aviabaze serii K i OK po VVS SShA na 1953 god", dosarele 12.

[9] Locotenent-colonelul Sveşnikov către colonelul Novikov, iunie 1944, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, f. 70; Colonelul Polkovnikov, şeful Departamentului SMERŞ de pe lângă unităţile de aviaţie cu rază lungă de acţiune, către generalul-maior Gorgonov, şef, Primul Departament al Direcţiei Principale SMERŞ, Comisariatul Popular al Apărării, 18 iulie 1944, 2 pp., ibid., dosarele 76-77.

[10] Locotenent-colonelul Sveşnikov, „Harakteristika voennoslujaşcih amerikanskih VVS v g. Poltava. Sostavlena na osnovanii agenturnîh materialov, poluchennîh s 1 maia po 10 iiunia 1944 g". 14 iunie 1944, 12 pp., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, dosarele 58-69.

[11] Locotenent-colonelul Sveşnikov către generalul-locotenent Babici, şeful adjunct al Directoratului Principal de Contrainformaţii [SMERŞ] al Comisariatului Popular al Apărării, 25 mai 1944, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, dosarele 23, 23v; Albert Lepawsky, Ştiinţe Politice:

Berkeley, Biblioteca Digitală din California, http://texts.cdlib.org/view?docId=hb7c6007sj;NAAN=13030&doc.view=frames&chunk.id=div00034&toc.depth=1&toc.id=&brand=calisphere.

[12] Conversino, Fighting with the Soviets, p. 32.

[13] Locotenent-colonelul Sveşnikov către generalul-locotenent Babici, şeful adjunct al Direcţiei Principale de Contrainformaţii [SMERŞ] a Comisariatului Popular al Apărării, 25 mai 1944, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, dosarul 23; Maiorul Samarin, şeful grupului special al departamentului al 9-lea, Direcţia Secundă a Comisarului Popular al Securităţii Statului al URSS, „Aghenturnaia zapiska po delu amerikanskogo poddannogo, Lipavskii, proj. v tocike «N» no. 114 za 14 aprelia 1944 g.”, 19 aprilie 1944, 1 p., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1171, dosar 49; „Zvavici, Isaak Semenovici”, Sovetskaia istoriceskaia enţsiklopediia, 16 vol., Moscova, 1973-1985, vol. 5, s.v.

[14] Locotenent-colonelul Sveşnikov către Abakumov, 25 septembrie 1944, 14 pp., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, dosarele 260-273, aici 271.

[15] Locotenent-colonelul Sveşnikov către generalul-locotenent Babici, 25 mai 1944, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, dosarele 23-23v; Locotenent-colonelul Sveşnikov către colonelul Novikov, şeful adjunct al Direcţiei Întâi a Direcţiei Principale de Contrainformaţii a Comisariatului Popular al Apărării, SMERŞ, iunie 1944, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, dosarul 67.

[16] Raport întocmit de agentul „Maia”, martie 1944, 1 p., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1171, dosar 72; Maiorul Samarin, şef, grupa specială a departamentului 9, Direcţia Secundă a Comisariatului Popular al Securităţii Statului al URSS, „Aghenturnaia zapiska po delu amerikanskih poddannîh, projivaiuşcih v tocike «N», Djekson v 335, i Sigerd v no. 302”, 4 aprilie 1944, 1 p., ibid., dosar 73; Maiorul Samarin, „Aghenturnaia zapiska po delu amerikanskih poddannîh, Djekson 335, Vagner i Tlik, no. 218, tocika «N»„, 13 aprilie 1944, 1 p., ibid., dos. 71.

[17] Raport întocmit de agent, „Mihailova”, 1 august 1945, 2 pp., aici 1, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1171, dosarele 68-68v, aici 68; Raport întocmit de agent, „Soiuznik”, iulie 1944, 1 p., ibid., dosar 59; Raport întocmit de agent, „Roza”, iulie 1944, 1 p., ibid., dosar 59.

[18] Locotenent-colonelul Sveşnikov către colonelul Novikov, 14 iunie 1944, pp. 10-11, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, dosarele 67-68; Colonelul Cerneţki, şeful Direcţiei de la Poltava, Comisariatul Poporului pentru Securitatea Statului, către Serghei Savcenko, comisarul popular al securităţii statului din Ucraina, „Dokladnaia zapiska po angloamerikanţam”, 30 iunie 1944, 10 pp., aici 6, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1190, dosarele 52-57.

Capitolul 8

[1] Colonelul Archie J. Old Jr., „Report on Shuttle Mission to Russia”, 6 iulie 1944, 6 pp., aici 3, Agenţia de Cercetare Istorică a Forţelor Aeriene, Baza Forţelor Armate Maxwell (AFHRA), 5201-1, vol. II, pt. I, rola B5121.

[2] „Major General Robert L. Walsh”, U.S. Air Force, https://www.af.mil/About-Us/Biographies/Display/Article/105289/major-general-robert-l-walsh; Conversino, Fighting with the Soviets, p. 51.

[3] „Archie J. Old, Jr.”, Washington Post, 30 martie 1984, B–16; „Lieutenant General Archie J. Old, Jr.”, US Air Force, https://www.af.mil/AboutUs/Biographies/Display/Article/106026/lieutenant-general-archie-j-old-jr/.

[4] Old, „Report on Shuttle Mission to Russia”, 6 iulie 1944, pp. 1-3; Conversino, Fighting with the Soviets, pp. 84-85; Marvin S. Bowman, „Stopping Over at Ivan’s Airdrome”, Air Force Magazine, aprilie 1972, 51-55; Jurnalul maiorului Marvin S. Bowman, adunat de Paul West, Escadrila 100 de bombardiere, https://100thbg.com/index.php?option=com_content&view=article&layout=edit&id=140; Deane, The Strange Alliance, p. 151; Philip K. Scheurer, „Anatole Litvak – A Movie Career on Two Continents”, Los Angeles Times, 19 februarie 1967.

[5] Old, „Report on Shuttle Mission to Russia”, 6 iulie 1944, pp. 1-3 [50-52]; Operaţiia „Frantik”. Z istoriï boiovoï spivdrujnosti viiskovo-povitrianih sil SSSR i SShA, ţivilnoho naselennia Ukraïni v roki Druhoï Svitovoï viini. Zbirnik dokumentiv i materialiv, Kiev, 1998, pp. 118-120, aici 119.

[6] Old, „Report on Shuttle Mission to Russia”, 6 iulie 1944, p. 3 [52]; Interviu, generalul de brigadă Alfred A. Kessler, 5 iulie 1944, 7 pp., aici 3, AFHRA, 5201-1, vol. II, partea I, rola B5121; Bowman, „Stopping Over at Ivan’s Airdrome”; Glenn B. Infield, The Poltava Affair: A Russian Warning: An American Tragedy: A Minute-by-Minute Account of the Secret World War II Operation That Foreshadowed the Cold War, New York, 1973, pp. 143-144.

[7] Conversino, Fighting with the Soviets, p. 88.

[8] Infield, The Poltava Affair, pp. 113-114, 125.

[9] Ibid., pp. 140-142; Vladimir Brovko, „Operaţiia «Frentik», ili amerikanskii Perl-Harbor v Ukraine”, pt. 4, în Narodna pravda, http://narodna.pravda.com.ua/history/4f1f1cad6ddb1/view_print/.

[10] Brovko, „Operaţiia «Frentik»„, pt. 4; Infield, The Poltava Affair, pp. 142-143, 155.

[11] Leonid Liubimskii, „Poltavskaia bitva protiv Ghitlera”, Voenno-promîşlennîi kurer, no 17, 3 mai 2006, http://vpk-news.ru/articles/3172.

[12] Brovko, „Operaţiia «Frentik»„, pt. 3.

[13] Conversino, Fighting with the Soviets, pp. 86-87; Generalul Kessler către Cartierul general, Comandamentul de Est al USSTAF, 25 iunie 1944, 4 pp., aici 1, din AFHRA, 5201-1, vol. II, pt. I, rola B5121.

[14] Robert H. Hewell, „Analysis of Cases Requiring Treatment”, 17 iunie 1944, 3 pp., aici 2, din AFHRA, 5201-1, vol. II, pt. I, rola B5121; Joseph G. Lukacek, https://www.findagrave.com/cgi-bin/fg.cgi?page=gr&GSln=Lukacek&GSiman=1&GSob=c&GRid=2519832&; Joseph G. Lukacek (1919-1944), https://www.ancientfaces.com/person/joseph-g-lukacek/123744280; Locotenent Raymond C. „Ray” Estle, https://www.findagrave.com/cgi-bin/fg.cgi?page=gr&GRid=630544.

[15] Locotenent-colonelul William Jackson către medicul militar, USSTAF, 25 iunie 1944, „Observation of Medical Services during Air Attack”, 4 pp., aici 2, din AFHRA, 5201-1, vol. II, pt. I, rola B5121; Locotenent-colonelul William Jackson, Antecedente medicale: Prim-lt. R.C. Estle, 23 iunie 1944, ibid., 1 p.

[16] Locotenent-colonelul William Jackson, „Report of Activity of Two Russian Soldiers during Emergency of June 22”, 24 iunie 1944, 1 p., din AFHRA, 5201-1, vol. II, pt. I, rola B5121.

[17] P.A. Tupiţîn, Scrisoare către Ambasada SUA din Ucraina [înainte de iunie 1994], din Operaţiia „Frantik”, pp. 260-266, aici 265.

[18] Colonelul Archie J. Old Jr., „Report on Shuttle Mission to Russia”, 6 iulie 1944, 6 pp., aici 4, din AFHRA, 5201-1, vol. II, pt. I, rola B5121.

[19] Generalul Kessler către Cartierul General, Comandamentul de Est al USSTAF, 25 iunie 1944, 4 pp., aici 4, din AFHRA, 5201-1, vol. II, pt. I, rola B512; colonelul Novikov, „Spravka”, 22 iunie 1944, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, dosarele 104-105.

[20] Petr Lidov, „Tania (pervîi ocerk o Zoe Kosmodemianskoi”, Ot Sovetskogo informbiuro, 1941-1945, http://bibliotekar.ru/informburo/27.htm; „Zoia Kosmodemianskaia: şto bîlo na samom dele?”, Russkaia semerka, http://russian7.ru/post/zoya-kosmodemyanskaya-chto-bylo-na-samom/.

[21] S.S. Şkolnikov, V obektive – voina, Moscova, 1979, pp. 100-102; cf. Operaţiia „Frantik”, pp. 244-245.

[22] Căpitanul Şerocenkov, Interogatoriul lui Spasski Aleksei Mihailovici, 24 iunie 1944, 3 pp., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, dosarele 110-112; Valentin Kotov, „Petr Lidov. Sudba korrespondenta”, Kommunistî stoliţî, 27 ianuarie 2012, http://comstol.info/2012/01/obshhestvo/3085‘;

Oleksandr Dunaievski, „Vin z nami nazavjdi: do 70-riciciia dnia narodjennia P.O. Lidova”, Prapor, 1976, nr. 11: 82-85.

[23] Locotenent-colonelul Baranov, „Spravka”, 22 iunie 1944, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, dosar 103; cf. Operaţiia „Frantik”, p. 124.

[24] Colonelul Novikov, „Spravka”, 22 iunie 1944, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, dosarele 104-105; Liubimskii, „Poltavskaia bitva protiv Ghitlera”; Conversino, Fighting with the Soviets, pp. 85-86, 90.

[25] Jurnalul Maiorului Marvin S. Bowman, adunat de Paul West, Escadrila 100 de bombardiere, p. 6, https://100thbg.com/index.php?option=com_content&view=article&layout=edit&id=140.

[26] Susan Heller Anderson, „Midred Gillars, 87, of Nazi Radio, Axis Sally to an Allied Audience”, New York Times, 2 iulie 1988.

[27] Myhra, Frantic Saga, pp. 39, 42-43, 49-50.

[28] Colonelul Sveşnikov către Abakumov, „Dokladnaia zapiska”, 16 iulie 1944, 11 pp., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, dosarele 171-182.

[29] Ibid.; Conversino, Fighting with the Soviets, pp. 93-94.

[30] Conversino, Fighting with the Soviets, p. 94; Raport privind procedurile din cadrul Consiliului Ofiţerilor, 2 august 1944, 5 pp., aici 5, din AFHRA, 5201-1, vol. II, pt. I, rola B5121.

[31] Deane, The Strange Alliance, pp. 121-122; Conversino, Fighting with the Soviets, p. 91.

Capitolul 9

[1] Howard Whitman, „Nude Welcome to Russia Shocks U.S. Bomber Pilots”, The Daily News, 19 iulie 1944; „Howard Whitman of NBC-TV Series”, New York Times, 31 ianuarie 1975.

[2] Howard Whitman, „See Russia and Blush, Verdict of U.S. Flyers”, Chicago Daily Tribune, 19 iulie 1944, p. 1.

[3] Myhra, Frantic Saga, pp. 62-63; Franklyn Holzman către A. Holzman, 29 iunie şi 30 iunie 1944; Igor Kon, „Bîl li seks na Sviatoi Rusi”, Russkii Globus, nr. 2 (februarie 2005), https://www.russian-globe.com/N36/Kon.BulLiSexNaSvyatoyRusi.htm.

[4] Conversino, Fighting with the Soviets, p. 101.

[5] Locotenent-colonelul Sveşnikov către Abakumov, 25 septembrie 1944, 14 pp., aici 12, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, dosarele 260-273, aici 271.

[6] Albert Lepawsky către generalul comandant, Comandamentul de Est USSTAF (Through Deputy Commander for Administration), 10 iulie 1944, 3 pp., din AFHRA, 5201-1, vol. II, pt. I, rola B5121; Conversino, Fighting with the Soviets, pp. 96-97.

[7] Colonelul Cerneţki către Serghei Savcenko, „Dokladnaia zapiska po angloamerikanţam", 30 iunie 1944, 10 pp., aici 6 [1187], Arhivele SBU, fond 13, nr. 1190, dosarele 52-57.

[8] Albert Lepawsky către generalul comandant, Comandamentul de Est al USSTAF (prin comandantul adjunct pentru administraţie), 10 iulie 1944, 3 pp., din AFHRA, 5201-1, vol. II, pt. I, rola B5121; Conversino, Fighting with the Soviets, p. 97.

[9] [Albert Lepawsky], „History of Eastern Command, U.S. Strategic Airforce in Europe, 1941-1944", Cartierul general al USSTAF, 1944, Capitolul V, „Recreation and Conflict", subcapitolul „Dates and Fights", pp. 132-134, din AFHRA, 5201-1, vol. II, pt. I, rola B5121.

[10] Ibid., Capitolul V, p. 147.

[11] Myhra, Frantic Saga, p. 47; [Albert Lepawsky], „History of Eastern Command, U.S. Strategic Airforce in Europe, 1941-1944”, Capitolul 5, pp. 132-133.

[12] [Lepawsky], „History of Eastern Command, U.S. Strategic Airforce in Europe, 1941-1944”, Capitolul V, p. 137.

[13] Ibid., Capitolul V, p. 138.

[14] Oleg Budniţkii, „Mujcinî i jenşcinî v Krasnoi Armii (1941-1945)”, Cahiers du monde russe 52, nr. 2-3 (2011): pp. 405-422; Anna Krylova, Soviet Women in Combat: A History of Violence on the Eastern Front, New York, 2011.

[15] [Lepawsky], „History of Eastern Command, U.S. Strategic Airforce in Europe, 1941-1944”, Capitolul V, p. 144; Conversino, Fighting with the Soviets, p. 98.

[16] Niall Barr, Yanks and Limeys: Alliance Warfare in the Second World War, Londra, 2016, pp. 336-337.

[17] Barr, Yanks and Limeys, pp. 337-338; Lynne Olson, Citizens of London: The Americans Who Stood with Britain in Its Darkest, Finest Hour, New York, 2010, pp. 239-247.

[18] Mary Louise Roberts, What Soldiers Do: Sex and the American GI in World War II France, Chicago şi Londra,

2013, p. 70; Duncan Barrett şi Nuala Calvi, GI Brides: The Wartime Girls Who Crossed the Atlantic for Love, New York, 2014.

[19] Roberts, What Soldiers Do, pp. 113-121, 131-132.

[20] [Lepawsky], „History of Eastern Command, U.S. Strategic Airforce in Europe, 1941-1944”, Capitolul V, p. 132.

[21] Raymond Arthur Davies, Inside Russia Today, Winnipeg, 1945, p. 56.

[22] Raport întocmit de agentul „Iava”, 5 iunie 1944, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1171, „Materialî bîvşih voennoslujaşcih amerikanskoi aviabazî v g. Poltave, vol. 4. Naciato 6 iiunia 1944, zakonceno 10 ianvaria 1952 g.”, dosarele 128-129, aici 128; „Spravka na ofiţialnogo sotrudnika amerikanskoi razvedki Jarova Alberta M.”, 2 pp., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1169; „Kontrolno-nabliudatelnoe delo po Aviabaze Amerikanskih VVS, proizvodivşih celnocinîe operaţii i bazirovavşihsia na aerodromah SSSR Poltava-Mirgorod-Piriatin”, vol. 2, „Naciato: aprel’ 1944, Okonceno: sentiabr 1950, v 3-h tomah”, dosarele 654-655, aici 654.

[23] „Spravka na ofiţialnogo sotrudnika amerikanskoi razvedki Zharova Alberta M.”, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1169, dosarele 654-655; Locotentent-colonelul Sveşnikov şi maior Zorin către Abakumov, „Dokladnaia zapiska ob agenturno-operativnom obslujivanii Amerikanskih VVS v g.

Poltava”, 25 mai 1944, 10 pp., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, dosarele 1-10, aici 2-3.

[24] Conversino, Fighting with the Soviets, p. 124; Locotenent-colonelul Sveşnikov către Abakumov, septembrie 1944, 14 pp., aici 4-6, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, dosarele 263-265.

[25] Colonelul Gorbacev, Memoriu referitor la Ekaterina Stankevici, 8 august 1949, 2 pp., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1169, dosarele 693-693v.

[26] Locotenent-colonelul Sveşnikov, Memoriu, 4 pp., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, dosarele 202-205.

[27] Generalul Perminov către generalul Şibanov, 26 iulie 1944, copie, 3 pp., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, dosarele 200-201.

[28] Locotenent-colonelul Sveşnikov, Memoriu, 4 pp., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, dosarele 202-205; Colonelul Cerneţki către şeful directoratului secund, Comisariatul Poporului pentru Securitatea Statului al URSS Fedotov, 7 februarie 1945, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1201, dosar 145.

Capitolul 10

[1] Conversino, Fighting with the Soviets, pp. 113-116, 221-122.

[2] Gerd Niepold, Battle for White Russia: The Destruction of Army Group Centre June 1944, Londra, 1987; Steven J. Zaloga, Bagration 1944: The Destruction of Army Group Center, Westport, CT, 2004.

[3] Conversino, Fighting with the Soviets, pp. 117-119.

[4] Ibid., pp. 111-112.

[5] Ibid., pp. 121-123; [Lepawsky], „History of Eastern Command, U.S. Strategic Airforce in Europe, 1941-1944", Cartierul general al USSTAF, 1944, Capitolul V, secţiunea: „Recreation and Conflict", subsecţiunea: „Restaurants and Vodka", p. 125.

[6] Raport întocmit de agentul „Iava", 5 iunie 1944, 3 pp., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1171, dosarele 128-129, aici 128v; [Lepawsky], „History of Eastern Command", Capitolul V, p. 124.

[7] [Lepawsky], „History of Eastern Command", Capitolul V, p. 124.

[8] Colonelul Novikov, „Spravka", 5 august 1944, 2 pp., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, dosarele 208-209.

[9] Conversino, Fighting with the Soviets, pp. 106-108.

[10] Interviul de la BBC al lui Franklyn Holzman BBC, 1995; Franklyn Holzman către A. Holzman, 4 octombrie 1944.

[11] Sveşnikov către Abakumov, „Otcet”, 31 iulie 1944, 1 p., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, dosar 206; Generalul Perminov, Ordinul nr. 45, 26 iulie 1944, 5 pp., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, dosarele 233-235.

[12] Căpitanul Komkov, căpitanul Şirocenkov, locotenentul-major Abramov, locotenentul Kucinski, „Akt”, 13 septembrie 1944, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, d. 274 [1103]; Kucinski, „Obiasnenie”, 14 septembrie 1944, ibid., dosarele 275-276; Căpitanul Şirocenkov, Interogatoriul locotenentului Kucinski, 14 septembrie 1944, 4 pp., ibid., dosarele 277-278v; „Vîpiska iz protokola zasedaniia partiinogo biuro 42 BAO”, 14 septembrie 1944, 1 p., ibid., fol. 279; [Lepawsky], „History of Eastern Command”, Capitolul V, p. 126.

[13] Interviul de la BBC al lui Franklyn Holzman, 1995; „Aghenturnoe donesenie, Istocinik «Mihailova», Prinial Markelov”, 1 august 1945, 2 pp., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1171, dosarele 68-68v, aici 68; Căpitanul Heisin către colonelul Ţurin, „Politdonesenie”, 5 septembrie 1944, 1 p., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1200, „K liternomu delu na aviabazu VVS SShA, ciast 2”, f. 280.

[14] Conversino, Fighting with the Soviets, p. 112.

[15] Sveşnikov către Abakumov, 18 septembrie 1944, 6 pp., aici 2, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, dosarele 302-303.

[16] Ibid., dosarul 302.

[17] Sveşnikov, „Spravka”, 1 p., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1171, dosarul 126; Raport întocmit de agentul „Konstantinov”, 2 pp. ibid., dosarul 133; Raport întocmit de agentul „Avtomat”, ibid., dosar 135; Locotenentul Kalniţki, „Spravka o bîvşei aviabaze VVS SShA”, 23 ianuarie 1954, 8 pp., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1169, dosarul 702; Căpitanul Ivanov, „Spravka”, 2 pp., 25 iunie 1944, 2 pp., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1172, „Delo s materialalmi b[îvşih] voennoslujaşcih amerikanskoi aviabazî v g. Piriatin i Mirgorod. Naciato: 10 iiulia 1944, Zakonceno: 30 ianvaria 1952, na 447 listah”, f. 349 G.S. Kurganov şi P.M. Kurennov, Tainî russkoi revoliuţii i buduşcee Rossii, Ingelwood, CA, 1950, capitolul 22: „Vtoraia kniga posle Biblii”; L.A. Kutilova, I.V. Naum, M.I. Naumova şi V.A. Safonov, Naţionalnîe menşinstva Tomskoi gubernii. Hronika obşcestvennoi i kulturnoi jizni, 1885-1919, Tomsk, 1999, p. 144.

[18] Raport întocmit de agentul „Avtomat”, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1171, dosarul 135; Raport întocmit de agentul „Liliia”, 3 august 1944, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1171, dosarele 139-140; Raport întocmit de agentul „Markov”, ibid., dosar 143; elogiul lui Tony Reverditto adus lui Igor Reverditto, publicat pe 13 martie 2015 pe pagina de

Facebook „Memory of Igor Reverditto”, 27 februarie 2015, https://www.facebook.com/groups/647340528728078/permalink/647348445393953/.

[19] Sveşnikov către Abakumov, 18 septembrie 1944, 6 pp., aici 2, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, dosarele 301-302.

[20] Conversino, Fighting with the Soviets, pp. 140-141.

[21] Ibid., p. 141; [Lepawsky], „History of Eastern Command”, Capitolul V, p. 125 [789]; Generalul de brigadă Alfred Kessler, Scrisoare de recomandare pentru Igor Reverditto, 15 septembrie 1944, publicată de Trevor Reverditto pe pagina de Facebook „Memory of Igor Reverditto”, 27 februarie 2015, https://www.facebook.com/groups/647340528728078/permalink/647348445393953/.

[22] Conversino, Fighting with the Soviets, pp. 139-140.

Capitolul 11

[1] Lockard, „Yanks in Russia”, pp. 8-9.

[2] Kathy Harriman către Mary, 30 august 1944, Biblioteca Congresului, Documentele Harriman, caseta 6, dosarul 9, Corespondenţa dintre Kathleen Mortimer şi Mary Fisk.

[3] Norman Davies, Rising ’44: The Battle for Warsaw, Londra, 2008.

[4] Ibid., pp. 151-153; Plokhy, Yalta: The Price of Peace, New York, 2010, pp. 158-161, 172-173.

[5] Harriman şi Abel, Special Envoy, pp. 333-334; Stalin către Roosevelt, 9 august 1944, din Correspondence between the Chairman of the Council of Ministers of the USSR and the Presidents of the USA and the Prime Ministers of Great Britain during the Great Patriotic War of 1941-1945. Correspondence with Franklin D. Roosevelt and Harry S. Truman (August 1941-December 1945), Moscova, 1957, pp. 151-155, nr. 214, 217-119.

[6] Correspondence between the Chairman of the Council of Ministers of the USSR and the Presidents of the USA and the Prime Ministers of Great Britain during the Great Patriotic War of 1941-1945. Correspondence with Winston S. Churchill and Clement R. Attlee, 1944, Moscova, 1957, nr. 312, 313, 317.

[7] Harriman către Molotov, 14 august 1944, Evidenţele Misiunii Militare a SUA de la Moscova 1943-1945, NARA, RG 334, Dosarele legate de subiect, octombrie 1943-octombrie 1945, Caseta 22, dosarul „Poland”, 2 pp.; Harriman, Conversaţie, Tema: Aruncarea de echipamente militare deasupra Varşoviei, Moscova, 15 august 1944, Evidenţele Misiunii Militare a SUA de la Moscova 1943-1945, NARA, RG 334, Dosarele legate de subiect,

octombrie 1943 – octombrie 1945, Caseta 22, dosarul „Poland”, 5 pp.

[8] Harriman, Discuţie, Tema: Aruncarea de echipamente militare deasupra Varşoviei, Moscova, 15 august 1944, Evidenţele Misiunii Militare americane de la Moscova 1943-1945, NARA, RG 334, Dosarele legate de subiect, octombrie 1943-octombrie 1945, Caseta 22, Caseta 22, dosarul „Poland”, 5 pp.

[9] Deane către Walsh şi Spaatz, 15 august 1944, Evidenţele Misiunii Militare americane de la Moscova 1943-1945, NARA, RG 334, Dosarele legate de subiect, octombrie 1943-octombrie 1945, Caseta 22, dosarul „Poland”, 1 p.; Harriman către Vîşinski, 16 august 1944, ibid., 1 p.; Harriman, Discuţie. Aruncarea de echipamente militare deasupra Varşoviei, 16 august 1944, ibid., 2 pp.; Vîşinski către Harriman, 17 august 1944, ibid., 1 p.

[10] Correspondence between the Chairman of the Council of Ministers of the USSR and the Presidents of the USA and the Prime Ministers of Great Britain during the Great Patriotic War of 1941-1945. Correspondence with Winston S. Churchill and Clement R. Attlee, 1944, nr. 321; Harriman, Discuţie. Tema: bazele „Frantic” şi „Exploration”, 17 august 1944, Evidenţele Misiunii Militare americane de la Moscova 1943-1945, NARA, RG 334, Dosarele legate de subiect, octombrie 1943-octombrie 1945, Caseta 22, dosarul „Poland”, 2 pp.

[11] Conversino, Fighting with the Soviets, pp. 119-120; Davies, Rising ’44, pp. 301, 719; Harriman şi Abel, Special Envoy, p. 342; Roosevelt şi Churchill către Stalin, 20 august 1944, Correspondence between the Chairman of the Council of Ministers of the USSR and the Presidents of the USA and the Prime Ministers of Great Britain during the Great Patriotic War of 1941-1945. Correspondence with Franklin D. Roosevelt and Harry S. Truman (August 1941-December 1945), p. 156, nr. 220; Stalin către Roosevelt şi Churchill, ibid., p. 157, nr. 223; sprijinul acordat de Aliaţi Varşoviei: comunicările Roosevelt–Churchill–Stalin. Selecţie de documente, http://www.warsawuprising.com/doc/Roosevelt_Churchill_Stalin.htm; Churchill, The Second World War, vol. 6, Triumph and Tragedy (Boston, 1953), pp. 1233-1234.

[12] Conversino, Fighting with the Soviets, pp. 119-20; Davies, Rising ’44, pp. 301, 719; Harriman către Hull, 22 august 1944, FRUS, Diplomatic Papers: Europe, vol. 4, pp. 901-902; Harriman şi Abel, Special Envoy, p. 344.

[13] Davies, Rising ’44, pp. 350-358; Conversino, Fighting with the Soviets, pp. 146-147.

[14] Conversino, Fighting with the Soviets, p. 144.

[15] Ibid., pp. 143-145.

[16] Ibid., pp. 137, 247.

[17] „Mesajul guvernului sovietic ca răspuns la mesajul guvernului britanic de pe 5 septembrie”, Moscova, 9 septembrie 1944, 2 pp., din Evidenţele Misiunii Militare a SUA de la Moscova 1943-1945, NARA, RG 334, Dosarele legate de subiect, octombrie 1943-octombrie 1945, Cutie 22, dosarul „Poland”, p. 1; generalul Marshall către Deane, Tema: patrioţii polonezi de la Varşovia, 12 septembrie 1944, ibid., p. 1; Deane şi generalul-locotenent Montague Brocas Burrows, şeful Misiunii Militare Britanice, către generalul de armată Antonov, 14 septembrie 1944, 1 p., ibid., p. 1.

[18] Generalul Eisenhower către şefii de stat-major, 12 septembrie 1944, 1 p., din Evidenţele Misiunii Militare Americane de la Moscova 1943-1945, NARA, RG 334, Dosarele legate de subiect, octombrie 1943-octombrie 1945, Caseta 22, dosarul „Poland”; generalul Walsh către generalul Deane, 13 septembrie 1944, ibid., p.1; Rezumatul discuţiei, Prezenţi: Harriman, Deane, Archibald Clark-Kerr, Molotov, Pavlov, noaptea de 12-13 septembrie 1944, ibid., p. 1; generalul Deane către contraamiralul Archer, şef interimar, Misiunea Militară Britanică, 13 septembrie 1944, ibid., 2 pp.

[19] Conversino, Fighting with the Soviets, p. 146.

[20] Ibid., pp. 148-151, 156; generalul Spaatz către generalul Arnold, informaţii pentru Deane, Tema: Provizii pentru insurgenţi, 22 septembrie 1944, p. 1, din Evidenţele Misiunii Militare a SUA de la Moscova 1943-1945, NARA, RG 334, Dosarele legate de subiect, octombrie 1943-octombrie 1945, Caseta 22, dosarul „Poland”; Deane către

colonelul Makarov, Marele Stat-Major al Armatei Roşii, 21 septembrie 1944, ibid., p. 1.

[21] Conversino, Fighting with the Soviets, p. 157; generalul Spaatz către generalul Doolittle, Tema: Situaţia partizanilor din Varşovia, 30 septembrie 1944, Evidenţele Misiunii Militare Americane de la Moscova 1943-1945, p. 1, NARA, RG 334, Dosarele legate de subiect, octombrie 1943-octombrie 1945, Caseta 22, dosarul „Poland”; Deane către colonelul Makarov, 2 octombrie 1944, ibid., p. 1.

[22] Harriman şi Abel, Special Envoy, pp. 348-349; Revolta de la Varşovia 1944, Project in Posterum, http://www.warsawuprising.com/faq.htm.

Capitolul 12

[1] Myhra, Frantic Saga, pp. 82-85.

[2] Locotenent-colonelul Sveşnikov şi căpitanul Belih către Abakumov, „Dokladnaia zapiska o viezde voennoslujaşcih amerikanskih VVS iz SSSR”, 28 octombrie 1944, 4 pp., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, dosarele 319-322; William Kaluta, „History of Eastern Command, US Strategic Air Forces in Europe, October 1, 1944-March 31, 1945”, Capitolul 1: „Background”, p. 4, din NARA, RG 334; Misiunea Militară a Statelor Unite de la Moscova, Operaţiunea „Frantic”, octombrie 1943-octombrie 1945, Caseta 66: De la inginer la serviciul de informaţii.

[3] Kaluta, „History of Eastern Command, US Strategic Air Forces in Europe, October 1, 1944-March 31, 1945”, Capitolul 1, p. 3.

[4] Conversino, Fighting with the Soviets, p. 120.

[5] Kaluta, „History of Eastern Command, US Strategic Air Forces in Europe, October 1, 1944-March 31, 1945”, Capitolul 1, p. 4; Conversino, Fighting with the Soviets, p. 161.

[6] Locotenent-colonelul Sveşnikov către Abakumov, „Dokladnaia zapiska o sokraşcenii amerikanskih voenno-vozduşnih baz na territorii SSSR”, 2 decembrie 1944, 11 pp., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, dosarele 328-338; Kaluta, „History of Eastern Command, US Strategic Air Forces in Europe, October 1, 1944-March 31, 1945”, Capitolul 4: „Personnel Administration and Organization”, p. 2.

[7] Generalul-maior Novikov, adjunct, Departamentul Întâi, direcţia principală a SMERŞ, „Spravka po 169-i aviaţionnoi baze osobogo naznaceniia voenno-vozduşnih sil Krasnoi Armii”, 2 pp., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, dosarele 310-311; locotenent-colonelul Sveşnikov către Abakumov, „Dokladnaia zapiska o sokraşcenii amerikanskih voenno-vozduşnih baz na territorii SSSR”, 2 decembrie 1944, 11 pp., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, dosarele 328-338, aici 329-330.

[8] Kaluta, „History of Eastern Command, US Strategic Air Forces in Europe, October 1, 1944-March 31, 1945”, Capitolul 1, p. 5; Conversino, Fighting with the Soviets, p. 162.

[9] „Colonel Thomas Hampton”, Wings of War Webseum, https://militariawingswwii.wordpress.com/2012/03/29/new-lot-just-in-1930s-through-wwii-beyond-col-thomas-k-hampton/; locotenent-colonelul Sveşnikov către Abakumov, „Dokladnaia zapiska o sokraşcenii amerikanskih voenno-vozduşnih baz na territorii SSSR”, 2 decembrie 1944, 11 pp., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, dosarele 328-338; Kaluta, „History of Eastern Command, US Strategic Air Forces in Europe, October 1, 1944-March 31, 1945”, Capitolul 5: „Personnel Relations”, p. 1; Capitolul 4, p. 1.

[10] George Uri Fischer, Insatiable: A Story of My Nine Lives, Philadelphia, 2000, p. 104.

[11] Ibid., p. 106.

[12] Conversino, Fighting with the Soviets, p. 126; Fischer, Insatiable, p. 109; maiorul Zorin către Abakumov, „Dokladnaia zapiska ob operativno-agenturnom obslujivanii amerikanskoi aviabazy «celnocinîh pereletov’”, 23 iunie 1945, 30 pp., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1169, dosarele 559-588.

[13] „Michael Kowal”, la Muzeul Forţelor Aeriene Americane din Marea Britanie, http://www.americanairmuseum.com/person/240532; locotenent-colonelul Sveşnikov către Abakumov, „Dokladnaia zapiska o sokraşcenii amerikanskih voenno-vozduşnih baz na territorii SSSR”, septembrie 1944, 11 pp., aici 3, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, dosarele 301-306.

[14] Conversino, Fighting with the Soviets, p. 127.

[15] Kaluta, „History of Eastern Command, US Strategic Air Forces in Europe, October 1, 1944-March 31, 1945”, Capitolul 5, „Personnel Relations”, p. 33.

[16] Ibid., Capitolul 5, pp. 18, 35.

[17] Ibid., Capitolul 5, p. 17.

[18] Ibid., Capitolul 5, p. 33.

[19] Ibid., Capitolul 2, pt. I, Operaţiuni, p. 15.

[20] Ibid., Capitolul 5, „Personnel Relations”, pp. 11, 35.

[21] Ibid., Capitolul 4, „Personnel Administration and Organization”, pp. 4-5; Ibid., Capitolul 5, „Personnel

Relations”, pp. 3-4; locotenent-colonelul Sveşnikov către Abakumov, „Dokladnaia zapiska o sokraşcenii amerikanskih voenno-vozduşnîh baz na territorii SSSR”, 2 decembrie 1944, 11 pp., aici 11, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, dosarele 328-338.

[22] Kaluta, „History of Eastern Command, US Strategic Air Forces in Europe, October 1, 1944-March 31, 1945”, Capitolul 1, p. 5.

Capitolul 13

[1] Deane, The Strange Alliance, p. 246

[2] Ibid., p. 247; Harriman şi Abel, Special Envoy, pp. 363-364.

[3] Ibid., p. 363.

[4] Ibid., pp. 355-356, 358-361; Plokhy, Yalta, pp. 158-161.

[5] „William A. Fitchen”, The Orange County Register, 17 octombrie 2007, https://obits.ocregister.com/obituaries/orangecounty/obituary.aspx?n=william-afitchen&pid=96327178.

[6] Kaluta, „History of Eastern Command, US Strategic Air Forces in Europe, October 1, 1944-March 31, 1945”, Capitolul 1, „Background”, p. 41.

[7] Generalul de brigadă Edmund W. Hill, şeful Diviziei Forţelor Aeriene ale SUA, Misiunea Militară a Statelor Unite, Moscova, către ambasadorul Harriman, 28 decembrie 1944, din NARA, RG 334, Misiunea Militară a Statelor Unite la Moscova, Operaţiunea „Frantic”, octombrie 1943-octombrie 1945, Caseta 67: Rapoartele privind chestionările până la Recunoaştere foto.

[8] Rapoarte privind constatările din Polonia: Raportul locotenent-colonelului Thomas K. Hampton, NARA, RG 334, caseta 67, p. 1.

[9] Ibid.

[10] W.H. Lawrence, „Nazi Mass Killing Laid Bare in Camp; Victims Put at 1,500,000 in Huge Death Factory of Gas Chambers and Crematories”, New York Times, 30 august 1944.

[11] Kathy Harriman către Mary, 30 august 1944, Biblioteca Congresului, Documentele Harriman, caseta 6, dosarul 9, Corespondenţa dintre Kathleen Mortimer şi Mary Fisk; Barbie Zelizer, Remembering to Forget: Holocaust Memories through the Camera’s Eye, Chicago, 2000, pp. 51-52.

[12] Rapoarte privind constatările din Polonia: Raportul sergentului Samuel Chavkin, NARA, RG 334, caseta 67, p. 10; Raport întocmit de căpitanul Joe R. Johnson, ibid., p. 3.

[13] „Lvov”, Holocaust Encyclopedia, https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/lvov.

[14] Rapoarte privind constatările din Polonia: Raportul locotenent-colonelului Thomas K. Hampton, NARA, RG 334, caseta 67, p. 1; Raportul căpitanului Joe R. Johnson, ibid., p. 2; Raportul căpitanului Michael H. Kowal, ibid., p. 5; Raportul sergentului Samuel Chavkin, ibid., p. 8.

[15] Scrisoare adresată ambasadorului britanic la Moscova, 16 septembrie 1944, din Rapoarte privind constatările din Polonia, NARA, RG 334, caseta 67, p. 6; Mieczysław Karol Borodej, Niebieska Eskadra, http://niebieskaeskadra.pl/?control=8&id=2540.

[16] Rapoarte privind constatările din Polonia: Raportul Maiorului Robert H. Wiseheart, NARA, RG 334, caseta 67, pp. 1-2.

[17] Căpitanul William Fitchen, Formular de chestionar: [Primul] Pilot locotenent R.E. Beam, 10 decembrie 1944; sergentul John R. Dmytryshyn, Frantic: Rapoarte privind interogatoriile. Co-mandamentul de Est, NARA, RG 334, caseta 67, pp. 7-8.

[18] Căpitanul William Fitchen, Interogarea sergentului technician E.G. Kelly şi a sergentului-major A.G. Stubaus, 18 decembrie 1944, 6 pp., aici 3-6, Frantic: Rapoarte privind interogatoriile. Comandamentul de Est, NARA, RG 334, caseta 67.

[19] Plokhy, Yalta, pp. 166-175.

[20] Locotenent-colonelul Sveşnikov către Abakumov, „Dokladnaia zapiska o sokraşcenii amerikanskih voenno-vozduşnih baz na territorii SSSR", 2 decembrie 1944, 11 pp., aici 7-8, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, dosarele 328-338.

[21] Ibid., fol. 8; maiorul Zorin către generalul-maior Novikov, „Do-kladnaia zapiska o povedenii amerikanskih voennoslujaşcih pri vilete na vinujdennie posadki samoletov", decembrie 1944, 5 pp., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1171.

[22] Kaluta, „History of Eastern Command, US Strategic Air Forces in Europe, October 1, 1944-March 31, 1945", Capitolul 4, „Gestionarea şi organizarea personalului", p. 16; Raport întocmit de agentul „Markov", Arhivele SBU, fond 13, nr. 1172; nr. 1168, dosar 125.

Capitolul 14

[1] „V novîi 1945 god sovetskie liudi jelali drug drugu skoroi pobedî nad faşistskoi Ghermaniei”, TASS, 1 ianuarie 2015, http://tass.ru/70-letie-pobedy/1682585.

[2] My Dear Mr. Stalin: The Complete Correspondence of Franklin D. Roosevelt and Joseph V. Stalin, ed. Susan Butler, New Haven şi Londra, 2005, p. 184; Plokhy, Yalta, p. 28; Martin Gilbert, Churchill and America, New York, 2005, p. 325.

[3] Franklyn Holzman către A. Holzman, 1 ianuarie 1945; Franklyn Holzman, interviu acordat BBC, 1995.

[4] Colonelul Ahov şi locotenent-colonelul Baruzdin către locotenent-colonelul Zubkov, 25 iulie 1960, 4 pp., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1207, dosarele 327-330.

[5] Kaluta, „History of Eastern Command, US Strategic Air Forces in Europe, October 1, 1944-March 31, 1945”, Capitolul 5, „Personnel Relations”, p. 34.

[6] Ibid.

[7] „LTC William Roman Kaluta”, Find a Grave, https://www.findagrave.com/cgi-bin/fg.cgi?page=gr&GRid=48767213; Roman M. Kaluta, US 1940 Census, http://www.archives.com/1940-census/roman-kaluta-ny-55936655; Tatiana Şugailo, „Istoria gazetî «Russkii golos» i ee obşcestvenno-politiceskie poziţi”,

Katalog pressî russkogo zarubejia (Vladivostok, 2017). Locotenent-colonelul Sveşnikov către Abakumov, „Dokladnaia zapiska o sokraşcenii amerikanskih voenno-vozduşnih baz na territorii SSSR”, 2 decembrie 1944, 11 pp., aici 4, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, dosarele 328-338.

[8] Maiorul Zorin către generalul-maior Gorgonov, „Dokladnaia zapiska ob izuceni razvedîvatelnoi deiatelnosti amerikanskih voennoslujaşcih Poltavskoi aviabazî”, 12 februarie 1945, 11 pp., aici 5-7, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1169, dosarele 415-425; căpitanul Zaharov, „Vîpiska iz dokladnoi zapiski gvardii kapitana Zaharova”, 10 iulie 1944, 1 p., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1172, dosarul 106.

[9] Kaluta, „History of Eastern Command, US Strategic Air Forces in Europe, October 1, 1944-March 31, 1945”, Capitolul 5, „Personnel Relations”, pp. 30-31.

[10] Colonelul Cerneţki, căpitanul Mihaliuk, locotenent-major Nevedov către şeful Direcţiei Secunde, Comisariatul Poporului pentru Securitatea Statului al URSS, comisarul pentru Securitatea Statului Clasa a III-a Fedotov, „Dokladnaia zapiska o rezultatah operativno-agenturnogo obslujivania amerikanskoi aviabazî v Poltave za period: dekabr 1944-ianvar 1945”, 7 februarie 1945, 18 pp., aici 16-18, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1201, dosarele 146-163.

[11] Kaluta, „History of Eastern Command, US Strategic Air Forces in Europe, October 1, 1944-March 31, 1945”, Capitolul 5, „Personnel Relations”, pp. 28-29.

[12] Ibid., p. 29; maiorul Zorin către locotenent-colonelul Guliaev, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1171, dosarul 93; maiorul Zorin către generalul-maior Gorgonov, „Dokladnaia zapiska ob izuceni razvedîvatelnoi deiatelnosti amerikanskih voennoslujaşcih Poltavskoi aviabazî”, 12 februarie 1945, 11 pp., aici 5, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1169, dosarul 417; colonelul Reşetnikov şi locotenent-colonelul Meşceriakov către locotenent-colonelul Kovalkov, 29 ianuarie 1953, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1179, dosarul 12; căpitanul Mihaliuk şi locotenentul-major Nefedov către colonelul Sliuger, „Dokladnaia zapiska o razrabotke sviazei amerikanţev v UNKGB po Poltavskoi oblasti za fevral mesiaţ 1945 goda”, 7 martie 1945, 8 pp., aici 6, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1201, dosarele 181-188.

[13] Căpitanul Şpagin, „Spravka”, 27 martie 1945, 5 pp., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1169, dosarele 466-470.

[14] Maiorul Zorin către generalul-maior Novikov, „Dokladnaia za-piska ob izmenenii otnoşenii mejdu licinîm sostavom amerikanskoi bazî i voennoslujaşcimi 169 ABON”, 7 februarie 1945, 5 pp., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1169, dosarele 410-414.

Capitolul 15

[1] Harriman către Roosevelt, 6 decembrie 1944, Biblioteca Franklin D. Roosevelt, Sala Hărţilor, Călătoriile prezidenţiale, Conferinţa din Crimeea, caseta 21, Argonaut 1, secţiunea 1; Plokhy, Yalta, pp. 27-28.

[2] „The President's Special Assistant (Hopkins) to the President", FRUS, Diplomatic Papers: Conferences at Malta and Yalta, 1945, p. 39; Plokhy, Yalta, pp. 37-38.

[3] Harriman către Roosevelt, 6 decembrie 1944, Biblioteca Franklin D. Roosevelt, Sala Hărţilor, Călătoriile prezidenţiale, Conferinţa din Crimeea, caseta 21, Argonaut 1, secţiunea 1.

[4] Harriman şi Abel, Special Envoy, p. 392.

[5] Kaluta, „History of Eastern Command, US Strategic Air Forces in Europe, October 1, 1944-March 31, 1945", Capitolul 1, Context, p. 21, NARA, RG 334 (Agenţiile subordonate), Misiunea Militară a Statelor Unite de la Moscova, Operaţiunea „Frantic", octombrie 1943-octombrie 1945, Caseta 66: De la inginer la serviciul de informaţii.

[6] Maiorul Zorin, „Spravka", ianuarie 1945, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1171, dosarul 119; maiorul Zorin către generalul-maior Novikov, „Dokladnaia zapiska o sluciae s portfelem gl. Marşala angliiskoi aviaţii Teder A.V.", 26 ianuarie 1945, 3 pp., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1169, dosarele 390-393; Kaluta, „History of Eastern Command,

US Strategic Air Forces in Europe, October 1, 1944-March 31, 1945", Capitolul 1, „Background", pp. 22-23; Conversino, Fighting with the Soviets, pp. 173-174.

[7] Kaluta, „History of Eastern Command, US Strategic Air Forces in Europe, October 1, 1944-March 31, 1945", Capitolul 1, „Background", pp. 21-22.

[8] Ibid., p. 23.

[9] Generalul-maior Slavin către amiralul Alafuzov şi comisarul pentru securitatea statului Abakumov, 8 februarie 1945, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1169, dosarul 457.

[10] Întrunirea comună a şefilor de stat-major, 5 februarie 1945, in FRUS: Conferences at Malta and Yalta, p. 594; Plokhy, Yalta, pp. 216-222.

[11] „Roosevelt-Stalin Meeting, February 8, 1945", FRUS: Conferences at Malta and Yalta, pp. 766-771; My Dear Mr. Stalin, pp. 292-293.

[12] Plokhy, Yalta, pp. 166-170.

[13] Harriman şi Abel, Special Envoy, pp. 406-414; Plokhy, Yalta, pp. 241-251; „Third Plenary meeting, February 6,

«The Polish Question»„, FRUS: Conferences at Malta and Yalta, pp. 667-671.

[14] Deane, The Strange Alliance, pp. 182-190; „Bilateral Document, Agreement between the United States and the Soviet Union Concerning the Liberated Prisoners of War and Civilians”, FRUS: Conferences at Malta and Yalta, pp. 985-987.

[15] Deane, The Strange Alliance, pp. 186-190; Harriman şi Abel, Special Envoy, p. 416; Plokhy, Yalta, pp. 298-305.

[16] Deane, The Strange Alliance, p. 184.

[17] Churchill, Triumph and Tragedy, pp. 362-363.

[18] Robert E. Sherwood, Roosevelt and Hopkins: An Intimate History, New York, 1948, p. 879; Plokhy, Yalta, pp. 328-329.

[19] Fischer, Insatiable, pp. 116-117.

[20] Conversino, Fighting with the Soviets, p. 177.

Capitolul 16

[1] My Dear Mr. Stalin, pp. 297-299.

[2] Deane, The Strange Alliance, pp. 190-196; Harriman şi Abel, Special Envoy, pp. 419-420.

[3] My Dear Mr. Stalin, pp. 298-299.

[4] Locotenent-colonelul James D. Wilmeth et al., „Report on a Visit to Lublin, Poland, February 27-March 28, 1945”, secţiunea „Russian Reactions”, p. 13, NARA, RG 334, Caseta 22, Prisoners of War; Kaluta, „History of Eastern Command, US Strategic Air Forces in Europe, October 1, 1944-March 31, 1945”, Capitolul 1, p. 70; Deane, The Strange Alliance, p. 191; Conversino, Fighting with the Soviets, pp. 188-190.

[5] Kaluta, „History of Eastern Command, US Strategic Air Forces in Europe, October 1, 1944-March 31, 1945”, Capitolul 1, p. 71; Deane, The Strange Alliance, pp. 195-196; Conversino, Fighting with the Soviets, p. 193.

[6] Wilmeth et al., „Report on a Visit to Lublin, Poland, February 27-March 28, 1945”, p. 12.

[7] Deane, The Strange Alliance, pp. 191-194; Kaluta, „History of Eastern Command, US Strategic Air Forces in Europe, October 1, 1944-March 31, 1945”, Capitolul 1, p. 73; Wilmeth et al., „Report on a Visit to Lublin, Poland, February 27-March 28, 1945”, p. 15.

[8] Kaluta, „History of Eastern Command, US Strategic Air Forces in Europe, October 1, 1944-March 31, 1945”, Capitolul 1, pp. 73-74.

[9] Wilmeth et al., „Report on a Visit to Lublin, Poland, February 27-March 28, 1945”, pp. 1-3; Communiqué of the Polish-Soviet Extraordinary Commission for Investigating the Crimes Committed by the Germans in the Majdanek Extermination Camp in Lublin, ed. A. Witos et al., Moscow, 1944; Tomasz Kranz, „Ewidencja zgonów I śmiertelność więźniów KL Lublin”, Zeszyty Majdanka 23, [Lublin], 2005, pp. 7-53.

[10] Wilmeth et al., „Report on a Visit to Lublin, Poland, February 27-March 28, 1945”, pp. 4-5; Conversino, Fighting with the Soviets, p. 196.

[11] My Dear Mr. Stalin, pp. 299-300.

[12] Căpitan William Fitchen, Formular de chestionar: [Primul] pilot locotenent Peede, 17 martie 1945, Frantic: Rapoarte privind chestionările. Comandamentul de Est, „Report on Former Prisoners of War”, 4 pp., aici 3, NARA, RG 334, caseta 67; Kaluta, „History of Eastern Command, US Strategic Air Forces in Europe, October 1, 1944-March 31, 1945”, Capitolul 1, pp. 50, 73; Conversino, Fighting with the Soviets, p. 190.

[13] Căpitanul William Fitchen, „Report of an interview with three former prisoners of war, First Lieutenant Cory, Second Lieutenant Murphy, and Second Lieutenant Gaich”, 21 februarie 1945, 4 pp., Frantic: Rapoarte privind chestionările. Comandamentul de Est, NARA, RG 334, caseta 67; „Beliaev, Vladimir Pavlovici”, Bolşaia Sovetskaia Enţiklopediia, Moscova, 1969, s.v.; Iurii Naghibin, Dnevnik, Moscova, 2009, pp. 124-128.

[14] Căpitanul William Fitchen, „Report of an interview with three former prisoners of war, Capt. Slanina, Second Lieutenant Young, and First Lieutenant Englander”, 22 februarie 1945, p. 1, Frantic: Rapoarte privind interogatoriile. Comandamentul de Est, NARA, RG 334, caseta 67; Kaluta, „History of Eastern Command, US Strategic Air Forces in Europe, October 1, 1944-March 31, 1945”, Capitolul 1, pp. 73-77.

[15] Kaluta, „History of Eastern Command, US Strategic Air Forces in Europe, October 1, 1944-March 31, 1945”, Capitolul 1, p. 78; căpitanul Robert M. Trimble et al., „Report on Flight to Rzeszow, Staszow, Lwow, Poland, March 17, 1945”, 5 pp., aici 1-3, Frantic: Rapoarte privind interogatoriile. Comandamentul de Est, NARA, RG 334, caseta 67; Trimble şi Dronfield, Beyond the Call, pp. 117-142.

[16] Trimble et al., „Report on Flight to Rzeszow, Staszow, Lwow, Poland, March 17, 1945”, 5 pp., aici 3-4.

[17] Ibid., p. 4; „Report by Sgt. Richard J. Beadle”, 2 pp., Frantic: Rapoarte privind chestionările. Comandamentul de Est, NARA, RG 334, caseta 67.

[18] Trimble et al., „Report on Flight to Rzeszow, Staszow, Lwow, Poland, March 17, 1945”, 5 pp., aici 4; Trimble and Dronfield, Beyond the Call, pp. 168-174, 180-182.

[19] My Dear Mr. Stalin, p. 300.

[20] Harriman către Roosevelt, 12 martie 1945, din FRUS: Diplomatic Papers, 1945, Europe, vol. 5; Deane, The Strange Alliance, p. 198; Harriman şi Abel, Special Envoy, pp. 420-421.

[21] My Dear Mr. Stalin, p. 300.

[22] Ibid., pp. 301-302.

[23] Harriman şi Abel, Special Envoy, pp. 421-422.

[24] Locotenent-colonelul James D. Wilmeth, Memoriu adresat generalului Deane, Reference: călătoria la Lublin, Poltava, URSS, 13 aprilie 1945, 9 pp. din NARA, RG 334, Caseta 22; Kaluta, „History of Eastern Command, US Strategic Air Forces in Europe, October 1, 1944-March 31, 1945”, Capitolul 1, p. 78.

[25] Kaluta, „History of Eastern Command, US Strategic Air Forces in Europe, October 1, 1944-March 31, 1945”, Capitolul 1, pp. 78-79; Conversino, Fighting with the Soviets, p. 196.

Capitolul 17

[1] Maiorul Zorin către Abakumov, 2 aprilie 1945, pp. 1-2, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1169, dosarele 471-472.

[2] William Kaluta, „Eascom History, 1 April 1945 to 23 June 1945”, Capitolul 1, „Operations”, p. 7, din NARA, RG 334; Misiunea Militară a Statelor Unite la Moscova, Operaţiunea „Frantic”, octombrie 1943-octombrie 1945, Caseta 66: De la inginer la serviciul de informaţii.

[3] Maiorul Zorin către generalul-maior Novikov, 10 aprilie 1945, „Informatsionnaia dokladnaia zapiska”, 4 pp., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1169, dosarul 499.

[4] Plokhy, Yalta, pp. 358-364.

[5] Harriman şi Abel, Special Envoy, pp. 432-439.

[6] My Dear Mr. Stalin, pp. 303-317.

[7] Fred L. Borch, „Two Americans and the Angry Russian Bear: Army Air Force Pilots Court-Martialed for Offending the Soviet Union during World War II”, Prologue Magazine 43, nr. 1 (Primăvara 2011), https://www.archives.gov/publications/prologue/2011/spring/court-martials.html.

[8] Conversino, Fighting with the Soviets, pp. 201-202.

[9] Borch, „Two Americans and the Angry Russian Bear”.

[10] Locotenent-colonelul Sveşnikov, „Spravka”, 30 aprilie 1944, 2 pp., aici 2, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, dosar 32; Trimble şi Dronfield, Beyond the Call, pp. 230-231.

[11] Borch, „Two Americans and the Angry Russian Bear”; Conversino, Fighting with the Soviets, pp. 203-204.

[12] Kaluta, „Eascom History, 1 April 1945 to 23 June 1945”, Capitolul 1, „Operations”, pp. 1-2; Conversino, Fighting with the Soviets, p. 203.

[13] Maiorul Zorin către generalul-maior Novikov, 10 aprilie 1945, „Informaţionnaia dokladnaia zapiska”, 4 pp., aici 3, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1169, dosar 499.

[14] Ibid.; Kaluta, „Eascom History, 1 April 1945 to 23 June 1945”, Capitolul 1, „Operations”, pp. 1-2.

[15] Kaluta, „Eascom History, 1 April 1945 to 23 June 1945”, Capitolul 1, „Operations”, p. 1.

[16] Raport întocmit de agent, „Kozlov”, 1 aprilie 1945, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1169, d. 491; Raport întocmit de agentul „Moskvicika”, 2 aprilie 1945, ibid., dosar 490.

[17] Fischer, Insatiable, p. 122.

[18] Ibid.; „Soviet Denunciation of the Pact with Japan, April 5, 1945”, The Department of State Bulletin 12, nr. 305 (29 aprilie 1945), http://avalon.law.yale.edu/wwii/s3.asp.

[19] Dmitrii Volkogonov, Triumf i tragediia: Politiceskii portret I.V. Stalina, Moscova, 1989, cartea 2, pt. 1, p. 373; Zorin către Abakumov, 2 aprilie 1945, p. 2, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1169, dosar 471; maiorul Zorin, „Spravka”, 3 aprilie 1945, 2 pp., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1169, dosarele 485-486; Arkhiv rozstrilianoho vidrodzhennia: materialî arhivno-slidcih sprav ukraïns’kih pis’mennikiv 1920-1930-kh rokiv, comp. Oleksandr şi Leonid Uşkalov, Kiev, 2010, p. 376.

[20] Kaluta, „Eascom History, 1 April 1945 to 23 June 1945”, Capitolul 1, „Operations”, p. 6; maiorul Zorin către generalul-maior Novikov, 10 aprilie 1945, „Informaţionnaia dokladnaia zapiska”, 4 pp., aici 3, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1169, dosar 499.

[21] Kaluta, „Eascom History, 1 April 1945 to 23 June 1945”, Capitolul 1, „Operations”, p. 6.

[22] Ibid., Capitolul 1, „Operations”, pp. 3-4, 8; Trimble şi Dronfield, Beyond the Call, pp. 233-240, 243.

[23] My Dear Mr. Stalin, p. 322.

Capitolul 18

[1] Despre Melby, vezi Robert P. Newman, The Cold War Romance of Lillian Hellman and John Melby, Chapel Hill, NC, 1989.

[2] Harriman şi Abel, Special Envoy, pp. 440-441.

[3] Ibid., pp. 441-443; Sherwood, Roosevelt and Hopkins, pp. 883-884.

[4] Harriman şi Abel, Special Envoy, pp. 445-446; Conversino, Fighting with the Soviets, p. 205; Costigliola, Roosevelt’s Lost Alliances, pp. 319-320.

[5] Kaluta, „Eascom History, 1 April 1945 to 23 June 1945”, Capitolul 2, „Activities”, p. 1.

[6] Ibid., Capitolul 2, „Activities”, pp. 1-2.

[7] Franklyn Holzman către A. Holzman, 14 aprilie 1945; Franklyn Holzman, interviu acordat BBC, 1995.

[8] Kaluta, „Eascom History, 1 April 1945 to 23 June 1945”, Capitolul 1, „Operations”, pp. 6-7; Capitolul 2, „Activities”, p. 1.

[9] Conversino, Fighting with the Soviets, pp. 206-207.

[10] Plokhy, Yalta, pp. 382-383.

[11] Harriman şi Abel, Special Envoy, pp. 447-53; Costigliola, Roosevelt’s Lost Alliances, pp. 320-327.

[12] Samuel Chavkin, „Russia-based Yanks parade with Red Army”, colecţia Franklyn Holzman; Kaluta, „Eascom History, 1 April 1945 to 23 June 1945”, Capitolul 1, „Operations”, pp. 6-7; Capitolul 2, „Activities”, p. 2.

[13] Kaluta, „Eascom History, 1 April 1945 to 23 June 1945”, Capitolul 2, „Activities”, p. 3; Conversino, Fighting with the Soviets, p. 208.

[14] Fischer, Insatiable, p. 120; Bertha Markoosha Fischer, My Lives in Russia, New York, 1944.

[15] Fischer, Insatiable, pp. 121-122.

[16] Maiorul Zorin către generalul-maior Gorgonov, „Dokladnaia zapiska ob izucenii razvedîvatelnoi deiatelnosti amerikanskih voennoslujaşcih Poltavskoi bazî", 12 februarie 1945, 11 pp., aici 6, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1169, dosare 415-425; maiorul Zorin către generalul-maior Novikov, „Dokladnaia zapiska ob izmenenii otnoşenii mejdu licinîm sostavom amerikanskoi bazî i voennoslujaşcimi 169 ABON", 7 februarie 1945, 5 pp., aici 5, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1169, dosarele 410-414; Raport întocmit de agentul „Kozlov", iunie 1945, 1 p, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1172, dosar 98; căpitanul Zaharov, „Vîpiska iz dokladnoi zapiski gvardii kapitana Zaharova", 10 iulie 1944, 1 p., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1172, dosarul 106.

[17] Maiorul Zorin către Abakumov, „Dokladnaia zapiska ob operativno-agenturnom obslujivanii amerikanskoi aviabazî «celnocinîh pereletov»„, 23 iunie 1945, 30 pp., aici 10, 17, 24, 25, 28, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1169, dosarele 559-588; colonelul Cerneţki, căpitanul Mihaliuk şi locotenentul-major Nefedov către Fedotov (Moscova), „Dokladnaia zapiska o rezultatah agenturno-operativnogo obslujivaniia amerikanskoi aviabazî v Poltave za period dekabr 1944-ianvar 1945", 7 februarie 1945, 18 pp., aici 1, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1201, dosarele 146-148.

[18] Colonelul Reşetnikov şi locotenent-colonelul Meşceriakov, „Sprav-ka na voennoslujaşcego bîvşei Poltavskoi bazî VVS SShA-Chavkina Samuila”, ianuarie 1952, 3 pp., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1171, dosarele 60-62; maiorul Zorin şi căpitanul Mihaliuk, „Spravka: Chavkin, Samuil”, 3 pp., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1171, dosarele 157-158; Raport întocmit de agentul „Valik”, 15 noiembrie 1944, 1 p., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1171, dosar 65; Raport întocmit de agentul „Markov”, ianuarie 1945, 1 p., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1171, dosar 90; locotenent-colonelul Sveşnikov către Abakumov, „O sokraşcenii amerikanskih voenno-vozduşnîh baz na territorii SSSR”, 2 decembrie 1944, 11 pp., aici 6, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1168, dosar 333.

[19] Franklyn Holzman către A. Holzman, 21 februarie, 1 mai şi 10 mai 1945.

[20] Pentru rapoartele de la SMERŞ legate de Philip Mishchenko şi Elena Semijenova, vezi Arhivele SBU, fond 13, nr. 1171, dosarele 3-36.

[21] Kaluta, „Eascom History, 1 October 1944 to 1 April 1945”, Capitolul 5, „Personnel Relations”, pp. 31-32.

[22] Ibid.

[23] Raport întocmit de agentul „Markov”. Mai 1945, 1 p., Arhivele SBU, fond 13, nr. 1172, dosar 125.

[24] Trimble şi Dronfield, Beyond the Call, pp. 256-258.

Capitolul 19

[1] „Spravka na bîvşego komandira 169 aviabazî osobogo naznaceniia VVS VS SSSR gheneral-maiora aviaţii Kovaleva Stepana Korneevicia”, Arhivele SBU, dosar 13, nr. 1169, dosarele 673-676.

[2] Plokhy, Yalta, pp. 102-116; Norman M. Naimark, The Russians in Germany: A History of the Soviet Zone of Occupation, 1945-1949, Cambridge, 1997.

[3] „Perminov, Aleksandr Romanovich”, The Generals of World War II, http://www.generals.dk/general/Perminov/Aleksandr_Romanovich/Soviet_Union.html.

[4] „Minutes of the Eighteenth Meeting of the Air Directorate, Held at Berlin, December 18, 1945, 10:30 a.m.”, FRUS: Diplomatic Papers, 1945: European Advisory Commission Austria, Germany, vol. 3; „U.S. Note Documents Western Position on Unrestricted Air Access to Berlin”, Departamentul de Stat, vol. 45 (iulie-septembrie, 1961), http://www.ebooksread.com/authors-eng/united-states-dept-of-state-office-ofpublic-co/department-of-state-bulletin-volume-v-45-jul--sep-1961-tin/page-99-department-of-state-bulletin-volume-v-45-jul--sep-1961-tin.shtml.

[5] Soveţkaia administraţiia v Ghermanii, 1945-1949. Deiatelnost upravleniia SVAG po izuceniiu dostijenii nemeţkoi nauki i tehniki v Sovetskoi zone okkupaţii, ed. V.V. Zaharov, Moscova, 2007, pp. 398-340; Gheorghi Litvin, Na razvalinah tretego Reiha, ili maiatnik voinî, Moscova, 1998, Capitolul 1, „Soveţkaia voennaia administraţiia v Ghermanii, 1945-1949: Spravocinik", Moscova, 2009, p. 840.

[6] John Gaddis, George F. Kennan: An American Life, New York, 2012, pp. 215-222; Iosif Stalin, „Reci na predvîbornom sobranii izbiratelei Stalinskogo izbiratelnogo okruga g. Moskvî", 9 februarie 1946", Propagandist, nr. 1-4, februarie 1946, p. 11.

[7] Montefiore, Stalin, pp. 532-537.

[8] Mareşalul de aviaţie Aleksandr Golovanov, Feliks Ciuev, Soldatî imperii: besedî, vospominaniia, dokumentî, Moscova, 1998, p. 267; A.M. Horobrîh, Glavnîi marşal aviaţii A.A. Novikov, Moscova, 1989, p. 268.

[9] Vladimir Juhrai, Stalin: pravda i loj, Moscova, 1996, p. 235.

[10] Aleksandr Melenberg, „Trofei marşala Jukova", Novaia gazeta, 9 iunie 2003.

[11] „Postanovlenie Politbiuro TsK KPSS «O t. Jukove G.K., Marşale Sovetskogo Soiuza»„, 20 ianuarie 1948, Fond Aleksandra Iakovleva, Arhiv, http://www.alexanderyakovlev.org/fond/issues-doc/1002762.

[12] „Kutsevalov, Timofei Fedorovich”, Generals of World War II, http://www.generals.dk/general/Kutsevalov/Timofei_Fedorovich/Soviet_Union.html.

[13] „Kriukov, Grigorii Viktorovici”, Gheroi stranî, http://www.warheroes.ru/hero/hero.asp?Hero_id=1841; „Doci Lidii Ruslanovoi i generala Kriukova rasskazala o frontovîh budniah”, Moskovskii komsomoleţ, 7 mai 2015.

[14] „Spravka na bîvşego komandira 169 aviabazî osobogo naznaceniia VVS VS SSSR general-maiora aviaţii Kovaleva Stepana Korneevicia”, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1169, dosarele 673-676.

[15] Vezi lista de distincţii şi raportul lui Şcepankov la Pamiat naroda, https://pamyat-naroda.ru/heroes/podvig-chelovek_nagrazhdenie43320375/.

[16] „Spravka na bîvşego komandira 169 aviabazî osobogo naznaceniia VVS VS SSSR general-maiora aviaţii Kovaleva Stepana Korneevicia.”

[17] Maiorul Zorin, „Spravka”, 9 ianuarie 1945, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1171, dosarele 116-118; „Ivan Ivanovici Moskalenko”, Kto rukovodil organami Gosbezopasnosti, 1941-1954: Spravocinik, ed. N.V. Petrov, Moscova, 2010; „Kovalev, Stepan Korneevici”, Bessmertnîi polk, Moskva, http://www.polkmoskva.ru/people/1061143/.

Capitolul 20

[1] „Major General Robert L. Walsh”, U.S. Air Force, https://www.af.mil/About-Us/Biographies/Display/Article/105289/major-general-robert-l-wals.

[2] Michael J. Hogan, The Marshall Plan: America, Britain, and the Reconstruction of Western Europe, 1947-1952, Cambridge, 1987; John Lewis Gaddis, „Reconsiderations: Was the Truman Doctrine a Real Turning Point?”, Foreign Affairs 52, nr. 2, 1974, pp. 386-402; Dennis Merrill, „The Truman Doctrine: Containing Communism and Modernity”, Presidential Studies Quarterly 36, nr. 1, 2006, pp. 27-37; Michael Holm, The Marshall Plan: A New Deal for Europe, Abingdon, Regatul Unit, 2016.

[3] Vladislav Zubok şi Constantine Pleshakov, Inside the Kremlin’s Cold War: From Stalin to Khrushchev, Cambridge, MA, 1996, pp. 50-51.

[4] William R. Harris, „The March Crisis of 1948, Act I”, Studies in Intelligence 10, nr. 4, 1966, pp. 3-5.

[5] Ibid., pp. 5-8.

[6] Jean Edward Smith, Lucius D. Clay: An American Life, New York, 1990, p. 488.

[7] Roger Gene Miller, To Save a City: The Berlin Airlift, 1948-1949 (College Station, TX, 2000); „Major General Robert L. Walsh", U.S. Air Force, http://www.af.mil/AboutUs/Biographies/Display/tabid/225/Article/105289/major-generalrobert-l-walsh.aspx.

[8] Jean Edward Smith, Lucius D. Clay: An American Life, ed. a 2-a, New York, 2014, pp. 335-338; „William Whipple Jr, 36", Princeton Alumni Weekly, 2 aprilie 2008; Fischer, Insatiable, p. 125.

[9] Fischer, Insatiable, pp. 126-128; Markus Wolf, Die Troika: Geschichte eines Nichtgedrehten Films, Berlin, 1989, traducere în limba rusă: Troe iz tridţatîh, Moscova, 1990, p. 109.

[10] Fischer, Insatiable, pp. 129-132; Wolf, Troe iz tridţatîh, pp. 306-311; George Fischer, Scrisori trimise rudelor şi care poartă datele de 9 şi 11 martie 1946, Berlin; Victor Fischer cu Charles Wohlforth, To Russia with Love: An Alaskan Journey, Fairbanks, 2012, pp. 81-84; Vladimir Gall, „Instruktor-literator, perevodcik, parlamenter...", Vladislava Jdanova, Naşim orujiem bîlo slovo: Perevodciki na voine, Frankfurt pe Main, 2009, pp. 122-159.

[11] „Spravka na amerikanskogo voennoslujaşcego bîv. bazî VVS SŞa-Fisher, Georg”, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1172, dosarele 143-144; Fischer, Insatiable, pp. 132-133; Markus Wolf şi Anne McElvoy, Man without a Face: The Autobiography of Communism’s Greatest Spymaster, New York, 1997, pp. 27-29, 287, 316-317.

[12] „Spravka na amerikanskogo voennoslujaşcego bîv. bazî VVS SSha-Fisher, Georg”, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1172, dosarele 143-144; Fischer, Insatiable, pp. 132-133; Wolf şi McElvoy, Man without a Face, pp. 27-29, 287, 316-317.

[13] Locotenent-colonelul Solopov către şeful MGB din regiunea Poltava, 13 mai 1953, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1179, dosarele 20-21; generalul-maior Budarev şi generalul-maior Novikov către generalul-locotenent Raihman, 15 februarie 1947, p. 1, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1169, dosarele 656-660.

[14] Locotenent-colonelul Solopov către şeful MGB din regiunea Poltava, 13 mai 1953, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1179, dosarele 20-21; Vladimir Talmi, „Polnîi krug: Niu-Iork–Moskva i obratno. Istoriia moei jizni”, Zametki po evreiskoi istorii, nr. 184, http://berkovich-zametki.com/2015/Zametki/Nomer10/Talmi1.php.

[15] Generalul-maior Budarev şi generalul-maior Novikov către generalul-locotenent Raihman, 15 februarie, 1947, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1169, dosarele 656-660.

[16] Maiorul Zorin, şeful Diviziei de contrainformaţii a SMERŞ, regiunea 68 de baze aviatice, către Abakumov, „Dokladnaia zapiska ob agenturno-operativnom obslujivanii amerikanskoi aviabazî «celnocinîh» pereletov”, 23 iunie 1945, 30 pp., aici 17, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1169, dosarul 575.

[17] Comandantul adjunct, Departamentul de contrainformaţii, lo-cotenent-colonelul Sagalov de la Divizia a 4-a a Forţele Aeriene şi şeful primei divizii din acelaşi departament, maiorul Panov către şeful Direcţiei de contrainformaţii din Districtul Militar Kiev, 12 iunie 1947, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1184, „Raznaia perepiska po delu «Soiuzniki»„, d. 9.

[18] Şeful Direcţiei Întâi de Contrainformaţii din Districtul Militar Kiev, generalul-locotenent Osetrov şi şeful Departamentului Întâi din aceeaşi direcţie, locotenent-colonelul Bulanţev către şeful adjunct al Departamentului MGB din Divizia 4 a Forţelor Aeriene, Sagalov, 26 iunie 1947, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1184, „Raznaia perepiska po delu «Soiuzniki»„, d. 10.

[19] Colonelul Şabalin, şeful departamentului 4 al Direcţiei de Contrainformaţii din Districtul Militar Kiev, „Spravka na liţ, prohodiaşcih po materialam dannogo memoranduma”, p. 4, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1185, „Raznaia perepiska po delu «Soiuzniki»„, dosarele 323-327; locotenent-colonelul Kovalkov către şeful MGB-ului din regiunea Poltava, 13 ianuarie 1953, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1179, dosar 12.

[20] Gheorghi Litvin, Na razvalinah tretego Reiha, ili maiatnik voinî, Moscova, 1998, Capitolul 1.

[21] Locotenent-colonelul Kovalkov către şeful MGB din regiunea Poltava, 13 ianuarie 1953, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1179, dosar 12; colonelul Reşetnikov şi locotenent-colonelul Meşceriakov către locotenent-colonelul Kovalkov, 29 ianuarie 1953, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1179, dosar 12; „Maksimov, Viktor Ivanovici", biografie şi poze pe website-ul Institutului de Arhitectură şi Construcţii din Kazan, http://old.kgasu.ru/sved/vov/maksimov_viktor_ivanovich/.

[22] Colonelul Surkov, şeful Departamentului de Contrainformaţii din cadrul MGB, Divizia 12 Aeriană către şeful Departamentului de Contrainformaţii de la MGB din Districtul Militar Kiev, octombrie 1948, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1185, dosar 137.

[23] Colonelul Şabalin, şeful Departmentului 4 de la Direcţia de Contrainformaţii din cadrul MGB, Districtul Militar Kiev, „Spravka na liţ, prohodiaşcih po materialam dannogo memoranduma", noiembrie 1950, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1185, dosarele 323-327; locotenent-colonelul Prikazcikov către şeful Departamentului de Contrainformaţii de la MGB din Districtul Militar Kiev, 22 noiembrie 1950, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1186, dosare 36-36v; „Prahin, Efim Danilovici", Gheroi stranî, http://www.warheroes.ru/hero/hero.asp?Hero_id=6652.

Capitolul 21

[1] Introduction, Osobîi arkhiv Litvî, Fond K-1: Komitet gosudarstvennoi bezopasnosti Litovskoi SSR (KGB), Opis no. 2 (fostul fond nr. 2: Kontrarazvedovatelnîi otdel NKVD-MGB-MVD-KGB SSSR), http://media.hoover.org/sites/default/files/documents/lithuanian_kgb_opis02_register.pdf.

[2] „Beluha, Andrei Iakovlevici", Kadrovîi sostav organov gosudarstvennoi bezopasnosti SSSR, http://nkvd.memo.ru; Raport întocmit de agent „Avtomat", din Arhivele SBU, fond 13, nr. 1171, dosar 135.

[3] Raport întocmit de agentul „Lilia", 3 august 1944, din Arhivele SBU, fond 13, nr. 1171, dosarele 139-140; Raport întocmit de agentul „Markov", ibid., dosar 143.

[4] „Spravka po arhivnîm delam no. 15078 i 216 na Beluhu Z.A.", 9 decembrie 1968, din Arhivele SBU, fond 13, nr. 1207, dosarele 99-100.

[5] Raport întocmit de agentul „Tişcenko", 28 decembrie 1950, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1192, dosarele 310-310v.

[6] Ivan Nalîvaiko, Hirkii spomin jahlivoho teroru: istoriko-publiţisticini narisi, Poltava, 2004. Raport întocmit de agentul „Dmitrieva", 28 aprilie 1949, din Arhivele SBU, fond 13, nr. 1192, d. 304; Raport întocmit de agentul „Tişcenko", 28 decembrie 1950, ibid., dosar 310.

[7] Raport întocmit de agentul „Dmitrieva”, 28 aprilie 1949; Raport întocmit de agentul „Kuzneţova”, 9 ianuarie 1951, din Arhivele SBU, fond 13, nr. 1192, dosar 311; Raport întocmit de agentul „Bocearova”, 12 ianuarie 1951, din Arhivele SBU, fond 13, nr. 1192, dosar 312.

[8] Raport întocmit de agentul „Tişcenko”, 28 decembrie 1950, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1192, dosarele 310-310v.

[9] Raport întocmit de agentul „Kuzneţova”, 23 ianuarie 1951, din Arhivele SBU, fond 13, nr. 1192, d. 313; Raport întocmit de agentul „Bocearova”, 20 martie 1951, ibid., dosarele 318-318v.

[10] Maiorul Rogovţev şi locotenent-colonelul Meşceriakov către colonelul Reşetnikov, 6 septembrie 1951, din Arhivele SBU, fond 13, nr. 1192, dosarele 301-302.

[11] „Kudi podivsia unikalnîi arhiv z mini-muzeiu na cest Klari Luciko?”, Ltava, 1 iulie 2015.

[12] „Spravka po arhivnîm delam no. 15078 i 216 na Beluhu Z.A.”, 9 decembrie 1968, din Arhivele SBU, fond 13, nr. 1207, dosarele 99-100.

[13] Colonelul Horoşun şi colonelul Ahov (Poltava) către colonelul Perfiliev (Moscova), 11 noiembrie 1958, din

Arhivele SBU, fond 13, nr. 1207, ff. 45-47; colonelul Dubas către colonelul Ahov, 25 noiembrie 1958, ibid., dosarul 48.

[14] „Spravka po materialam perepiski Ciuciko E.V.” 30 mai 1964, din Arhivele SBU, fond 13, nr. 1207, dosarele 80-80v.

[15] „Spravka”, 29 mai 1960, din Arhivele SBU, fond 13, nr. 1207, dosarele 75-77v; „Spravka”, 11 iunie 1964, ibid., dosarele 78-79; colonelul Brajko (Kiev) către locotenent-colonelul Mişcenko (Poltava), 4 iunie 1964, ibid., dosarul 82.

[16] „Igor Constantine Reverditto”, https://www.legacy.com/obituaries/name/by/reverditto/igor ; Jan Herman, Stage Review: „«Psycho Beach Party» Has a Screw Loose: The show has energy and brass, but it lacks the one subversive ingredient that might have justified all the silliness”, Los Angeles Times, 24 august 1990, http://articles.latimes.com/1990-08-24/entertainment/ca-1360_1_psycho-beachparty; necrologul lui Tony Reverditto pentru Igor Reverditto, publicat pe 13 martie 2015, pe pagina de Facebook „Memory of Igor Reverditto”, 27 februarie 2015, https://www.facebook.com/groups/647340528728078/permalink/647348445393953/.

[17] „Nacealniku KGB Poltavskoi oblasti. Zaiavlenie”, 10 decembrie 1968, din Arhivele SBU, fond 13, nr. 1207, dosarele 96-96v.

Capitolul 22

[1] Memoriu oficial către: directorul FBI-ului, de la: SAC, Boston, tema: George Fischer, George Yuri Fischer, 10 martie 1955, 2 pp., Dosarul FBI al lui George Fischer.

[2] Maiorul Zorin, şeful Diviziei de Contrainformaţii SMERŞ, regiunea 68 de baze aviatice, către Abakumov, şeful SMERŞ, „Dokladnaia zapiska ob agenturno-operativnom obslujivanii amerikanskoi avizbazî «chelnocinîh» pereletov", 23 iunie 1945, 30 pp., aici 8, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1169, dosar 566.

[3] Memoriu oficial de la SAC (Denver) către directorul FBI, Tema: George Yuri Fischer, 14 martie 1955; Către: SAC (Boston) de la directorul FBI, 18 aprilie 1951, Tema: George (NMI) Fischer, Problemă de siguranţă-C, 18 aprilie 1951; Memoriu către A.H. Belmont, Scop: Pentru a vă informa cu privire la verificarea numelui, 18 aprilie 1951, 7 pp., aici 6, din Dosarul FBI al lui George Fischer.

[4] Thomas F. Sullivan, FBI Boston, Raport cu privire la George (NMI) Fischer, cunoscut şi ca Yuri Fischer, Tipul cazului: Problemă de siguranţă–C, 12 februarie–21 august 1951, 8 pp., aici 4-6, din Dosarul FBI al lui George Fischer; FBI Milwaukee (Wisconsin), Raport referitor la George Fischer, Problemă de siguranţă–C, 6 noiembrie – 13 decembrie 1951, 4 pp., aici 2-3, ibid.; George Kennan către J. Edgar Hoover, 29 martie 1951, 2 pp., ibid.

[5] Raport FBI New York, Tema: George (NMI) Fischer, cunoscut şi ca Yuri Fischer, 1 februarie–7 martie 1952, 3 pp., din Dosarul FBI al lui George Fischer; Raport, FBI Philadelphia, Tema: George (NMI) Fischer, cunoscut şi ca Yuri Fischer, 7-14 decembrie 1951, 3 pp., ibid.; Memoriu de la: SAC (Boston) către Directorul FBI, 12 aprilie 1952, ibid.; Fischer, Insatiable, p. 134ff.; George Fischer, Soviet Opposition to Stalin: A Case Study in World War II, Cambridge, MA, 1952; David Engerman, Know Your Enemy: The Rise and Fall of America's Soviet Experts (New York, 2009), pp. 52-53, 61.

[6] Memoriu către: directorul FBI, de la SAC WFO, 17 ianuarie 1955, Tema: Anatoli V. Zorin, George Yuri Fischer, din Dosarul FBI al lui George Fischer.

[7] AirTel, FBI Washington de pe teren către directorul FBI şi SAC (Boston), 22 martie 1955, din Dosarul FBI al lui George Fischer.

[8] A.H. Belmont către L.V. Boardman, 5 aprilie 1955, din Dosarul FBI al lui George Fischer.

[9] AirTel, FBI Washington de pe teren către directorul FBI şi SAC (Boston), 22 martie 1955, din Dosarul FBI al lui George Fischer.

[10] SAC, WPO către directorul FBI, 29 martie 1955, din Dosarul FBI al lui George Fischer.

[11] SAC, Boston către directorul FBI, 16 aprilie 1955, 2 pp., din Dosarul FBI al lui George Fischer.

[12] Fischer, Insatiable, p. 134ff.; A.H. Belmont către L.V. Boardman, 5 aprilie 1955; FBI Boston către Directorul FBI, 5 septembrie 1955, din Dosarul FBI al lui George Fischer.

[13] Raportul FBI Boston, 31 mai 1955, 6 pp., din Dosarul FBI al lui George Fischer; Fischer, Insatiable, p. 193.

[14] „Polkovniku Şabalinu”, 20 octombrie 1950, marginale de la 30 octombrie 1950, Arhivele SBU, fond 13, nr. 1186, „Raznaia perepiska po delu «Soiuzniki»„, f. 11; Departamentul de Stat, Diplomatic List, decembrie 1952, Washington, DC, 1952, p. 169; Departamentul de Stat, Diplomatic List, februarie 1956, Washington, DC, 1956, p. 43.

[15] Fischer, Insatiable, p. 193.

[16] Raportul FBI Boston, 31 mai 1955, 6 pp., din Dosarul FBI al lui George Fischer.

[17] SAC (Boston) către directorul FBI, 13 iulie 1955; Raportul FBI Boston, 16 septembrie 1955, 4 pp., din Dosarul FBI al lui George Fischer; Fischer, Insatiable, p. 193.

[18] Memoriu oficial, de la SAC, WFO, către directorul FBI, 6 decembrie 1955, din Dosarul FBI al lui George Fischer.

[19] SAC Boston către directorul FBI, 9 noiembrie 1955; John Edgar Hoover, directorul FBI către Dennis A. Flinn, directorul Biroului de Securitate, Departamentul de Stat, 10 noiembrie 1955; SAC Boston către directorul FBI, 14 decembrie 1955, „George Fischer, WA. IS-R", Dosarul FBI al lui George Fischer.

[20] FBI Teletype (Boston) către director, 21 noiembrie 1955; „Letter to the Director, FBI Boston Office", 8 noiembrie 1955; „Interview of Subject December 13, 1955", Raportul Biroului de la Boston al FBI referitor la George Fischer, WA. Tipul de caz: siguranţă internă–R, 28 februarie 1956, din Dosarul FBI al lui George Fischer.

Epilog

[1] Franklyn Holzman, BBC interview on his experiences at Poltava, 1995; Fischer, Soviet Opposition to Stalin; Myhra, A Frantic Saga, p. 80.

[2] Deane, The Strange Alliance, pp. 123-124.

[3] George Fischer recenzie pentru John Deane, The Strange Alliance, din Far Eastern Survey 16, nr. 11, 4 iunie 1947, pp. 131-132.

[4] Costigliola, Roosevelt's Lost Alliances, pp. 291-311.

[5] Myhra, Frantic Saga, p. 80; Sarah Bredesen, „Iola Man Writes about Rural «Characters»„, The Country Today, 26 septembrie 2007, p. 6.

[6] E-mailul lui Thomas Holzman către autor, 5 ianuarie 2019; Ken Gewertz, „From Russia with Thanks: Holzman awarded Medal for World War II Service", Harvard Gazette, 3 aprilie 1997.

[7] Engerman, Know Your Enemy, pp. 199-200; Fischer, Insatiable, pp. 122, 196.

[8] Myhra, Frantic Saga, pp. 6, 107-108.

[9] Bill Clinton, „Greeting on the Occasion of the 50th Anniversary of Operation «Frantic»„, Operaţiia „Frentik", p. 7, cf. pp. 267-273.

[10] Charlie Beecham, „To the Editor: Operation Frantic", The Daily Oklahoman, 15 ianuarie1997.

[11] „Charles N. Beecham", Mail Tribune, 13 martie 2012.

FOTOGRAFII

Americani în spatele liniilor lui Stalin: Primul lucru care a fost construit în Poltava cea distrusă de război după recucerirea ei de către sovietici în toamna lui 1943 a fost un monument închinat lui Iosif Stalin. (Biblioteca Congresului)

Frantic I: Fortăreţe Zburătoare Boeing B-17 aparţinând Forţei a 15-a Aeriene zburând deasupra câmpurilor Europei de Est în drum spre Poltava, 2 iunie 1944. (Biblioteca Congresului)

Ambasadorul: Averell Harriman, înainte de numirea sa ca ambasador la Moscova, Londra, 1942. (Biblioteca Congresului)

Responsabilul: Generalul John R. Deane, şeful Misiunii Militare SUA la Moscova, omul responsabil de deschiderea, funcţionarea şi închiderea bazelor aeriene americane din URSS. Aici, intrând în reşedinţa lui Averell Harriman, ambasadorul SUA la Moscova, iulie 1945. (US National Archives and Records Administration)

Gazdele: Iosif Stalin şi Veaceslav Molotov, aşteptând membri ai delegaţiilor occidentale la Ialta, februarie 1945. Cei doi lideri sovietici au fost de acord cu solicitarea americană de a deschide baze aeriene ale SUA pe teritoriul sovietic, dar abia au tolerat prezenţa lor în spatele liniilor sovietice. (Arhiva de Stat a Federaţiei Ruse)

Omologii: (stânga) Mareşalul şef al aerului Aleksandr Novikov. (dreapta) Novikov şi adjunctul lui însărcinat cu formarea noilor unităţi, general-colonel Aleksei Nikitin, înfăţişat aici cu distincţia americană Legiunea de Merit pentru rolul jucat în stabilirea bazelor aeriene ale SUA în URSS. Atât Novikov, cât şi Nikitin au făcut tot ce au putut pentru a-şi ajuta aliaţii americani. (Biblioteca Congresului)

Aerodromul din Poltava: În centru se află blocul de locuinţe minat de germanii în retragere în toamna lui 1944. Bombele din subsolul clădirii au fost descoperite când se făceau pregătiri pentru sosirea americanilor la bază, în aprilie 1944. Avioanele sunt vizibile pe aerodromul de dincolo de clădire. (Muzeul Aviaţiei Strategice şi de Rază Lungă din Poltava)

Femeile din Poltava: Îmbrăcate cu bluze brodate şi costume naţionale ucrainene pentru ceea ce pare a fi o zi de târg, vara 1944. Războiul a creat un dezechilibru de gen în Poltava şi în alte locuri din Ucraina, femeile şi copiii constituind majoritatea populaţiei, în timp ce bărbaţii erau înrolaţi în Armata Roşie. (Franklyn Holzman Collection, Davis Center, Universitatea Harvard)

Bazele aeriene renasc: Comandantul sovietic al bazelor, generalul-maior Aleksandr Perminov, cu comandanţi sovietici la dreapta şi ofiţeri americani la stânga. Al doilea din stânga sa este generalul-maior Robert L. Walsh, şeful Comandamentului de Est al Forţelor Aeriene Strategice ale SUA din URSS, numele oficial al operaţiunii navetă americană din Uniunea Sovietică, iunie 1944. (Biblioteca Congresului)

Cunoaştere reciprocă: Un mecanic sovietic se familiarizează cu Fortăreţele Zburătoare, iunie 1944. (Biblioteca Congresului)

Degustare de borş ucrainean: Femei din partea locului au fost angajate la cantina americană. Soldaţii americani au învăţat unele cuvinte în ucraineană şi rusă şi, în schimb, i-au învăţat pe cei din personalul de la bucătărie unele cuvinte în engleză. Nu toate puteau fi folosite într-o companie politicoasă. (Arhivele Muzeului Ucrainean, Cleveland, Ohio)

Întâmpinându-i pe piloţii americani la Poltava: Al doilea de la stânga este generalul Perminov. Lângă el, la stânga, traducând pentru general, este sublocotenentul Igor Reverditto. Al doilea la dreapta este comandantul american al bazei, colonelul (ulterior general de brigadă) Arthur Kessler. (prin amabilitatea lui Tony Riverditto)

Bucurându-se de un concert la bază: De la stânga la dreapta, generalul-maior Ira Eaker, generalul Perminov, interpretul Misiunii de la Moscova, căpitanul Henry Ware, generalul Walsh, colonelul Kessler şi un interpret sovietic. (Biblioteca Congresului)

Americanii erau impresionaţi de numărul de medalii pe care sovieticii le purtau la sărbătoare sau cu ocazii festive. Aici, un soldat american încearcă să sparga bariera lingvistică transformând medaliile în subiect de conversaţie. Sovieticii interziceau legăturile soldaţilor americani cu femeile din Armata Roşie. Iunie 1944. (Biblioteca Congresului)

Volei la bază: Echipele sunt mixte, formate din soldaţi SUA şi ai Armatei Roşii. Al cincilea din dreapta este generalul Ira Eaker. (Biblioteca Congresului)

Camarazi de arme: Piloţi sovietici şi un coleg american lângă un avion de vânătoare american P-39 Airacobra, furnizat URSS prin Programul de împrumut şi închiriere şi foarte preţuit de piloţii sovietici. (US Air Force)

Pregătiri pentru zborul spre casă: În timp ce se aflau pe drumul de întoarcere la bazele britanice şi italiene, Fortăreţele Zburătoare realimentau şi reîncărcau la bazele din Ucraina înainte de a porni într-un alt raid de bombardament asupra ţintelor germane. (FORTEPAN/Arhivele Naţionale)

Guma de mestecat sau „jvacika” a devenit cel mai cunoscut import american la Poltava. Americanii au fost şocaţi de numărul de orfani de pe străzile oraşelor şi ale satelor ucrainene şi, la început, au împărţit mâncare şi alte bunuri gratis. (Biblioteca Congresului)

Piaţa ucraineană: Locul în care americanii vor învăţa să vândă bunuri ale armatei pentru a obţine ruble şi a cumpăra aparate foto sovietice, broderie ucraineană şi, nu în ultimul rând, alcool produs local. (Biblioteca Congresului)

Pearl Harbor în stepă: Pe 22 iunie 1944, când Luftwaffe a realizat un atac nocturn asupra bazei aeriene de la Poltava, Forţele Aeriene ale SUA au suferit cele mai mari pierderi la sol din momentul Pearl Harbor. În timp ce americanii îşi numărau pierderile, sovieticii au încercat să dea vina pentru pierderi pe reticenţa americanilor de a-şi dispersa avioanele pe aerodrom, după cum recomandaseră comandanţii sovietici. Relaţia sovieto-

americană a început să se deterioreze. Aceasta nu va mai atinge niciodată nivelul de încredere de dinainte de 22 iunie 1944. (Muzeul American al Aerului din Marea Britanie)

Gata să plece acasă: Evacuarea bazelor Piriatin şi Mirgorod şi reducerea numărului de soldaţi de la baza Poltava au venit ca rezultat al modificării liniilor frontului în Europa şi al deteriorării rapide a relaţiilor SUA-URSS. Stalin a refuzat să le permită forţelor aeriene americane şi britanice să folosească bazele ucrainene pentru a realimenta în timpul revoltei antinaziste din Varşovia, din octombrie 1944. (Muzeul Aviaţiei Strategice şi de Rază Lungă din Poltava)

Ticăloşii uitaţi din Ucraina: Americani, cu ajutoare sovietice, construiesc adăposturi de iarnă la Poltava. Stalin a permis unui mic contingent de militari americani să rămână în Poltava să ajute la traficul aerian american în Uniunea Sovietică. (Franklyn Holzman Collection, Davis Center, Universitatea Harvard)

Averell Harriman în una dintre vizitele la baza din Poltava. Pe lângă faptul că era un punct de escală pentru diplomaţii americani în timpul zborurilor lor de la Moscova spre Europa de Sud sau Orientul Mijlociu, Poltava a devenit şi un punct important de adunare a informaţiilor. A fost unul dintre puţinele locuri în care s-au schimbat informaţii despre politicile sovietice aplicate de Armata Roşie în Europa de Est, toamna lui 1944. (Muzeul Aviaţiei Strategice şi de Rază Lungă din Poltava)

Kathleen Harriman în vizita de întoarcere la Poltava, în toamna lui 1944. A oferit o descriere detaliată a vizitei sale iniţiale aici de pe 1-2 iunie, când a venit să întâmpine primul val de Fortăreţe Zburătoare care ajunseseră în Ucraina. Al doilea din stânga este noul comandant sovietic al bazei, generalul Stepan Kovalev. (Muzeul Aviaţiei Strategice şi de Rază Lungă din Poltava)

Preşedintele Roosevelt ajunge pe aerodromul Saki din Crimeea în drumul său spre Ialta, 3 februarie 1945. Aici, vorbind cu consilierul său cel mai apropiat, Harry Hopkins. Veaceslav Molotov este al treilea din stânga. Operaţiunile americane de la Saki au fost conduse de personalul de la baza aeriană de la Poltava. (Biblioteca FDR)

Veaceslav Molotov stând de vorbă cu ministrul de externe britanic Anthony Eden după semnarea unui acord privind schimbul de prizonieri de război. Tratamentul la care sovieticii i-au supus pe prizonierii de război americani din custodia lor a devenit una dintre problemele cele mai contestate în relaţiile sovieto-americane după Conferinţa de la Ialta. Aceasta i-a plasat pe piloţii şi pe personalul de la sol de la Poltava în centrul eforturilor SUA de a aduce prizonierii de război acasă, în Statele Unite. (Arhivele de Stat ale Federaţiei Ruse)

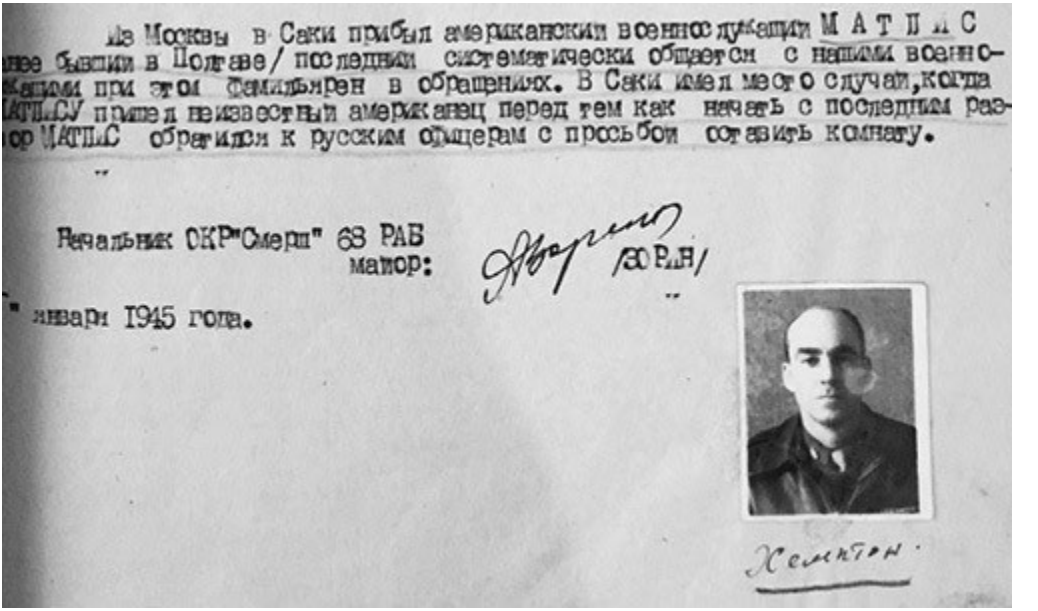

Из Москвы в Саки прибыл американский военнослужащий М А Т Л А С
ранее бывший в Полтаве / последний систематически общается с нашими военно-
служащими при этом фамильярен в обращениях. В Саки имел место случай, когда
МАТЛАСУ пришел неизвестный американец перед тем как начать с последним раз-
говор МАТЛАС обратился к русским офицерам с просьбой оставить комнату.

Начальник ОКР "Смерш" 68 РАБ
майор: /ЗОРИН/

" января 1945 года.

Хемптон.

Pe măsură ce relaţiile sovieto-americane s-au deteriorat, aparatul sovietic de securitate (mai ales SMERŞ – serviciul de contrainformaţii al Armatei Roşii) a intensificat supravegherea americanilor. Acesta este un raport asupra activităţilor americane de la aerodromul Saki, semnat de şeful SMERŞ de la Poltava, maiorul Anatoli Zorin. Fotografia comandantului american al bazei de la Poltava, colonelul Thomas Hampton, este ataşată la raport. (Arhivele Serviciului de Securitate al Ucrainei)

Sergentul Franklyn Holzman, ale cărui scrisori relatează povestea cotidiană a vieţii americanilor din Ucraina. Şederea lui, mai întâi la Mirgorod şi ulterior la Poltava, i-a insuflat o apreciere pentru efortul de război sovietic şi l-a pus pe calea studiului de o viaţă al societăţii şi economiei sovietice. A studiat afacerile sovietice la Harvard, unde s-a întâlnit cu un alt cercetător aspirant cu rădăcini din Poltava, George Fischer. (Franklyn Holzman Collection, Davis Center, Universitatea Harvard)

Unul dintre americanii care au zburat în Crimeea cu colonelul Thomas Hampton a fost aghiotantul lui, locotenentul major George Fischer, vorbitor de rusă şi crescut la Moscova, aici într-o fotografie din 1945. (prin amabilitatea lui Vic Fischer)

Aici, Holzman este împreuna cu una dintre prietenele lui ucrainene, Nina Mojaeva, la Mirgorod. Legătura lui Holzman cu o altă femeie din Poltava a fost ruptă de poliţia secretă sovietică, care încerca să recruteze femei pentru a spiona americani. (Franklyn Holzman Collection, Davis Center, Universitatea Harvard)

Sublocotenentul Igor Reverditto, un ofiţer vorbitor de rusă şi prieten cu George Fischer, a fost trimis înapoi în SUA în septembrie 1944 după o ceartă cu ofiţerii sovietici. Cu personalitatea sa deschisă şi capacitatea de a vorbi rusa fluent, Reverditto era considerat a fi spion de către sovietici şi se săturase de supravegherea şi hărţuirile SMERŞ şi ale poliţiei secrete. (prin amabilitatea lui Tony Reverditto)

În această fotografie din 1945, Igor Reverditto este cu primul său născut, Michael. El şi familia lui s-au stabilit în California după război, în timp ce KGB-ul a continuat să hărţuiască femeile cu care se întâlnise sau cu care făcuse cunoştinţă la Poltava, încercând să obţină informaţii despre reşedinţa lui Reverditto din Statele Unite. (prin amabilitatea lui Tony Reverditto)

Locotenentul major William Kaluta a devenit extrem de sceptic în privinţa regimului sovietic când a fost rugat să îşi folosească cunoştinţele de rusă pentru a-i ajuta pe ceilalţi ofiţeri să îşi apere iubitele ucrainene de hărţuirile poliţiei secrete. Aici, Kaluta cânta la acordeon la una dintre întrunirile sociale sovieto-americane de la Poltava. În extrema stângă se află comandantul american al bazei, colonelul Hampton, imediat în spatele lui Kaluta este un alt ofiţer vorbitor de rusă, maiorul Michael Kowal. La stânga lui Kaluta, stând jos, este comandantul SMERŞ Poltava, maiorul Anatoli Zorin. (Muzeul Aviaţiei Strategice şi de Rază Lungă din Poltava)

Ofiţeri şi surori medicale americane la petrecerea de Crăciun, 1944. William Kaluta este în extremitatea dreaptă, stând lângă viitoarea lui soţie, sublocotenentul Clotilde Govoni. Căsătoria lor a fost înregistrată la Poltava, în mai 1945. (Muzeul Aviaţiei Strategice şi de Rază Lungă din Poltava)

Deznădăjduiţi, dezorientaţi, sfidători: Trupele SUA mărşăluiesc pentru slujba de comemorare a preşedintelui Roosevelt, Poltava, aprilie 1945. (Muzeul Aviaţiei Strategice şi de Rază Lungă din Poltava)

Americanii şi-au făcut multe amintiri la Poltava şi în regiune. Poliţia secretă a lui Stalin a făcut tot ce s-a putut pentru a împiedica contactele soldaţilor americani cu localnicii. În deceniile următoare au continuat să hărţuiască femeile care avuseseră „ghinionul” de a se întâlni cu americani. (Biblioteca Congresului)

Table of Contents

Ticaloşii uitaţi ai Frontului de Est
Prefaţă

Introducere
PARTEA I. Marea Alianţă
Capitolul 1
Misiune la Moscova
Capitolul 2
Verdictul lui Stalin
Capitolul 3
Începuturile proiectului Frantic
Capitolul 4
Poltava
PARTEA a II-a. BĂTĂLIILE DE LA POLTAVA
Capitolul 5
Aterizare lină
Capitolul 6
Tovarăşi de arme
Capitolul 7
Moarte spionilor
Capitolul 8
Un fel de Pearl Harbor
Capitolul 9
O dragoste interzisă
Capitolul 10
Motiv de harţă
Capitolul 11
Căderea Varşoviei
PARTEA a III-a. O TOVĂRĂŞIE CIUDATĂ
Capitolul 12
Ticăloşii uitaţi din Ucraina
Capitolul 13
Turnul de veghe
Capitolul 14
Petrecerea de Revelion
Capitolul 15
Ialta

Capitolul 16
Prizonieri de război
Capitolul 17
Ruptura
Capitolul 18
Ultima paradă
PARTEA a IV-a. Declanşarea RĂZBOIULUI RECE
Capitolul 19
Pradă de război
Capitolul 20
Suspecţii de la Poltava
Capitolul 21
Vânătoare de vrăjitoare
Capitolul 22
Reuniunea de la Washington
Epilog
Mulţumiri
Note
FOTOGRAFII